

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

HİDAYET KILIÇ YÜKSEK LİSANS TEZİ GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ İKTİSAT ABD 2010

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DEĞİŞİM VE DEVLET TÜRKİYE ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HİDAYET KILIÇ

GAZİANTEP
MAYIS 2010

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DEĞİŞİM VE DEVLET TÜRKİYE ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HİDAYET KILIÇ

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Tuba DİREKÇİ

GAZİANTEP
MAYIS 2010

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

Küreselleşme Sürecinde Değişim ve Devlet “Türkiye Örneği”

HİDAYET KILIÇ

Tez Savunma Tarihi: 29.04.2010

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Yrd. Doç. Dr. Ahmet AĞIR
SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf AKAN
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımda okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Tuba DİREKÇİ
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

İmzası

Doç Dr. Ömer ÖZÇİÇEK

Yrd. Doç. Dr. Mehmet AYTEKİN

Yrd. Doç. Dr. Tuba DİREKÇİ

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın hazırlanması sırasında engin bilgi ve görüşlerinden yararlandığım değerli tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Tuba DİREKÇİ'ye ve desteğini esirgemeyen değerli aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım...

ÖZET

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DEĞİŞİM VE DEVLET TÜRKİYE ÖRNEĞİ

KILIÇ, Hidayet
Yüksek Lisans Tezi, İktisat ABD
Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Tuba Direkçi
Mayıs 2010, 191 sayfa

Günümüzde var olan devletlerin (yeni ve eski, zengin ve fakir, merkezi ve çevresel), hepsi güçlerini ve egemenliklerini yavaş yavaş ve dikkati çekecek şekilde aşındıran, birçok gelişmeden etkilenmektedir. Küreselleşme, ulus devletlerin ve onların yönetim aygıtı olan kamu yönetimlerinin dikkate almak zorunda olduğu bir değişim ve dönüşüm sürecini ifade etmektedir. Devletleri etkileyen ve aşındıran bu faktörler, çoğunlukla küreselleşmeyi oluşturan süreçlerle ilgilidir. Küreselleşme süreci ulus devletleri, kendi çıkarları doğrultusunda dönüşüme uğratarak yeni işlevler yüklemekte ya da belli işlevleri sürdürmesini beklemektedir. Bu nedenle çalışmada, küreselleşmenin karşısında ya da yanında olmak gibi bir amaç güdülmemiş, ülkemizin içerisinde bulunduğu coğrafyanın dinamiklerini algılayarak küreselleşme sürecinden merkez ülkeleri gibi kazançlı çıkmasını sağlayacak politikalar öngörmesi ve uygulamasına katkıda bulunulmak istenmiştir.

Çalışmamızda ulus devletin ve kamu yönetiminin ekonomik, siyasi, hukuki, ve yönetsel olarak, küreselleşmeyle birlikte geçirdiği değişim süreci, bu süreçte etkili olan faktörler ve bunların birbirleriyle etkileşimi ile bu etkileşimin özellikle 1980 sonrası dönemde devlet yapımız üzerindeki etkileri incelenmiştir. Tezimizde ulus devletler dünyasının değiştiği, küreselleşmenin bu değişimin önemli bir kaynağı olduğu, küreselleşmenin değişik yollarla ulus devletlerin rollerini ve birbiriyle ve küresel politik sistemdeki diğer aktörlerle olan ilişkilerini değiştirdiği, bu değişimin, belli sınırlar içerisindeki geleneksel mutlak egemenliği aşındırdığı, ulus devletin bağımsız ekonomik ve sosyal politikaları izleme kapasitesini zayıflattığı, ancak devletlerin, geleneksel anlamda olmasa da “egemen” kaldığı, hala devlete önemli ölçüde otonom bir alan bıraktığı ve ulusal rekabeti artırmak için yeni kontrol alanları sağladığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, değişim, ulus devlet, kamu yönetimi

ABSTRACT

CHANGE AND GOVERNMENT IN THE PROCESS OF GLOBALIZATION: MODEL OF TURKEY

KILIÇ, Hidayet

M. A Thesis, Department of Economics

Supervisor: Asist. Prof.Dr. Tuba DİREKÇİ

May 2010, 191 Pages

In today's world all the states (new or old, poor or rich, centralized or non-centralized), are effected by developments which erode their powers and sovereignty. Globalization expresses a change and development process to be taken into consideration by nation-states and its public administration units which are administration instrument of nation states. These factors which effect and erode states are mostly related with processes which form globalization. Globalization process charges nation-states with new duties by transforming them or expects them to maintain their particular duties in accordance with its interests. That is why, it was not aimed to support or oppose globalization in the current study. It was intended to contribute to the projection and implementation of the policies by our country which would help our country in gaining the best advantage from the globalization as it is case with developed countries by taking into consideration the dynamics of the geography it is situated.

In our study, it has been examined how nation-states and public administration have changed legally, economically, politically and administratively with globalization, factors which played role in this process, the interaction of these factors and the effect of this interaction on the organization of our state in the period after 1980. In our thesis, it has been concluded that nation states world is changing, globalization is an important reason of this change, globalization changes the roles of the nation-states, the relations among the nation states and other actors in global political system in different ways, this change erodes traditional absolute sovereignty which is within clear-cut boundaries, globalization weakens capacity of nation-states to implement independent economic and social policies, but states continue to be "sovereign" even if it is not in traditional sense and globalization still gives states considerable amount of autonomous space and it provides states with new control areas to increase national competition.

Key Words: Globalization, change, nation states, public administration

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
TABLolar LİSTESİ	vi
KISALTMALAR LİSTESİ	vii
1.GİRİŞ	1
1.1. GİRİŞ	1
2. LİTERATÜR	4
2.1. KÜRESELLEŞMENİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ.....	4
2.1.1. Küreselleşmenin Tanımı	4
2.1.2. Küreselleşmenin Tarihsel Gelişimi	7
2.1.2.1. Merkantilist dönem	7
2.1.2.2. Klasik dönem	9
2.1.2.3. Klasik sonrası dönem	13
2.1.2.4. Yeni dünya ekonomik düzeni	16
2.1.2.5. Bilgi çağı ve toplumu	20
2.1.3. Küreselleşme Sürecinde Değişimin Boyutları	21
2.1.3.1. Değişimin ekonomik boyutu.....	21
2.1.3.2. Değişimin siyasal boyutu	31
2.1.3.3. Değişimin kültürel boyutu	36
2.1.4. Küreselleşme Sürecinde Değişimin Nedenleri.....	37
2.1.4.1. Bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler	37
2.1.4.2. Üretim sistemindeki dönüşüm ve üretimin küreselleşmesi	40
2.1.4.3. Ticaretin ve finansın küreselleşmesi	41
2.1.4.4. Pazarın küreselleşmesi	43
2.1.4.5. Tüketicinin küreselleşmesi	43
2.1.5. Küreselleşme Sürecinde Değişimin Aktörleri.....	44
2.1.5.1. Çokuluslu şirketler	44
2.1.5.2. Bretton Woods Kurumları: IMF ve IBRD.....	48
2.1.5.3. Dünya Ticaret Örgütü ve Gümrük Tarifeleri Ticaret Genel Anlaşması	50
2.1.5.4. Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI).....	54
2.1.5.5. Hizmet Ticareti Genel Anlaşması ve Fikri Mülkiyet Hakları Sözleşmesi (GATS ve TRIPs)	57
2.1.5.6. Birleşmiş Milletler	59
2.1.5.7. Bölgesel bloklar	59

2.2. KÜRESELLEŞMENİN ULUS DEVLET YAPISI ÜZERİNE ETKİLERİ	63
2.2.1. Ulus-Devletin Yapısını Etkileyen Gelişmeler	63
2.2.1.1. Ulusüstü ve ulusaltı milliyetçilik	64
2.2.1.2. Yeniden yapılanmaya yönelik uygulamalar	67
2.2.1.3. Çokuluslu şirketler	68
2.2.1.4. Sivil toplum kuruluşları	69
2.2.1.5. Küreselleşmenin yarattığı ulusal sorunların küresel sorunlara eklemlenmesi	71
2.2.1.6. Bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler	73
2.2.1.7. Birey-devlet ilişkisinde değişim	74
2.2.2. Küreselleşme Sürecinde Ulus Devletin Değişen İşlevi	75
2.2.3. Ulus Devletin Ekonomik ve Siyasal İşlevlerinde Daralmalar	77
2.2.4. Ulus Devletin Kullanmaya Devam Ettiği Yetkileri ve Geleceği	82
2.3. KÜRESELLEŞMENİN KAMU YÖNETİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	85
2.3.1. Kamu Yönetiminde Değişim	85
2.3.1.1. Kamu yönetiminde değişimin nedenleri	86
2.3.1.2. Yönetim anlayışında değişim ve yönetişim	88
2.3.1.3. E-devlet	90
2.3.1.4. Yeni kamu işletmeciliği (YKİ)	93
3. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DEĞİŞİMİN TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVLETİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	95
3.1. EKONOMİDE DEĞİŞİM	95
3.1.1. 1980 Öncesi Dönem	95
3.1.2. 1980 Sonrası Dönem ve Ekonomide Yeniden Yapılanma	96
3.1.2.1. Üretim ve ticaretin serbestleştirilmesi	97
3.1.2.2. Hizmet ticaretinin serbestleştirilmesi	100
3.1.2.3. Finansın serbestleştirilmesi	101
3.1.2.4. Liberalleşme sürecinin Türkiye Ekonomisi üzerindeki etkileri	106
3.2. SİYASAL ALANDA DEĞİŞİM	120
3.2.1. Ulus Devlet Anlayışında Değişim	120
3.2.2. Birey ve Sivil Toplum Alanında Sağlanan Gelişmeler	121
3.2.3. Değerler ve Norm Sisteminde Değişim	123
3.2.3.1. İnsan hakları	123
3.2.3.2. Temsili demokrasiden katılımcı ve çoğulcu demokrasiye geçiş	127
3.2.3.3. Güvenlik anlayışında değişim	129
3.2.3.4. Yerelleştirme ve AB etkisi	130
3.3. TÜRK KAMU YÖNETİMİNDE DEĞİŞİM	131
3.3.1. Kamu Yönetiminde Değişimin Gerekçeleri	132
3.3.1.1. Serbestleşme	132
3.3.1.2. Uluslararası finans kuruluşları	133
3.3.1.3. Dünya ölçeğinde ekonomik durgunluk ve bölgesel krizler ...	133
3.3.1.4. Ulaşımda ve bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler	134
3.3.2. Yeni Kamu İşletmeciliği ve Türk Kamu Yönetimine Yansımaları	135
3.3.3. Türkiye’de E-Devlet Yapılanması ve AB’nin Etkisi	138
3.3.4. Türkiye’de Kamu Bilgi Altyapısı Kurulmasına Yönelik Kararlar ve Çalışmalar	142
3.3.5. Küreselleşmenin Türk Devlet Yönetimi ve Hukuk Sistemine Etkileri	146

3.3.5.1. Türkiye'nin yargı sisteminde yaptığı uyum çalışmaları.....	149
3.3.5.2. Avrupa Birliği'ne katılım sürecinde sivil-asker ilişkilerindeki gelişmeler.....	153
3.3.5.3. Merkezi ve yerel yönetim ilişkilerinde sağlanan ilerlemeler..	156
3.3.6. Kamu Mali Yönetiminde Değişim	161
3.3.6.1. Kamu harcamalarına getirilen kısıtlamalar ve mali disipline yönelik getirilen düzenlemeler	162
3.3.6.2. Kamu mali yönetiminde şeffaflık ve hesap verilebilirliğin sağlanmasına yönelik gelişmeler	163
3.3.6.3. Yolsuzlukla mücadeleyle yönelik düzenlemeler	166
SONUÇ	171
KAYNAKLAR	181
ÖZGEÇMİŞ	191

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 2. 1. Seçilmiş ülke ve bölgelerin ihracat/GSYİH (%).....	24
Tablo 2. 2. Merkez ve çevre ülkelerin dünya ekonomisindeki yeri	25
Tablo 2. 3. 2008 yılında seçili bölge ve ülkelerde finansal varlık ve GSYİH değeri	26
Tablo 2. 4. Gelişmekte olan ekonomilerde net sermaye akımları (milyar dolar).....	28
Tablo 2.5. Seçilmiş ülkelerde cari hesap dengeleri (milyar dolar) ve GSYİH'ya oranı	29
Tablo 2. 6. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları giriş ve çıkışı (1980-2008) milyar dolar	30
Tablo 2. 7. Seçilmiş ülkelerde ar-ge harcamaları/GSYİH oranı (%).....	39
Tablo 2. 8. En büyük 100 çok uluslu şirketin görünümü	47
Tablo 2. 9. Geleneksel devletle e-devlette vatandaş-kamu yönetimi ilişkisi	92
Tablo 3. 1. Türkiye'nin 1990 sonrası dönemde dış ticareti (milyon dolar)	107
Tablo 3. 2. Türkiye'nin 1980 sonrası dönemde dış ticaret hacminin toplam Dünya Ticareti içerisindeki payı(%).....	108
Tablo 3. 3. İhracat ve ithalatın mal gruplarına göre dağılımı (milyon dolar)	108
Tablo 3. 4. Dış ticaretin ekonomik faaliyetlere göre görünümü (milyon dolar)	109
Tablo 3. 5. Türkiye'nin dış ödemeler dengesi (2003-2009) milyar dolar.....	110
Tablo 3. 6. Türkiye'nin seçili bölgelere göre dış ticareti (milyon dolar).....	111
Tablo 3. 7. Doğrudan sermaye yatırımlarının sektörel ve bölgesel dağılımı	113
Tablo 3. 8. Türkiye'nin vadelerine göre dış borcu (1998-2009) milyon dolar	114
Tablo 3. 9. Türkiye özelleştirme uygulamalarında uluslararası doğrudan yatırım (milyon dolar).....	116
Tablo 3. 10. Konsolide bütçe harcamalarının GSMH'ya oranı (%) (1980-2006)....	117
Tablo 3. 11. 2000 yılı kamu yatırım programında yer alan bilgi ve iletişim teknolojisi yatırımları.....	143
Tablo 3. 12. Ar-ge ve yenilikçilik Türkiye - AB-27 karşılaştırması (2007 Yılı)	145
Tablo 3. 13. 2000-2008 dönemde kamu kesim borç stoku/ GSMH (%)	169

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AIHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
APEC	Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
ASEAN	Güneydoğu Asya Ulusları Topluluğu
Ar-Ge	Araştırma-Geliştirme
BDDK	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BELDES	Belediyelerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi
BİT	Bilgi ve İletişim Teknolojileri
BM	Birleşmiş Milletler
BTYK	Bilim Teknoloji Yüksek Kurulu
BYKP	Beş Yıllık Kalkınma Planı
ÇUŞ	Çok Uluslu Şirket
ÇVÖ	Çifte Vergilemeyi Önleme Anlaşması
DGM	Devlet Güvenlik Mahkemeleri
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DYY	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret İşbirliği
EİT	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
GATS	Hizmet Ticareti Genel Anlaşması
GATT	Dünya Ticaret Örgütü
GB	Gümrük Birliği
GOÜ	Gelişmekte Olan Ülkeler
GSYHİ	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IBRD	Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
IMF	Uluslararası Para Fonu
ITO	Uluslararası Ticaret Örgütü
İKT	İslam Konferansı Teşkilatı
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
KEİ	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
KMYKK	Kamu Mali yönetimi Kontrol Kanunu
KÖYDES	Köylerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi
KPSS	Kamu Personel Seçme Sınavı
KYTKT	Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı
MAI	Çok Taraflı Yatırım Anlaşması
MERCOSUR	Güney Ülkeleri Ortak Pazarı

MERNİS	İçişleri Bakanlığı Merkezi Nüfus İşleri Sistemi
MGK	Milli Güvenlik Kurumu
NAFTA	Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması
NATO	Kuzey Atlantik Paktı
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OPEC	Petrol İhraç Eden ülkeler Örgütü
OSB	Organize Sanayi Bölgeleri
RTÜK	Radio ve Televizyon Üst Kurulu
SIGMA	Yönetişim ve Yönetimde Gelişme için Destek Programı
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC	Türkiye Cumhuriyeti
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TL	Türk Lirası
TMSF	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TODAİE	Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü
TUENA	Ulusal Enformasyon Altyapısı Ana Planı
TRIPs	Ticarette Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması
ULAKBİM	Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi
UN	Birleşmiş Milletler
UNCTAD	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilimsel ve Kültürel Örgütü
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
WB	Dünya Bankası
WHO	Dünya Sağlık Örgütü
WTO	Dünya Ticaret Örgütü
YKİ	Yeni Kamu İşletmeciliği
YKTK	Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması
WIR	Dünya Yatırım Raporu
YÖK	Yüksek Öğretim Kurumu
yy.	Yüzyıl

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. GİRİŞ

İçinde yaşadığımız dünyanın temel niteliğini yansıtan küreselleşme olgusu siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik niteliği ile gerek uluslararası sistemde gerekse ulusal sistemde yeni yönetim modellerini gerekli kılmakta, ulus-devletin geleneksel yapısında yetki ve işlevlerinde farklılaşmaya yol açmaktadır.

Küreselleşme ile birlikte ulus devletin kullandığı geleneksel politika araçları giderek zayıflamakta, bu süreçte devletin yeniden yapılanması kaçınılmaz olmakta, küreselleşmenin temel dinamiklerinden olan teknolojik devrim; örgütsel yapılar, yönetim süreçleri, hizmet sunma biçimleri, hiyerarşik devlet yapıları üzerinde baskı kurmakta ve kamu yönetimi de bundan etkilenmektedir.

Küreselleşmeye hız kazandıran gelişmelerin başında, bölgeselleşme ve entegrasyon hareketleri gelmekte, aynı coğrafyada benzer özelliklere sahip ülkeler güç birliği yaparak, yoğun bölgesel ilişkiler içerisine girmektedir. Bu bağlamda bölgesel entegrasyon hareketleri içerisinde en başarılı olanın Avrupa Birliği çatısı altında gerçekleştirildiği söylenilebilir.

Küreselleşme sürecini belirleyen dinamiklerden bir diğeri de uluslararası ekonominin gelişmesi ve çok uluslu şirketlerin yaygınlaşmasıdır.

Küreselleşme; siyasi, ekonomik ve sosyo- kültürel değişimleri içeren çok yönlü bir süreçtir. Siyasal açıdan globalleşme devletin rolü ve görevlerinin yeniden tanımlanmasını gerektirmekte, devletin etkin ve sınırlı bir yapıya kavuşturulması herkes tarafından dile getirilmektedir. Sosyo-kültürel açıdan küreselleşme; demokrasi, insan hakları, özgürlük vb. konuların uluslararası düzeyde ele alınmasını gerektirmektedir. Küreselleşmenin ekonomik boyutu çok uluslu şirketler ve IMF, IBRD, GATT, WTO vb. ekonomik örgütlenmeler tarafından şekillendirilmektedir. Teknolojik gelişme özellikle de iletişim teknolojisindeki hızlı ilerlemeler toplumların

sosyal ve kültürel yapılarını dönüştürmekte, küresel ekonomik yapılara ve evrensel değerlere uyum sağlayamayan toplumlar küreselleşme süreci tarafından kültürel, siyasal ve yönetsel değerlerini değiştirmeye zorlanmakta, iletişim ve bilginin küreselleşmesi türdeş olmayan bir dünya yaratmaktadır. Kitle iletişim ağının yaygınlaşması ve bu kanalla siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel değerlerin karşılıklı akışı, ulusal düzeydeki piyasaların yapısından, benimsenen siyasal sisteme kadar birçok alanda değişimi kaçınılmaz kılmakta ve bu süreçte devletin yeniden yapılanması bir gereklilik halini almaktadır.

Küreselleşme süreci özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından önem taşımaktadır. Söz konusu ülkeler liberalleşme eğilimlerine hız verirken yapısal nedenlerden kaynaklanan istikrarsız siyasal ve ekonomik yapılanmaları nedeniyle Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası gibi kuruluşların belirlediği kurallar çerçevesinde hareket etmektedir. Küreselleşme bu yönüyle bakıldığında ülkelerin bir tercihi olmaktan çıkmış, kabullenmek zorunda olduğu bir gerçeğe dönüşmüştür. Gelişmekte olan ülkelerin değişimden uzak kalmaları mümkün olmadığına göre Dünya ekonomisi ile bütünleşmenin yolu serbest piyasa sistemine sahip olma ve buna yönelik hukuki, ekonomik ve teknolojik değişimleri gerçekleştirmesine bağlı olmaktadır.

Günümüzde küreselleşme süreci ve bu süreçle ilgili diğer değişim dinamikleri, birey, toplum ve devleti geleneksel değerlerinden koparmaya ve değişime zorlamaktadır. Devlet yönetimi açısından değişim dinamiklerinin ele alınması, tanımlanması, sonuçlarının ve gerekliliklerinin analiz edilmesi, değişimin yönetilmesi açısından yararlı olacaktır. İşte bu nedenle içinde yaşadığımız yüzyılın değişim dinamiklerinin incelenmesi, söz konusu dinamiklerin devletin yeniden yapılanması ve işlevlerinin yeniden tanımlanmasındaki rolü incelenmeye değer bulunmuştur.

Bu çalışmada küreselleşme süreci ve bununla ilintili olarak ortaya çıkan, gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere siyasal ve ekonomik birlikler, bilgiye dayalı üretim sistemleri, serbest piyasa modeli aracılığıyla dayattığı değişim süreci, değişim sürecine neden olan etmenler, bu etmenler arasındaki ilişkiler ve sözü edilen etmenlerin devlet yapıları üzerindeki siyasal, ekonomik, yönetsel etkileri teorik açıdan incelenerek, sürecin özellikle 1980 sonrası dönemde ülkemiz üzerindeki yansımaları ele alınmaya çalışılacaktır. “Küreselleşme Sürecinde Değişim ve Devlet Türkiye” konulu bu yüksek lisans çalışması 4 bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde konu kısaca özetlenmiş, çalışmanın yapılma amacı açıklanmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde küreselleşme kavramı detaylı bir şekilde ele alınarak, küreselleşmenin tanımı yapılmış, küreselleşmenin tarihsel gelişimi ile küreselleşmenin ekonomik, siyasal ve kültürel boyutları açıklanmış, küreselleşme sürecinde değişimin nedenleri ve aktörleri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde ayrıca küreselleşmenin ulus devlet yapısı üzerine etkileri başlığı altında; ulus devlet yapısını etkileyen gelişmeler, ulus devletin ekonomik ve siyasal işlevlerinde yaşanan daralmalar, küreselleşme sürecinde devletin değişen işlevi ve küreselleşmenin kamu yönetimi üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 1980 sonrası dönemde siyasal, ekonomik, yönetsel ve hukuksal boyutta geçirdiği değişim ve dönüşüm ele alınmıştır. Küreselleşme sürecinde değişimin Türkiye Cumhuriyeti Devleti üzerindeki etkileriyle ilgili olarak, ekonomide değişim başlığı altında; üretim ve ticaretin, hizmetin ve finansın liberalleşme süreci ve sözü edilen sürecin Türkiye Ekonomisi üzerindeki etkileri, siyasal değişim başlığı altında; ulus devlet, birey ve sivil toplum, insan hakları, demokrasi, yerelleşme ve güvenlik anlayışında değişim, Türk Kamu Yönetiminde değişim başlığı altında; kamu yönetiminde değişimin nedenleri, Yeni Kamu İşletmeciliği Yaklaşımı ve bunun Türk Kamu Yönetimine Yansımaları, Türkiye'de e-devlet yapılanması ve e-devlet yapılanmasında AB etkisi, Türkiye'de kamu bilgi alt yapısının kurulmasına yönelik çalışmalar, AB sürecinde yargı sisteminde yapılan uyum çalışmaları, asker-sivil ilişkilerindeki gelişmeler, merkezi yönetim ve yerel yönetim ilişkilerinde sağlanan ilerlemeler ile kamu mali yönetiminde değişim konuları ele alınmıştır. Sonuç bölümünde ise küreselleşme sürecinde değişim süreci ve sürecin devlet üzerinde ki etkilerinin genel değerlendirmesi yapılarak, söz konusu süreçten devlet olarak kazançlı çıkabilmek için yapılması gerekenlere yer verilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

LİTERATÜR

2.1. KÜRESELLEŞMENİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

2.1.1. Küreselleşmenin Tanımı

Küreselleşme kavramı çok boyutlu ve insanların ilgi alanına ekonomik, siyasal ve kültürel yönleriyle giren bir kavramdır. “Küresel” kavramı ilk defa, Marshall McLuhan’ın, “Komünikasyonda Patlamalar (1960)” adlı kitabında, bu yeni süreç için “Global Köy” terimini kullanmasıyla literatüre girmiştir. Kavram, 1980’lere doğru Harvard, Stanford, Colombia gibi prestijli Amerikan İşletme okullarında kullanılmaya başlanmış ve yine bu çevrelerden çıkmış bazı ekonomistler tarafından güncelleştirilmiştir. Kavram aynı yıllarda uluslararası ekonomik kuruluşların yayınlarında ve raporlarında kullanılmaya başlanmıştır. Kavramın kendisi eski olmakla birlikte, ancak 1990’lı yıllarda uluslararası ekonomik, politik, sosyal ve siyasal süreçleri tanımlamak maksadıyla, akademik dile girmiştir. Özellikle Ronald Robertson’un “Globalleşme” kitabı, terime kavramsal bir içerik kazandırmıştır. 1990’lı yıllarda kavram, gittikçe yaygın bir biçimde toplumsal değişim kuramlarını açıklamada anahtar bir kavram olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kavramın uluslararası siyasi literatüre girdiği tarih, 1970’li yılların başlarıdır ve bu yıllardan sonra “dünya sistemi”nin sadece devletlerden ve devletlerin kendi aralarındaki ilişkileri düzenlemek amacıyla oluşturdukları kurumlardan ibaret olmadığı, içlerinde devletleri, uluslararası kuruluşları ve şirketleri de içeren küresel bir yapı olduğu düşüncesi ortaya çıkmıştır (Tutar, 2000: 22).

Küreselleşme kavramının popülerliğine ve bu konudaki literatürün genişliğine rağmen, kavramın kesin bir tanımı yoktur. Küreselleşme kavramı çoğu zaman, belli fikirler, görüşler, pratikler, olaylar, teknolojiler, kurumlar vb. gibi durumların, küresel ölçekte bulunur hale gelmesini veya dünya ölçeğinde ulusal kimliklerin, ekonomilerin ve sınırların çözüldüğü, sosyal hayatın büyük bir

bölümünün küresel süreçler tarafından belirlendiği; dünyanın ekonomik bir bütün oluşturma, dünya toplumlarının birbirlerine benzeme, buna bağlı olarak tek bir küresel kültürün ortaya çıkmasını veya toplumların kendi kimliklerini ve farklılıklarını ifade etme ve tanımlama, nihayet dünyanın sıkışması, küçülmesi, ulusal olan her şeyin anlamını yitirmesi ve dünyanın tek bir mekan olarak algılama bilincinin artış sürecini tanımlamak için kullanılmaktadır (Adda, 2002:2).

Küreselleşme anlayışının merkezinde, yeni bir ekonomik küreselleşme fikri yatmakta, farklı ulusal ekonomilerin ve ulusal ekonomi yönetimlerinin, yerli stratejilerin hızla geçerliliğini kaybettiği gerçeğini anlatmak için bu kavram kullanılmakta, küreselleşme kavramı, toplumsal yaşam içinde “yeni bir durumu” simgelemektedir (Petrus, 2006:2).

Küreselleşme-yerelleşme süreçlerinin birbirleriyle etkileşiminin toplumsal yaşama ait oluşu ve toplumsal yaşamın kurucu ögesini anlatmak için, “küreselin yerelleşmesi” ve “yerel alanın küreselleşmesi” sonucunda ortaya çıkan yeni durum “glocal”(küreyeresel) kavramıyla açıklanmaktadır (Robertson, 1999:21).

Küreselleşmenin temelinde, kökten reformlarla ulusal stratejileri anlamsızlaştırmak, bunlara, uluslararası piyasaların yargı ve yaptırımları karşısında tutunamayacaklarını ima etmek vardır. Bu anlamda ki kullanımıyla kavram, kapitalizmin yayılcı mantığına asla gönderme yapmamakta, daha da önemlisi bu yayılmanın emperyalist boyutuyla bağ kurmaktan kaçınmaktadır. Aynı zamanda, kavramın tanımlanma biçimi, asla karşı konulamaz ve zorunlu bir sürece gönderme yapmaktadır. Küreselleşme; dünyanın tek bir mekân olarak algılanabilecek ölçüde sıkışıp küçülmesi anlamına gelen bir süreci ifade etmektedir (Tutar, 2000: 18).

Küreselleşme; kumanda ekonomisinin küçülmesi, devletin bütün sosyal ve ekonomik işlevlerinden vazgeçmesi, pazarın dünya ölçeğinde büyümesi, ulusal sınırların dışına çıkılması, dünyanın tek pazar haline gelmesidir (Şaylan, 1997: 9).

Küreselleşme, ekonomik faaliyetlerin dünya düzeyinde yeni bir entegrasyonuna karşılık gelen bir kavramdır. Fakat bu kavram aynı zamanda, yeni bir zihniyete de işaret etmektedir. Küreselleşme toplumların dünya üzerinde ekonomik olarak yeniden entegre olması ve siyasi olarak toplumların parçalanması gibi iki değişimi içermektedir.

Küreselleşme, malların, hizmetlerin, paranın, teknolojinin, fikirlerin, enformasyonun, kültürün ve halkların hızlı ve sürekli biçimde sınır ötesine akışı anlamına gelmektedir (Öymen, 2000: 26).

Küreselleşme iletişim ve insani etkileşimin dünya ölçeğinde hızla yayılmasıyla birlikte uluslararasıdaki coğrafi sınırların önemini yitirmeye başlaması sonucunda insani gündem ve ilgilerin dünyalaşması sürecidir. Bu süreci tahrik eden etkenlerin önemli bir kısmı yeni ortaya çıkmış olmakla beraber, önceden beri var olan bir grup etken de yenilerde etkili hale gelmeye başlamış ve hep birlikte insani var oluşun sosyal, kültürel ve iktisadi yönlerine ulusaşırı bir nitelik kazandırmışlardır. Ayrıca, küreselleşmenin etkisi toplumların bu sürecin bilincine varmalarıyla birlikte daha da artmaktadır. Küreselleşme, belli bir kültür, ekonomi ya da siyaset normunun, değer yargısının ya da kurumsal yapının küresel ölçekte yaygınlık kazanarak o alanda geçerli tek norm, tek değer yargısı ya da tek kurumsal yapı haline gelmesini ifade etmektedir (DPT, 2000).

Küreselleşmeye ilişkin yapılan tanımlamaların bir kısmı ekonomik içeriklidir. Küreselleşme uluslararası ticaret önündeki engellerin gittikçe azaldığı, uluslararası güçlerin önündeki engellerin ortadan kalktığı, sermaye hareketlerinin hızlandığı, doğrudan yabancı yatırımların serbestleştiği ve teknolojik yayılımın hızlandığı bir ortamdır (O'Rourke, 2001:56-57). Küreselleşme ulusal ekonomilerin karşılıklı bağımlı hale gelmesidir (Ekin, 1996:16).

Küreselleşmeye ilişkin yapılan tanımlamaların diğer bir kısmı ise çok boyutludur. Küreselleşme, ulaşım, haberleşme ve bilgi işlem teknolojisindeki gelişmeler sonucunda, toplumsal ve kültürel düzenlemeler üzerinde, mekansal uzaklıklardan kaynaklanan farklılıkların ortadan kalktığı, toplumsal bir süreçtir (Kutlu ve Eşkinat, 2002:232).

Küreselleşme, içeri-dışarı, ulusal-uluslararası, Batı-Doğu, Birinci Dünya-Üçüncü Dünya, modern-geleneksel, kimlik(özdeşlik)-fark, benlik-öteki arasındaki çizilmiş zamansal ve mekansal ayrımların giderek ortadan kalktığı, dünyanın giderek küresel bir topluma dönüştüğü, küresel bir kültürün şekillendiği süreci ifade etmek üzere kullanılan bir kavram haline gelmiştir (Yüksel, 2001:21).

Küreselleşme yeni bir olgu değil sadece yeni bir terimdir. Küreselleşme, bu yüzyılın başlarında bilimsel terminolojiye girmiş olan emperyalizmin kendisidir. Terimin değişmesi ideolojik bir anlam içermektedir. Emperyalizm denen olguya saygınlık kazandırma, emperyalizm karşısında çaresizlik yaratma çabasıdır (Boratay, 1996:23). Küreselleşmeyi, kapitalizmin gelişim süreciyle ve temel unsurlarıyla bütünleştirmek mümkündür. Küreselleşmeyi anlamak için kapitalizmin dünyadaki tarihsel dönüm noktalarına bakmak gerekir (Günsoy, 2006:217).

Kimi yazarlar, küreselleşmeyi geçici bir ütopya olarak nitelemekte ve insancıl küreselleşme tasarısı üzerinde durmaktadır. Küreselleşme dünya ölçeğinde merkez ülkelerin çıkarına işlevde bulunmakta, düzene değil kaosa kaynaklık etmektedir. Kapitalizmin günümüzdeki şeklinin ana karakteri üç kutuplu olması (ABD, Avrupa, Japonya) ve merkez ülkeler ile çevre ülkeler arasında eşitsizliği yeniden üretme eğiliminde olmasıdır (Amin, 1999:15).

Küreselleşmeye dair oldukça fazla tanım yapmak ve bu tanımlamaları küreselleşme kavramının kullanıldığı alana göre şekillendirmek mümkündür. Dolayısıyla genel kabul görebilecek bir tanımlama yapmak güçleşmektedir.

2.1.2. Küreselleşmenin Tarihsel Gelişimi

2.1.2.1. Merkantilist dönem

Dünya tarihinin gelişimi her zaman bir etkileşim içinde ve insanlar arasındaki ilişkilerden soyutlanamaz bir şekilde olmuştur. Küreselleşme sürecinin temelinde bu etkileşimlerin yol açtığı sosyo-ekonomik durum yer almaktadır. Küreselleşmeye yol açan birçok dinamik daima var olmuştur. 15. yüzyıla kadar bunların ivmesi oldukça yavaş olmuştur ve küreselleşmenin gelişim süreci doğrusal değildir ve süreçte kopukluklar olmuştur. Eski antik imparatorlukların yayılma dönemlerine yâda ticari, askeri ve dini amaçlarla girişilen serüvenlerin göze alınma sıklığına bağlı olarak, dönem dönem hız kazanmakta yâda duraksamaktadır. 15. ve 16. yüzyıllarda modernleşme olarak da adlandırılan Avrupa'daki toplumsal dönüşümle birlikte, küreselleşme artış yönünde ilerleyen doğrusal bir gelişme sürecine girmiştir (Eşkinat, 1998: 9).

Küreselleşme sürecinin temelinde insanların, toplumların yâ da ulusların birbiriyle olan etkileşimi yatar. Ülkelerin, özellikle kendi ekonomik çıkarlarını dizayn ettiği teoriler ve bu teorilerin bilinçli olarak geçerli olmaya başladığı zamanlar, 15. yüzyıl olarak görebileceğimiz merkantilizm dönemidir. Merkantilizm Avrupa İktisadi Düşüncesinde ve ulusal ekonomi politikasında 1500-1800 yılları arasındaki zaman dilimini kapsamaktadır. Ortaçağın sonlarından itibaren deniz aşırı keşiflerle artan ticaret sonucunda ticari sermaye büyümüş, Avrupa'ya altın akımı artmış, tarımsal üretim piyasaya yönelerek ticari sermayeye bağımlı hale gelmiş, taşınmaz mal gelirleriyle geçinen soylular fakirleşmiş ve dindeki reform hareketleri, Rönesans ve Hümanizma bireyciliğin gelişmesine neden olmuştur (Kazgan, 2004:43).

Ticaretin gelişmesi ve imtiyazlı ticaret kumpanyalarının denizaşırı bölgelerde ticareti tekelleri altında tutması, bunların devlet eliyle rakiplerine karşı korunması gereksinimini doğurmuş, mutlak monarşiler ve güçlü merkezi devletlerin kurulması hem bu işlevi yerine getirirken hem de iktisat politikası uygulama ortamını oluşturmuştur. Devlet hükümdar tarafından istihdam edilen silahlı gücü beslemek için gereksinim duyduğu parayı hazinenin büyümesi ile kazanabileceğinden, öte yandan dış ticaret dengesinin sürekli pozitif olması gerektiği için hükümdar-tüccar arasında bir çıkar birliği oluşmuş ve Merkantilizmin esasını hem ekonominin hem devletin birlikte büyümesini sağlayacak politikalar oluşturmuştur (Savaş, 2000:138-139).

16.yy'da Batı Avrupa'da mutlak monarşilerin ve mutlakiyetçi yönetimlerin egemen olduğu görülür. Burjuvazinin, merkezi devleti oluşturma yolunda ilerleyen krala yardımcı olması, Avrupa'da yaşanmakta olan merkezileşme, hızla artan bilimsel gelişmeler ve buna bağlı olarak ortaya çıkan laik zihniyet pratikte modern devletin oluşmasına yardımcı olmuştur. İtalya'da Machivelli, Fransa'da Bodin ve İngiltere'de Hobbes, burjuvazi dünya görüşü ekseninde, modern devletin düşünsel çerçevesini çizmişlerdir (Bulut, 2003:83-86).

Kral Devlet, egemenliğin toplumdan kaynaklandığı ama sahibinin kral olduğu bir siyasal iktidar türünü ifade ederken; ulus devlet egemenliğinin sahipliğini de ulusa veren bir anlayışı beraberinde getirmiştir.

Ulus ve ulus devleti ortaya çıkaran koşullar ile kapitalist gelişme süreci arasında yakın ilişki vardır. Üst bir kimlik olarak ulus kimliğinin ortaya çıkmasında, kapitalist sistemin ortaya çıkardığı ekonomik bütünleşmenin ve bu bütünleşmenin sonucunda ortaya çıkan merkezi yönetimlerin büyük payı vardır.

Rönesans döneminde ticaretin canlanması ve para ekonomisinin belirginleşmesi zenginlik ve para ilişkisini güçlendirirken kıymetli maden biriktirmek, dış ticaret fazlası vermek ve dış ticarete korumacılık, ulusal bir politika haline gelmiştir (Şaylan, 1997:23).

Merkantilist politika ve düşünce, aynı zamanda sınai kapitalizmin doğuşunu hazırlamış, 17.yy sonu ve 18. yy. boyunca kamusal müdahaleler ihracatı özendirirken sanayinin güçlenmesine öncülük etmiştir. Ticari kapitalizm içinde palazlanan sanayi kapitalizmi serbest ticareti gerektirmeye başlamış, böylelikle sanayi kapitalizmi ticari kapitalizmin yerini almaya başlayınca merkantilizm ortadan kalkmıştır (Kazgan, 2004:48).

Özellikle uluslararası ekonomik ilişkilerin yön verdiği küreselleşme süreci, sanayi devrimi ile birlikte yerini klasik döneme veya klasik liberalizme bırakmıştır. Bu dönemde, ekonomistler dünya ekonomisinin gelişimine uygun olarak çeşitli teoriler ileri sürmüştür.

2.1.2.2. Klasik dönem

2.1.2.2.1. Sanayi devrimi

Ticari kapitalizmin merkantilizmi ortaya çıkarması gibi İngiliz Sanayi Devrimi ile birlikte Klasik İktisadi Öğretinin temelleri ortaya konulmuş, Laissez-faire ideolojisi (bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler) yüceltilmiştir. Yurtdışı piyasalardan ucuz hammadde ithalatı ve bu piyasalara mal ihracatı için serbest dış ticaret uygulaması yüceltilmek durumundadır.

Sanayi Devrimiyle birlikte, ulusal ekonomilerin, uluslararası ticaret yoluyla küresel ekonominin temeli olduğu tezi, tarihsel ve metodolojik olarak ortaya çıkmıştır. David Hume, serbest piyasa mekanizmasını uluslararası ticarete uygularken, farklı üretim faktörlerine sahip dünya ülkelerinin serbest ticaret ile yapacakları mübadele işleminden kazançlı çıkacaklarını savunmuştur (Savaş, 2000:213). Böylelikle ekonomi biliminin ve ulusal ekonomilerin, dış dünya ilişkilerini göz ardı edemeyen ulusal ekonomik sistemlerce biçimlendirilmesi kaçınılmaz olmuştur.

Adam Smith (mutlak üstünlükler teorisi) ile David Ricardo (karşılaştırmalı üstünlükler teorisi) uluslararası ticaretin, ülkelerin dışa açılması ve refahlarının artmasında önemli bir etken olduğunu öne sürmüşlerdir. Adam Smith “Ulusların Zenginliği” adlı eserinde klasik liberalizmin temellerin ortaya koyarken, bu eserin yayınlanmasından on üç yıl sonra Fransız Devriminin yapılması, Smith’in geçmiş dönemin kurumlarına ve kuramlarına yönelik eleştirilerinin, Fransız Devrimi’ne giden sürecin fitilini ateşlediğini göstermektedir (Savaş, 2000:295).

Siyasi, iktisadi ve sosyal bir doktrin olarak liberalizm, 20. yy başlarına kadar önemini korumuştur. Siyasal olarak liberalizm temsili demokrasi ile yakından ilişkilidir. Liberalizmin ilk isimlerinden olan Thomas Hobbes’a göre, sivil erkin üstünlüğünü; bireylerin yükümlülükleri karşısındaki haklarının doğal üstünlüğü üzerine temellendirmek mümkündür (Günsoy, 2006:180).

Siyasi liberalizmin kurucusu John Locke ve kendinden sonra gelen David Hume, John Stuart Mill, Jeremy Bentham gibi düşünürler, insanların aydınlanmış

kişisel çıkar, akılsallık ve özgür seçim tarafından yönlendirildiği bir dünyayı öngören toplum sözleşmesi kuramına vurgu yaparak, devletin bireylerin yaşamına en alt düzeyde müdahale etmesini savunmuşlardır (Marshall, 2003:456).

Liberal teoriye göre, ülkeler arasındaki küreselleşmenin ve karşılıklı bağımlılığın derecesi arttıkça barış da gelişecek, devletlerin birbirlerine bağımlılıkları arttığı ölçüde aralarında savaş çıkma olasılığı azalacaktır. Serbest piyasa ekonomisinin yayılması, ticaretin serbestleşmesi ve demokrasinin gelişmesi uluslararası istikrarın temel güven kaynaklarından biri olacaktır (Arı, 2004:383).

Siyes’le birlikte ulus, bölünmüşlükten tamamen kurtulmuş ve içsel türdeşliğe kavuşmuştur. 10 ve 17 Haziran 1789 tarihlerinde verilen önergelerle Kraliyet meclisi “Etats Genaraux”, Ulusal Meclis adını almış, devlet artık yeni bir meşruiyet temeline kavuşmuştur. Ulusun siyasi ifadesi olarak kavranan devlet, bir baskı aracı olarak değil, bölünmez bir bütün oluşturan ulusun örgütlenmiş hali olarak algılanmaktadır (Bulut, 2003:96).

Ulus devlet, ulusu ya da sivil toplumu yasa yaratıcısı olarak sunarken, devlet de yasayı uygulayan aygıt olarak algılanmıştır. Bu aynı zamanda modern demokrasi olarak algılanabilecek bir aşamayı ifade etmektedir. Batı’da ulus devlet çatısı altında gerçekleşen demokrasi, liberal demokrasi biçimindedir.

Liberalizm siyasal bir sistem olarak bireyi esas almaktadır ve özgürlük onun için en temel değerdir. Devlete düşen görev ise insanda doğuştan var olan hak ve özgürlükleri güvence altına almaktır. Böyle bir özgürlük anlayışı “negatif özgürlük” olarak adlandırılır. Liberalizm Avrupa’da 18. yy sonlarında başlayıp 19. yy’da yaygınlaşan anayasacılık hareketinin odağında yer almıştır. Devleti anayasacılık hareketleriyle birey özgürlükleri lehine sınırlayan liberalizm, siyasal düzen olarak liberal demokrasiyi içselleştirmektedir. Liberal demokrasi bir demokrasinin taşıması gereken asgari koşulları ifade etmektedir. Siyasal iktidarın yetkisinin bireylerin ve özerk kuruluşların haklarıyla sınırlandırılması, toplumun çoğulcu bir yapıda olduğunun kabul edilmesi ve azınlıkta kalan görüşlerin korunması gibi ilkeler bu çerçevede ele alınabilir.

Liberalizm; ekonomik sistem olarak ise piyasa ekonomisini savunur. Bu rekabete dayalı, karı esas alan, özel mülkiyet, miras, sözleşme, girişim ve tercih özgürlüğünün güvence altına alınmış olduğu ve devletin fiyat mekanizmasının işleyişine en az düzeyde müdahale ettiği bir ekonomik sistem modelidir.

Sanayi Devrimi ile uluslararası ticaretin önemi bir kez daha keşfedilmiştir. Sanayi Devrimine yön veren temel etken, teknolojik gelişmenin oluşturduğu atılımdır. 150 yıllık bir dönem içinde, 1750 yılından 1900 yılına kadar kapitalizmle teknoloji, dünyayı fethetmiş, bir dünya uygarlığı oluşturmuştur. Kapitalizm ve teknik yenilikler de bu dönemde yeni olan; bunların yayılış hızları; kültürleri, sınıfları, coğrafi uzaklıkları aşırp dünyanın her yanına yayabilmeleridir. İşte kapitalizmi “kapitalizme” yani bir sisteme çeviren de, bu hız ve kapsam olmuştur. Teknik ilerlemeleri sanayi devrimine çeviren de yine bu gelişmedir (Drucker, 1996: 33).

Birinci Sanayi Devrimi, buhar makinesinin, İngiltere’de 18. yüzyıl sonunda sanayide uygulanması ve kol gücünün yerine ikamesiyle başlamıştır. Devrim, buhar makinesinin demir yollarında uygulamaya girmesiyle, 19. yüzyıl ortasında dünya pazarının oluşmasını sağlamıştır. İngiltere sözü edilen dönemde bunlara öncülük etmekle kalmamış, aynı zamanda bunları sanayide uygulayarak sanayi devrimiyle olanaklı hale gelen yeni araçları da üretmiştir (Kazgan, 2005: 25).

2.1.2.2.2. Sanayi devrimi sonrası ve sanayi toplumu

Dünya ekonomik tarihinin gelişim sürecinde sanayi devrimi, çok önemli bir yer tutmuştur. Maddesel anlamda dünya üzerinde değişikliğe yol açan bu devrim, toplumsal olarak da değişikliklere neden olmuştur. Sanayi toplumu, sanayi devrimini oluşturan teknolojilerin, ekonomik alanda artan ölçüde kullanılmasına ve yeni sosyal yapıların doğmasına yol açmıştır.

Tarıma dayalı geleneksel toplumda üretim evlerde, el tezgâhlarında yürütülürken, sanayi devrimi sonrasında üretim fabrikalarda yapılmaya başlanmış, fabrikalara dayalı kitlesel üretim, kentleşme ve kent yapısını değiştirmiştir. Geleneksel tarım toplumunun köylüleri serflikten endüstri işçiliğine geçmiş, kendi emeğini kendisi pazarladığı için emeğin özgürleşmesi gerçekleşmiştir. Toprak sahipleri olan aristokratlar yerine, sermayenin sahibi olan burjuvazi, toplumun üst ve saygın sosyal kesimi olarak ortaya çıkmıştır. Toplumun geleneksel davranışları değişmiş, giderek rasyonel (akılcı) davranışlar ortaya çıkmıştır (Erkan, 1998: 4).

Liberal anlayışın, sanayi ve ticaretin gelişmesi için adil bir toplumsal düzenin gerçekleşmesi adına ekonomik yaşama karışmamayı yeğlemesi, bu anlayışa karşı çıkılması ve değişim için mücadele edilmesi sonucunu doğurmuştur. Sanayi Devriminin yarattığı toplumsal eşitsizlikleri gidermeyi amaçlayan bu mücadele, sonuçta “sosyal devlet” ilkesini devreye sokarak liberal demokrasiyi dönüştürmüştür.

Liberal demokrasinin sosyal devletle tamamlanmasına işaret eden bu gelişme, devletin orta ve alt sınıflar katında meşruiyetini sürdürme ihtiyacının sonucudur (Bulut, 2003:104). Liberal demokrasinin dönüşümü ile oluşan yeni devlet “refah devleti”dir.

Sanayi Devrimi sonrasında teknik değişikliğin hızı, zanaatçıların asla ortaya koyamayacağı kadar büyük sermaye talebini ortaya çıkarmış, üretim yoğunlaşması nedeniyle, küçük atölyelerden fabrikalara geçilmiştir. Sözü edilen dönemde ekonomik yaşamın en önemli özelliklerinden birisi artan işbölümüdür. Artan işbölümü sayesinde üretim sürecinde verimlilik artışı sürekli sıçramaların yaşanması ve yeni teknolojilerin üretimde kullanılması; insanlığın o güne kadar görmediği üretim artışlarına neden olmuştur. Yeni teknolojilerin üretim sürecine aktarılması fabrika tipi örgütlenme gerektirdiği için, yeni sermaye koymak ve yatırım yapmak önem kazanmıştır. Üretimin ihtiyaç duyduğu hammadde ile yeni pazarlar, sanayi devrimini ortaya çıkaran ülkeleri dış pazar aramaya itmiştir. Bu konuda ilk olma avantajı İngiltere’de olmuştur (Drucker, 1996: 47).

2.1.2.2.3. İkinci sanayi devrimi

Sanayi Devriminin ikinci aşaması olan ikinci sanayi devrimi, esas olarak içten patlamalı motorların icadı ve sanayide uygulanmasından güç almış, ulaştırma ve haberleşmedeki devrimci gelişmelerle sürmüştür. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında bu icatlar yanında, mikropların bulunmasıyla birlikte, kimya-ilaç sanayisinde ki gelişmeler, 19. yüzyılda korkunç salgınların dizginlenmesinde önemli bir adım olmuştur. Avrupa ve ABD’de kitlesel eğitim yaygınlık kazanmış, daha sağlıklı, daha iyi yetişmiş insan gücü ortaya çıkmıştır.

Küreselleşme sürecinin bu döneminde önceki icatlardan daha fazla yenilik ortaya çıkmıştır. Pervaneli uçakların yapımı bu aşamada çok önemlidir. Karayolları araçlarının ortaya çıkması ulaştırmayı canlandırmıştır. Telefon, radyo ve fotoğraf ile birlikte filmlerin icadı, haberleşmenin yoğunlaşması ile dünya daha küçük bir hale gelmiştir. İçten patlamalı motorların sanayide kullanılmasıyla, daha güçlü makinelerle üretilen mallar kitlesel tüketime yönelik üretimleri ortaya çıkarmıştır.

Birinci Sanayi Devriminden farklı olarak, hem gerekli bilimsel keşiflerin yapılmasında hem bunların sanayide uygulanmasında tek başına İngiltere dışında, diğer devletlere de sıçrayan İkinci Sanayi Devrimi, birçok güçlü devlet doğurmuştur. Almanya, Fransa, ABD aynı ölçüde ülkeler haline gelmişlerdir. Rusya’yı yenen

Japonya da, Meiji restorasyonu sayesinde önemli atılımlar yapan ülkeler arasına girmiştir (Kazgan, 2005: 27-28).

2.1.2.2.4. İki savaş arası dönem

İki dünya savaşı arası dönemde, dünya ekonomisinde içe kapanma ve korumacılık eğilimleri hız kazanmıştır. Ülkeler savaşın neden olduğu çöküntüyü aşabilmek ve o yıllarda yaşanan ekonomik bunalımdan çıkabilmek için işbirliği yerine rekabetçi politikalar izlemişlerdir. Ülkelerin dış ticarette rekabet üstünlüğünü yakalamak için karşılıklı devalüasyonlara girişmeleri dünya ticaretinde daralma ile sonuçlanmıştır. Sözü edilen dönemde ulus devletler dünya sisteminin merkezinde yer almış ekonomik, politik, toplumsal her alanda karar verir olmuştur.

İki Dünya Savaşı ve ikisinin arasındaki Büyük Depresyon dönemi, bugün felaket yılları olarak anılmaktadır. Bu dönemde yeni teknolojilerin yayılması, yenilerinin ortaya çıkması hiç durmamış, savaşlar, yeni teknik buluşların yapılmasında ve yayılmasında büyük etken olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, yenilen Almanya döneme damgasını vurmuş, 1920'de ortaya çıkan büyük bunalım ve devamında 1929 depresyonu, Almanya'da milliyetçi akımların önünü açmıştır. Korumacılık fikri, bu ara dönemde temel değer olmuş, Avrupa'nın sanayi üretimi 1914-1939 yılları arası çeyrek yüzyıl içinde tüm ekonomik sorunlara rağmen, üçte bir oranda genişlediği halde, Avrupa içi ticaret %10 daralma göstermiştir (Sayın, 1996: 28).

2.1.2.3. Klasik sonrası dönem

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı sonrasında, piyasa ekonomisinin tam istihdamı yaratamadığı, dünya ölçeğinde işsizlik ve açlık ile büyüyen ekonomik kriz karşısında, devletlerin merkezi planlama ve kamu harcamaları yoluyla bu krizin önüne geçebileceği fikri yaygınlık kazanmıştır. Keynes'in talep yönelimli, devlet harcamaları ve başka yollarla ekonomik ve sosyal hayata müdahalesini öngören teorisi ve devletin ekonomiye müdahale ederek yönlendirmesini öngören anlayışı İkinci Dünya Savaşının bitiminden itibaren uygulamaya geçirilmiş, refah devleti (sosyal devlet) uygulamaları 1970'li yılların ikinci yarısına kadar uzanan sürece damgasını vurmuştur. Bu dönemde ulusal kalkınmacılık düşüncesi çerçevesinde amaçlanan bütün mal ve hizmetleri üretebilen, yabancı sermaye ve teknolojiye bağımlılığı sınırlı, ulusal ekonomi oluşturulmasına çalışılmıştır. Ulusal kalkınmacı

devlet modeliyle özetlenebilecek gelişmelerin temelinde kalkınmayı sağlayacak dinamikleri örgütleyen ve denetim altında tutan kalkınmacı devlet (ulusal gelirin girişimci sınıfa aktarılmasını sağlayacak, merkeziyetçi, güçlü, otoriter, modernleşmeci ve akılcı devlet) ile üretim faaliyetlerini gerçekleştiren yerli burjuvazi yer almaktadır (Bulut, 2003:104).

Gelişmiş ülkelerde İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yeniden inşa dönemi, imalat sanayine hız kazandırmıştır. Dolayısıyla büyüme, bu dönemde başta tarım olmak üzere diğer sektörlerden emek kullanmaya dayalıdır. 1970'li yılların başına gelindiğinde, dünya sanayi ürün ticaretinin dörtte üçü gelişmiş ülkeler arasında yapılmaktadır (Tunç, 2001:51).

Kapitalist Üretim Sistemi'nde; Liberal devletin sağladığı meşruluk zemininde maksimum karlılık için emeği sömürmek, üretimin temel ilkesidir. 1914 sonrası dönemde vahşi kapitalist üretim sistemi yeni bir dönemecin eşiğine girmiştir. Geçerli olmaya başlayan üretim sistemi fordist üretim sistemidir. Bu üretim sistemi, mekanik montaj bandı ilk defa fabrikasında kullanmaya başlayan Henry Ford'la özdeşleşmiştir. Fordizm standart malların üretimine yönelik özel bir teknik ve işbölümünü kapsayan bir üretim sistemidir. Yarı kalifiye ve uzman işçi kullanan bu üretim sistemi, -montaj bantları- gibi özel mekanik sistemler ve makineler kullanarak ölçek ekonomisi prensibiyle kitlesel üretim yapmaktadır. Fordizm yapısı gereği ulusalcıdır. 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde ulusal ekonomilerin öneminin artmasıyla birlikte Avrupa'da yeniden yapılanmayı sağlayacak ekonomik hamlelerin ve korumacı politikaların kaçınılmaz olması Fordizm'in popüleritesini arttırmıştır.

Fordizm'i merkez alarak yapılanan Keynes'in ekonomi modeli 1970'lere kadar Avrupa genelinde uygulanmıştır. Kitlesel üretim sürecinde ölçek ekonomilerine bağlı olarak artan verimlilik, artan verimlilikle yükselen karlar, karların adilane paylaşılmasıyla artan alım gücü, alım gücünün yükselmesiyle birlikte artan talep, talebin daha da artmasıyla artan karlar, daha fazla yatırım, yeniden artan üretkenlik sistemin temel nitelikleridir. Söz konusu dönemde ücret artışları verimliliğe endekslenmiş, sendikalarla işletmeler arasında toplu pazarlıkların yapılması ücretleri arttırmış, vergilendirmeye sosyal hizmetlere ağırlık verilmiş, tekeli bir rekabet ortamı oluşturulmuş, devlet kitlesel tüketimi sağlayacak istihdam ve destekleme politikalarına gitmiştir (Ülman, 2001:108). Fordizm'in ilk sistematik kullanımı ABD'de silah ve savunma sanayinde gerçekleşmiş ve bu üretim sisteminden yüksek verim elde edilmiştir.

ABD aynı zamanda İkinci Dünya Savaşı'ndan en az zarar görüp, en çok yararı sağlayan ülke olmuştur. Büyük Depresyon, savaştan sonra teknolojide ortaya çıkan gelişmeler, silah sanayi ve tüketim-yatırım malı sanayine ihracat artışı yoluyla atlatılmıştır. Güçlü bir büyüme baskısı ortaya çıkmış, bu da teknolojik yeniliklere kaynak oluşturmıştır (Kazgan, 2005:11).

Savaş diğer bölgelerdeki müttefik ülkelerin altın stoklarını, ithalatı finanse edebilmek için ABD'ye kaydırmış, Amerika'yı başlıca besin maddesi sağlayıcısı konumuna getirmiştir. ABD (savaş sırasında elde ettiği ekonomik gücü savaş sonrası kullanmak için ve diğer ülkelerin savaş yorgunu olmaları nedeniyle), uluslararası düzende kendine göre stratejiler belirlemiş, savaş sonrası dönem boyunca ise dünyaya yaydığı sermaye ve teknoloji transferleri ve ticaret artırıcı politikalarla, dünya ekonomisinde oluşan yeni iş bölümü ve büyümenin genel koordinatörü görevini üstlenmiştir (Yener, 1999: 651).

Küreselleşme sürecinin savaştan sonra hız kazanması, 1970'li yıllara kadar sürmüştür. Ancak hemen savaş sonrasında küreselleşme sürecine yön verecek kurumlar kurulmaya başlanmıştır. Savaş öncesindeki korumacılığa dayalı sistem, yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamıştır. Uluslararası ticaretin büyümesini, İkinci Dünya Savaşı ertesinde oluşturulan, Bretton Woods adıyla tanınan uluslararası sistem sağlamıştır. Sistem, ABD dolarına rezerv para olma rolünü vererek, IMF'nin vesayetinde sabit döviz kurları sistemini de yerleştirmiştir. Amaç, iki savaş arası dönemde uluslararası ekonomiyi önemli ölçüde sarsan uluslararası para istikrarsızlığından kaçınmaktır. Ayrıca bu dönemde, yine uluslararası sisteme yön veren IBRD (Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası) ve BM kurulmuştur.

1950'li ve 1960'lı yıllarda, güçlü kamu sektörleri ve büyük bürokratik merkezi şirket yapılanmaları; işletmecilik uygulamalarını ve iş dünyasını şekillendiren iki temel güç olmuştur. Kamu sektöründe, devletleştirme ve istimlak etme gibi uygulamalar genel kabul görmüştür. Hükümetlerin, geleneksel yükümlülükleri arasında düşünülen eğitim, adalet, savunma, sosyal güvencelerin sağlanması, ekonomik sosyal altyapıların geliştirilmesi faaliyetlerinin yanında; üretim, madencilik, tarım, ticari bankacılık gibi sahalarda da aktif olarak sorumluluklar üstlenmeleri normal uygulamalar olarak kabul edilmiştir. 1930'lu yıllarda serbest piyasa ekonomisinin çökmesi ile yüksek oranlı işsizlik ve yoksulluğun ABD, Avrupa ve deniz aşırı topraklarda yayılmasının başlattığı sosyal devlet anlayışı, 1970'li yıllara kadar devam etmiştir (Tunç, 2001: 50).

2.1.2.4. Yeni dünya ekonomik düzeni

Yeni dünya ekonomik düzeni ya da küreselleşme sürecinin hızlanması, 1970 yılı başlarına rastlamaktadır. 1973 yılı petrol krizi ile birlikte petrol fiyatlarının artması, 1971 yılında Bretton Woods sisteminin çökmesi ve serbest kur uygulamalarının benimsenmesi, sermayenin her biçimiyle kârlılığını artırmak için küreselleşme baskısı altına girmesi ve yeni teknolojilerin bunu kolaylaştırması, gelişmiş ülkeler içinde çekişme ve ticari çatışmaların artması özellikle ABD şirketlerinin kârlılıklarının azalması nedeniyle yeni pazarlar elde etme isteği, AB'nin rakipleri ile arasındaki rekabette geriye düşmek istememesi ile genişlik ve derinliğinin büyümesi, Japonya'nın bir sanayi ve ihracat devi olarak ortaya çıkması ve bir dizi Asya Ülkesi'nin de onu izlemesi, gelişmekte olan ülkelerin yoğun dış borçları nedeniyle dışa açılmaları, yeni bir ekonomi düzenini ortaya çıkarmıştır.

1960'lı yıllarda Amerikan şirketlerinin deniz aşırı pazardaki hareketleriyle birlikte, küreselleşme çalışmaları daha da artmıştır. Yerli pazarlarda yavaşlayan büyüme hızı, birçok şirketi Amerika dışındaki zengin pazarlara yatırım yapmaya yöneltmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin 1970'li yıllardan itibaren içine düştükleri borç krizi ve dış ödeme güçlükleri, söz konusu ülkelerin dar boğazdan kurtulabilmek için ihracata yönelik stratejiler belirlemeleri, bu ülkeleri de küreselleşme sürecine dâhil etmiştir.

Dünya üzerinde ÇUŞ'lar (çok uluslu şirket) küreselleşme sürecine ivme kazandırmıştır. Küresel işletmelerin dünya ticaretinde ve ekonomisinde ağırlıklı olarak görülmeye başladığı zaman, 20. yüzyılın ikinci yarısıdır. 1980'li yıllarda endüstrileşen ve gelişen ülkelere çıkan çok uluslu işletmeler yeni bir güç olarak dünya pazarına girmiştir. Bu işletmeler, G. Kore, Tayvan, Singapur, Hong Kong gibi endüstrileşen uzak doğu ülkeleri ile Brezilya, Arjantin gibi Latin Amerika ülkelerine yönelmiştir. Yenidünya düzeni ülkeler kadar, hatta onlardan daha büyük şirketler ortaya çıkarmıştır (Güzelcik, 1999:22). Dünya ekonomisinde rekabet güçlerini kaybetmek istemeyen şirketlerin, birleşme ve satın alma yoluna başvurmalarıyla sınırlar ortadan kalkmıştır (Göktaş, 2000: 138).

Bu dönemde üretim ve ticarete artışlar olmuştur. Dönemin bir diğer özelliği ise, dünya çapında serbestleşme uygulamaları arttıkça ekonomik krizlerin daha fazla ve daha sık ortaya çıkmasıdır. Sözü edilen krizler, 1990 yılı sonrası ulusal ekonomilerin, büyüme hızlarında azalmalara neden olmuştur (Çarıkçı, 1998: 972).

1980 sonrası dönemde yaşanan bir diğer gelişme ise refah devleti uygulamalarının yavaş yavaş ortadan kalkmasıdır. Keynesci politikalar ve uygulamalar yerini neo-liberal uygulamalara bırakmıştır. Bu dönemin temel özellikleri piyasa ekonomisinin ön plana çıkması, deregülasyon (kuralsızlaştırma) ve özelleştirme ile ekonomide devletin küçültülmesi uygulamalarıdır.

Yaşanan stagflasyon işletme örgütlerinin yapısını değiştirmiştir. Talep piyasasında daralma ve yoğun teknolojilerin ekonominin kilit sektörlerine uygulanması montaj hattı ve kitlesel üretime dayanan fordist paradigmayı iflas ettirmiştir. 1970'lere gelindiğinde; sendikal hareketlerle güçlenen işçi baskısı, monoton üretim sürecinde düşen kalite, standart malların tüketiminde yaşanan doygunluk(kitlesel talebin azalması), emek maliyetleri çok düşük olan üçüncü dünya ülkeleriyle zorlaşan rekabet ortamı, ücret ve verimlilik artış oranları arasındaki dengesizlik, yükselen enflasyon ve işsizlik oranlarına petrol krizinin olumsuz etkileri eklenince, sermaye karlılık peşinde yeni bir üretim yöntemine başvurmaya mecbur kalmıştır.

Post-Fordizm, mikro-elektronik ve bilgisayar teknolojilerinde yaşanan ilerlemelere paralel olarak geliştirilen ve aynı ürün bandında olan ancak farklı nitelik ve niceliklerde üretime imkan tanıyan esnek mekanik sistemleri kullanmaktadır ve Fordizm'e oranla da az sayıda işgücü gerektirmektedir. Fordizm'den Post Fordizm'e geçiş süreci gelişmiş ülkelerin ekonomik yapılarını da yeniden şekillendirmiştir. Yerli piyasalarda çeşitlilik arz eden mallara yönelik artan talep sonucunda orta ve küçük ölçekli firmaların sayısında artış yaşanmıştır. Standart malların azalan tüketimi büyük firmaları kitlesel talebin olduğu yeni uluslararası pazarlara yöneltmiştir. "Çokuluslu Keynescilik" olarak adlandırılan bu strateji sonucunda büyük firmalar faaliyet alanlarını az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin yerel sermaye gruplarıyla kurdukları ortaklıklar vasıtasıyla dünyanın dört bir tarafına yaymıştır (Ülman, 2001:103).

İş organizasyonlarındaki değişiklik ve esnek üretim ve yönetim tekniklerinin uygulanmaya başlaması ile işverenlerin üretimdeki inisiyatifinin artması emek piyasası koşullarının işçiler aleyhine gelişmesine neden olmuştur. Sözü edilen süreçte çok uluslu şirketler sadece pazarlarını genişletmek için değil aynı zamanda ucuz emek için yayılmacı bir strateji izlemiştir.

İktisadi yapıda yaşanan dönüşüm ve bu dönüşümü destekleyen kuramın popülaritesinin artması siyasal gelişmelerle eşgüdümlü olarak gitmiştir. 1980'li

yıllarla birlikte yeni sağ anlayışı yada yeni muhafazakarlık olarak adlandırılan neo-liberal anlayış, Amerika’da Ronald Reagan’ı, İngiltere’de Margeret Teacher’ı ve Almanya’da Helmut Kohl ve Türkiye’de Turgut Özal’ı liderliklerini yaptıkları neo-liberalizm temsilcisi sağ partilerle işbaşına getirmiştir.

Piyasa yönelimli neo-liberal reform paketlerinin unsurları, esasen Washington Uzlaşması olarak bilinen, ekonomist Williamson’un 1990’lı yılların başında açıkladığı, 1980’li yılların başından itibaren uygulanmaya başlanmış yapısal uyum politikalarının özü niteliğindeki on maddelik paketin temel başlıklarıdır. Bu uzlaşının başlıkları; finansal disiplin, kamu harcama tutumlarında ve önceliklerinde değişme, vergi reformu, finansal serbestleşme, tekli ve rekabetçi döviz kurları, ticaretin serbestleştirilmesi, ülkenin doğrudan yabancı yatırımlara açılması, özelleştirme, deregölasyon, özel mülkiyet haklarının korunması olarak sıralanabilir (Günsoy, 2006:188).

Neo-liberalizm, kimi yazarlara göre kapitalizmin krizler sonrası yeni meşrulaştırıcı ideolojisidir. Kimilerine göre ise liberal gelenekteki sosyal liberalizm ve refah devleti doğrultusunda, liberalizmden uzaklaşmaya karşı klasik liberal tezlerin yeniden canlanmasıdır (Aktel, 2003:34).

Bu yazarlardan bir kısmı küreselleşmenin temelindeki ana düşüncenin serbest piyasa kapitalizmi olduğunu, küreselleşmenin neo-liberalizmle yoğun bağının sosyal devlet anlayışının zaafa uğratılmasından anlaşılabilceğini, küreselleşmenin sömürgeci düzenin devam etmesinden yana olan Batı’daki yeni liberallerin icadından başka bir şey olmadığını, küreselleşmenin refah sistemlerini ortadan kaldırmak ve devlet harcamalarından kısıntı yapmak isteyen serbest piyasacıların ortaya attığı bir ideoloji olduğu düşüncesini aktarır. Küreselleşme, kapitalizmin diasporası yani onun dünyaya dağılıp yayılması, dünyayı kuşatmasıdır ve kapitalizmin, modernlikle birlikte düşünölmesi gerekir. Küresel finans ile ticaret ve enformasyon endüstrilerinin, sınırsız özgürlük ve hareket serbestileri için dünyanın politik olarak parçalanmasına ihtiyacı vardır ve bu endüstrilerin çıkarları zayıf devletlerden yanadır (Kızılçelik, 2003:16-17).

Neo liberal uygulamalar kendini ekonomi alanında, daha az devlet-daha çok özel teşebbüs sloganıyla ifade etmiş, liberalizasyon, deregölasyon, sermayeden alınan vergilerin düşürölmesi, serbestleşme, korumaların kaldırılması, devletin yoksul kesimler ve emekçiler lehine düzenleme ve uygulamalardan vazgeçmesi özelleştirme (KİT’lerin satılması ve kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi), siyasi

alandanda devletin küçölmesi, sivil toplumculuk, yerellik ve yerel topluluklara geri dönüş şeklinde kendini göstermiştir.

2008 yılında ABD’de mortgage krizi olarak başlayan, birkaç banka ve finans kuruluşunun batmasıyla devam eden, ve sonrada genel bir ekonomik kriz şeklini alan son küresel finans kriz ile birlikte, Neo Liberal Felsefe’nin ciddi kırılmalara uğradığı görölmektedir. Son yaşanan krizin kapitalizm içinde bir kriz mi yoksa kapitalizmin krizi mi olduğu tartışılmaktadır. Zira yapısal uyum programları ile ekonomik liberalleşme yolunda dönüştürücü rol oynayan IMF başta olmak üzere uluslararası finansal kuruluşlar, devlet harcamalarının artması ve finansal piyasaların düzenlenmesi yönünde teşvik edici uygulamalar yapmaya başlamış, devletin ekonomiye müdahalesi oldukça kapsamlı ve belirleyici bir şekilde hissedilmeye başlanmış, ABD ve AB ve tüm dünyada trilyonlarca dolarlık kurtarma planları hayata geçirilmiştir. Hatta bu müdahaleler sonrasında serbest piyasanın simge isimlerinden “General Motors” şirketi son devlet yardımlarından sonra “Government Motors” olarak anılmaya başlanmıştır. Sözü edilen gelişmeler kapitalizmin kurallarının gelişmiş ve gelişmekte olan ölkeler için farklı işlediğini düşündürecek niteliktedir (Kutlay, 2010).

Küresel krizin nedenleri, likidite bolluğu ve bunun sonucunda verilen özensiz krediler, aşırı menkul kıymetleştirme, saydamlık eksikliği, derecelendirme kuruluşlarının etkinliğindeki yetersizlik ile düzenleyici ve denetleyici kuruluşların müdahale gecikmesi olarak sıralanmaktadır (Alantar, 2010).

IMF’nin Ekim 2008 tarihli raporunda, 2008 krizinin dünya ekonomisi ve gelişmiş finansal piyasaların 1930’lardan bu yana yüz yüze geldiği en tehlikeli şok olarak nitelemesi durumun ciddiyetini ortaya koymaktadır (IMF, 2008:15).

Dünya Bankası “Küresel Kalkınmanın Finansmanı: Küresel İyileşmenin Haritası” başlıklı raporunda 2007 yılında 1.2 trilyon dolarla zirvesine ulaşan net sermaye girişinin, 2008 yılında 707 milyar dolara gerilediğini vurgulamıştır. Aynı rapora göre gelişmekte olan ölkeler 2007 yılında %8.1, 2008 yılında %5.9 büyürken 2009’da bu oranın %1,2 olarak gerçekleşeceği öngörüsü yapılmıştır. Bu da dünyanın iktisadi kalkınmasında en hassas bölgeleri nasıl zor koşulların beklediğini göstermektedir (Kutlay, 2010).

Küresel kriz işsizlik oranlarını da önemli ölçüde etkilemiştir. Özellikle ABD ve Gelişmiş Ekonomilerde yukarı yönlü trend göze çarpmaktadır. Türkiye’de ise

2006 ve 2007 yıllarında %10'ların altına düşen işsizlik oranları tekrar %10'un üzerinde seyretmeye başlamıştır (Alantar, 2010).

2.1.2.5. Bilgi çağı ve toplumu

Tarıma dayalı geleneksel toplum yapısından sanayi toplumuna dönüşüm uzun yıllar almıştır. 100 yılı aşkın bir sürede sanayi toplumu ve kurumların dönüşümü gerçekleşmiş, bilgi toplumu ise, bu süreci daha da kısaltmıştır. Sanayi toplumundan bilgi toplumuna dönüşümün çok daha hızlı olmasının nedeni, yeni teknolojilerin gelişme hızı ve insanların bu teknolojilere uyum esnekliğinin yüksekliğinden kaynaklanmıştır. İnsanoğlu, sanayileşme sürecine göre teknolojik yenilikler konusunda daha bilinçli hale gelmiş ve daha geniş olanaklara sahip olmuştur. Bu durum, bilgi toplumunun insanlığa getireceği değişim ve dönüşümün, sanayi toplumundan daha derin ve köklü olacağını göstermektedir (Erkan, 1998: 11).

Bilgi çağı ve toplumu ile birlikte anılan yeni ekonomi, dijital ekonomi, ağ ekonomisi, bilgi ekonomisi gibi terimlerle birlikte anılmaktadır. Yeni ekonominin en can alıcı özelliği dijitize edilmiş enformasyonun iletilebilmesidir. Bu ise uydular, kablosuz teknolojiler ve ağ halindeki bilgisayarlar yoluyla olanaklı hale gelmektedir (Tosun vd., 2006:154).

Günümüz küreselleşmesini, bilgi toplumunun oluşturduğu sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel bir yansıma olarak görmek mümkündür. Çünkü küreselleşme bilgi iletişim devriminin oluşturduğu teknolojik alt yapıyı kullanmaktadır. Bilgisayar ve bilgisayar ile ilişkili teknolojilerin gelişimi bilgi çağı denen dönemin ayırt edici özelliğidir. Bilgi toplumunda, ulusal gelir içinde bir ürün olarak enformasyon ve hizmet üretiminin, işlenmesinin ve dağıtımının önemli oranlara ulaştığı gözlemlenmektedir. Buna karşılık tarım ve endüstri sektörünün payı sürekli gerilemektedir. Endüstri toplumunun ürettiği varlıklar somut varlıklar iken, bilgi toplumunda, yaratıcılığın öncülüğünde kavramlar, düşünceler ve bilginin kendisinde birer ürün olarak değer kazanabilmektedir.

Bilgi toplumuna geçiş sürecinde dönüşüm yalnızca üretilen ürün ve hizmetlerde değildir. Bunların üretim süreçlerinde bulunan insan kaynağının niteliği de değişmektedir. Endüstri toplumunun kol gücüne dayanan vasıfsız işçisi yerini, bilgi işçisine devretmekte, insan kaynağı işletmelerin en önemli rekabet araçlarından biri haline gelmektedir.

Bilgi toplumunda devletin rolü de farklılaşmış; eğitim, sağlık ve sosyal alt yapıya ait her türlü yatırım, diğer yatırım harcamaları gibi pazar ekonomisi içinde düşünölmeye başlamıştır. Böylece, ulus devletlerin bu alanlardaki etkinliğı piyasa ile birlikte ele alınmaya, dünya üzerindeki gelişmelere bağılı olarak, tüm mal ve hizmetler artık piyasa koşullarında değeriendirilmeye başlanmıştır (Eser ve Belet, 2000: 66).

2.1.3. Küreselleşme Sürecinde Değışimin Boyutları

2.1.3.1. Değışimin ekonomik boyutu

Küreselleşme sürecinde, kapitalizm sürekli bir gelişim göstermiştir. Bu süreçte hiçbir ülkenin ekonomik yönden kendi içinde yeterli olamayacağı, ekonomik işbirliğı yaparak birlikte büyümenin, çatışarak büyümekten daha rasyonel olduğı anlaşılmış, böylelikle dünyada, önce ekonomik birlikler içinde birleşerek daha sonra siyasal bütünleşme aşamalarına geçilmesi muhtemel hale gelmiştir.

Küreselleşme, uluslararası ve ulusötesi ticaret, tüketimin uluslarötesileşmesi, mali devrelerin ve araçların uluslararasılaşması, para ve sermayenin büyümesi ekseninde gelişirken, bu ara eksen de bölgesel oluşumlar hatta bloklaşmalar ortaya çıkmıştır (Mor, 1997: 19).

Küreselleşme olgusunun en belirleyici özelliğı finans sistemi üzerine olmuştur. Finansın küreselleşmesinde 1945'te başlayan ve 30 yıllık süre boyunca kısa vadeli sermaye hareketlerini kontrol altında tutan bir sistem olan Bretton Woods sabit kur sisteminin 1971-1973 yılları arasında çökmesi ve ABD dolarının dalgalanmaya bırakılması ile kambiyo rejimlerinin yeniden gözden geçirilerek sermaye hareketlerini düzenleyen kuralların yumuşatılması ile 1970'li yıllarda petrol fiyatlarında dört katına varan artışın sonucunda OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) üyelerin ellerinde büyük miktarda fon birikmesi ve bu ülkelerin ellerindeki fonları gelişmiş ülkelerin bankalarına yöneltmesi ile birlikte; bu bankaların söz konusu fonları küresel piyasada yeniden dağıtma işlevini üstlenmesinin üzerine bir çok ülkede bankacılık sektöründe etkinliğı sağlamaya yönelik deregülasyona gidilmesi ve uluslararası finans piyasalarını ayıran sınırların ortadan kalkması etkili olmuştur.

Finansın küreselleşmesinde etkili olan diğer faktörler ise; finans piyasalarının çeşitli kontrol ve sınırlamalardan arındırılarak uluslararası rekabete açılması, piyasaların konvertibiliteye sahip olmaları, uluslararası sermaye

akımlarının artması ve yatırım fonları ile yatırım ortaklıkları gibi kurumsal yatırımların finans piyasalarındaki rollerinin artması, Neo-Liberalizm akımlarının güçlenmesi ve Washington Uzlaşması nedeniyle sanayileşmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret ve sermaye hareketlerini düzenleyen kuralları liberalize etmeleri ve iç piyasalarda faiz sınırlaması, vergi mevduat karşılıkları ve sigorta primi gibi kamusal kısıtlamaların kaldırılması, bankacılık dışındaki finansal kuruluşların da uluslararası finansal piyasalara katılması, işletmeler ve mali kurumlar hakkında bilgi sağlama olanaklarının gelişmesi olmuştur (Ulagay, 2000: 65).

Bilgi-işlemin ve haberleşmenin hızlanması, yaygınlaşması ve ucuzlaması sayesinde sermayenin dolaşımı, gerçek zaman kavramı ile ifade edilebilecek işlemler yoluyla, doğrudan birebir ilişkilerle ve araçları tasfiye ederek gerçekleşmiştir. Sermaye, zaman ve mekân ile kesintiye uğramadan süreklilik kazanmış, dünyanın hemen her yerindeki ekonomik ve mali birimler, birbiriyle entegre hale gelmiştir (Yener, 1999: 657).

Küreselleşme ile birlikte, teknoloji ve diğer sosyo-ekonomik şartların değişimine paralel olarak, yönetim kavramında ve işletmelerin yapısında değişimler ortaya çıkmıştır. Zamanla endüstrilerin daha karmaşık hale gelmesi ile işyerindeki bütün faaliyetleri bir kişinin yönlendirmesinin imkânsızlaşması, farklı işlevlerden sorumlu farklı kişilerin yönetimi üstlenmeleri ile kontrol fonksiyonunun bölünmesinin sonucu olarak, hiyerarşik yapılanmalar ortaya çıkmıştır. Çok ortaklı ve çok uluslu büyük şirketlerin gelişmesi sonucu, eski tür girişimci kapitalist yöneticilerin sayısında önemli azalmalar olmuş; onların yerine özellikle çok iyi eğitim görmüş, tecrübeli, profesyoneller gelmiştir. Şirket yapılanmalarında değişiklik olmuş; işyerlerinde demokrasi ve katılımcılık, işbirliği kültürü gibi kavramlar gelişmiş, geleneksel ve bürokratik yönetim kavramları ise gerilemiştir. Yerinden yönetim ve çalışanların kendilerini yeniledikleri, karşılıklı işbirliğini artırdıkları, çağdaş yönetim anlayışı öne çıkmıştır.

Ekonomik küreselleşme; özellikle finans piyasaları, doğrudan yabancı sermaye, dış ticaret ve emek piyasaları üzerinde etkili olmuştur. Yoğun yabancı sermaye girişi ulusal sermayeyi etkileyerek “gayri millileştirmiş” yabancı şirketlerle birleşen yerli girişimcinin, ulusal sınırlar ve ulusal çıkarlar çerçevesinden uzaklaşarak dünya ekonomisiyle bütünleşmesini sağlamıştır.

Ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin, birbirinden ayrı pazarlar arasında var olan ve bağımsız milli ekonomik politikalar için gerekli ön koşulu

oluşturan sınırları zayıflatması, ülkelerin ulusal düzeyde bir ekonomi politikası belirleme şanslarını zayıflatmıştır.

Küreselleşmenin ekonomik boyutunun şekillenmesinde çok uluslu şirketler ve uluslararası ekonomik örgütler (IMF, IBRD, GATT, WTO vb.) etkili olmuştur. Ekonomik küreselleşmenin oluşumunda özellikle GATT müzakereleri ve 1995 yılında yürürlüğe giren Dünya Ticaret Örgütü önemli rol oynamış, çok uluslu işletmeler üretim faaliyetlerini dünyaya yayarak ekonomik küreselleşme sürecini hızlandırmıştır.

Ekonomik küreselleşme süreci özellikle 1980 yıllar sonrasında hız kazanmıştır. Bu süreç içerisinde işletmeler, pazar değişikliklerinden, ürün ve üretim teknolojisindeki gelişmelerden ve artan rekabet ortamından etkilenmiştir. Artan rekabet ve teknolojik gelişmelerle birlikte ürün yaşam sürelerinin kısalması, işletmeleri, kaliteli, düşük maliyetli, stok düzeylerini en aza indirgeyen, emek -yoğun üretim stratejisine dayanan ve teknolojileri kullanan, esnek üretim sistemlerini benimsemeye itmiştir (Cossudovsky, 2001: 42).

Uluslararası ticaret 20 yy'da özellikle 1990 sonrası dönemde artış göstermiş, bu artışta; karşılaştırmalı üstünlükler ve uzmanlaşma, toplumsal ve kültürel tercihler, ortaya çıkan yeni alışkanlıklar, bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmelerin bankacılık sistemine getirdiği ödeme ve diğer kolaylıklar, ithalat yapılan ülkelerde ithal mallara ilişkin alışkanlıkların bakım onarım ve yedek parça ihtiyacını doğurması, yabancı sermaye hareketlerinin artışına paralel olarak ÇUŞ'lerin firma içi ticareti arttırması, GATT ve WTO çerçevesinde gümrük tarifeleri ve korumacılık eğilimlerindeki düşme, savaşlar, uluslararası monopoller, taşımacılık ve ulaştırma maliyetlerindeki düşmeler etkili olmuştur (Karluk, 2003:3-4).

Kitlesel üretime geçiş sonucunda ortaya çıkan üretim bolluğu pazarlama sorununu beraberinde getirmiş, üretim uluslararası ihtiyaçlar için yapılmaya başlanmıştır. Hızla artan ihtiyaçlar beraberinde talep artışını getirmiş, sınırlı iktisadi kaynakların uluslararası iş bölümüyle daha etkin bir şekilde kullanılması zorunluluğu doğmuştur. Bilimsel buluşlar ekonomik gelişmeyi, ekonomik gelişme de bilimsel buluşları karşılıklı etkileyerek üretim, ulaştırma, iletişim alanlarında dev mesafeler kat edilmiştir. Sözü edilen gelişmeler ülkeleri bütünleştirmiş ve ekonomik küreselleşmeye yeni boyutlar kazandırmıştır.

Mali küreselleşmenin hacmi, reel küreselleşmenin hacmini kat kat aşmış, ekonomik alanda oyunu kurallarıyla oynamayan ülkeler, Dünya piyasalarının mali

bütünleşmesi nedeniyle büyük ekonomik kayıplarla karşı karşıya kalır hale gelmiştir (Evin, 2000: 26-27).

Ulusal ekonomiler açısından ticaretin küreselleşmesinin ne ölçüde gerçekleştiğiyle ilgili olarak ülke ihracatının/GSYİH' ya oranına bakılabilir. Tablo 2.1'de seçilmiş bölgeler ve ülkeler itibarıyla 1990-2008 arasında yılları İhracat/GSYİH oranları görülmektedir.

Tablo 2. 1. Seçilmiş ülke ve bölgelerin ihracat/GSYİH (%) (IMF World Economic Outlook, 2009)

Bölgeler ve Ülkeler	1990	2000	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Gelişmiş Ekonomiler	14.56	18.41	18.08	19.34	20.09	21.53	22.42	22.34
AB-15	21.45	27.14	25.79	26.55	27.47	29.22	29.35	29.57
Diğer Gelişmiş Avrupa Ekonomileri	27.41	27.55	37.77	40.72	42.35	45.29	47.50	43.88
Diğer Gelişmiş Ekonomiler	8.59	10.05	9.07	9.75	10.16	10.84	11.48	12.10
Yeni Sanayileşmiş Asya Ekonomileri	18.48	48.85	45.43	48.72	49.03	51.66	50.73	44.58
Yükselen ve Gelişmekte Olan Ekonomiler	16.93	26.90	29.20	31.62	32.90	33.75	32.83	35.81
AB Ülkeleri	23.94	30.37	34.28	37.72	37.32	39.73	38.84	38.42
AB Adayı Ülkeler	6.43	12.60	17.55	17.87	16.73	18.12	18.21	19.22
Türkiye	6.43	11.57	17.25	17.45	16.20	17.56	17.61	18.78
Çin	13.20	20.79	26.71	30.72	34.10	36.48	36.07	33.15
Rusya	-	40.44	31.51	30.95	31.90	30.68	27.38	28.13
Japonya	9.31	9.84	10.62	11.70	12.47	14.12	15.48	15.20
ABD	6.70	7.78	6.45	6.82	7.09	7.61	8.12	8.87
AB - 27	21.36	27.52	26.47	27.43	28.39	30.29	30.53	30.41
Dünya	15.09	20.11	20.34	21.97	23.12	24.68	25.33	26.47

Tablo 2.1 incelendiğinde 1990 sonrası dönemde seçili bölge ve ülkelerin ihracat/GSYİH' ya oranının genel olarak artış gösterdiği, AB'ne aday ülkelerin 1990 yılında (6.43) olan oranın 2000 yılında yaklaşık iki kat (12.60) arttırdıkları, 2000 sonrası dönemde 2005 yılı hariç artışın devam ettiği, Türkiye'nin ise 1990'da (6.43) olan oranın 2000'de benzer şekilde yaklaşık iki kat (11.57) arttırdığı ve 2000 sonrası dönemde genel olarak bu artışın devam ettiği, 2003 sonrasında ise %17 civarında seyrettiği, ABD'nin Dünya ekonomisindeki ağırlığına karşın, söz konusu dönemde ihracat/GSMH oranlarının, yaklaşık %7 ile %9 arasında, Dünya ve AB, Çin ve Japonya ortalamasının altında kaldığı, Yeni Sanayileşmiş Asya Ekonomileri'nin 1990'da (18.48) olan payını, 2000'de (48.85)'e çıkardığı, daha sonraki dönemde ise bu artışın 2008 hariç %45'in altına düşmediği, Diğer Gelişmiş Avrupa

Ekonomileri'nin (Çek Cumhuriyeti, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, İzlanda, İsviçre, Malta, Norveç, Slovakya ve Slovenya) 1990'da (27.41) olan payın 2008'de (43.88)'e ulaştığı, AB-15 ülkelerinin ise 1990'da (21.45) olan payının, 2008'de 29.57'ye ulaştığı görülmektedir. Ticaretin/GSMH'ya oranı ülkeler ve bölgeler itibariyle incelendiğinde 1990 sonrası dönemde genel olarak ticaretin küreselleştiği, 2008 yılında yaşanan finansal krizin ülke ve bölgelerin dış ticareti üzerinde olumsuz etkilere neden olduğu görülmektedir.

Ülkeler, dünya ekonomisindeki ağırlıklarına göre merkez-çevre ülkeleri olarak bölümlenmekte, gelişmiş-sanayileşmiş ve bilgi çağına erişmiş ülkeler, merkez, gelişmekte olan ülkeler ise çevre olarak nitelendirmektedir. Merkezin doruğunda ABD yer almaktadır. AB, Çin, Japonya, Rusya, Güney Kore, Hindistan ise merkezde yer alan diğer ülkelerdir (Kazgan, 2005:30).

Çevre ülkelerin nüfus büyüklükleri ve dünya ekonomisindeki payları dikkate alındığında küreselleşme sürecinden eşit ve adil bir şekilde yararlanmadığı ifade edilmektedir.

Tablo 2.2'de merkez ve çevre ülkelerin GSMH'lerinin, mal ve hizmet ihracatının ve nüfusunun Dünya Ekonomisi içerisindeki payları görülmektedir.

Tablo 2. 2. Merkez ve çevre ülkelerin dünya ekonomisindeki yeri (IMF World Economic Outlook, 2009)

Ülkeler	Ülke Sayısı	GSMH		Mal ve Hizmet İhracatı		Nüfus	
		Dünya	Merkez	Dünya	Merkez	Dünya	Merkez
Merkez	33	100.0	55.3	100.0	65.1	100.0	15.3
Çevre	139	100.0	44.7	100.0	34.9	100.0	84.7

Tablo 2.2'de görüldüğü üzere 33 Merkez Ülkesi Dünya nüfusunun ise (%15.3)'nü oluştururken, GSMH'nın (%55.3)'nü, ihracatın %65.1'ni, Çevre Ülkeleri nüfusun (%84.7)'ni oluşturmasına rağmen, GSMH'nın (%44.7)'ni mal ve hizmet ihracatının ise (%34.9)'nu almaktadır. Söz konusu rakamlar merkez ülkelerin dünya ekonomisinin 2008 yılında ağırlığını koruduğunu ve merkez ülkeleriyle çevre ülkeleri arasındaki açıklığın devam ettiğini göstermektedir.

Dünya'da finansal küreselleşmenin boyutuna ilgili yapılan değerlendirmelerde, finansal varlıkların toplam değeri ile finansal varlıkların toplam değerinin GSYİH'ya oranına bakılabilmektedir. Tablo 2.3'de finansal varlıkların değeri ile GSYİH'ya oranı görülmektedir.

Tablo 2. 3. 2008 yılında seçili bölge ve ülkelerde finansal varlık ve GSYİH değeri (milyar ABD doları) (IMF Global Financial Stability Report, 2009)

Ülke ve Bölgeler	Finansal Varlıkların Değeri(1)	GSYİH' nın Değeri	Finansal Varlıklar Değeri/GSYİH' nın Değeri (%)
Dünya	241.089.3	54.840.9	439.6
AB	91.403.5	15.741.1	580.7
ABD	61.440.6	13.807.6	445.0
Japonya	23.964.3	4.384.4	546.6
Gelişmekte olan ekonomiler**	47.005.2	17.270.8	272.2

(1)Finansal varlıkların toplam değeri; bonolar, hisse senetleri ve banka varlıklarını içermektedir.

(2)Gelişmekte Olan Ekonomiler; Asya, Latin Amerika, Batı Asya, Afrika ve Avrupa'yı kapsamaktadır, ülkelerin sınıflandırmasında IMF sınıflandırması esas alınmıştır.

Tablo 2.3'de finansal varlıklarla ilgili özet bilgiler verilmektedir. Tablo 2.3'den anlaşılabacağı üzere, 2008 yılının sonunda dünyadaki finansal varlıklar stokunun toplam değerinin 241.089.3 milyon ABD dolarını bulduğu, bu miktarın aynı yılın dünya GSMH' si olan 54.840.9 milyon ABD dolarının 4.3 katı olduğu görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde finansal varlıkların değerinin GSYİH'ya oranı (%272.2) iken bu oran, AB, ABD ve Japonya' da sırasıyla (%580.7), (%445) ve (%546)'dır. Finansal küreselleşme açısından Gelişmekte Olan Ülkelerin, Dünya, AB, ABD ve Japonya'yı geriden takip ettiği görülmektedir.

Küreselleşmenin ekonomik boyutunun izlenmesinde kullanılan verilerden birisi doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının (DYY) hacmidir. Dolaysız yabancı sermaye yatırımı da denilen DYY, “bir şirketin üretimini, kurulu bulunduğu ülkenin sınırının ötesine yaymak üzere ana merkezinin dışındaki ülkelerde üretim kurması veya mevcut üretim tesislerini satın alması”dır. Bu şekilde, bir merkezin yönetim ve denetimi altında, farklı ülkelerde faaliyet gösteren şirketlere çok uluslu şirket adı verilir” (Seyidoğlu, 2003: 718).

Uluslararası yatırımların bir bölümü mali yatırım bir bölümü de doğrudan yabancı yatırımlardır. Mali yatırımlar menkul araçlara (yabancı hazine bonosu, hesabı, banka mevduat hesabı, yabancı tahvil ve hisse senedi gibi) yapılan yatırımları temsil ederken, DYY fiziksel varlıklar (fabrika, gayri menkul, işyeri, dükkan gibi) şeklinde üretime yönelmiş finansal akımları temsil eder (Gerber, 2005: 6). Görüldüğü gibi birincisinde değerli kağıt şeklinde portföy yatırımı, ikincisinde ise yurt dışında bir fabrika, tesis, kurulması veya satın alınması şeklinde fiziki yatırım yapılması söz konusudur.

DYY'nin en önemli özelliği, yatırımcının yurt dışındaki tesisin mülkiyetine kısmen veya tamamen sahip olması ve aynı zamanda onun yönetim ve denetimini elinde bulundurmasıdır. Dışarıdaki işletme genellikle elindeki teknoloji, ticari sırlar, yönetim bilgileri, ticaret unvanı (trademark) ve öteki kolaylıklardan yararlanır. Karşılığında ise, kısmen ya tamamen kazanılan kârları, hammadde, yarı işlenmiş veya mamul malları merkeze aktarır (Seyidoğlu, 2003: 718).

ÇUŞ'lerin Çevre'ye DYY yatırımı yapmalarının birkaç nedeni vardır. Bunlardan ilki çevre ülkelerde merkez ülkelere göre, özellikle imalat sanayine yönelik mallar (emek-yoğun mallar) için ücretlerin daha düşük, sosyal giderlerin daha az ve işçi hakları daha kısıtlı olmasıdır. İkincisi doğayı kirleten sanayilerin (başta kimya sanayi) bu konuda yasal kısıtlamaları olmayan yada az olan çevre ülkelere üretimlerini kaydırmak istemeleridir.

1990'a kadar merkez şirketleri DYY yaparak bu şekilde hem çevre ülkelerinin yüksek gümrük duvarlarını aşabilmiş hem de eski teknolojilerin getiri sürelerini uzatarak kar hadlerini uzatabilmiştir. 1990 sonrasında dış ticarete serbestleşme akımları, esnek üretim, düşük hatta sıfır stokla çalışma, yüksek vasıflı işgücüyle yüksek teknoloji ile üretimin daha karlı olması, dolaysız imalat sanayi yatırımlarının Gelişmekte Olan Ülkeler'den Merkez Ülkeler'ine kaydırma eğilimi yaratmıştır. Bu nedenle 1980 sonrasında Merkezden Çevre'ye DYY'larda kar marjı daha yüksek olan (Bankacılık, ticaret, turizm, sigortacılık gibi) hizmetler öncelik almaya başlamıştır (Kazgan, 2005:180).

Genelde DYY, küreselleşen sermaye hareketleri içinde gittiği ülkede en olumlu katkıda bulunanıdır. Gittikleri ülke içinde üretim ve istihdam artışına katkıda bulundukları ölçüde refah düzeyi artışına ve tüketim kalıplarının değişmesine neden olurlar. Ancak ithal ikamesi endüstrilere DYY yapıldığında girdi-aramal yedek parça biçiminde ithal sızıntısı yaptıkları gibi, kar transferi yaptıklarında net döviz çıkışı yaratırlar. Bankacılık ve Sigortacılık gibi alanlarda ise sermaye hareketlerine spekülasyon ivme verip, istikrarsızlık kaynağı olabilirler. Hele de yıllık cirosu gittiği çevre ülkenin GSMH' ni aşan ÇUŞ'ler, hükümetlerin ekonomi politikasındaki etkinliğini azaltabilmektedir.

Portfolyo (hisse-tahvil-bono) yatırımları, özellikle mali piyasaları çok zayıf olan gelişmekte olan ülkelere büyük mali istikrarsızlık kaynağı olabilmektedir. Portfolyo yatırımlarının merkez ve çevre ülkeleri üzerine etkisi de farklıdır. Çevre ülkelere mali piyasalar çok dar olduğu için birkaç milyar dolar tutarındaki fonların

mali piyasaları girişte de çıkışta da altüst etmekte, zayıf bankaları ve firmaları batırmakta, üretim daralması nedeniyle işsizlik artışlarına ve hükümetlerin IMF nezdinde destek arayışlarına girmesine neden olmaktadır. Ülke yeni dış borçlara kavuşurken ekonomide yaşanan ekonomik belirsizlikler, büyümenin ve istihdamın temel kaynağı olan sabit yatırımlar açısından caydırıcı etki yaratabilmektedir. Merkez ülkelerde piyasaların işlem hacmi yüksek ve kurumların finans güçleri yüksek olduğu için aynı etkiyi yaratmamaktadır. Tablo 2.4. de yirminci yüzyılın sonlarına doğru, gelişmekte olan ülkelere dönük sermaye hareketlerinin içeriği görülmektedir.

Tablo 2. 4. Gelişmekte olan ekonomilerde net sermaye akımları (milyar dolar) (IMF World Economic Outlook, 2009)

Net Sermaye Akımları	1998-2000(1)	2001	2002	2003	2006	2007	2008
Özel Sermaye Akımları(Net) (2)	64.3	73.5	54.0	154.2	202.0	617.5	109.3
Özel Doğrudan Yatırımlar(Net)	164.2	180.5	144.4	161.3	241.4	359.0	459.3
Özel Portföy Yatırımları(Net)	41.4	76.9	-86.4	-3.8	-100.7	39.5	-155.2
Diğer Özel Sermaye Yatırımları(Net)	-141.2	30.1	-4.1	-3.3	62.2	219.2	-194.6
Resmi Akımlar(Net)	7.1	2.3	14.8	-43.3	-154.1	-100.5	-60.0
Rezerv Hareketleri(3)	-89.5	132.7	-191.3	-360.6	-751.7	-1257.8	-865.7
Cari İşlemler Dengesi(4)	41.7	93.3	138.0	233.6	728.7	741.5	793.0

(1) Aritmetik ortalaması verilmiştir.

(2) Net özel sermaye akımları:net doğrudan yatırımlar, net portföy yatırımları ve diğer uzun ve kısa net yatırımları içerir.

(3) Eksi işareti artışları gösterir.

(4) Cari işlemler dengesi; net özel sermaye akımları, resmi akımlar, rezerv hareketleri ve net hata ve noksan kalemini içermektedir.

Tablo 2.4. bütün gelişmekte olan ülkelere ödemeler dengesini yansıtmaktadır. Buna göre 1998-2000 döneminde bütün gelişmekte olan ülkelere 64.3 milyar dolar, 2001’de 73.5 milyar dolar, 2002’de ekonomik krizin etkisiyle ise 54 milyar dolar net sermaye girişi olmuştur. 2002 sonrasında net sermaye girişlerinde artış devam etmiş, 2007’de 617.5 milyar dolar olmuş, 2008’de ABD’de başlayan finansal krizin olumsuz yansımaları nedeniyle gelişmekte olan ülkelere özel net sermaye akımları 109.3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Rezerv hareketlerinde 2001 yılı hariç artışlar olması net sermaye girişlerinin yatırım finansmanında kullanılamadığını göstermektedir.

Son dönemde finans piyasalarında yaşanan fiili küreselleştirici gelişmelerin başında, cari hesabı birikimli olarak fazla veren toplumlar ile cari hesabı birikimli olarak açık veren toplumlar arasında karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin yoğunlaşması gelmektedir. Buna göre, dünyanın büyük oyuncularının arasındaki ilişkilerin taşıdığı karşılıklı ihtiyaçlar, çıkar birliği ve çıkar çatışmalarını anlayabilmemiz açısından, hangi ekonomilerin ödemeler dengesinde birikimli olarak cari açık verdiğinin sergilenmesi önemli bir göstergedir (Tezel, 2004: 18-19).

Finansal küreselleşmeye ve sermaye hareketlerinin yoğunluğuna ilişkin olarak Cari İşlemler Dengesi/ GSYİH'oranına bakılabilir. Tablo 2.5. de seçilmiş ülkelerde GSYİH'nın yüzdesi olarak cari işlemler dengesinin mutlak ortalama değeri verilmektedir. Buna ilişkin olarak yirminci yüzyılın son çeyreğini özetleyen bilgileri Tablo 2.5'de görmek mümkündür

Tablo 2.5. Seçilmiş ülkelerde cari hesap dengeleri (milyar dolar) ve GSYİH'ya oranı (%) (<http://ekutup.dpt.gov.tr/ueg/2009/2009.asp> 20.12.2009)

	1980		1990		1995		2000		2008	
ABD	+2	(0.1)	-79	(1.4)	-105	(1.4)	-412	(4.2)	-706	(4.89)
İngiltere	+4	(0.8)	-40	(4.0)	-14	(1-3)	-37	(2.5)	-45.67	(1.73)
Almanya	-14	(1.4)	+45	(2.9)	-27	(1.1)	-26	(1.4)	+62.9	(6.41)
Fransa	-4	(0.6)	-10	(0.8)	+10	(0.7)	+18	(1.4)	-52.91	(2.26)
Norveç	+1	(1.7)	+3	(2.5)	+5	(3.5)	+26	(15.6)	88.34	(19.48)
Japonya	-11	(1.0)	+44	(1.4)	+111	(2.1)	+120	(2.5)	+156.63	(3.2)
Çin	+0	(0.1)	+12	(3.1)	+2	(0.2)	+21	(1.6)	+426.51	(9.85)
Rusya	-	-	-	-	+4	(1.4)	+45	(17.2)	+102.4	(6.11)
Türkiye	-3	(4.4)	-3	(1.7)	-0	(0.3)	-10	(4.8)	-41.69	(5.66)

Tablo 2.5'den anlaşılaçağı üzere, dünyanın büyük ekonomilerinin bir çoğu bir hesap döneminde tahakkuk etmiş olan cari hesap fazlaları vermek suretiyle, dünyanın geri kalan kısmındaki “cari hesabı birikimli olarak açık veren toplumlar ile yoğun bir karşılıklı bağımlılık ilişkisi” içine girmiştir. 1980'den beri dünyada en büyük miktarda dış cari açık veren ülke olan ABD, 2008'de bütün dünyada verilen cari hesap fazlalarını emerek 706 milyar dolar cari açık vermiştir. Merkez Ülkeler kategorisinde yer alan ABD'nin tersine, Çin (426.5), Japonya (156.63), Rusya (102.4) ve Almanya'nın (62.9) milyar dolar cari fazla vermesi dikkat çekicidir. Tablo 2.6. da 1980, 1990, 2000 ve 2008 yıllarında seçili bölge ve ülkelerde doğrudan yabancı sermaye yatırımları girişi ve doğrudan yabancı sermaye çıkışı görülmektedir.

Tablo 2. 6. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları giriş ve çıkışı (1980-2008) milyar dolar (IMF World Economic Outlook, 2009)

	1980	1990	2000	2008
DYY Girişleri (+)				
Gelişmiş Ekonomiler	46.6	180.9	1126.4	997.8
Yükselen ve Gelişmekte Olan Ekonomiler	7.6	26.4	255.2	700
AB	19.8	107.5	579.2	449
ABD	16.9	48.5	321.2	319.7
Japonya	0.280	1.8	8.2	24.5
Çin	..	3.5	38.4	147.8
Rusya	..	..	2.7	73.1
ABD	7	8	4	8
Türkiye	0.018	0.684	0.982	18.2
DYY Çıkışları(-)				
Gelişmiş Ekonomiler	48.2	118.3	1.094	1.673
Yükselen ve Gelişmekte Olan Ekonomiler	3.3	120.8	119.7	184.7
AB	23.9	90.3	737	914
ABD	19.2	3.7	142.6	311.7
Japonya	0.002	0.050	31.5	130.9
Çin	..	..	0.9	53.4
Rusya	..	3.1	52.6	
Türkiye	0	0.016	0.870	2.5

Tablo 2.6’da DYY, küreselleşme sürecinin 1980 sonrası finans piyasalarında hızlanmasıyla birlikte tüm bölge ve ülkeler için artış göstermiştir. Gelişmiş Ekonomilere 1980 yılında 46.6 milyar dolar DYY girişi, 48.2 milyar dolar DYY çıkışı olmuştur. 1990’da, 1980’e göre 3.8, 2000’de 24.1 katı artış göstermiş, 2008 yılında ise artış hızını düşürerek 21.4 katı olmuştur. Konuya DYY çıkışları açısından bakıldığında;1990’da 1980 yılına göre 2.4 katı, 2000’de 22.6 katı,2008’de 34.7 katı olmuştur. 1990 sonrasında Gelişmiş Ekonomiler açısından DYY’ın sermaye çıkış hızının, giriş hızından daha yüksek, dolayısıyla gelişmiş ekonomilerin net anlamda sermaye ihracatçısı olduğu görülmektedir. Yükselen ve Gelişmekte Olan Ekonomilerde ise 1980’de 7.6 milyar dolar sermaye girişi, aynı dönemde 3.3 milyar dolar sermaye çıkışı olduğu, sermaye girişlerinin 1980 sonrası dönemde sırasıyla 1990’da 3.4 kat, 2000’de 33.5 kat, 2008’de 92.1 kat artış gösterdiği, sermaye çıkışlarının ise 1990’da 36.6 kat, 2000’de 36.2 kat, 2008’de ise 55.9 kat artış gösterdiği sermaye çıkış hızının giriş hızından daha yüksek olduğu dolayısıyla gelişmiş ülkelerin net anlamda sermaye ihracatçısı olduğu görülmektedir. AB içinde benzer bir sonuçtan söz edilebilir. 1980 sonrası dönemde dünyanın en büyük ekonomilerinden ABD ve Çin’in ulaşılabilen verilere göre net olarak sermaye ithalatçısı olduğu, görülmektedir. Bunda Çin’de emek maliyeti’nin düşük olması ve yabancı girişimciye sağladığı maliyet avantajlarının etkisi büyük olmuştur. Japonya

2000'e kadar net olarak sermaye ithalatçısı, 2000 sonrası dönemde net sermaye ihracatçısıdır. Rusya'da 2000'de sermaye girişinin 19.4 katı sermaye çıkışı olmuştur. Türkiye'de 1980 sonrası dönemde net olarak sermaye ithalatçısıdır. 1990 sonrası dönemde DYY sermaye giriş ve çıkışlarında yaşanan artışlarda GATT düzenlemelerinin ve ÇUŞ'lerin büyük ölçüde etkili olduğu görülmektedir.

Küreselleşme ile birlikte, çevre ülkelerin merkez kapitalist ülkelere karşı borçlanmalarında yani sermaye ihracında artışlar yaşanmıştır. Sermaye ihracı; hükümet ve kamu borçları, merkez kapitalist ülkelerin çevre ülkelerdeki hisse senedi ve tahvilleri satın alması, banka ve şirketin çevre ülkedeki kendisine veya başkasına ait yavru şirketi finanse etmesi, doğrudan yabancı özel yatırımları şeklinde gerçekleşmektedir (Ercan, 2001:67-68). Gelişmekte olan ekonomilerin dış borcu 2001 yılında 2.364.7 milyar dolardır. Sözü edilen borç 2008 yılında 4.440.4 milyar dolara ulaşmıştır (IMF World Economic Outlook, 2009).

2.1.3.2. Değişimin siyasal boyutu

Küreselleşme sürecinde ekonomik alandaki bütünleşmeler, dünyanın siyasi konjonktürünü de etkilemektedir. Bilgi toplumunda ulus devlet anlayışı, yerini uluslarüstü devlet anlayışına bırakmıştır. Bu bütünleşmede ise en önemli rolü, ana vatani olmadığı kabul edilen bilgi oynamaktadır. Bilgi dolaşımının hız kazanmasıyla, insan toplulukları aynı bilgiyi paylaşmışlar; dünyanın birçok bölgesinde aynı bilginin paylaşılması ile amaçlarda yakınlaşma ve hatta bütünleşmenin yaratılması mümkün olabilmektedir. Ekonomik küreselleşmenin sonucu olarak ortaya çıkan siyasi küreselleşme, ekonomik ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak devletin otoritesini azaltmıştır.

Geleneksel olarak devlet, kamu hizmetlerini sağlamak ve değerli kamu mallarını korumak için etkin bir yapı oluşturmuştur. Devlet; kamu hizmetini düzenler, endüstrilerin gelişmesini destekler, gerekli alt yapıyı kurar. Bunun yanında ulusal savunma sistemi, ulusal kültür ve ideolojiyi korur ve destekler. Ancak küreselleşen dünyada devletin klasik kamu hizmetlerini sağlaması zor görünmektedir. Ekonomik değişimle birlikte devletin kontrolü dışında ulusötesi ve uluslararası kuruluşlar ile ÇUŞ'ler, politik ve ekonomik yapıda söz sahibi olmuştur.

Devlet, içerdeki etkinliğini kaybetmeye başlamıştır. Ekonomide kur ve faizler kontrol dışında sürekli değişirken, kıyı bankacılığı ve serbest bölgeler;

devletin kontrolü dışında sermayenin kaçmasına neden olmaktadır. Sözü edilen oluşumda ulusötesi şirketlerin de etkisi vardır.

Ekonomide devletin belirli sınırların içinde kalmasını isteyen bazı kesimler ise (uluslararası sermaye ile bütünleşebilen yerli sermayedar), devletle eski ilişkilerini değiştirmek istemekten öte, devletin alıştığı ayrıcalıklardan vazgeçmesini, keyfiliğe son vermesini; bunların yerine öngörülebilir ve kurallı bir çerçeve istemekte, devletin ekonomiye gereksiz müdahalelerine karşı çıkmaktadır (Keyder, 1993: 50).

Dünya düzeni değişirken, devletin de kendine atfedilen görevlerinde çağın gereklerine göre değişiklik yapılması gerekmiştir. Küreselleşme sürecinde devlete düşen en önemli işlev; uluslararası plandaki tehdit ve olanakları hesaba katarak ulusal bir strateji belirlemek ve yönlendirmek, bölüşüm yönetimi işlevi içinde makro ekonomik istikrarı sağlamak, kural koymak ve denetlemek olmuştur. Küreselleşen dünyada birinci işlev büyük önem taşımaktadır. Küreselleşmenin ulusal devletlerin gücünü sınırladığı bir dünyada, dışardan gelebilecek tehdit ve uluslararası arenada yakalanabilecek fırsatlar, ulus devlete önemli sorumluluklar yüklemektedir. Uluslararası antlaşmalarda ve benzeri düzenlemelerde ulusal çıkarların korunmasının yanı sıra, ülke vatandaşlarının ve firmaların uluslararası alanda başarı şanslarını artırıcı biçimde yönlendirilmesi ve desteklenmesi önem kazanmaktadır (Ulagay, 2000: 104). Ekonomiye küresel boyutlar kazandıran ve dev şirketlerle uluslararası kuruluşları öne çıkartan küreselleşme sürecinin, dünyadaki güç dağılımını değiştirdiği ve ulusal devletlerin hükümrانlık alanını sınırladığı bir gerçektir. Maliye ve para politikalarını, uluslararası koşulları hesaba katarak saptamak durumunda olan devletlerin, toplumun zafiyet gösteren kesimlerini korumak için yapabileceklerinin bile belirlenmiş sınırları ortaya çıkmıştır. Ulus devletin bu biçimde güçsüzleşmesi, kendi ulusal sınırları içinde iktidarın oluşmasına katkıda bulunduğunu düşünen insanların tepkisine yol açmaktadır. Bugün küresel sürecin karşısında olan insanlar, yaşadıkları dünyanın kendi kontrollerinden çıkmasını yadırgadıklarından dolayı çeşitli tepkiler ortaya koymuştur.

Süreç içinde milli sınırların önemini yitirmesi, ulus devletin ekonomi üzerindeki denetiminin yavaş yavaş ortadan kalkmasına neden olmuştur. Bu nedenle küresel sermaye, nerede ve ne zaman yatırım yapacağını ve nereden çekileceğinin seçimini giderek daha fazla yapabilmektedir. Sermaye dünyanın neresinde daha fazla

kâr elde edecekse o yöne gitmektedir. Uluslararası ekonomik ilişkilerin bu yönde geliştirilmesindeki öncülüğü de ÇUŞ'ler yapmaktadır.

Sözü edilen süreçte ulus devlete düşen görev; küreselleşmeyle çatışmak değil, bu süreçte kendi vatandaşlarına nasıl destek olabileceğini göstermektir. Küreselleşme, ulus devletin hükümrانlık alanını bir ölçüde sınırlamıştır. Ancak küreselleşmeyi doğru değerlendirebilen ülkeler, bu çerçevede diğer ülkeler karşısında bir fark gösterebilmiştir.

Siyasi küreselleşme olgusu, ekonomik küreselleşme sürecinin bir yansıması olarak görülmektedir. Dünya üretimi ve ticaretinin devasa kısmını gerçekleştiren bir ülke doğal olarak siyasi küreselleşmenin merkezindedir. Siyasi küreselleşme, diğer bir ifadeyle siyasal dizayn mekanizmasının işleyişi, ekonomik merkeziliğin devamını sağlama yönündedir (Maggdoff, 1974: 55). Siyasi açılımlar askeri dayatmalarla desteklenmekte küresel ekonomi kendini yeniden üretebilmektedir. Yakın zamandan buna dramatik örnek, Irak savaşıdır. Bu savaşta son yıllarda süre giden genel ekonomik durgunluğu aşmak için, küresel ekonomini dışında kalan bölgeleri bu sürece adapte etme girişimlerinde siyasi ve askeri enstrümanlar bütün yönleriyle kullanılmıştır.

Siyasi küreselleşmenin merkezinde Amerika Birleşik Devletleri bulunmaktadır. Sovyetlerin “ortak mülkiyet” modeli işlemeyince dünya arenasında tamamen rakipsiz kalan ABD, ekonomik ve siyasi küreselleşmenin üretildiği batı kanadının merkezi durumuna gelmiştir. Avrupa Birliği, Çin, Hindistan, Rusya ve son Irak savaşındaki tavrı ve Ortadoğu-İslam ülkeleri ile Türki Cumhuriyetlerle olan ilişkisi bakımından Türkiye gibi ülkeler ve ülke toplulukları siyasi küreselleşmenin dengeleyicisi konumunda değildir; ancak potansiyel denge unsurları olma yolundadır.

Siyasi küreselleşme boyutunda ulus-devlet, yetki ve otoritesinin bir kısmını uluslararası ve ulusötesi kuruluşlara devretmiştir. Bunun sonucu olarak güvenlik, barış ve demokrasi dünya genelinde önem kazanmıştır. 1990 yıllarının başında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla soğuk savaş sona ermiş, siyasal küreselleşme hız kazanmıştır. Ulus-devlet anlayışının yerini ulusüstü devlet anlayışının almasıyla bilgi faktörü önem kazanmıştır. Siyasal boyut sürecinin yaygınlaşmasıyla dünyada ortak bilgi paylaşımına başlanmıştır (Hacısalihogulları, 2001: 45).

Küreselleşme insan haklarına saygıyı devletlerin iç sorunu olmaktan çıkarmış ve “küresel toplum”un ilgi alanına sokmuştur. Bu ise geleneksel egemenlik anlayışının ve hukuka bakışın büyük ölçüde değişmesi anlamına gelmektedir. Ulus

devletler artık sadece insan haklarıyla ilgili uluslararası belgelere imza attıkları için değil, bunun yanında küresel toplumda meşru ve saygın siyasi birlikler olarak muamele görebilmeleri için de ülkelerinde yaşayan insanların temel haklarına saygılı olmak zorundadır. Bu çerçevede küresel toplumun, Birleşmiş Milletler aracılığı ile, ulus-devletlerin iç işlerine özellikle “insani” amaçlarla müdahale edebileceği kabul edilmektedir. Nitekim Uluslararası Adalet Divanı soykırım ve başka savaş suçlarından sanık Ruanda’lı ve eski Yugoslavya’lı kişileri yargılamak üzere harekete geçmiştir (DPT, 2000).

Öte yandan, küreselleşen çağda devletler arasında etkileşimin eski modeli değişmektedir. Eski modelde, ilişkiler hükümetler arasında işlemekte; toplumlar arasında direkt ilişki az ve uluslararası örgütler bugünkü kadar önemli değil ve ülkeler arasındaki temasın araçları dış politika, diplomasi ve askeri müdahale iken devletler kendi ülkelerinde egemen sayılıyorlar ve uluslararası sahnenin yegane aktörleriydiler. Oysa bugün, bir dünya ekonomisinin, uluslararası organizasyonların ve küresel bilgi akışlarının ortaya çıkması bu modeli değiştirmiştir.

Küreselleşen bir çağda ulusların kendi geleneksel kimliklerini olduğu gibi muhafaza etme şansları da kalmamıştır. Kimliklerin değişmezliği artık bir efsane olmuştur. Ulaşım kolaylıklarının yaygınlaşması, elektronik haberleşme teknolojisinin olağanüstü hızla gelişmesi, nüfus hareketleri, emek ve sermayenin akışkanlığı gibi etkenler insanların hem kendilerinden çok uzaktaki olaylardan ve değerlerden etkilenmelerini kolaylaştırmakta hem de onları hayatın her anında farklı kimliklerle yüz yüze getirmektedir.

Siyasal rejimin türü ve devlet-toplum ilişkilerinin biçimi küreselleşme sürecinde değişmiştir. Soğuk Savaş sonrası yeni dünyada uluslararası barış ve güvenlik, ulusal barış ve istikrara çok daha fazla bağlıdır. Bunun gerçekleşmesi de devlet-toplum ilişkisinin ve toplum içi dinsel, etnik ve çıkar temelli gerginliklerin uzlaş, katılım ve çoğulculuk ekseninde çözülmesinde yatmaktadır.

Küreselleşme sürecinde sivil ve siyasal özgürlükler giderek önem kazanmış, temsili demokrasilerin yüz yüze bulunduğu sorunlar; demokrasinin yeniden tanımlanması ve yapılandırılmasına olan ihtiyaç ile temsili demokrasiden katılımcı ve çoğulcu demokrasiye yönelik yurttaş taleplerini arttırmıştır. Söz edilen gelişmede; bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi (toplumlararası etkileşimi arttırması nedeniyle) ile uluslararası kuruluş ve birliklerin olumlu katkısı olmuştur.

Dünyada yaşanan siyasal değişim alanlarından birisi de sivilleşmedir. Sivilleşme ile devlet karşısında bireyin ve sivil toplum kuruluşlarının gücü ve inisiyatif alanı genişlemekte, demokratikleşme ile sivil toplum örgütlerinin sayısı artarken bu kuruluşların sayısında ve gücündeki artış demokratikleşme sürecini hızlandırmaktadır. Demokratikleşme ve sivilleşme yönetimde şeffaflaşma taleplerini beraberinde getirmektedir (Aktan, 2003:93).

Küreselleşmenin getirdiği önemli durumlardan biri de, devlet dışındaki uluslararası aktörlerin ağırlığının belirginleşmesidir. Uluslararası örgütler, çok uluslu şirketler ve bireyler, henüz devletin yerini almamalarına karşın, uluslararası ilişkilerde devletlerin muhatabı olabilmektedir. Mevcut küresel durum, iletişim ve etkileşim imkanları çerçevesinde bireyler, bir çok gelişmekte olan ülkede dahi temel haklarının giderek daha fazla bilincine varmakta, birinci sınıf bir haklar demeti ve bunları koruyacak demokratik ve hukuksal mekanizmalar talep etmektedir.

Soğuk savaşın sona ermesiyle ulusal hükümetlerin, küresel bir ekonomide sadece egemenlikleri sınırlanmakla kalmamakta, aynı zamanda egemenliğin özünde yer alan siyasal, toplumsal ve güvenlik rollerini de içerir şekilde, güçlerini de iş dünyası, uluslararası örgütler ve hükümet dışı örgütlerle paylaşmak durumunda kalmaktadır. Bir yandan egemenliğin devredilebildiği, parçalanabildiği ve paylaşılabilirdiği gözlemlenirken, öte yandan ulusal yönetimler terör, örgütlü suçlar, çevre kirliliği, kara para aklama gibi küresel problemler karşısında işbirliğine yönelmektedir. Çevre sorunları, teknolojik gelişmeler, iletişim ağları vs. insanlığın bazı sorunlarına ancak küresel çözümler getirilebileceği konusunda daha duyarlı bir kamuoyu yaratmakta ve bu durum klasik egemenlik anlayışını da etkilemektedir.

Siyasi küreselleşmenin karşısında mikro ve bölgesel milliyetçilik durmaktadır. Mikro milliyetçilik kendini içe kapanmacı reflekslerle beslemektedir. Etnik uyanışlar ve yeni kimlik arayışları küreselleşme sürecine tepki olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle küreselleşmenin nimetlerinden pay almaktan dışlanan ve sürece adapte olamayan toplumlarda yeni kimlik arayışları daha belirgin bir şekilde dışa yansımaktadır (Aktan ve Şen, 1999: 10-35).

Siyasal küreselleşmenin bir başka boyutunu ise sermayenin istediği finansal ve mali politikaları ulus devletlere çeşitli kanallardan kabul ettirecek politikalar öngörmesi oluşturmaktadır. Ulus devletler artık kendi sınırlarındaki ekonomik faaliyetleri daha az etkiler hale gelmiştir.

Bilgiye eskisine göre çok daha kolay ulaşılan bu yeni dönemde, demokrasi ve yönetim anlayışına ilişkin yeni kavramlar da tartışılmaya başlanmış, yönetimler saydamlık, bilgi paylaşımına açıklık, hesap verebilirlik gibi unsurlar açısından sorgulanmaya ve değerlendirilmeye başlanmıştır. Küreselleşen dünyada, tek tip bir anlayış ve tüm ülkeleri bu anlayış çerçevesinde bir araya getiren bir yapıdan çok; toplum yerine bireyin, merkez yerine yerelin daha fazla önem kazandığı bir sisteme doğru geçiş yaşanmıştır.

Yerelleşme olarak da nitelendirilen bu dönemde, bireyler farkındalık yaratmak üzere; kadın, çevre duyarlılığı, engellilik gibi konular çevresinde bir araya gelerek, yeni sosyal hareketlere öncülük etmektedir. Postmodern söylemler olarak da nitelendirilen bu yeni siyasi katılım türü ile birey-devlet ilişkisi de yeni bir şekil almakta, yönetim yerini yönetişime bırakmaktadır (TESEV, 2009).

Merkezi devletin görev ve yetkilerinin yerel yönetimlere devredilmesini ifade eden yerelleştirme katılımcı yerel demokrasiye işlerlik kazandırırken, diğer taraftan kimi çevrelerce ulus devletleri parçalama ve uluslararası sermayenin isteklerini dayatma sürecinin bir parçası olarak görülmektedir.

2.1.3.3. Değişimin kültürel boyutu

Küreselleşmenin kültürel boyutu son yıllarda çok tartışılan bir konudur. Ekonomik ve sosyal alanda küreselleşme hareketi nedeniyle milli kültür kurumları, uluslararası kurumlar karşısında varlıklarını koruyamamakta, uluslararası kurumlar içinde yer alma zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Küreselleşme ile kültürde bir değişim ve bütünleşme süreci yaşanmakta, konuşulan ulusal dilin yanında, İngilizce giderek dünya iletişim ağının ortak dili haline gelmektedir.

Küresel kitle iletişimi yoluyla bölgesel ve yerel kültürlerin evrensel tek bir kültüre doğru yönlendirilmeleri hızlandırılmaktadır. Ekonomik, politik ve teknolojik gelişmeler; kitle iletişim araçlarının devlet denetiminden çıkarılarak özelleştirilmesini ve ticarileşmesini teşvik etmektedir.

Küreselleşme, özellikle gelişmiş ülke ekonomilerinin üretim fazlalığını gidermek için, dünya toplumu üzerinden tüketim patlamasına neden olmakta ve insanlar arasında ortak tüketim kalıpları oluşturmaktadır. İnsanlar arasında daha fazla etkileşim ve bilgi sahibi olmanın getirdiği bütünleşme ile tüketim için gerekli her türlü malı müşterilere sunabilen mega marketler, görkemli ticaret merkezleri,

dünyanın dört bir yanında yer alan internet sayesinde hayat bulan alış-veriş merkezleri ortaya çıkmıştır.

Kitle iletişim araçları; toplumların bilinçlenmesini ve başka toplumlardan etkilenmelerini sağlamış, dünyanın farklı ülkelerine ve kültürlerine ait yeni bir şeyler öğrenmelerini olanaklı kılmış, buna bağlı olarak kültürel yaşamda ister istemez küçük yâda büyük değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur (Gürçan, 1998: 1445).

Dünyada süregelen hızlı kültür alış-verişi, insanlığa çeşitliliğin güzelliğini tattırmaktadır. Birçok ülkede Çin, Japonya, Meksika, Fransız, Amerikan ve Türk mutfaklarının yemek çeşitlerine rastlanmakta, müzik sınır tanımaz biçimde insanları etkilemekte, sanat eserleri uluslararası bir anlatımla beğeni kazanmakta, moda rüzgârları giyimde millet ayırımı yapmaya imkân vermez bir biçimde etkili olmaktadır. Edebi ve bilimsel eserler pek çok dile çevrilirken, insanlar kendinden binlerce kilometre uzaklıktaki bir yazarı, düşünürü, bilim adamını, duygu ve düşünceleri ile tanıyıp, onunla özdeşleşebilmektedir. Yani küreselleşme ile birlikte fikirler, düşünceler, izlenimler dünya çapında bir dolaşım içine girerek küresel kültür piyasası oluşturmuştur (Güzelcik, 1999: 33).

2.1.4. Küreselleşme Sürecinde Değişimin Nedenleri

2.1.4.1. Bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler

Bilişim ve iletişim teknolojilerinin olağanüstü hızlı gelişimi, küreselleşmenin nesnel temellerini yaratmış, ama aynı küreselleşme süreci teknolojiye gelişmelere ivme kazandıran bir faktör olmuştur. Küreselleşmeyle birlikte bilim ve teknolojiye güçlü olan devletlerin diğer ülkeleri sosyal ve kültürel olarak etkilemesi hızlanmıştır (DPT, 2000). Bilişim teknolojisi, bilginin mevcut bilgisayar ve telekomünikasyon teknolojileri ile işlenmesi olarak tanımlanabilir (Aktan, 2003:94). Bilişim teknolojisindeki gelişmeler; işletmelerde üretim sürecini, üretim ve iş proseslerini değiştirmiş, çalışanları yavaş ve katı kağıt proseslerden kurtarmıştır.

Teknoloji kullanımının yaygınlaşması ve geliştirilen yeni teknolojiler toplumsal yapıyı hızla sanayi toplumundan bilgi toplumuna dönüştürmüştür. Bu yeni toplumun oluşumuna yol açan en önemli teknolojik gelişmeler; bilgisayar, mikro-elektronik, robot ve kontrol, iletişim teknolojisi, bio-teknoloji, malzeme teknolojisi ve enerji teknolojisi olmuştur (Akolaş, 2003:14).

Ekonomik olarak küreselleşme olgusunun arkasında yatan temel faktör teknolojidir. Teknolojik yenilikler, daha az maliyetle daha çok zaman tasarrufuyla, ekonomik aktörlere bol miktarda mal ve hizmet üretme imkanı vermiştir. Ulaştırma ve haberleşmede teknoloji yardımıyla ortaya çıkan devrimler, yeni ekonomik ilişkiler ve sosyal etkileşimler ortaya koymaktadır. İkinci Dünya savaşından 2000 yıllara gelene dek sabit telefon hatlarının, mobil telefonların ve internet kullanıcılarının sayısı hızla artmış ancak 1990'ların başlangıcında internet ve mobil telefon kullanıcılarının sayısı olağanüstü artış göstermiştir. Uzun bir süre ulusal boyutta düşünülen medya ve iletişim olgusu teknolojik ve ekonomik platformlarda meydana gelen değişimler artık küresel bir ifade ile tanımlanmaktadır. Sayısal haberleşme cihazları, mobil PC'ler ve telefonlar, televizyonlar, uydu veri haberleşme araçları, kablosuz PC ağları zaman ve mekan ile ilgili sınır tanımayan teknolojik kazanımlar dünyayı son derece küçültmüştür.

Bilgi teknolojisi kullanımının artması hizmet sektörünün endüstriyel üretimdeki ağırlığını artırmış, bu da bilgisayar destekli tasarım ve bilgisayar destekli üretimi devreye sokup, üretimde sayısal kontrollü makineler ve robot kullanımını arttırmış ve sonucunda üretim süreci hizmet sektörüyle bütünleşmiştir.

Küreselleşme olgusuyla ortaya çıkan bir diğer köklü gelişme de endüstri toplumunun yerini bilgi toplumuna bırakmasıdır. Bu yeni toplumda, maddi sermaye ve maddi üretim toplumun temeli olma özelliğini kaybetmiş, yerini bilgi ve hizmet üretimi almıştır. Başka bir deyişle, endüstri toplumunda stratejik faktör rolü oynayan sermaye, yerini bilgiye terk etmekte ve üretim faktörleri arasında önemli yeri olan hammadde ve işgücü ise önemini kaybetmektedir (Aktan, 2003:97).

Küreselleşmeyle birlikte; endüstri toplumundan bilgi toplumuna geçilmesi ile toplumsal dönüşüm, üretim sektörü yerine, hizmet sektörünün önem kazanması ile sektörel dönüşüm gerçekleşmiş, bilgi en önemli güç haline gelmiş, eğitim ve birey önem kazanmış, yeni meslek grupları ortaya çıkmış, küresel rekabet önem kazanmıştır.

İletişim ve ulaşım alanında yaşanan teknolojik gelişmeler; alıcı ve satıcılar arasındaki coğrafi uzaklıkları kaldırmış ve böylece tüketim alanının genişlemesine yol açmıştır.

Bilgi alanında gerçekleşen büyük devrim ve teknoloji alanında yaşanan önemli gelişmeler; enerji tüketimi çok fazla olan ve kitle üretimine dayanan geleneksel sektörlerden (demir-çelik gibi), yüksek teknolojiye ve esnek üretime

dayalı (mikro elektronik gibi) endüstrilere geçişe yol açmıştır. Yeni endüstrilerde (sektörlerde), hammadde ve emeğin üretim sürecinde ağırlığı önemli ölçüde azalarak, bilgi önem kazanmıştır.

Küreselleşme sürecinde sanayileşmiş ülkeler, küreselleşmeyi kolaylaştıran teknolojik devrimin kaynağı olmuş, bu devrim küresel ekonominin geri kalanını da dalga etkisi oluşturarak etkilemiştir. Bilgiyi üretim sürecinin önemli bir faktörü haline getiren yeni teknolojiler uluslararası karşılaştırmalı üstünlükleri de etkilemiştir.

Tablo 2.7’de seçilmiş ülkelerde Ar-Ge harcamalarına ilişkin ulaşılabilen ilk yıl olan 1998 ile 2008 yılının Ar-Ge/ GSYİH oranı yüzde olarak verilmektedir.

Tablo 2. 7. Seçilmiş ülkelerde ar-ge harcamaları/GSYİH oranı (%) (OECD, 2009)

Ülkeler	1998	2008	Ülkeler	1998	2008
Yunanistan	0,60	0,57	Kanada	1.76	1.89
Türkiye	0,37	0,58	Avustralya	1.47	2.01
Hindistan	0,73	0,71	Fransa	2.14	2.08
Kuzey Afrika	0,73	0,95	OECD	2.13	2.26
Rusya	0,95	1,12	Almanya	2.27	2.53
İtalya	1,05	1,14	Danimarka	2.04	2.54
Portekiz	0,65	1,18	Avusturya	1.78	2.56
İspanya	0,87	1,20	ABD	2.61	2.68
Çin	0,65	1,49	İrlanda	2.00	2.77
Norveç	1,64	1,57	İsviçre	2.53	2.90
Lüksemburg	1,65	1,64	Kore	2.34	3.22
Hollanda	1,90	1,73	Japonya	3.00	3.39
İngiltere	1,79	1,78	Finlandiya	2.86	3.47
İsveç	3.61	3.63			

Ar-Ge harcamalarının/GSYİH’ ya oranına ilişkin verilere bakıldığında, 2008 yılı verilerine göre İsveç (3.63), Finlandiya (3.47), Japonya (3.39) ile başı çekmekte, İsviçre (2.90), ABD (2.67), Almanya (2.53) ise onları takip etmektedir. Türkiye (0.58) ile Ar-Ge harcamalarının/GSYİH’ya oranı bakımından, OECD ortalaması olan 2.26’ nın çok altında kalmaktadır. Ülkelerin teknolojik küreselleşmesini değerlendirmekte kullanılan bir başka veri ise patent sayısı ve toplam yüzdelik dilimi içindeki paylarıdır. OECD 2009 verilerine göre ABD patent toplamı içerisinde %30.9’la ilk sırayı alırken Japonya tek başına %27.5, Euro sahası %28.7, diğer ülkeler ise %12.9’la ABD’ yi takip etmektedir (OECD, 2009).

Teknolojinin küreselleşmesi; patentler ve lisansların küresel düzeyde işletilmesi, yabancı şirketler ve üniversitelerle girişilen ortaklıklar ve anlaşmalar çerçevesinde yürütülen Ar-Ge (Araştırma ve Geliştirme) faaliyetleri, başka

lkelerdeki yardımcı kuruluşlar aracılığıyla yürütülen Ar-Ge faaliyetleri ile gerçekleşmektedir (Günsoy, 2006:59).

Ar-Ge harcamalarının büyüklüğü herhangi bir ülkenin teknolojik küreselleşmesini değerlendirmekte kullanılabilmekte, Ar-Ge Harcamalarının GSYİH’ ya oranı teknolojik küreselleşmenin ölçümlenmesinde ve ülkenin gelişmişlik düzeylerinin karşılaştırılmasında bakılan kriterlerden biri olmaktadır. Ar-Ge harcamalarının GSYİH içerisindeki payları ve verilen önem küreselleşme sürecinde hangi devletlerin sürükleyici olduğu konusunda bilgi vermesi bakımından önemlidir.

2.1.4.2. Üretim sistemindeki dönüşüm ve üretimin küreselleşmesi

1970’lerde dünya kapitalizminin içine girdiği ekonomik kriz ile birlikte, çalışma yaşamında, esneklik ve esnekleştirme kavramları oldukça sık kullanılmaya başlanmış, özellikle işverenler tarafından esneklik, başta işsizlik olmak üzere birçok soruna “ciddi bir panzehir” olarak görülmüştür (ke ve Kurt, 2003: 406).

Sermaye’nin kar haddindeki düşüşe ve şiddetlenen rekabete karşı koymak için, Merkez firmaları, teknolojik yeniliklerin ve yeni firma örgütlenme biçimlerinin yaratılmasında baş döndürücü bir hıza ulaşmışlardır. Merkez sermayesinin kar haddini yükseltmek için devreye soktuğu teknolojik yenilikler, firma içi örgütlenme biçimlerini de değiştirmiştir (Belek, 1999: 250).

Üretimdeki farklılaşma, talepte yirminci yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan farklılaşmadan kaynaklanmıştır. İşletmeler talepteki farklılaşmalara ve talep miktarlarındaki dalgalanmalara karşı kendisini ayarlayabilmek için, hem ürün çeşitliliği hem de miktar bazında esnek teknolojik donanımlara sahip olmaya çalışmıştır (Suğur, 1999: 52-134). 1980’lerden sonra, teknolojik innovasyonla beraber geliştirilen yeni üretim teknikleri ve özellikle robotik teknolojinin süratle gelişmesi sanayi sektöründe insanların yerini, robotların almasına doğru bir eğilim başlatmıştır (ke ve Kurt, 2003: 413).

Mikroteknoloji ve bilgisayarların sanayideki yaygın kullanımı, maliyetleri önemli ölçüde düşüren, üretim teknolojisinde esnekliğin sağlanmasını mümkün kılan unsurlar olmuştur (Kurtulmuş, 2001: 195). Esnek işletmenin kullandığı teknoloji çok amaçlı olduğundan dolayı, işletmenin üretimde yapacağı değişikliklere bağlı olarak yeni bir amaca göre düzenlenebilmekte/ayarlanabilmekte ve bu durum üretim sürecinde esnekliği getirmektedir. Çünkü esnek üretim sisteminde kullanılan

teknolojik altyapı bilgisayar kontrollü olduğu için yeni sayısal komutlar yüklenerek yeni dizayn edilen ürüne göre ayarlanma imkanına sahip olmaktadır.

1970'lere kadar Merkez'in ÇUŞ'leri ford biçimi örgütlenmeyle Çevre Ülkelerinin imalat sanayine maliyet tasarrufu amacıyla yatırım yapmış, emek yoğun üretim aşamalarını bu ülkelere kaydırmış, 1970 sonrasında post fordist örgütlenmeyle bağlantılı olarak; otomasyon teknolojisindeki gelişmelerin, üretim değerinde işgücünün payını azaltması nedeniyle çevre ülkelere yatırım yapılabilmek için sendikal hakların son derece kısıtlı, emek becerisinin ise son derece yüksek olması koşulunu aramış, yeni örgütlenme biçiminin gelişimi, sosyal refah devletinin çözülmesi ve liberal yönelimli hükümetlerin iş başına gelmesiyle paralel şekilde olmuştur.

Küreselleşmenin neden olduğu yeni örgütlenme biçimi; malların üretim aşamalarının parçalanmasını değil, aksine birleşmesini gerektirdiği, sıfır hata, sıfır stok gibi unsurları kendisine hedef seçtiği için, merkez ülkelerin çevreye yaptığı dolaysız yatırımlarda imalat yatırımlarını payı 1980 sonrasında görece olarak azalmıştır (Kazgan, 2005:215-225).

Ekonomik çevredeki köklü değişimlerin, organizasyonların strateji, kültür, yapı ve çalışma şartları önemli değişimlere neden olmasının kaçınılmaz oluşu nedeniyle post endüstriyel değişim sürecini ortaya çıkaran faktörlerin etkisi, sadece endüstri ilişkilerinde değil, yönetim türleri ve yönetim kavramında da farklılaşmalara yol açmıştır (Kurtulmuş, 2001: 179).

Post fordist örgütlenme biçimi; emek piyasasında ve refah devletinde merkezle çevre arasındaki açıklığı genişlettiği, önerdiği esnek işletme modelinin; çalışanların büyük bir çoğunluğunun düşük ücret ve sosyal güvenceden yoksun bir şekilde istihdam edilmesine neden olduğu için, özellikle gelişmekte olan ülkeler üzerinde olumsuz etkilere neden olması yönüyle eleştirilmektedir.

2.1.4.3. Ticaretin ve finansın küreselleşmesi

Dış ticaret; ülkeler arasındaki mal ve hizmet değiş tokuşu 18. yüzyıldan bu yana sanayileşme ile birlikte sürekli artmaktadır. Ticaret artış hızının, üretim artış hızına oranı ile ifade edilen gösterge, 20. yüzyılda çok kısa bir dönem dışında sürekli pozitif bir artış seyri göstermiştir. Sadece 20. yüzyılın çatışma ekonomik bunalımlar sahne olan ilk yarısı dışında pozitif artış seyrini değiştirmemiştir (Hirst ve Thompson, 2003: 30).

Ekonomik küreselleşmenin ilk ve hala devam eden en önemli yönü ticari faaliyetlerdir. Birbirinden uzak bölgelerdeki üreticiler ve tüketiciler ticari faaliyetler aracılığı ile ilişki kurmaktadır. Ticari ilişkiler toplumlar arasında karşılıklı bağımlılıklar ve benzeşme yaratmaktadır. Ticaret uluslararası ilişkileri artırmakta, artan uluslararası ilişkiler ise ülke içi ilişkileri değişime zorlamaktadır

Finansal faaliyetlerin küreselleşmesi, 1950’li yıllarda başlamakla birlikte, özellikle 1980’lerde hız kazanmış, sermayenin daha düşük risk altında, daha yüksek kazanç sağlayabilme düşüncesiyle sınır ötesi alanlara yayılması sonucu, ulusal finans piyasaları hızla bütünleşmiş, aralarındaki sınırlar kalkmıştır. Küresel finansın temel niteliği, en güçlü ülkeler de dahil hükümetlerin siyasi kontrolleri ve uluslararası kuruluşların etkisi dışında olması ve bu nedenle istikrarsız bir yapı göstermesidir.

Kısa vadeli sermaye akımları gelişmekte olan ülkelerde ülkeye girişte ve çıkışta bu ülkelerde mali istikrarı bozabilmekte, bir çok ülke gerekli önlemleri alamadıkları için, mali kriz içine düşmektedirler. 1994’de İngiltere’de Barrings Bankasının iflası, 1995’de Meksika finansal krizi, 1997’de yaşanan Tayland ve ardından Endonezya, Malezya, Güney Kore, Rusya, Brezilya, Arjantin, Türkiye küresel krizlerinde olduğu gibi, finans piyasasının yönetimine ilişkin siyasi otorite yetersizliği, genel olarak küresel ekonominin yönetimine ilişkin siyasi otorite yetersizliği ile sonuçlanmaktadır (Özkıvrak ve Dileyici, 2009). Küresel ekonominin yönetimine ilişkin siyasi otorite yetersizliği yeni bir kavramın doğmasına neden olmuştur. Bu kavram; hükümeteşiz yönetişim (governance without goverment) kavramıdır (Gökal, 2009).

Küreselleşme sürecinde finans piyasaları, hükümetlerin düzenlemeleri dışında kalmakta, G-7 hükümetleri dahil hükümetler, finans piyasalarını düzenleme gücüne sahip bulunmamaktadır. Küresel ekonominin yönetimi, ulusal ekonomi yönetiminden farklı olarak siyasi merkez dışındadır. Bretton Woods sistemi döneminde oluşturulan uluslararası kuruluşlar; IBRD (Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası), IMF (Uluslararası Para Fonu), GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) ve son dönemde WTO (Dünya Ticaret Örgütü), küresel ekonominin yön verici kurumlar haline gelmektedir.

Küreselleşme, batı dışı toplumlar tarafından kolaylıkla “içselleştirilemeyen” bir süreçtir ve bu süreçte küreselleşmenin itici güçlerinin tamamı (yabancı sermaye, mali fonlar, çok uluslu şirketler, ekonomik aktörler vb.) sanayileşmiş batı ülkelerinde gelişmiştir. Bunun anlamı ise küreselleşmenin her ne kadar katılan tüm tarafların

biçimlendirdiği bir süreç olsa da oyunun kurallarının tek taraflı tasarlandığıdır. Gelişmekte olan ülkeler bu tasarımdan pay alabildikleri taktirde küreselleşme ulusal ekonomiye zarar vermeden, ulusal ekonomi ve aktörleri dışlamadan, hep birlikte refah toplumuna katkıda bulunabilecektir (Hirst ve Thompson, 2003: 78).

Günümüzde dünya ekonomisinde yaşanan değişimin temel unsuru; evrensel düzeyde serbest piyasa ekonomisine geçme çabalarıyla; bütün ülkelerin dünya pazarı ile bütünleşmesi, mal-hizmet-sermaye hareketlerinin tam serbestleştirilmesi ile ekonomik alanda küreselleşmenin gerçekleştirilmesine yönelik eğilimlerin hız kazanmasıdır. Bu doğrultuda; dış ticaretin koruma politikalarından arındırılması, sübvansiyonların kaldırılması, ulusal paraların konvertibilitesinin sağlanması, devlet tekellerinin kaldırılması, kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi, mal-hizmet-sermayenin dolaşımındaki kamu müdahalelerinin kaldırılması, dolaysız yatırımlar, portföy yatırımları ve kısa vadeli sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması hedeflenmektedir.

2.1.4.4. Pazarın küreselleşmesi

Küresel pazara yönelik olarak küresel üretim faaliyeti hammadde aramalı emek maliyeti ve dışsal maliyetlerden oluşan üretim maliyetini minimize edecek şekilde üretim sürecinin farklı aşamalarının farklı ülkelerde gerçekleştirilmesi esasına dayanmaktadır.

Üretimin küreselleşmesi yolu ile amaçları büyümek, maliyeti düşürmek ve karlılığı arttırmak olan ulusötesi şirketler küresel pazarı oluşturmuştur. Küresel seviyede bu gelişmeyi teşvik eden unsur, şirket birleşmeleri ve tekelleşmelerdir. Özellikle finans ve enerji sektörlerinde son yıllarda yaşanan birleşmeler bunlara örnektir. Bilim ve teknolojiye ileriye gidenler ile kitle iletişim olanaklarındaki gelişmeler, ortak tüketim kalıplarının oluşmasına neden olmakta, ortak tüketim kalıplarının oluşması ise pazarın küresel nitelik almasına neden olmaktadır.

2.1.4.5. Tüketicinin küreselleşmesi

Küreselleşmesinin hızlanmasını teşvik eden en önemli faktörlerden biri, dünya genelindeki çeşitli bölgelerde yeni mal ve hizmetlerin farkına varılması ve gelir düzeyinde meydana gelen artıştır. 1970'ler den itibaren Brezilya, Şili, Güney Kore, Tayvan, Singapur, Güney Afrika, Suudi Arabistan, Yunanistan ve Türkiye gibi ülkelerde refah düzeyi artışı, yeni ürünler için harcanabilir gelir miktarını önemli ölçüde artırmıştır. Pek çok ülke halkı, farklı oranlarda ekonomik gelişme gösterse de,

gelişmekte olan ülkelerde yeni orta sınıfın yükselişi, Sony Walkmenleri, Levi's kotlarını, Mc Donald's Restaurantları, Coca-Cola ve hatta Motorola cep telefonları için yeni pazarların oluşumuna sebep olmuştur. Öncelikle ABD ve Avrupa'daki refah düzeyi yüksek insanlar tarafından talep edilen mal ve hizmetler (finansal hizmetler, lüks otomobiller, ticari bankacılık gibi) şimdi dünya genelinde yeteri parası olanın alabileceği şekilde her yerde bulunmaktadır. Gerçekte, dünya genelindeki zenginlik artışı yeni pazarların ortaya çıkışına sebep olmakta, talep küreselleşmekte, küreselleşirken de tüketim kalıplarını homojenleştirmektedir.

İletişim ve ulaşım konusundaki teknolojik buluşlar ve üreticiler arasındaki büyük rekabet, toplumlara daha çok, daha ucuz, daha kaliteli ve daha çeşitli mal ve hizmet imkanı sunmuş, dünyanın her köşesindeki alıcı ve satıcıların birbirlerine kolayca ulaşabildiği bir ortamda tasarruf, erdem olma niteliğini kaybetmiş tüketim istek ve eğilimi bitmiştir. Kişilerin artan tüketim eğilimi ile üreticilerin daha fazla mal satma, daha fazla kar etme hedefleri birbirini besleyerek, ekonomik globalleşme sürecini hızlandırmıştır (Hirst ve Thompson, 2003: 37).

2.1.5. Küreselleşme Sürecinde Değişimin Aktörleri

IMF, WTO, GATT, WB gibi uluslararası yada ulusüstü kurumlar ile çokuluslu şirketler, küreselleşme sürecinin önemli ve güçlü aktörleridir. Sermayenin küreselleşmesi sürecinde merkez ülkelerin sermayesi, belirleyici durumdadır. Uluslararası kurumların son derece etkin oldukları günümüzde özellikle çokuluslu şirketler öne çıkmaktadır.

2.1.5.1. Çokuluslu şirketler

Kapitalizmin ilk olarak ortaya çıkışından itibaren ulusötesi üretim ya da pazarlamanın kar maksimizasyonunun bir gereği olarak varlığını hissettirdiği görülür. Son yıllarda çokuluslu şirketlerin gerek sayılarında gerekse de toplam üretim içerisindeki payında büyük bir artış yaşanmaktadır. Dünyanın her tarafına büyük bir hızla yayılan çokuluslu şirketler artık sadece pazarlama stratejilerini değil, üretim stratejilerini de küresel bir düzlemde planlamaya ve uygulamaya çabalamaktadır. Bu yayılmayı üretim maliyetlerinin düşürülmesi ve pazar alanının genişletilmesi teşvik etmekte, şirketler arasındaki yoğun rekabet de bu süreci hızlandırmaktadır.

Çokuluslu işletmeler küreselleşme sürecinde önemli rol oynamaktadırlar. Bu rol gereği hem küreselleşme sürecinden etkilenmektedirler ve hem de doğrudan küreselleşme sürecini hızlandırıcı bir etki yapmaktadırlar.

ÇUŞ'leri küreselleşmeye iten nedenlerden birisi Ar-Ge maliyetlerinin paylaşılması düşüncesidir. Gelişmiş ülkeler Ar-Ge çalışmaları için önemli kaynak ayırmaktadır. Örneğin ABD 1994 yılında Ar-Ge için 177 milyar dolar harcama yapmıştır. Bu tutar içerisinde önemli katkıyı özel sektör kuruluşları üstlenmektedir. ABD hükümetinin katkısı % 45'in altındadır (Öymen, 2000: 23-24). Bu şekilde önemli harcamalar gerçekleştirilerek sahip olunan rekabet üstünlüğü sürdürülmeye çalışılmaktadır. Ar-Ge çalışmaları için yapılan yüksek harcamaların karşılanabilmesi ancak küresel pazarda yoğun satışlarla gerçekleşebilecektir.

ÇUŞ'leri küreselleşmeye iten ikinci neden ölçek ekonomisi ve artan maliyetlerin yarattığı baskılardır. Günümüzde pek çok endüstride, üretimdeki ölçek ekonomisi düzeyinin yükseldiği görülmektedir. Örneğin çelik endüstrisinde minimum verimlilik ölçeği yüksektir. Bu nedenle faaliyetlerini küresel ölçekte yürütmek zorunda kalmaktadır.

ÇUŞ'leri küreselleşme iten üçüncü neden farklı endüstrilerde, kaynak ve işgücündeki maliyetlerindeki bölgesel farklılıklardır. Düşük işgücü maliyeti diğer ülkelerdeki işletmeleri çekerek, nihai ürünlerini rekabetçi bir fiyat ile oluşturmalarını sağlamaktadır. ÇUŞ'ler küreselleşmeye iten bir diğer neden ise ulusal hükümetler tarafından yapılan teşviklerdir. Nitekim, 1997 yılına kadar en azından 143 bölge ve ülkede doğrudan yabancı yatırımları özendirmek amacıyla özel yasalar çıkarılmıştır. (Went, 2001: 30).

ÇUŞ'ler küreselleşirken merkezin tüketim kalıplarını ve markalarını küreselleştirmektedir. ÇUŞ'ler 1980'li yıllar öncesinde ulus devletlerin yoğun bir denetimi altındayken bu tarihten itibaren söz konusu denetimin hızla ortadan kalkmakta olduğu; post-fordist üretim tarzının sağladığı esneklik ve verim artışı ile birlikte bu şirketlerin muazzam büyüklüklere ulaşmayı başardıkları görülmektedir. Post-fordist üretim sisteminin sağladığı esneklikle çokuluslu şirketler, üretimlerinin farklı aşamalarını farklı ülkelerde gerçekleştirebilmektedir. Bu tercihte, üretimin ne kadar emek yada sermaye yoğun olduğu, göreceli emek/sermaye fiyatı, üretimin hammadde kaynaklarının yeri, doğayı koruma kanunlarının durumu, işçilerin sahip oldukları sosyal haklar, vergi oranları gibi çok sayıda faktör etkili olmaktadır. Ayrıca ÇUŞ, artık kendilerini güvence altına alabilmek adına üretimde bulundukları

Ülkelerin iç hukuklarını kendi yararlarına etkileyebilecek bir noktaya ulaşmıştır (Kazgan, 2005: 39).

Ellerinde pek çok ulus devletten daha fazla g bulunduran ve küreselleşmenin itici g haline gelen çUş, küresel ölçekte karlarını arttırma planları yaparken, verecekleri kararların toplumsal, çevresel yada kültürel sonuçlarını dikkate almamaktadır. Artık bir çokuluslu şirketi yöneticisinin vereceği her hangi bir karar, dünyanın değişik bölgelerinde yaşayan milyonlarca insanı kendi hkmetlerinin verdiği kararlardan daha fazla etkileyebilmektedir. WB verilerine göre 1998 yılında dünyanın en büyük 100 ekonomisinden 47’si birer çokuluslu şirket, 53’ ise ulus-devlettir. General Motors şirketinin toplam satışları, Türkiye Ekonomisi’nin gayrisafi milli hasılasının %80’i kadardır. Aynı şirket dünyadaki ulus-devletlerin 13 tanesi bir tarafa bırakılacak olursa, diğer tüm ulus devletlerden daha büyük bir ekonomik güce sahiptir ve dünyanın en büyük 14. ekonomik g durumundadır. şubat 2000’de açıklanan Dresdner Bank ile Deutsche Bank arasındaki birleşme yaklaşık 1.2 trilyon dolar tutarında bir aktif büyüklük yaratmıştır ki bu büyüklük, Latin Amerika’nın gayri safi milli hasılasından fazladır (Arıboğan, 2001: 178).

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD)’na göre 1997 yılı itibarıyla dünya genelinde çokuluslu şirket olarak sınıflandırılacak 53.000 şirket ve bu şirketlerin kendi ülkeleri dışında toplam 448.000 şubesi bulunmaktadır. Küresel düzlemde çokuluslu şirketler arasında yoğunlaşarak sürmekte olan rekabet, şirket birleşmelerini ve şirket satın almalarını da önemli miktarda arttırmıştır. Birleşmiş Milletler verilerine göre 1990 yılında toplam 11.300 şirket birleşmesi yada satın alması gerçekleşmişken bu rakam 1997 yılı itibarıyla 24.600’e yükselmiştir. 1997 yılında yaşanan sınır ötesi şirket birleşmelerinin ve şirket alımlarının toplam ekonomik değeri 236 milyar dolardır ve 1997 yılında gerçekleşen toplam 400 milyar dolarlık dolaysız yabancı yatırımların %59’u şirket birleşmeleri yada şirket alımları biçiminde gerçekleşmiştir (Went, 2001: 30). Bu uluslararası satın almalar ve birleşmelerle birlikte ciddi bir tekelleşme eğiliminin ortaya çıktığını söylemek de mümkündür. şirket birleşmeleri ve şirketlerin bir başka şirket tarafından ele geçirilmeleri yoluyla yaşanan şirket büyümeleri belirli sektörlerde faaliyet gösteren çokuluslu şirket sayısını azaltarak bir tekelleşme sürecinin yaşanmasına neden olmaktadır. Küresel rekabetin teknolojik rekabetle birlikte ilerlediği günümüz

kapitalizminde daha ileri bir teknoloji ile üretim yapan çokuluslu şirketler, diğer şirketleri rekabetin dışına itmektedir.

Tekelleşme özellikle bankacılık ve finans, medya ve eğlence ile iletişim teknolojileri alanında yaşanmaktadır. Alanının en büyük on şirketi, telekomünikasyon sektörünün %86'sını, bilgisayar sektörünün %70'ini ve ilaç sektörünün de %35'ini elinde tutmaktadır (Ellwood, 2002: 19-20).

Tablo 2.8' de dünyadaki en büyük 100 ÇUŞ'in aktifleri, satışları ve istihdamın boyutları görülmektedir.

Tablo 2. 8. En büyük 100 çok uluslu şirketin görünümü (UNCTAD World Investment Report, 2009)

Değişken	2006	2007	2006-2007 (%değişim)	2008	2007-2008 (%değişim)
Varlıklar (milyar dolar)					
Yabancı	5.245	6.116	16.6	6.094	-0.4
Toplam	9.239	10.702	15.8	10.687	-0.1
Yabancı/Toplam%	57	57	0.4	57	-0.1
Satışlar (milyar dolar)					
Yabancı	4.078	4.936	21.0	5.208	5.5
Toplam	7.088	8.078	14.0	8.518	5.5
Yabancı/Toplam%	58	61	3.6	61	0.0
İstihdam(bin)					
Yabancı	8.582	8.440	-1.66	8.898	5.4
Toplam	15.388	14.870	-3.4	15.302	2.9
Yabancı/Toplam%	56	57	0.98	58	1.4

Tablo 2.8' den anlaşılaçağı üzere 2007 yılında en büyük 100 ÇUŞ'in toplam varlıkları 10.702 milyar dolara, toplam satışları 8.078 milyar dolara ulaşmıştır. En büyük 100 ÇUŞ'in varlık, satış ve istihdamına ilişkin veriler, 2007 ve 2008 için karşılaştırmalı olarak incelendiğinde, ÇUŞ'lerin varlıklarında azalma, satış ve istihdamında artış olduğu görülmektedir. En büyük 100 ÇUŞ'in varlıklar satışlar ve istihdam rakamları ve değişimleri incelendiğinde her üç göstergede Yabancı/Toplam ortalamasını gösteren, küreselleşme indeksinin yükseldiği görülmektedir.

2008 yılı itibarıyla dünya toplam yurtiçi uluslararası yatırım stoku 15,2 trilyon dolara ulaşmıştır. ABD (2,1 trilyon dolar) ve İngiltere (1,4 trilyon dolar) en fazla yatırım stokuna sahip ülkeler arasında ilk 2 sırayı almaktadır. Türkiye ise 145.6 milyar dolar ile en fazla yatırım stokuna sahip 21. ülke durumundadır. 2007 yılında, gelişmiş ülkelere yapılan uluslararası doğrudan yatırımlar bir önceki yıla göre %33 oranında artarak 1,3 trilyon dolara, gelişmekte olan ülkelere yapılan yatırımlar ise %21 oranında artarak 500 milyar dolarlık tarihi rekor seviyesine ulaşmıştır. ABD çektiği 232,8 milyar dolarlık uluslararası doğrudan yatırım ile dünya ülkeleri arasında

ilk sıradaki yerini korumuştur. ABD'yi İngiltere (224,0 milyar dolar), Fransa (158,0 milyar dolar), Kanada (108,7 milyar dolar) ve Hollanda (99,4 milyar dolar) takip etmektedir. 2007 yılında Avrupa Birliği ülkeleri gelişmiş ülkelere yapılan yatırımların 2/3'ünü çekmeyi başarmıştır. Gelişmekte olan ülkeler ve geçiş ekonomilerinin arasında ise Çin Halk Cumhuriyeti (83,5 milyar dolar), Hong Kong (59,9 milyar dolar) ve Rusya (52,5 milyar dolar) en çok uluslararası doğrudan yatırım çeken ülkeler olmuştur. Aynı dönemde az gelişmiş ülkelere ise 13 milyar dolarlık uluslararası doğrudan yatırım yapılmıştır. Gelişmiş ülkeler arasında ABD (313,8 milyar dolar), İngiltere (265,8 milyar dolar), Fransa (224,7 milyar dolar), Almanya (167,4 milyar dolar) ve İspanya (119,6 milyar dolar) 2007 yılında gelişmiş ülkelerin yurt dışındaki doğrudan yatırımlarının %64'ünü yaparak en çok dış yatırım yapan ilk 5 ülke olmuşlardır. Gelişmekte olan ülkelerin yaptığı toplam 253 milyar dolarlık doğrudan yatırım içerisinde Hong Kong (53,2 milyar dolar), Rusya (45,7 milyar dolar) ve Çin Halk Cumhuriyeti (22,5 milyar dolar) önemli yere sahiptir (UNCTAD World Investment Report, 2008).

2.1.5.2. Bretton Woods Kurumları: IMF ve IBRD

1 Temmuz 1944 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'nin New Hampshire eyaletindeki Bretton Woods kasabasında 44 ülkenin temsilcilerinin katılımıyla gerçekleşen Birleşmiş Milletler Para ve Maliye Konferansı sonucunda yaratılan IMF ve IBRD kurulmuş, zaman içerisinde söz konusu kurumların etkileri ve bunlara yönelik eleştiriler artmıştır. Hatta bu kurumlar kimi zaman küreselleşen dünyanın yaşadığı krizlerden sorumlu tutulmuştur. Özellikle 1997 yılında yaşanan Asya Krizi ile birlikte bu kurumlardan IMF'ye dönük tepkiler artmıştır (Stiglitz, 2002: 32).

IMF'nin başlıca görevleri; Bretton Woods para sistemi olarak adlandırılan sabit döviz kuru sistemini denetleyerek ülkelerin dış ticarete avantaj elde edebilmek için ulusal paralarını devalüe etmelerini engellemek, dövizlerin konvertibilitesini geliştirmek yoluyla uluslararası ticaretin gerçekleştiği durumlarda döviz değişiminin de rahatça gerçekleşmesini sağlayarak dünya ticaretinin gelişimine katkıda bulunmak, kısa vadeli nakit sıkıntısına düşüp krize girme potansiyeli beliren ülkelere acil durum kredisi sağlayarak o ülkede yaşanan likidite sorunlarını hafifletmek ve esas olarak dış ödemeler dengesini rahatlatmak olarak belirlenmiştir (Ellwood, 2002: 27-28).

Birleşmiş Milletler politik istikrarı sağlamak için uluslararası düzlemde kolektif bir faaliyete ihtiyaç duyulduğu ön kabulünden hareketle kurulmuşken, IMF de aynı işlevi ekonomik alanda yerine getirme kaygısıyla oluşturulmuş bir kurumdur.

IMF üyesi olan her ülke kuruma, o ülkenin gayrisafi milli hasılası, dış ticaret hacmi ve sermaye hareketlerinin toplam büyüklüğüne göre belirlenen ve her beş yılda bir yenilenen bir kota sistemiyle katılmaktadır ve üye ülkeler kendi kotalarıyla doğru orantılı bir oy hakkına sahiptir. G-7 ülkelerinin IMF içindeki kota toplamı bütün kotaların %50'sine eşittir. Bu yüksek kotaların bir sonucu olarak IMF içinde yapılan oylamalarda ağırlık gelişmiş merkez ülkelerinin elindedir. ABD, Japonya ve Kanada ile Avrupa Birliği üyesi ülkelerin IMF içinde sahip oldukları oylar, toplam oyların üçte ikisine ulaşmıştır. Tüm bunların ışığında IMF'nin merkez ülke sermayelerinin çıkarlarına uygun politikalar savunması yadsınmamalıdır (Kazgan, 2005:114).

IBRD ise, İkinci Dünya Savaşı sonucunda ekonomileri ve altyapıları zarar görmüş olan ülkelere yardım etmek amacıyla oluşturulmuştur. IBRD Avrupa'nın yeniden inşası döneminde orta ve uzun vadeli krediler verirken, Amerika Birleşik devletleri de hibe niteliğindeki Marshall Yardım Planı'nı devreye sokmuştur.

1950'li yıllara gelindiğinde Avrupa'nın savaşta aldığı yaraların sarılmasının ardından IBRD'nin ilgisi üçüncü dünyada, sömürgeleikten yeni kurtulup bağımsızlıklarını kazanmış olan ulus-devletlere yönelmiştir. Kurum bu tarihten itibaren Dünya Bankası olarak anılmaya başlanmıştır. Dünya Bankasının bu ülkelere altyapı yatırımlarını yapabilmeleri için düşük faizli krediler vermesi yoluyla bir taraftan bu ülkelerde piyasanın altyapısının oluşturulmasına diğer taraftan da sosyalizmin bu ülkeler için çekici bir alternatif haline gelmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır (Stiglitz, 2002: 30).

1970'lerin sonlarından itibaren IMF ve WB'da önemli değişimler görülmüştür. Neoliberal düşüncenin etkin hale gelmesiyle birlikte bu kurumlar, büyük bir coşku ile piyasa üstünlüğünü savunmaya başlamıştır. Örneğin kuruluşunu takip eden yıllarda üye ülkelere ekonomilerini canlandırabilmeleri için kamu harcamalarını genişletmelerini isteyen IMF, artık, destekleme anlaşması (stand-by) imzaladığı ülkelere tam aksi yönde politikaları şart koşturmaktadır. Krize giren yada kriz potansiyeli taşıdığı varsayılan ülkelere sunulan "yapısal uyum programları" asla değişmeyen maddelerden oluşmakta, bu programların tamamı serbest piyasa ekonomisine geçişi, sermaye piyasalarının serbestleştirilmesini, ihracata dayalı

büyüme, daha fazla piyasa ve daha az sosyal devlet politikası, serbest ticaret, deregülasyon, emek piyasasında esneklik, özelleştirme ve fiyat istikrarının sağlanmasını istemektedir (Kazgan, 2005:114).

Bretton Woods ikizleri olarak adlandırılan bu iki kurum, ilk kuruldukları yıllarda programlarını birbirlerinden bağımsız uygulamaktayken, 1970’li yılların son çeyreğinden itibaren, özellikle de az gelişmiş ülkelerin uluslararası bankalardan kredi olarak aldıkları petro-dolarları geri ödeyememe noktasına geldikleri ve birbiri ardı sıra borç erteleme talebinde bulundukları Borç Krizi’nden itibaren, bu ülkelere karşı politikalarını değiştirmiş, çevre ülkelere karşı ortak hareket etme kararı almıştır. Örneğin WB, kendisinden kredi talebinde bulunan bir çevre ülkenin aynı zamanda IMF ile de stand-by anlaşması yapmasını, eğer daha önceden yapılmış bir anlaşma varsa bu durumda da anlaşmanın şartlarının yerine getirmesini şart koşmaktadır.

Kendiliğinden işleyen bir serbest piyasa mekanizmasının dünyada yaşanan her türlü kısa ve uzun vadeli iktisadi, sosyal ve siyasi sorunların çözümünü sağlayacağını savunan ve serbest piyasa mekanizmasının küresel ölçekte örgütlenmesini ve ilerlemesini sağlamaya çalışan IMF ve WB’nin bu faaliyetlerine karşı tepkilerde de bir artış görülmektedir. Üstelik bu tepkiler artık yalnızca çevre ülkelerden yada egemen paradigmaya eleştirel yaklaşan iktisatçılardan değil, merkez ülkelerden de yükselmektedir. Bu kurumlar bir taraftan sermaye karşıtı kesimler tarafından büyük yoksulluklara neden olan politikaları uygulatmakla suçlanırken bir yandan da sermayenin kimi sözcülerince kapitalizmi çökertecek büyüklükte bir yoksulluğa neden olmakla eleştirilmektedir. Küreselleşmenin sefaletle boğduğu yoksul ülkelerin yoksul sınıflarına WB’nin açtığı krediler devde kulak kalmaktadır, Merkez ülkelerin kendi politikalarını Çevreye nasıl dayattığını anlayabilmek için bu ülkelere verilen kredilerin kaynağının yine Merkez ülkeleri olduğunu söylemek yeterlidir. WTO’ de GOÜ’ye kabul ettirilemeyen merkez talepleri, kriz dönemlerinde IMF’in kredi şartları içinde bu ülkelere dayatılmaktadır (Arın, 1996: 20).

2.1.5.3. Dünya Ticaret Örgütü ve Gümrük Tarifeleri Ticaret Genel Anlaşması

Bretton Woods konferansı sonrasında Amerika Birleşik Devletleri, IMF ve IBRD’na ek olarak bir de uluslararası ticareti yönlendirecek bir örgüt ITO (Uluslararası Ticaret Örgütü) kurulması tasarlanmış, ancak bu kurulması öngörülen örgüt yaşama geçirilememiş ve GATT, dünya ticaretine yön veren tek düzenleme olarak kalmıştır.

1947 yılında 23 ülkenin katılımı ile imzalanan GATT'ın amacı, iki dünya savaşı arasındaki dönemde yoğun bir biçimde uygulanmış olan rekabetçi ticaret politikalarının bir kez daha gündeme gelmesinin önüne geçmek olarak formüle edilmişti. Bu anlaşma ile devletlerin aralarında yapacakları ticaretlerde esas almaları gereken bazı kurallar belirlenmiştir.

ITO'nün kuruluş görüşmeleri tamamlanmamasına rağmen, belirli mallar için tarife indirimlerinde bulunmak üzere anlaşma sağlanmıştı. ITO'nun ulusal parlemontalar tarafından onaylanmasına kadar geçecek sürede bu indirimleri uygulamaya koymak için bir genel anlaşma yapılmış ve indirimler üyelerin tümüne yaygınlaştırılmıştı. Bu anlaşmanın ITO gibi ulusal parlemontalar tarafından onaylanması gerekmiyordu. GATT, bu şekilde ITO'nun onaylanmaması üzerine geçici bir anlaşma olarak ortaya çıkmıştır (Seyidoğlu, 2003: 190). 30 Ekim 1947 tarihinde 23 ülke tarafından imzalanan bu anlaşma 10 Ocak 1984 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir. Koruma aracı olarak yalnızca gümrük vergilerinin kullanılmasına izin veren bu anlaşmanın amaçları şunlardır:

- Gümrük vergilerinin gerek sayısında gerekse oranlarında indirim yapılmasına zemin hazırlamak,
- Miktar kısıtlamaları başta olmak üzere, tarife dışı engelleri kaldırmak,
- Çevre ülkelerin Merkez ülkelere ait pazarlara girmesini kolaylaştırmaya ve özendirmeye dönük çalışmalar yapmak,
- Ticari ayrıcalıklara son verilmesini sağlamak,
- Ticaret politikalarının işleyişinin ve kurallarının belirlenmesine yardımcı olacak tartışma zeminleri oluşturmak,
- Üye ülkeler arasında çıkabilecek ticari anlaşmazlıkların çözülmesine katkıda bulunmak (Aydın, 1995: 120).

GATT çerçevesinde ülkelerin birbirlerine uygulamakta oldukları gümrük tarifelerinin indirilmesi için 1960 yılına kadar dört konferans düzenlenmiş, ülke sayısının artması nedeniyle bu tarihten sonra konferanslar yerine, ticaret turları (round) düzenlenmeye başlanmıştır.

İlki 1960 yılında başlayan “Dillon Turu” olmak üzere dört adet tur düzenlenmiş, bu turlarla, 1929 Büyük Bunalımı'nın yayılmasında ve etkisinin ağırlaşmasında büyük pay sahibi olduğuna inanılan, ülkelerin kendilerini krizden korumak için komşu ülkelerin ekonomilerini kötüleştirme pahasına gümrük

tarifelerini yükseltmesine dayanan politikaların bir daha uygulanmasının önüne geçmek, gümrük tarifelerini indirmek ve ticarete konan diğer ayrımcı engelleri zamanla azaltarak büsbütün ortadan kaldırmak amaçlanmıştır (Stiglitz, 2002: 37).

GATT turlarında gümrük tarifelerinde önemli azalmalar gerçekleşmiş, “En çok kayırlan ülke” kuralı GATT’ın temel kurallarından biri olmuştur. Ancak üye ülkeler ticarete başka korumacı önlemler geliştirmekte gecikmemişler, oranları düşürülen gümrük tarifelerinin yerini ithalat kotaları, gönüllü ihracat kısıtlamaları, çeşitli alanlarda getirilen ürün standartları, anti dumping vergileri gibi pek çok uygulamayı içeren “tarife dışı engeller” almaya başlamıştır. 1973-1979 yılları arasında gerçekleşen GATT Tokyo Turu ile, bu tür tarife dışı engellerin azaltılmasına yönelik çalışmalara girişilmiştir.

GATT görüşmelerinin en kapsamlısı Uruguay Görüşmeleri’dir. Küreselleşme politikalarının Merkez tarafından devreye sokulması ve GOÜ’lerin de bu sürece dahil edilmesi, bunun da ötesinde merkez içi çatışmaların şiddetlenmesiyle acil yeni düzenlemeler yapılması zorunluluğu ortaya çıkmıştır (Kazgan, 2005: 120). Görüşmeler 1986 yılı Eylül ayında Uruguay’ın başkenti Punta del Este’de başlamış ve 15 Nisan 1994’de Fas’ın Marakeş kentinde 125 ülkenin nihai anlaşmayı imzalaması ile sonuçlanmıştır. Uruguay Görüşmeleri’nde WTO’nün kurulması kararlaştırılmış olup, 1 Temmuz 1995’de faaliyete başlamıştır.

Bu kuruluş ile GATT örgütsel bir yapıya kavuşturulmuştur. WTO, GATT dahil olmak üzere Uruguay’dan önce yapılan uluslararası ticaretin serbestleştirilmesine yönelik tüm anlaşmaları devralmakta, Uruguay Sözleşmesi’nin uygulamasını denetim ve gözetim görevlerini üstlenmektedir. Görüşmelerin sonunda sermayenin dünya coğrafyası üzerinde üretimden pazarlamaya, mülkiyet edinmeden yatırıma kadar hiçbir sınırlama ve denetimle karşılaşmamasına hizmet edecek kurumsal ve yasal tüm düzenlemelerin yapılmasına karar verilmiştir.

WTO’nün görevleri şu şekilde özetlenebilir:

“(a) Uruguay Görüşmeleri’nde varılan anlaşmaların uygulanması, yönetimi ve işleyişinin sağlanması, (b) Yapılacak çok yanlı ticaret görüşmeleri için bir forum oluşturma, ticareti serbestleştirme çabalarına yeni alanlar katma sanayi ürünlerinin yanı sıra tarım ve hizmetler ticaretinin de serbestleştirilmesi ile ticarete ilişkin sınai ve fikri mülkiyet haklarının korunması), (c) Üyeler arasında çıkabilecek anlaşmazlıklarda arabuluculuk yapma ve üye ülkelerin ticaret politikalarını gözden geçirme, (d) Sürekli bir kurumsal yapı olarak IMF, WB ve bunlara bağlı kuruluşlarla

yakın işbirliği yapma, böylece global ekonomik politikaların oluşturulmasında daha etkin bir rol oynama” (Seyitoğlu, 2003: 191).

Dört yıl sürmesi planlanan Uruguay Turu’nun yedi yılda ancak tamamlanabilmiş olması, esas olarak, merkez ülkeler arasındaki yoğun çekişmelerden kaynaklanmıştır. Özellikle ABD ve AB arasında tarımsal sübvansiyonların kaldırılması konusunda önemli gerilimler yaşanmıştır. AB ülkelerinden özellikle Fransa, tarım alanında devlet sübvansiyonlarını savunurken ABD bu sübvansiyonların kaldırılmasını istemiştir.

Uruguay Turu’nda, ağırlıklı olarak mal ticareti üzerinde yoğunlaşmış olan GATT’a ek olarak Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS) ve Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması (TRIPs) kabul edilmiş ve Nihai Senet’e eklenmiştir. GATS, telekomünikasyon, bankacılık ve yatırım, taşımacılık, eğitim ve sağlık gibi alanları düzenlerken, TRIPs ile de telif ve patent hakları, modeller ve ticari markaların korunması gündeme taşınmıştır (Mızrak, 2004:27).

GATT-Uruguay anlaşmasının özellikle çevre ülkeleri açısından ne götürüp ne getirdiğine bakmakta fayda vardır. GATT anlaşması merkez ülkelerde altı, çevre ülkeler için on yıl içinde devreye girecek; tarım pazarları ithalata açılacak, ithal yasakları, gönüllü ihracat kotaları, değişken gümrük resimleri gibi tarife dışı engeller gümrük vergilerine dönüşecek, gümrük vergisi oranları belirtilen süre sonunda indirilecek ve yükseltilemeyecektir.

Dokuma- giyim alanında 2005 yılında kotalar kalkacak gümrük vergileri azalacaktır. Entelektüel haklar alanına getirilen düzenlemeler ise merkez için en büyük kazanç çevre için en büyük kayıp alanı olarak değerlendirilmektedir. Zira GOÜ’ler Merkezin buluşlarını çeşitli şekillerde ele geçiriyor bu şekilde sağladığı maliyet avantajına birde ucuz emeği ekliyordu.Yeni düzenlemeyle bilgisayar programları elli yıl, patent ve telif hakları ise on ile otuz yıl arasında korunmaktadır. Ar-Ge faaliyetleri sonucunda teknolojiyi yaratmış olanlar, bu anlaşmayla yıllar sürecektir bir tekel gücü ve karına yaratılan marka ve modelleri de kapsar biçimde sahip olmuş, sözü edilen süreçte çevre ülkeleri bu alanlarda ki rekabet avantajını kaybetmiştir (Kazgan, 2005:120).

WTO ile birlikte uygulamaya konulan bir diğer düzenleme de “Anlaşmazlıkların Çözümü Mekanizması” dır. WTO’nün bu konuda sert ticari yaptırımlar uygulamaya hakkı vardır. Bu mekanizma sayesinde çıkarları söz konusu olan her hangi bir şirket adına başvuruda bulunan bir üye ülke, diğer bir ülkenin yasa

ve düzenlemelerinin WTO kurallarına uygun olmadığı gerekçesiyle WTO'ye başvurabilmektedir (Ellwood, 2002: 33).

WTO'nün temel görevi ticaret önündeki engelleri kaldırmak olarak görülmekle birlikte, WTO'ne yönelik şiddetli eleştiriler de bulunmaktadır. Bu eleştirilerden biri, WTO'nün ulusal ticaret politikalarını, yaptırımları sayesinde denetim altına alması, uluslararası bankalar ile ulusaşırı şirketler lehine ve G7'nin istekleri doğrultusunda sınırlar ötesi ticareti düzenlemesidir (Ülman, 2001: 108). WTO, dünya yurttaşlarının çoğunluğuna aitmiş ya da onların çıkarınaymış gibi görünmekle birlikte, ortaya çıkmakta olan çokuluslu dev şirketler ile gelişmiş ve GOÜ'lerdeki en zengin gelir kesiminin çıkarlarına hizmet etmektedir (Wallach ve Soforza, 2002: 21).

WTO'nün üye ülkeleri serbestleştirme ve devlet müdahalesinden arındırma amacıyla, GATT-Uruguay anlaşması çerçeve işlevi görmüştür. Ancak, Merkez'in tarım konusunda kendi çıkarlarıyla bağdaşmayan tavizleri vermeyeceği de ortaya çıkmıştır. 1998 itibarıyla Japonya üretici başına 15 bin, AB 22 farklı ürün grubunda 8 bin, Norveç 32 bin dolar tutarında destek vermeye devam etmiştir. Çevrede ülkelerin tarım desteklerinin sıfırlanması, WB ve IMF'nin kredi koşulları devreye sokularak sağlanmaya çalışılmaktadır; öyle ki bunu yerine getirmeyen çevre ülkeleri bu kuruluşların kredilerine ulaşamayacaktır. Örneğin Türkiye'nin 1999 ve 2001 krizlerinde IMF ile stand-by anlaşması imzalaması ve Dünya Bankası kredilerinin ulaşabilmesi tarım desteklerinin sıfırlanması şartıyla mümkün olabilmiştir (Kazgan, 2005:125)

2.1.5.4. Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI)

İlk olarak 1998 yılında OECD toplantısında gündeme getirilen ve kabul ettirilmeye çalışılan Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI), önce Fransa'nın ardından da Kanada'nın görüşmelerden çekilmesiyle gündemden kaldırılmış; fakat daha sonra bu anlaşma WTO platformunda bir kez daha gündeme getirilmiştir. Anlaşma ile sermaye önündeki tüm engellerin kaldırılması ve bu yolla kaynakların daha etkin dağılımının sağlanması amaçlanmaktadır.

Anlaşma'nın lehinde görüş bildirilen çevreler, anlaşmanın var olan küreselleşme sürecinin kaçınılmaz bir sonucu olduğunu ileri sürmekte ve bu anlaşmayla getirilecek düzenlemelerin, süreci daha da hızlandıracağını ifade etmektedir. Anlaşmanın aleyhinde olanlara göre ise küreselleşme süreci ile birlikte

artan sermaye hareketleri, uluslararası gelir dağılımında ciddi bozulmaları beraberinde getirecektir. Bu çevrelere göre MAI ile birlikte siyasi ve iktisadi gücün önemli bir kısmı, devletlerden çok uluslu şirketlere transfer edilecektir. Böylelikle seçilmiş politika uygulayıcılarının kararlarında bağımsız davranması artık söz konusu olmayacaktır. İş çevrelerinin görüşmelerde daha etkin bir rol alması, görüşmelerin gizlikle yürütülmesi, işçi sendikaları, çevreye duyarlı oluşumlar ile sivil toplum örgütlerinin tamamıyla süreç dışında bırakılması bu görüşü kuvvetlendirmektedir (Dinçer, 2009).

Anlaşma sayesinde özel şirketler, anlaşmanın tarafı olan devletlerle aynı yasal statüye sahip duruma gelmektedir. Şirketler, elde ettikleri yeni hakları devletlerin itirazlarına karşın savunabileceklerdir. Çokuluslu şirketler anlaşma sayesinde, şirketler elde edecekleri olası karlar üzerinde olumsuz etkileri olabileceğini düşündükleri yasaları yürürlüğe koyan devletlere karşı tazminat davası açma hakkına sahip olacaktır. Şirketler ayrıca karlarının diledikleri ülkeye transferinde herhangi bir sınırlamanın getirilmemesi konusunda da son derece hassastır (Ellwood, 2002: 61).

Anlaşma uluslararası çevrelerde olduğu gibi Türkiye’de de tartışma zemini bulmuştur. Dışa açık büyüme stratejisini benimseyen çevrelere göre, böyle bir anlaşma ile Türkiye’de yaşanan siyasi ve iktisadi istikrarsızlığın yabancı sermaye üzerindeki caydırıcı etkisi ortadan kalkacak, bu etkinin ortadan kalkmasıyla birlikte artacağı düşünülen doğrudan yatırımlar, yeni teknolojileri beraberinde getirecek, mali olanakları geniş olan çok uluslu şirketler, yerli sermayenin yetersiz kaldığı projeleri gerçekleştirme yönünde katkı sağlayacaktır.

Doğrudan yatırımların artmasıyla birlikte daha da rekabetçi bir ortamın doğacak olması Türk Sanayinin yapısını da güçlendirecek ve uluslararası pazarlara açılmada Türkiye’ye önemli avantajlar sağlayacaktır. Öte yandan anlaşmanın gelişmekte olan ülkeler arasında yabancı sermayeyi çekme noktasında rekabeti artıracığı ve bunun yerli sermaye üzerinde olumsuz etkilere neden olabileceği ile ilgili eleştirilerde de bulunmaktadır (Dinçer, 2009).

Anlaşmada bulunan, “Milli İşlem İlkesi” ile çokuluslu sermaye, her gittiği ülkede, o ülke sermayesine tanınan her türlü ayrıcalığa sahip olma avantajını elde etmektedir. En Fazla Tercihli Ülke İlkesi”ne göre de, bir ülkeye giden çokuluslu sermaye, o ülkenin özel ayrıcalık tanıdığı herhangi bir yabancı sermaye ile aynı haklara sahip olmaktadır. Anlaşmaya göre çokuluslu yatırımlarla ilgili her türlü kar

vb. uluslararası mali transferler hiçbir engelle karşılaşmadan gerçekleştirilebilecek, çokuluslu sermaye, gittiği ülkede ekonomik faaliyetlerin engellendiği ve rekabet koşullarının bozulduğu gerekçesi ile devleti uluslararası tahkim komisyonunda dava edebilecek ve tazminat isteyebilecektir.

Ülkelerin iç işlerine müdahale sayılabilecek bir diğer hükme göre de, MAI'ya imza koyan ülkelerde, tüm yasalar gözden geçirilerek, bunlar, MAI ruhuna uygun biçimde değiştirilecek, sistem tam liberal bir hale getirilecektir.

Anlaşmanın geriye yürütülmesine ilişkin olan madde hükmüne göre de, MAI hükümleri, MAI yürürlüğe girmeden önce yatırım faaliyetinde bulunmuş olan tüm yatırımlara da uygulanacaktır.

Yabancı sermayeye ihtiyaç duyan ülkelerin aleyhine olacak bir madde de, MAI kapsamı çerçevesinde, çokuluslu yatırımdan, gittiği ülkeye teknoloji transferinde bulunması, o ülkeden girdi alması, istihdam olanaklarını genişletmesi ve o ülke ihracatına katkı yapması talebinde bulunulamayacağının belirtilmesidir. Anlaşmanın yürürlük süresini düzenleyen maddesine göre ise, MAI'ye dahil olan bir ülke 5 yıl geçmedikçe sözleşmeyi feshedemeyecektir. Sözleşmenin feshedilmesinden sonra da 15 yıl süre ile MAI hükümleri yürürlükte bulunacaktır (Minibaş, 1998: 30).

Anlaşmada bulunan “kilit personel hükmü” sayesinde yabancı şirketler, yatırım yaptıkları bir ülkede çalışacak olan personellerini diledikleri bir ülkeden getirebilecektir. Artık devletler, yatırım yapacak olan yabancı şirketlerden teknoloji transferinde bulunmalarını, belli sayıda yerli personel istihdam etmelerini veya üretimleri süresince yerli girdi kullanmalarını talep edemeyecektir (Mızrak, 2004:29).

MAI'nin merkez ülkelerin çevre ülkelere yaptığı DYY'ın olumlu etkilerini azalttığı ve merkez ülke sermayesinin çıkarlarına hizmet ettiği yönünde yapılan eleştiri, ABD'nin IMF ve WB' nı kullanarak özellikle kriz dönemlerinde anlaşmayı imzalamak için MAI' yi çevre ülkelere kabul ettirmesi karşısında haklı gibi görünmektedir. Nitekim Türkiye 7 Aralık 1999 yılında bu türden bir baskı sonucunda IMF ve WB ile stand-by anlaşması karşılığında kredi alabilmiştir. Garip bir rastlantıyla aynı sırada Avrupa Birliği Helsinki zirvesinde Türkiye'nin AB'ne adaylığını onaylamıştır (Kazgan, 2005:128).

2.1.5.5. Hizmet Ticareti Genel Anlaşması ve Fikri Mülkiyet Hakları Sözleşmesi (GATS ve TRIPs)

Uruguay görüşmeleri sırasında 1947-GATT sözleşmesinde değişiklikler yapılmış ve GATT 1994 WTO'nün kapsamına dahil edilmiştir. GATS ise 1994-GATT sözleşmesinin dışında bir anlaşma olmakla birlikte WTO anlaşmalarının bir parçasıdır. Çoğu hizmetin dış ticaret konusu olması ve serbestleştirilmesine yönelik adımlarda, bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler, taşıma ve ulaşım maliyetlerini düşüren gelişmeler etkili olmuştur.

WTO'nün kuruluş amaçlarından biri olan GATS, uluslararası hizmet ticaretine ilişkin temel kural ve ilkeleri küresel düzeyde belirleyen, tüm hizmet sektörlerini ve bu hizmetlerin üretilmesi için gerekli olan tüm metaların üretimini de kapsayan ilk çok taraflı yatırım ve ticaret anlaşmasıdır. Yalnızca sınır ötesi ticaretle sınırlı olmayan GATS, doğrudan yatırımlar yoluyla gerçekleştirilen hizmet ihracı da dahil olmak üzere hizmet sunumunun her türlü biçimini kapsamaktadır. GATS içinde uluslar arası hizmet ticaretinin biçimleri:

- Sınır Ötesi Ticaret: Telekomünikasyon aracılığıyla finansal hizmetlerin verilmesi, uzaktan eğitim, e-ticaret, disket aracılığıyla plan, proje türünden hizmet sunumları
- Yurt Dışında Tüketim: Hizmet tüketicilerinin bir diğer üye ülkeye giderek eğitim, sağlık ve turizm gibi hizmetleri tüketmeleri
- Ticari Varlık Oluşturma: Hizmet sunucularının diğer bir üye ülkedeki hizmet sektörüne doğrudan yabancı sermaye yatırımları yapmaları
- Gerçek Kişilerin Hareketi: Hizmet sunucularının bir başka üye ülkeye gelerek eğitim hizmetleri ya da mühendislik hizmetleri gibi kısa süreli hizmetleri sunmaları şeklinde sınıflandırılmıştır (Güzelsarı, 2003: 55).

GATS'ın en temel hedefi, bir hizmet sunucusunun bir diğer üye ülkenin hizmet sektörüne sermaye yatırımı yapabilmesinin önündeki tüm engellerin ortadan kaldırılmasıdır ve hizmet ticaretinin serbestleştirilmesinin uluslararası sermaye grupları açısından asıl önemi, dış pazarlarda ticari varlık tesis etmek ve bunun için hizmet üretiminde ve hizmet satışında öne çıkan ulusal düzenlemelerin tümünden kurtulma olanağına erişmesinden kaynaklanmaktadır. Anlaşmada yer alan düzenlemelerle yabancı yatırımcılar, şirket şubeleri açma, tröstler oluşturma, ortaklık tesis etme, tümünden mülkiyet edinme, birlik, temsilcilik ya da bu tip kuruluşların

şubelerini açma veya satın alma gibi olanaklara kavuşmuş olmaktadır (Mızrak, 2004:17).

Bu anlaşma ile kamusal alanlar dahil tüm hizmet alanlarında uluslararası sermayenin önündeki engellerin kaldırılmasının hukuki şartları kurallara bağlanmaktadır. Bu niteliği ile GATS geriye dönüşü engellemekte; yerli-yabancı şirketler arasında eşit hakları savunmakta; uyuşmazlıkların çözümünde ulusal kuralları by-pass ederek çözümü WTO mahkemelerine bırakmaktadır.

GATS bakımından “hizmet” tanımlaması çok önem arz etmektedir. Anlaşmanın hizmet tanımı esas alınacak olunursa, bir hizmetin uluslararası sermayeye açılmasının tek sınırlaması, kamusal otoriteler tarafından yerine getirilen bir hizmetin ticari nitelik taşınamaması ve hizmet yerine getirilirken rekabetçi ortamın oluşmamasıdır. Bir hizmet alanında bu şartlardan sadece biri geçerli olduğunda bu alan GATS kapsamında sayılacaktır. Diğer bir deyişle, tümüyle kamusal olarak yerine getirilmeyen, kısmen piyasaya açılmış olan tüm hizmetler ticari hizmet kapsamında değerlendirileceğinden GATS kapsamına alınabilecektir (Bayraktutan, 2004:62). GATS’ın esas genişleme alanı kamu hizmetleridir ve anlaşmayla tüm kamusal hizmet alanlarının küresel piyasa işleyişinin içine dahil edilmesi mümkün olabilmektedir.

İşleyiş açısından bakıldığında GATS’ın, MAI anlaşma taslağındaki tüm hükümleri aynen içerdiği görülmektedir. Bu kapsamda WTO, ülke yasalarını uygunluk açısından yargılama yetkisine sahip kılınmakta, devletlerin kamu yararına ilişkin düzenlemeleri koruma yetkisine getirilen kısıtlamalar bu mekanizma aracılığıyla denetlenmektedir (Güzelsarı, 2003: 123).

Dünya ticaret sisteminin karşılıklılık ve karşılıklı yarar ilkelerinin genellikle tek taraflı, çoğunluklarda gelişmiş ülkeler lehine işleyen bir ödünler sistemi olduğunu savunanların örnek gösterdiği alanlardan başında GATS ve TRIPs gelmektedir. Bu konuda yapılan eleştirilerden ilki Gelişmiş Ülkelerin, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesine yönelik adımları ölçüsünde, işgücünün serbestçe dolaşımına yönelik adım atmadaki isteksizlikleridir. Gelişmiş ülkeler işgücünün serbestçe dolaşımını sağlayacak göç politikalarını uygulamaya yanaşmamaktadır. İkinci eleştiri gelişmekte olan ülkelerin hizmet arzıyla ilgili kapasitelerinin sınırlı olması serbestleşmenin nimetlerinden yararlanamamalarına neden olmaktadır. WTO anlaşmalarının yürürlüğe girmesinden sonra ele alınan sektörler, mali hizmetler, sigortacılık, deniz taşımacılığı gibi gelişmiş ülkelerin lehine olan sektörler olmuştur.

GATS sonrasında gelişmiş ülkelerin net olarak hizmet ticareti fazlasını arttırdığı, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin ise genel olarak açık verdikleri ifade edilmektedir (Mızrak, 2004:32-43).

2.1.5.6. Birleşmiş Milletler

IMF, WB ve WTO’ünde seslerini fazla duyurma imkanı bulamayan çevre ülkeler açısından Birleşmiş Milletler(BM) hala önemli bir kürsü niteliğindedir. Diğer bütün ulus-üstü kurumlarda ülkelerin oy ağırlığı farklı iken BM’de her üye ülkenin bir oy hakkı vardır. Bu durum çevre ülkelerin seslerini duyurabilme ve özellikle de bir grup olarak hareket etmeleri durumunda BM kararlarını etkileyebilme şansına sahip olmalarını sağlamaktadır. Üstelik BM’in, Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilimsel ve Kültürel Örgütü (UNESCO) ve Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) gibi, tanımı gereği çevre ülkelerin sorunlarıyla ilgilenen çok sayıda yan kuruluşu vardır. Nitekim özellikle UNCTAD’da çevre ülkeler seslerini önemli ölçüde duyurabilmekte, sermayenin küreselleşmesinin çevre ülkelerde yarattığı sorunlar bu kurumun yayınlarında ağırlıklı bir yer tutmaktadır.

Bu ve benzeri nedenlerden ötürü Birleşmiş Milletlerin Merkez ülkeler tarafından muteber bir kurum sayılmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bunun en önemli göstergelerinden biri, bazı merkez ülkelerin Birleşmiş Milletler aidatlarını ödememeleri yada bu kurumu ödememekle tehdit etmeleridir (Arın, 1996: 23).

Nitekim Amerika Birleşik Devletleri hala bu kuruma ödemesi gereken aidatlarını ödememektedir. Yine ABD’nin Irak savaşı öncesinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin onayını alma gereği bile duymaksızın bu ülkeye savaş açmış olması ve Birleşmiş Milletlerin tüm uyarılarına karşılık İsrail’in Ortadoğu’da yaşananlara bir son verememesi de bu kurumun geleceğine dair soru işaretlerini çoğaltmaktadır.

2.1.5.7. Bölgesel bloklar

Küreselleşme sürecine yön veren gelişmelerden birisi de bölgeselleşmedir. Bölgeselleşme süreci, dünya ekonomisi üzerinde küreselleşme olgusu ile rekabet içinde görünse de aslında onu destekleyen ve gelişen bir olgudur. Dünya ekonomisinde gerek gelişmiş, gerekse de gelişmekte olan ülkelerin dünya ticaretini geliştirmeye yönelik faaliyetleri iki doğrultuda gerçekleşmektedir. Bunlardan birisi,

evrensel yaklaşım olarak adlandırılan gelişmedir. Buna göre GATT çerçevesinde, olabildiğince fazla sayıdaki ülke arasında ticaret kısıtlamalarının kaldırılması ve azaltılması öngörülmektedir. İkinci yaklaşım ise; daha sınırlı nitelikte olup, belirli bir coğrafi bölgede yerleşik ve yakın ilişkiler içinde olan ülkeler arasındaki ticaret ve diğer akımların serbestleşmesi esasına dayanmaktadır ki, bunun adı bölgesel bütünleşmedir.

Ekonomik entegrasyon veya bölgesel ekonomik işbirliği organizasyonları, üye ülkelerin verimlilik, dolayısıyla da rekabet güçlerini artıran, üçüncü ülkeler üzerinde farklı tesirler yaratan bir küreselleşme hareketidir. Küreselleşen dünya ekonomisi üzerinde söz konusu bölgesel entegrasyonlara dâhil olan ülkelerin amacı; üye ülkeler arasındaki yatırım ve ticaret engellerini önce aşamalı olarak indirmek ve nihai yatırım ve ticaret imkânlarının değerlendirilmesi sonucu, yaratılacak artı değerden bölge insanların yararlanmasını sağlamaktır (Altunyaldız, 1996: 14).

Bölgeselleşmeyi savunanlar, bölgeselleşmenin ticari engelleri kaldırma veya azaltma konusunda kapsamlı anlaşmaların yapılmasına olanak sağladığını ve bölgede var olan ulusal lobilerin etkinliğini azalttığını, böylece çok taraflı ticareti destekleyerek küreselleşme sürecini hızlandırdığını iddia etmektedirler. Aksi görüşte olanlar ise, bölgesel blokların büyük pazar güçleri ile içe dönük bir yapılanmaya yöneldiklerini ve dolayısıyla ekonomik küreselleşmeyi geciktirdiklerini ifade etmektedirler.

Bölgesel anlaşma ile taraf ülkeler birbirleriyle yaptıkları ihracatın önündeki engelleri azalttıkları ölçüde, iç fiyatları daha yüksek olan malları üye ülkelerden ithal edecekleri daha ucuz mallarla ikame edebilmektedir. Böylece iç kaynaklar, ihracata yönelik üretim için serbest kalabilirken, ihracat olanaklarının artması ile önce bölge içi ticaret, sonrada bölge dışı ticaret artabilmektedir. Ayrıca, entegrasyondan önce sermaye akışı birçok ülkeye olurken, bloklaşma sonrası sermaye bölge içine yönelmektedir.

Bölgesel ekonomik düzenlemelerin çoğunda geleneksel siyasi rekabetlerin kaldırılması amacı da bir itici güç olarak kullanılmaktadır. AB girişiminde Almanya ve Fransa arasındaki sorunların giderilmesi, daha küçük bir oluşum olarak MERCOSUR (Güney Ülkeleri Ortak Pazarı) içinde silahlanma yarışına son verilmesi, Arjantin ile Brezilya arasındaki nükleer silahlanmayı engellenmesi amaçlanmıştır. Asya oluşumları içinde, Asya içi ve trans-pasifik anlaşmazlıkların ortadan kaldırılması için girişimlerde bulunulmuştur. Bu nedenlerle de bölgesel

ekonomik düzenlemeler milli güvenlik düşüncelerinden de destek almaktadır (Güneş, 1999: 15).

Bugün, hem gelişmiş ülkeler hem de gelişmekte olan ülkeler entegrasyon hareketlerine katılmaktadırlar. Gelişmiş ülkelerin amacı, kendilerine rakip olarak gördükleri ülkelere karşı piyasalarını koruyarak refah seviyelerini muhafaza etmektir. Gelişmekte olan ülkeler ise, ellerindeki imkânları birleştirme ve bu yolla eksiklerini tamamlayarak kalkınmaya çalışmaktadır. Aslında, özellikle gelişmiş ülkeler açısından sömürge döneminden kalma pazarların yitirilmesi ve tek tek milletlerin bağımsızlıklarını ilan etmeleri pazarları daraltmıştır. Bu nedenle ülkeler siyasi kimliklerini koruyarak ekonomik işbirliklerini geliştirmiş ve kendi gelişmeleri için gerekli pazarlara ulaşmayı başarabilmiştir.

Bölgesel organizasyon hareketleri dört temel başlık altında toplanabilir. Serbest ticaret bölgelerinde; üye ülkeler kendi aralarında mal ve hizmet hareketlerindeki ticari ve/veya diğer ulusal engelleri kaldırmayı amaçlamaktadır. Böylece üyeler, karşılıklı olarak birbirlerine, piyasalarına giriş önceliği tanırlarken, üye olmayan üçüncü ülkelere karşı kendi diledikleri ticaret politikalarını, tarifelerini, kotalarını uygulamaktadır. Serbest ticaret bölgesinden biraz daha ileri bir entegrasyon düzeyini temsil eden gümrük birliğinde; dışa karşı ortak bir gümrük tarifesi ve üye olmayan ülkelere uygulanacak ortak ticari kuralların kabulü söz konusudur. Ortak pazar aşamasında; anlaşma tarafları arasında üretim faktörlerinin, sermaye, emek ve teknolojinin serbest dolaşımına izin verilmektedir. Ekonomik birlikte ise; tüm üye ülkelerin ekonomi politikalarını birleştirmeleri gerekmektedir. Bu tür bir anlaşma sonucunda mal ve üretim faktörlerinin serbest dolaşımı yanı sıra, para ve maliye politikalarının tam bir uyum göstermesi şarttır (DPT, 1995: 57).

Bölgesel ekonomik birleşmeler esnasında belli kriterler göz önüne alındığında, birleşmeden elde edilen fayda ve üye ülkeler arasındaki ilişkiler daha üst düzeyde sağlanabilecektir. Buna göre; ekonomik gelişme farklarının az olması, coğrafi yakınlık, ekonomik yapı benzerliği, sosyal, kültürel, tarihsel ve dinsel ortaklık, askeri ve politik ortaklık, bir ekonomik entegrasyonun başarılı olması için gerekli şartlar olarak önümüze çıkmaktadır.

Dünyada bölgeselleşme ile birlikte, tüm piyasaların serbestleştirilmesini öngören GATT anlaşması mevcuttur. Bölgeselleşme ile GATT kurallarının, yani mal-hizmet ticareti, finansal piyasalar ve üretim alanlarındaki küreselleşmenin nasıl etkileneceği kesin bir şekilde ortaya konulmamıştır. İş görülen uluslararası arenanın

hangi siyasi ve sosyal baskılar altında olacağı, gelişmiş ülkelerin gündeminde hangi maddelerin ağırlık kazanacağı gibi konuları, küreselleşme ve bölgeselleşmenin çatışma içinde mi olacağı yoksa piyasaları birlikte etkilemeye devam mı edeceği konusu tartışmalıdır. Küresel ve bölgesel inisiyatifler, son 30 yıl boyunca birbirlerini güçlendirerek sürmüştür. Bölgesel inisiyatiflerin küreselleşmeyi yok edeceği değil, daha ileri bir noktaya götüreceği görülmeye başlanmıştır (Karluk, 1997: 19).

Uzun bir süre önce oluşturulmuş olan Avrupa Birliği, NAFTA (Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması) ve APEC (Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği) bölgeselleşme hareketlerinin örneklerindendir.

AB bölgeselleşme hareketleri içinde en başarılı olanıdır; Maastricht anlaşması sonrasında Avrupa Topluluğu AB-15 olmuş, 2004’de 10 yeni ülkenin katılımıyla, parasal bütünleşme ve genişletmeyi (AB 25) gerçekleştirmiş, Balkan ülkelerinin katılımıyla AB 28 olmayı ve artık siyasal açıdan da bütünleşmeyi hedeflemiştir. Tam üyeler arasında mal, hizmet, işgücü, sermayenin serbest dolaşımı için Gümrük Birliği (GB) yeterli gelmeyince, serbest dolaşımı sınırlayan uygulamaların ortadan kaldırılması için ortak önlemler getirilmiş, ortak sosyal politika, çevre politikası, dış politika uygulaması hedeflenmiştir. Parasal Birlik ve EURO’nu dolanımı bunları tamamlamıştır. Artık Avrupa Parlementosu salt danışmanlık yapmamakta, bir ölçüde yasama gücü olan bir kurum konumuna getirilerek Avrupa Konseyi kararlarını etkileyebilmektedir.

NAFTA 1994 yılında yürürlüğe giren ABD, Kanada ve Meksika’nın taraf olduğu bir serbest ticaret anlaşmasıdır. Gelecekte Latin Amerika ülkelerinin katılımıyla; ABD kıtanın tümünü bir serbest ticaret alanına dönüştürmeyi hedeflemektedir. EFTA (Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi) 1960 yılında Stockholm anlaşması ile kurulmuş ve dünyada kurulmuş serbest ticaret bölgeleri arasında en önemlisidir. Üye ülkeler arasında 1967 yılında gümrük vergileri 1970’lerin sonunda ise tarife dışı engeller tamamen kaldırılmıştır. Kurucu üyeleri Avusturya, Danimarka, Norveç, Portekiz, İsveç, İsviçre ve İngiltere’ dir. Kurucu üyelerden altısı 1992’de yürürlüğe giren Avrupa Ekonomik Alanı anlaşmasıyla Avrupa Topluluğuna tam üyelik için başvururken, 1 Kasım 1993 Maastricht anlaşmasıyla Avrupa Topluluğu Avrupa Birliği’ne dönüşmüştür. AB ve NAFTA gibi oluşumlar üye olmayan ülkelere gelen mallar ve faktörler arasında ayırım yaparak diğer ülkeler aleyhine ticaret sapmasına yol açmaktadır (Kazgan, 2005:163).

ASEAN (Güneydoğu Asya Ulusları Topluluğu) 1969 yılında, Brunei, Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland arasında, bölgede barış ve güvenliğin, ekonomik ve sosyal gelişmenin sağlanması ve işbirliğinin sağlanması amacıyla oluşturulmuştur. 1977 yılında tercihli ticaret anlaşmasının imzalanmasından sonra daha ziyade ekonomik bir hüviyet kazanmıştır. MERCOSUR; 26 Mart 1991 yılında Brezilya, Arjantin, Uruguay ve Paraguay arasında kurulmuş, 1996 yılında Şili ve Bolivya' da serbest ticaret anlaşmasına taraf olmuştur (Bayraktutan, 2004:142).

KEİ (Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı) 25 Haziran 1992'de İstanbul'da yapılan bir zirve ile hayata geçirilmiştir. Türkiye ve Karadeniz'e kıyısı bulunan ülkeler dışında, Karadeniz ile dolaylı irtibatı bulunan Moldova, Arnavutluk, Yunanistan, Azerbaycan ve Ermenistan'ın üye olarak katıldıkları bir ekonomik işbirliği teşkilatıdır. KEİ'nin amacı üye ülkeler arasında ticari, ekonomik, bilimsel ve teknolojik işbirliğinin geliştirilmesi uzun vadede ise tedrici bir serbest bölgenin geliştirilmesidir (Seyidoğlu, 2003:282).

Küreselleşme kimilerine göre 21. yüzyılda bölgesel bloklararası artan ticaret ve sermaye akımları biçiminde gelişecektir. Kimilerine göre sermaye, özellikle de finansal fonlar biçimindeki sermaye küreselleşmesini sürdürürken mal ve hizmet ticareti daha çok bölgesel bloklarda yoğunlaşacaktır

Öte yandan bu bölgesel blokların, Avrupa Birliği örneğinde olduğu gibi tek bir para birimi uygulamasına geçmesinin ve siyasal bir birliğe doğru yönelmesinin ulus-devletler üzerindeki etkisinin ne olacağı da yoğun tartışmalara neden olmaktadır. Ulus-devletin her koşulda ülke-içi ve ülkelerarası ilişkilerde ana birim olmayı sürdüreceğini öne sürenler olduğu gibi, bu gelişmenin ulus-devletlerin etkinliğini en aza indireceğini ve çokuluslu şirketler arasındaki rekabetin belirleyici olduğu yeni bir sistemi var edeceğini öne sürenler de bulunmaktadır (Kazgan, 2005: 168).

2.2. KÜRESELLEŞMENİN ULUS DEVLET YAPISI ÜZERİNE ETKİLERİ

2.2.1. Ulus-Devletin Yapısını Etkileyen Gelişmeler

Yaşayan devletlerin, yani günümüzde var olan devletlerin (yeni ve eski, zengin ve fakir, merkezi ve çevresel devletlerin), hepsi güçlerini ve egemenliklerini yavaş yavaş ve dikkati çekecek şekilde aşındıran, birçok gelişmeden etkilenmektedir.

Devletleri etkileyen bu faktörler çoğunlukla küreselleşmeyi oluşturan süreçlerle ilgilidir.

Günümüz de bulunan devletlerin yapısı çoğunlukla ulus-devlet temeline dayanmaktadır. Bu yüzden devletle ilgili olarak yapılan tartışmalar ulus-devlet yapısına yönelmektedir. Ulus-devletle ilgili yapılan tartışmalar tarihin her sürecinde mevcuttur fakat 1990'lı yıllardan sonra bu sorgulama daha da artmıştır.

Küreselleşme sürecinde ulus devlete ilişkin tartışmalar, devletin egemenliği, işleyişi, gücü, biçimi ve sorunları çözmedeki yeterliliği üzerine yoğunlaşmıştır. Tartışmaları başlatan en önemli gelişmeler, ulaşımın ve iletişimin çok hızlı sağlanması, sermayenin serbest dolaşımı, pazar şartları ve ulus-devlet sınırlarının rahatlıkla aşılması ile küresel örgütlerin yaygınlaşmasıdır. Çünkü yeni pazar ve sermaye şartları ile ulaşım ve iletişimde meydana gelen hızlı değişimler, devletin etkisini ve egemenliğini sorgulanır hale getirmiştir.

2.2.1.1. Ulusüstü ve ulusaltı milliyetçilik

Küreselleşmenin siyasal boyutunu oluşturan iki eğilim, ulus-üstücülük veya üst milliyetçilik ile ulus-altıcılık veya alt milliyetçiliktir. Bu noktada devlet, bir yandan bütünleşmeye doğru giden oluşumlarla, diğer yandan da parçalanma ve ayrılıklarla karşı karşıya kalmaktadır. AB, NAFTA ve WTO daha fazla bütünleşmeye yönelik ulusüstücülüğü hızlandıran oluşumları örneklendirmektedir. Bütünleşme eğilimlerine tepki olarak, ulus devlet yapıları içinde, bağımsızlık, özerklik ya da daha fazla egemenlik elde etmek amacını güden yerel akımlar da vardır. Küreselleşme sürecinin paradoksal bir biçimde doğurduğu parçalanma ve ufacıkların ürünü olan etnik ırkçı hareketler, kendilerini ve dünyayı yeniden gözden geçirmektedir. Kısaca, ulus devletlerin uluslarüstü yeni ve bir o kadar da etkili argümanların ve bölgeselleşme çabasındaki aktörlerin yoğun baskısı altında olduklarını ve bu baskının iki yönlü bir seyir izlediğini, alt tabakadakiler tarafından geliştirilen etnik temelli kültürel sıkıştırmaların, üstten gelen bu baskılara ilave olduğunu söyleyebiliriz.

Ulus devletlerin egemenliklerini sınırlandıran gelişmelerden ilki yerelleşmeye yönelik gerçekleştirilen adımlardır. Yerel yönetimlerinin giderek güçlenmesi, merkezi devletlerin olanaklarının, yetkilerinin ve sorumluluklarının kendi içindeki alt birimlere devredilmesi, ulus devlet erkinin aşınmasına neden olmaktadır.

Yerel yönetimlerin mali, idari, ekonomik düzlemde özerkleştirilerek merkezi devlete bağlılığın azaltılması, ulus devlet erkinin tepeden ve tabandan aşındırılma yoluyla, sadece bir “ara örgüt” haline dönüştürülmesine neden olmaktadır. Küreselleşme sürecinde serbestleşme ve özelleştirme yoluyla uluslararası sermaye için dünya pazarı kurulurken, küresel pazarlar; yerel yönetimlerle doğrudan ilişki kurmaktadır. Böylece ulus devlet; ulusal pazarlar, ulusal sermaye ve emeğe ilişkin ekonomi düzlemindeki işlevleri, yetkileri ve sorumlulukları açısından güç kaybetmektedir (Kazgan, 2005: 34).

Pazar alanının büyütülmesi için ulusal sınırların dışına çıkılması, uluslararası sermayenin önündeki ulusal kurallardan oluşan engellerin aşılması için ulusal devletin elinde bulunan denetimin ele geçirilmesine ihtiyaç duymakta (devletsizleştirme), bunun için de kolay denetlenebilir, güler yüzlü ve insana yakın bir yönetim şekli olan ve demokrasinin vazgeçilmez ögesi olan yerel yönetimler ve yerelleşme akımları küreselleşme yandaşları tarafından desteklenmektedir. Bugün demokratikleşmeyle eş tutulan yerelleşme, tek başına demokratikleşmeyi getirmediği gibi, gerçekte geniş kitlelerin temsil edilmesinin yolunu tıkamakta ve ekonomik gücü elinde bulunduranın temsil noktasında da gücünü sürdürmektedir. Küreselleşme sürecinin aktörlerinin kimler olduğu dikkate alındığında, bu durumun gerçekliği ortaya çıkmaktadır. Demokrasi ve katılımı ilişkisi olmayan küreselleşmeye bağlı olarak gelişen yerelleşme ise gerçekte, yerelleşme değil, yerelleşme adı altında ulusal olanın gerilemesidir. Üstelik, ulus devletlerin yerlerini kendi alt birimlerine bırakma yönündeki girişimleri, kendi istekli davranışlarından çok, içinde bulundukları ekonomik zayıflığa bağlı olarak gelişen dış baskılar sonucudur (Eroğul, 1997:49-51).

Ulus devletlerin egemenliklerini sınırlandıran diğer bir gelişme ise, küreselleşmeye bağlı olarak hızlanan bölgesel ekonomik ittifaklardır. Ülkeleri bölgesel ittifaklara iten nedenler; büyüme, yatırım ve ticaretin zenginleştirilmesi, pazarın büyütülmesi gibi nedenlerken, bölgesel ittifak türleri de serbest ticaret bölgesinden tam ekonomik bütünleşmeye dek farklı düzeylerde gerçekleşmektedir. Hangi düzeyde gerçekleştirilirse gerçekleştirilsin, bölgeselleşme ulus devletlerin egemenliklerinin sınırlanması anlamına gelmektedir. Çünkü ittifak kapsamında ülkeler ortaklaşa ekonomik kararlar alıp planlar saptamakta, bu anlamda tek tek ulusal devletler, ekonomik rollerini kendi kararları doğrultusunda kullanma yetilerinden uzaklaşmaktadır.

Ekonomik planların aksatılmadan yürütülebilmesi için ülkelerin hukuk kurallarının birbirine benzetilmesi yönündeki girişimler de ulus devletlerin yasama güçlerini sınırlamaktadır. Bu bakımdan bölgeselleşme, bölgesel ekonomik ittifaklar, ulus devletlerin egemenliklerini kısıtlayan ve dolayısıyla güçlerini sınırlayan bir diğer gelişme olmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaygınlaşan, bölgesel güç blokları, küresel ekonomik şirketler ve küresel iletişim sistemlerindeki hızlı gelişmeler, karşılıklı bağılıkları artırmıştır.

Küreselleşme sürecinde ulus devlet olgusu, bir çok alanda olduğu gibi ekonomi alanında da birtakım yetkilerini ulusüstü kurumlara devretme durumuyla karşı karşıya kalmıştır. Sürecin bu noktasında kurumsal kimlik temelinde çeşitli örgütlenmeler meydana getiren küresel sistem, bu yolla mevcut ulus devletlerin karar alma, uygulama ve denetim gibi en temel yetkilerini aşındırmıştır. Özellikle, İkinci Dünya Savaşından sonra geliştirilen ve uluslarüstü nitelik kazandırılan WB, IMF, OECD ve GATT gibi küresel kapitalizmin kurumlarını ve uyguladıkları politikaları bu temelde değerlendirmek mümkündür. Nitekim NATO, IMF, AB, İnsan Hakları Evrensel Beyannâmesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, ulusötesi şirketler ve hükümet dışı sivil toplum kuruluşları gibi anlaşma, kurum, kuruluş ve düzenli toplantı, konferanslar yoluyla ulus devletler kuşatılmakta, uluslararası sistemde ulus devletlerin yanında yeni hukuk kaynakları olarak rol oynamaktadır. Böylece devlet, uluslararası alanda egemenliğinden ve hukuk yapıcılığından bir ölçüde tâviz vermek durumunda kalmaktadır. Geline nokta ulus devletler küresel politikalarla sermayenin mantığına göre şekillendirilip yeniden biçimlendirilmektedir (Yüksel, 2001: 103).

Küresel sermayenin hareketini engelleyecek, pazara, işgücüne ve doğal kaynaklara erişmesine engel olacak unsurları ortadan kaldırma işini küresel düzeyde Bretton Woods kuruluşları gerçekleştirirken, bölgesel düzeyde bu işlev NAFTA, AB gibi oluşumlar tarafından gerçekleştirilmektedir (Duru, 2006: 48). Dünya, ekonomik yönden bütünleşmekte, bu bütünleşme süreci içinde gelişmiş ülkeler teknolojik örgütlenme ve teknoloji üretimi, finansman sistemi gibi işlevleri ellerinde tutarken; üretim çevre ülkelerde yaygınlaşarak gerçekleşmektedir. Bu sürecin nimetlerini ABD toplamaktadır (Özdek, 1999: 26).

Giderek artan ekonomik ve kültürel bağlar, ulus devlet yapısı içindeki hükümetlerin gücünü ve etkinliğini azaltmakta, hükümetler; ekonomik nesnelerin, teknolojik yeniliklerin, bilgi, haber ve fikirlerin akışını kontrol etmekte güçlük

çekmekte ve bu çerçevede başvuru iç politika tedbirleri etkinliğini kaybetmektedir.

2.2.1.2.Yeniden yapılanmaya yönelik uygulamalar

Ulus devletle ilgili tartışmalara sebep olan diğer bir gelişme de, 1970’li yıllarda yaşanan ekonomik krizdir. Devlet harcamalarının fazlalığı, üretim ve verimliliği azalttığından, sermaye birikimi bundan olumsuz etkilenmiş, kriz küresel hale gelmiştir. Bu nedenle, özellikle 1980’li yıllardan itibaren yeniden yapılanma hareketleri hız kazanmıştır.; bu yapılanma çerçevesinde devletin, ekonomideki ağırlığı ve kural koyma yetkisi serbest ekonomi, özelleştirme, yerel idarelere yetki aktarımı, üçüncü sektörün (gönüllülük/sivil toplum) gelişmesi ve demokratikleşme gibi faktörler, devletin görev ve fonksiyonlarını azaltarak yerel egemenlikte daralmaya ve iktidar erimesine sebep olmuştur. Bu kapsamda, devletin görev ve fonksiyonlarını mümkün mertebe piyasaya bırakması amacıyla sürdürülen özelleştirme politikalarının, iktidar erimesinde başlıca rolü oynadığı, ulus devlet egemenliğini aşındırdığı söylenebilir (Hirst ve Thompson, 2003: 203–209).

Yeniden yapılanma ve sermayenin rahat dolaşımına imkan veren gelişmeler, küreselleşmenin ulus-devlet yapısına etkileri açısından gelişmekte olan ülkelerin devlet yapıları üzerinde çözücü etkiler yaratabilmektedir.

Merkez ülkelerin yapısal uyum programları aracılığıyla çevre ülkelere önerdikleri özelleştirme programları sonucunda, özellikle ekonomik kriz dönemlerinde haberleşme-ulaştırma, enerji vb sektörlerde doğal tekel konumunda olan kamu işletmelerinin özelleştirilmesi sermayenin kar haddinin yükselmesine neden olmaktadır. Özelleştirme işlemlerinin dışsal faydası yüksek olan, eğitim ve sağlık alanlarını da kapsamı fırsat eşitliğini ve toplumsal dengeleri bozarak ulus devletin vatandaşları üzerindeki egemenlik gücünün aşındırmaktadır.

Merkez ülkeleri IMF ve WB kanalı ile, ağır borçlu ülkelerin siyasal yapısını dönüştürecek politikalar öngörmektedir. Bütçe harcamalarından tasarruf gerekçesiyle devlet teşkilatının küçültülmesi, ulus devletler içindeki etnik azınlıkların talepleri doğrultusunda ulus devlet içinde federal yapılar oluşturmaya yönelik girişimler bunlardan sadece bir kaçıdır (Kazgan, 2005:132).

Özellikle sık sık krize giren ülkelerde (Arjantin ve Türkiye gibi) iç ve dış borçlar hızla artarken, halkın temel ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik taleplerin yerine getirilemediği, istihdamın daraldığı, işsizliğin arttığı noktada, özellikle etnik

azınlıkların kendi kaderlerini tayine yönelik taleplerinin arttığı düşünülürse, IMF borçlarının ödenmesine yönelik ekonomi daraltıcı politikaların; ulusal kimlik üzerindeki tahribatı daha iyi anlaşılmaktadır. Merkezin çevreyi çeşitli şekillerde denetimi altına almasında, çevre ülkelerin dış borçlarının da etkisi bulunmakta, dış borçların büyüklüğü arttıkça, IMF ve WB özellikle kriz de dönemlerinde kredi alacak ülkelere, ekonomik yapısından siyasal yapısına varıncaya kadar dışa açıklık derecesinin arttırılmasına yönelik politikaları şart koşturmaktadır (Ülman, 2001:87).

Merkezin çevre ülkeleri üzerindeki denetim mekanizmalarından birisini onlara yöneltilebilir suçlamalar oluşturmaktadır. ABD'nin Latin Amerika'da uyuşturucu mafyasına karşı savaş açması, Afganistan'ı El-Kaide bahanesiyle bombalaması, Irak'ı kitle imha silahı , İran'ı ise nükleer silah üretmekle suçlaması sözü edilen baskılara örnek gösterilebilir. Yaptırımlar ise uyarıdan başlayıp işgale kadar uzanabilmektedir.

Çevre ülkelerin denetim altına alınmasının bir başka yolu ise kredilerin kısılması yada aniden geri çekilmesi oluşturmaktadır. 1978 krizinde Türkiye'de Ecevit Hükümeti IMF ile anlaşamayınca krediler kesilmiş, bir yıl sonra tam da IMF'nin istediği bir program için anlaşma masasına oturulmuştur. Kimi zaman bu yola siyasal bazı isteklerin yerine getirilmesi için başvurulmaktadır.

2.2.1.3. Çokuluslu şirketler

Günümüzde, çokuluslu şirketlerin (ÇUŞ), ulus devletlerin koruyuculuğu altında daha büyük pazarlar ve ekonomik faaliyet sahaları yaratma çabaları bakımından üst düzey bir noktaya geldikleri görülmektedir. Hızlı küreselleşme süreci içinde, ulusal bağlılığını yitirmeye başlayan sermaye; vergi, iş gücü ve enerji maliyetleri gibi ekonomik avantajların daha uygun olduğu bölgelere doğru hareket etmektedir (Uygun, 2008). Bunların yanında ilgili ülkenin pazarının genişliği, kamu otoriteleri tarafından sağlanan çıkarlar, teknoloji düzeyi gibi nedenlerde sermayenin söz konusu ülkelere doğru kaymasına neden olmaktadır .

Bu süreçle birlikte uluslararası şirketler, giderek, belirli bir ulus devlette yerleşik çokuluslu şirketlerden, hiç bir devlete bağlılık duymayan ulusötesi şirketlere dönüşmektedir. Geçmiş dönemlerdekine benzemeyen bu yapı ile birlikte, uluslararası sermayenin çıkarları ile ulus devletlerin politikaları çatışmaya başlamıştır. Bu çatışmanın yanı sıra, ulus devletler, kendi ülkelerinde yerleşik uluslararası ekonomik güçlerin çıkarlarını savunma olanakları bakımından her geçen gün dezavantajlı

konuma düşmektedir. Günümüzde uluslararası şirketler, çıkarlarını uluslararası hukuk aracılığıyla korumaya çalışmaktadır.

ÇUŞ'ler, yürüttükleri faaliyet ve uyguladıkları küresel stratejiler doğrultusunda uluslararası ticari akımlar ile yatırımların düzeyini ve ekonomik faaliyetlerin yoğunlaşacağı bölgeleri tayin etme noktasına gelmiştir. Bu şirketler aynı zamanda teknoloji transferinin de en önemli aktörü olarak sermaye ve teknoloji yoğun sektörlere yaptıkları yatırımlar yoluyla gelecekte hangi bölge ülkelerin rekabet güçlerini sürdüreceklerini de belirlemektedir (Aktan ve Vural, 2008: 9). Bu aynı zamanda hangi bölge ve ülkelerin refah seviyesinin artacağına da kararını verdikleri anlamına gelmektedir.

Ekonomi alanında küresel şirketlerin gücünün giderek artması devletin aşınmasına sebep olmaktadır. Çok büyük bütçeleri, gelişmiş teknolojileri, bir kaç kıtada faaliyet göstermeleri ve kendi elemanlarının yanı sıra bulundukları yerdeki istihdam bakımından da, küresel şirketler ekonomik, siyasi ve kültürel anlamda etkiye sahiptir. Bu şirketler aracılığıyla, gelişmişlik düzeyleri farklı olan devletler arasında bir hiyerarşi ve iş bölümü ortaya çıkmıştır.

ÇUŞ'ler özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde siyasi müdahalelerde bulunmaları nedeniyle eleştirilmektedir. Şirketler kendi lehlerine ekonomik bazı kararların alınması için siyasi karar mekanizmalarını etkilemeye çalışmaktadır. Bu çabalar direkt parasal yardımda bulunmaktan, var olan siyasi muhalefete yada iktidara desteğe kadar uzanabilmektedir (Arıboğan, 2001:176). Bu noktada çok uluslu şirketlerin ulus devletlere karşı sahip oldukları en önemli avantaj belirli bir toprak parçasıyla bağımlı olmayışlarıdır.

Ulus devletlerin, milli ekonomi üzerindeki etkileri azalmıştır. Bu durum, 1960'lardan beri sayıları giderek artan küresel şirketler ve devlet dışı örgütlerin etkisiyle olmaktadır. Bunu şu rakamları vererek daha iyi gözler önüne serebiliriz. Devletlerden oluşan devletlerarası teşkilatların sayısı 1951'de 123, 1990'larda bu sayı 400 dolaylarına çıkmıştır. Devletler dışı uluslararası örgütlerin sayısı ise 1951'de 832'den, 1990'larda 5000'lere yükselmiştir (Karabağ, 2009).

2.2.1.4. Sivil toplum kuruluşları

Yaşadığımız dünyada devletler, toplumlar, kültürler arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin yaygınlaşması, derinleşmesi ve hızlanması olarak tanımlayabileceğimiz küreselleşme süreçlerinin yarattığı değişim ve dönüşümler

olumlu olduğu kadar olumsuz ve yıkıcı da olmuştur. Bu olumsuz ve yıkıcı etkiler, çevre sorunlarından fakirliğe, eşitsiz gelişmeden savaşa kadar geniş bir yelpaze de yer almakta, ve dünyada ciddi bir sosyal adaletsizlik sorunu yaratmaktadır. Sivil toplumun gelişimi, küreselleşme sürecine bir yanıt olarak değerlendirilmektedir.

Sivil toplum kuruluşları (STK) kavramı, hükümetin kurumsal yapısı dışında faaliyet gösteren, herhangi bir ticari zihniyet veya kar amacı gütmeyen ve kişilerin gönüllü olarak dahil oldukları organizasyonları temsil eden bir kavramdır. Bu tanım aynı zamanda hem dini hem de laik anlamdaki oluşumları içine alarak konuya ilişkin oldukça kapsamlı bir çerçeve çizmektedir (Arıboğan, 2001:212).

Sivil toplumun gelişime katkıda bulunan unsurlardan birisi refah devletinin krizidir. 1980’lerden sonra, güçlenen neo-liberalizmin, toplumsal sorunları bireysel sorunlara indirgeyen, devletin sosyal devlet niteliğini ortadan kaldıran ve toplumsal yaşamı “girişimci ve rekabetçi birey anlayışı” içinde tanımlayan yönetim anlayışına karşı, artık refah devletine sahip olmayan toplumun kendi sorunlarını çözmek için örgütlenme girişimi, sivil toplumun gelişimine kaynaklık etmiş, 1990’larda özellikle Batı Avrupa ve Amerika’da güçlenen, ve bugün “üçüncü yol” olarak bilinen sosyal demokrasinin yeniden yapılanma ve toplum yönetimini eline geçirmesi sivil toplumun daha da güçlenmesine katkıda bulunmuştur (Keyman, 2009).

Mal ve sermaye hareketleri serbestleşirken, işgücünün serbest dolaşımına hala izin verilmemesi ve çevre korunmasına ilişkin önlemlerin gelişmemiş ülkelerde bilinçli bir şekilde alınmaması, küresel ölçekte artan adaletsiz refah dağılımının dünyadaki istikrar ve güveni tehlikeye atması, sivil toplumu harekete geçirmekte, ulus devletlerin küresel ölçekte ortaya çıkan sorunları çözmedeki yetersizlikleri ise buna temel hazırlamaktadır (Ateş, 2006).

Sivil toplum sadece bireysel hak ve özgürlüklerin yaşama geçirilmesi ve güvence altına alınması ya da siyasal sistemin demokratikleşmesi süreçlerinin değil, aynı zamanda bir ülkede devlet-toplum-birey ilişkilerinin “katılımcı demokrasi” temelinde kurulmasının da önemli bir aktörü olarak görülmektedir.

Nice zirvesinde kabul edilen Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi’nin kırk birinci maddesi; vatandaşların kendilerini etkileyecek karar süreçlerine katılabilmesini, danışma ve denetim kanallarını açık olmasını bir hak olarak tanımlamaktadır. Bu hakkın kullanılmasının en önemli araçlarından birisi STK’lar olmaktadır. Bu temelde, sivil toplumun güçlü ve etkin olduğu siyasi rejimler “demokratik”, sivil toplumun yasaklandığı ya da yok edildiği rejimler “totaliter”,

sivil topluma belli derecede özgürlük verilirken, aynı zamanda sivil toplum üzerinde güçlü devlet denetimi talep eden rejimler ise “otoriter” olarak sınıflandırılmaktadır (Yıldırım, 2004:234).

Kimileri sivil toplum kuruluşlarının amacının politik olduğunu, siyasal amaçlarını perdelemeye çalıştıklarını iddia etmektedir. Özellikle insan hakları ve çevre alanında faaliyet gösterenler politik amaçların gerçekleştirilmesinde paravan olarak kullanılabilmektedir. En çok bilinen örgütlerden biri olan Uluslararası Af Örgütü esas olarak insan haklarının korumasına yönelik faaliyette bulunmakla birlikte, özelde gerçek ilgi alanı siyasal suçlular ve onların ilgi alanında yoğunlaşmaktadır. Uluslararası Af Örgütü tarafından olumsuz olduğu düşünülen devletler, örgütün devletler tarafından desteklenmesi nedeniyle devletlerarası düzeyde çeşitli yaptırımlara maruz kalabilmektedir (Arıboğan, 2001:219).

2.2.1.5.Küreselleşmenin yarattığı ulusal sorunların küresel sorunlara eklemlenmesi

Ulusal sorunların küresel sorunlarla bağlantı kurduğu birinci alan çevre sorunlarıdır. Çevre politikalarının küresel düzeyde ele alınmasının temelleri, 1972 yılında Stockholm Konferansı ile atılmıştır. Stockholm Konferansı sonrasında, küresel düzeyde çevre politikalarının gelişimiyle ilgili önemli gelişmeler olmakla beraber, esas önemli gelişme, 1992 yılında toplanan Rio Konferansı ile sağlanmıştır. Rio Konferansı, küresel çevre politikalarının şekillendirilmesi bakımından, katılım ve amaçları açısından önemli bir yere sahiptir. Rio Konferansı, sürdürülebilir kalkınma kavramını toplumsal ve kurumsal yaşama dahil etmesinin yanında, katılımcı mekanizmaların ve süreçlerin önce Birleşmiş Milletler’ce, ardından tüm hükümetler ve kuruluşlarca benimsenmesine katkı sağlamış ve Rio Deklarasyonunun, uygulama metni gibi görülen Gündem 21 ile gerçekleştirilmesi öngörülmüştür.

Günümüzde, dünyada kapsamlı çevre koruma çalışmalarını başlatan ve uygulayan başlıca iki uluslararası kuruluş vardır. Bunlar; BM ve AB’dir. Bu iki kuruluşun yanında, WB, OECD, KEİ ve daha birçok uluslararası ve bölgesel nitelikli kuruluş çevreyi koruma ve geliştirme amaçlı faaliyetlerde bulunmaktadır. Küresel düzeydeki çevre politikalarının yönetiminde ve yönlendirilmesinde en etkili kuruluşun BM olduğu söylenebilir. BM, son otuz yıllık dönemde ikiden fazla ülkenin taraf olduğu iki yüzden fazla anlaşma ve sözleşmenin imzalanması ve yürürlüğe

girmesine öncülük etmiştir. Bunlar içinde, Kyoto ve Montreal Protokollerinin önemli bir yeri olduğu söylenebilir. Bunun nedeni, her iki protokolün de çok sayıda ülke tarafından imzalanmış ve halen uygulanıyor olmasıdır. Ne var ki, çok ülke tarafında imzalanmış ve halen uygulanıyor olsalar da diğer çok taraflı çevre anlaşmalarında olduğu gibi Kyoto ve Montreal Protokolleri, küresel çevre sorunlarının etkili bir şekilde çözülmesi noktasına bir hayli uzaktır. Çünkü çevreyi asıl kirleten ve ağır sosyal maliyetler oluşturan kirleticiler bu protokolleri imzalamamakta direnmektedirler ve bu durum karşısında herhangi yaptırım da söz konusu olamamaktadır (Yalçın, 2009:289)

Çevre/ekoloji ile ilgili konular ulus devlet egemenliğini aşındırmaktadır. Çevre konusunda aşındırıcı etkileri ikiye ayırabiliriz: İlki devletin çoğu zaman bölgesel ve küresel çevre sorunlarını çözmede yetersiz kalmasıdır. İkincisi ise, giderek çevre bilinci ve duyarlılığının, dolayısıyla bununla ilgili toplumsal hareketlerin artmasıdır. Bölgesel ve uluslararası düzeyde ortaya çıkan çevre konuları, devlet sistemini tehdit etmektedir. Çünkü bu tarz çevre problemlerini çözmek, devletler seviyesinde mümkün olamamaktadır. Çevre problemlerinin özelliklerine bağlı olarak devlet bazen yeterli ve etkili olurken bazen de küçük ve etkisiz kalmaktadır. Örneğin, küresel iklim değişiklikleri ve biyolojik çeşitlilikle ilgili olarak devlet yetersiz kalırken, küresel ve yerel sürdürülebilir planları geliştirme ve uygulama açısından devletler etkili olmaktadır. Bunlarla birlikte, dünyanın bir çok yerinde kentsel atıklar ve doku bozulması, orman tahribi, su kıtlığı gibi çevresel konular, devletlerin ekonomik ve sosyal yapılarını zayıflatarak aşınımına uğratmaktadır.

Ulusal sorunların küresel sorunlarla bağlantı kurduğu ikinci alan küreselleşme ile birlikte vasıfsız emeğin dışlanması ve işsizlik oranlarındaki artışlardır. Mikro-elektronik temelli otomasyon teknolojisi sayesinde üretim teknolojisinde yaşanan gelişmeler, sermayenin emeği ikame etmesini büyük ölçüde mümkün kılmıştır. Sözü edilen gelişmeler neticesinde vasıfsız ve yarı vasıflı emeğe olan talep azalırken, yüksek vasıflı emeğe olan talep artmıştır. Sermaye yoğun üretimi ülke içinde gerçekleştiren merkez sermayesi, emek-yoğun üretimi emek ücretlerin ve sosyal hakların düşük olduğu çevre ülkelerine yönlendirmektedir.

Merkezden çevre ekonomilere dayatılan küreselleşme olgusu, merkezde konuşlanmış güçlü sermaye açısından hem yeni pazarlara, hem üretim faktörlerine, hem de yeni faaliyet ve kâr alanlarına açılma anlamına gelmektedir. Küreselleşme

sürecinde merkez-çevre ilişkisinin, üretim alanındaki temel aracı, merkez sermaye açısından emek faktörünün tedarik alanının genişletilmesidir.

Küreselleşmenin, merkez sermayenin emek tedarik alanını genişletmesi merkez sermaye için avantaj oluştururken, bu durum, çevresel konumlu ve teknolojik düzeyi geri sermaye için dezavantaj oluşturmaktadır. Merkez sermaye, çevresel ekonomileri yarı-mamul temini, üretim ve montaj işlemlerinin gerçekleştirilme alanları olarak kullanmayı yeğlemektedir. Her üç halde de temel amaç, girdi ve/veya montaj maliyetlerinde tasarruf sağlayarak, ana sermayenin birikim oranını yükseltmektir. Böyle bir politika, merkez sermayenin birikim potansiyelini yükseltip, çevrenin birikim kaynaklarını kısırkken, aynı zamanda, çevre ekonomilerini de, teknoloji üretmekten uzak tutarak, onları sadece yan ürünler üreten, montaj yapan ya da bakım-tamir hizmetlerini yüklenen ekonomik ajanlar haline getirmektedir.

Küreselleşme süreci çevre ülkelerde sermaye-yoğun üretim tekniklerinin kullanıldığı alanlarda hem emeğin üretim maliyetinin baskılanması, hem de emek arzının arttırılması yolu ile; emek-yoğun üretim alanlarında ise, emeğin üretim maliyetinin düşük olduğu merkezlere kayılması ile, her iki halde de katma değer içinde emek payının baskılanması sonucunu doğurmaktadır. Bu sürecin doğal sonucu olarak, hem merkez hem de çevresel konumlu ülkelerde gelir dağılımı bozulurken, çevresel konumlu ekonomiler mutlak iyileşme yaşıyor olmakla beraber, göreceli yoksullaşma ile karşı karşıya gelmektedirler. Küreselleşme sürecinde sermaye ve emek arasındaki ilişki sermaye lehine bozulurken benzer bir ilişki vasıflı emek ve vasıfsız emek arasında da yaşanmakta vasıflı ve vasıfsız emek arasında önemli gelir farklılıkları ortaya çıkmaktadır (Önder, 2002:63).

Küreselleşmenin emek aleyhine yarattığı bir diğer tehlike çok uluslu şirket birleşmeleri ve tekelleşmeler neticesinde işçilerin işten çıkarılması iken diğer bir tehlike ise çevre ekonomilerinde, spekülatif yollarla karını arttırmaya çalışan merkez sermayenin, reel ekonomi yerine rant ekonomisine rotayı çevirmesi ve yol açtığı mali krizlerin, reel sektörde işsizlik artışına neden olmasıdır.

2.2.1.6. Bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler

Ulus-devletin çözülmesine etki eden ve küresel etkileşimi artıran bilişim teknolojilerindeki gelişmeler ve bunların yaygınlık kazanması da yeni düzenin şekillenişinde önemli bir etkiye sahiptir. Bilişim sistemlerinin etki alanları ve karmaşıklığı, haberleşmenin sınırlandırılmasını imkansız kılmaktadır. Bu aynı

zamanda, milli kültürün bölgesel kültürlerle karışmasına ve küresel kültürün ortaya çıkmasına da zemin hazırlamaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler alt kimliklerin kendini ifade etmesine ve güçlenmesine ileriki aşamalarda ise bağımsızlık taleplerinin dile getirilmesi ve uluslararası çevrelerde taraftar bulmasına olanak sağlayabilmektedir. Bu anlamda, teknolojik ilerlemeler, pazar serbestisinin gelişmesi, yurttaşların kendi hükümet yapılarıyla değişen ilişkileri gibi etkenler, ulus-devletin kimliğine yönelik doğrudan veya dolaylı bir tehdidi temsil etmekte, ulus devlet bünyesindeki nispeten istikrarlı siyasî, sosyal ve ekonomik organizasyon yapısı, hem merkezci hem de merkezkaç güçler tarafından aşındırılmaktadır. Bu duruma son verecek bir oluşum ise henüz ortada görünmemektedir.

2.2.1.7. Birey-devlet ilişkisinde değişim

Küreselleşme, millî düzeyde birey ile devlet arasında bir tampon alan oluşturulmasına çalışmakta, devletin egemenlik alanı bir yandan küresel aktörler tarafından paylaşılmak istenirken, bireyin de egemen bir özne olarak devletin egemenlik anlayışını içerde sınırlamasının yolları açılmaktadır (Dağı, 1999: 270).

Bu süreçte; uluslararası örgütler, insan hakları kuruluşları ve uluslararası sözleşmelerde bireyi, kendi devletine karşı koruma yönünde bir eğilim göze çarpmaktadır. Bu eğilimin, millî vatandaşlık ile evrensel insan hakları arasındaki diyalektik gerilimden beslenmekte olduğu söylenebilir. Yine tarihsel olarak, ulus-devlet çerçevesinde şekillenen insan hakları ve yükümlülükleri, giderek artan ölçülerde ulus devlet sınırlarını aşarak evrensel bir aşamaya doğru yol almaktadır. Bu ve benzeri sebeplerle, artık, dünya vatandaşlığının inşâsından söz edilmektedir. Dünya vatandaşlığı, İnsan Hakları Evrensel Beyannâmesi'nde düzenlemeye konu edilmiştir. Bu beyannâme, millî sınırları aşan haklara sahip bir küresel vatandaşlık yaklaşımını sergilemektedir. Beyannâme, her devletin kendi vatandaşlarına haklar tanınması gerektiğini ve her insanın millî vatandaşlık hakkına sahip olduğunu ısrarla belirtmektedir. Ancak bu hakları sağlamak ve korumak bakımından yetkili uluslar üstü bir otorite de yoktur. Yine bu konuda devletleri zorlayacak bir dünya devleti de söz konusu değildir. Bu durumda, dünya vatandaşı hâline gelen insanlar, haklarının korunması için yine ulus devletlere başvuracaklardır (Yüksel, 2001: 122).

Küreselleşme ile birlikte giderek yükseltelen “birey olma bilinci”; bireylerin “etnik ve kültürel haklar” ya da çevrecilik vb. alt-kimlik ya da dokular içinde örgütlenmeye itilmeleri gibi sosyo-politik önlemler; küreselleşme ile oluşacak

sıkıntılarının perdelenmesi yanında, merkeze yönelik olası muhalefet ve kalkışmaları parçalayarak etkisiz hale getirmeyi amaçlamaktadır (Önder, 2002:62).

2.2.2. Küreselleşme Sürecinde Ulus Devletin Değişen İşlevi

Ulus Devletin yerine getirdiği ekonomik ve siyasal işlevlerin, küreselleşme sürecinin geçirdiği dönüşümle paralellik arz ettiği söylenebilir. 19.yy'ın sonuna kadar devlet klasik olarak savunma, güvenlik ve adalet hizmetlerini yerine getirmiş bir bakıma toplumun korunması ile ilgilenmiştir.

1929 yılında yaşanan büyük dünya bunalımı ile yükselen ekonomik krizin ardından yaşanan II. Dünya Savaşı sonrasında; kuramsal çerçevesi Keynes tarafından ortaya konan yeniden yapılanma süreci ile devlet ekonomik hayata geniş şekilde müdahale ederek üretim, bölüşüm ve dağıtımla ilgili sorumluluğu üzerine almıştır. Bu sorumluluk devletin toplumsal alandaki düzenlemelerinin de kaynağı olmuştur. Devletin rolü ve düzenleme kapasitesi zaman içerisinde daha fazla genişlemiştir.

Ulusal geliri daha iyi paylaşmak ve vatandaşlara asgari bir yaşam düzeyi sağlama sorumluluğunu üstlenen yeni devlet, refah devleti olarak nitelendirilmiştir. Refah devleti, ulusal gelirden herkese anlamlı bir pay düşebilmesi için ulusal sermaye birikimini sağlayan ve hızlı kalkınmaya önem veren ekonomik politikalarla özdeşleşmiştir.

1970'li yıllarda yaşanan iki petrol şoku ile birlikte enflasyon ve durgunluğun bir arada yaşanması ile; mal, hizmet ve sermaye hareketlerinin önündeki engellerin kaldırılmasına yönelik olarak korumacı politikalar terk edilmiş, devletin; sanayi, ticaret, bankacılık ve finans sektörlerindeki müdahalesi, girişimciliği ve düzenleyiciliğine son verilmiş kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi yada tasfiyesi gündeme gelmiştir. Sosyal güvenlik harcamaları azaltılmış hatta kaldırılarak özel sigortanın yaygınlaştırılması çabaları başlamıştır.

1970 sonrası dönemde geçerli olan devlet anlayışı, serbest rekabete dayalı, devletin ekonomiye karışmadığı ve küçüldüğü neo-liberal devlet anlayışıdır. Bu yeni anlayışa göre; devletin görevleri, iç ve dış güvenliğin sağlanması ile adalet hizmetlerinin geliştirilmesi ile sınırlıdır. İktisadi ve sosyal etkinlikler özel girişime devredilirken bireyin yaratıcılığına vurgu yapılmaya başlanmıştır.

Refah devletinin bunalımı olarak nitelendirilen yeni dünya düzeni, “evrensel barış, çoğulcu demokratik rejim ve insan haklarına saygı” anlamında kullanılmaya başlanmış ve devlet karşısında “bireye ayrıcalık” tanıyan liberal ilkeyi temel almıştır.

Demokrasi, düşünce özgürlüğü, temel insan hakları gibi kavram ve normlar, bütün insanların paylaştığı ortak değerler haline gelmiştir.

Yeni dünya düzeni, refah devletinin geniş boyutlu küçülmesini ifade eden “minimal devlet” önermesini sahiplenmektedir. Devletin küçültülmesi ile baskıcı-otoriter-bürokratik iktidarlar çağı kapanarak dünya zenginliklerinden daha fazla yararlanmanın yolu açılacaktır. Devlet eliyle kullanılan kamu gücü topluma devredilecek, karar verme ve uygulama gücü seçilmiş ve atanmışlar yerine hizmeti alanlar tarafından kullanılacak ve sistemin kurucu unsurları STK’ları olacaktır. Bu arada devletin yapması gereken, piyasa mekanizmalarının önünü açmak ve rekabeti güvence altına almak üzere düzenlemeler yaparak, piyasaların gereksinim duyduğu yatırımları gerçekleştirmek ve doğal olarak da kamu huzur ve güvenini sağlamak olacaktır (Güler, 2005: 97).

Küreselleşme süreci ile ulus devlet, vaat ettiklerini yerine getiremeyen ve ekonomik alandan elini eteğini çeken, çekmesi de istenen bir görünüm sergilemektedir. Küreselleşme süreci çerçevesinde yeni dönemde; eski dönemlere nazaran farklı, fakat etkin bir devlet anlayışı benimsenmiştir. Buna göre, devletin küreselleşme sürecinde başlıca görevi: teknolojik altyapı ve insan sermayesi oluşumu çerçevesinde stratejik işlevin yerine getirilmesi, piyasalar, özellikle banka sistemi ve mali sektörün denetimi ile rekabetin sağlanmasına yönelik düzenlemelerin gerçekleştirilmesi, sosyal politikaların öngörülmesi ve bölüşüm alanındaki rolünün yerine getirilmesidir (Ener ve Demircan, 2009).

Küreselleşme ile Dünya, 21. yüzyıla liberal değerlerin yükselişte olduğu bir siyasal ve düşünsel ortamda girmiştir. Diğer birçok kurum gibi devletin de tanım ve içeriği yavaş yavaş değişmiş ve devlet kurumu dünya ölçeğinde ve ülke sınırları içerisinde yapı ve işlev bakımından yenilenmiştir. Bu bağlamda, ülke sınırları içinde ekonomiye, kültüre, kişilerin özel hayatına yoğun ve doğrudan müdahalede bulunan bir devlet yerine; kurumsal ve yasal altyapı düzenlemesi yapan, sivil toplum taleplerine göre yenilenen bir devlet anlayışı ön plana çıkmıştır. Ekonomik, siyasal, kültürel ve toplumsal alanlarda mutlak hakim ulus devlet anlayışı, yerini ulusüstü değer ve ilkelerle kayıtlı sınırlı-egemen devlet anlayışına bırakmıştır.

Ulus devletin düzenleyici, üretici ve harcayıcı bir aktör olarak işlevleri tasfiye edilirken, ulus devletin baskıcı işlevlerinin ön plana çıkarılmakta özellikle de emeğin denetlenmesi ve baskılanması ulus devletin temel görevlerinden biri olarak önem kazanmaktadır (Boratav, 1996: 21).

Uluslararası siyasi ekonomide son yıllarda görülen değişimlerin iki ciddi sonucu olmuştur. İlki sermayenin, uluslararası hareketliliğine uyum sağlayamayan emek üzerinde pazarlık konumunu güçlendirmesidir. İkincisi, müdahaleci devletin otoritesinin ve kapasitesinin zeminini yok edilmesidir (Pierson, 2000:197).

Küreselleşme sürecinin getirmiş olduğu yeni devlet anlayışı ile; devletin üretici rolü sınırlı bir boyutta kalmış, koruyucu ve düzenleyici rolü ise yeniden şekil bulmuştur. Bu bağlamda, koruyucu ve düzenleyici devletin ulusal savunma, yoksullukla mücadele, çevrenin korunması gibi alanlar yanında üstlendiği yeni görev; piyasadaki aksaklıkları ve piyasa sürecindeki adaletsizlikleri önleyici şekilde ve küreselleşmenin getirdiği sıkıntılara karşı gerekli hukuki altyapıyı oluşturmak olmuştur.

2.2.3.Ulus Devletin Ekonomik ve Siyasal İşlevlerinde Daralmalar

Küreselleşmeye ilişkin tartışmalar, ulus devletin ortaya çıkışını sağlayan kapitalist sürecin, günümüzde ulus devleti dönüştürmeye çalışan bir hal aldığını göstermektedir. Kapitalizmden ayrı düşünülmesi olanaksız olan küreselleşmenin bu aşaması en çok geleneksel anlamdaki ulus devleti etkilemektedir (Esgin, 2001: 185).

Küreselleşme sürecinde her ulus devlet değişen ölçülerde bu gelişmelerden etkilenmekte ve ekonomik özerkliğine kısıtlamalar getirilmektedir. Ulusal ekonomiler durumlarını küresel ekonomiye uyarlamak zorunda kalmaktadır. Tek tek devletlerin kendi sınırları içinde ekonomik faaliyetleri düzenlemeleri gün geçtikçe daha az mümkün olmaya başlamıştır. Devletler sermayenin kendi ülkesinde yatırım yapmasını sağlamak için cazip ortam yaratmak konusunda diğer devletlerle çetin bir rekabete girmiştir. Kendini iç ve dış yatırımcılar için daha cazip kılmaya çalışan devlet, işgücü piyasalarını, ulaşım yapısını, vergi yapısını hatta eğitim müfredatını bu misafirlere uygun hale getirmeye çalışmaktadır.

Küreselleşmenin ekonomi düzleminde ulusal yapılar üzerindeki etkisi, devletin daralan ekonomik işlevleri olarak altı boyutta ele alınabilir. Bunlar; ekonominin büyümesi, kamu yararı ve özelleştirme, seignorage hakkı, maliye politikası, işsizliği giderme ve dış ticaret politikasıdır (Kazgan, 2005:221-238).

Merkez ekonomilerinin öngördüğü finansal serbestleşmeye yönelik politikaların denetimsiz bir şekilde çevre ülkelerde uygulanması, finansal sermayenin girdiği ekonomilerde döviz arzını arttırıp, döviz paritesini yerli para aleyhine değiştirerek, ekonominin dış ticaret dengesini sarsmasına neden olmaktadır. İthalatın

yükseldiği, ihracatın görece gerilediği ortamlarda ekonomilerin döviz gereksinimi de kronik olarak yükselmekte, böylece çevresel konumlu ekonomiler, kaynak gereksinimi açısından dışa bağımlı hale getirilmiş olmaktadır (Önder, 2000:30).

Ulus devlet eski düzende dış dünyadan bağımsız bir dış ticaret politikası izleyebiliyor, döviz kurları ve faiz hadleri gibi kilit fiyatları denetiminde tutarak yatırımları ve ekonomiyi yönlendirebiliyordu. 1980 sonrası dönemde dış ticaret alanında devletin sahip olduğu bu tür olanaklar aşındırılmıştır. Dış ticaretin günümüzdeki kuralları özellikle çevre ülkelerin pazarlarını koruma imkanlarını ellerinden almıştır. Çevre ülkelerine, yabancı mal ve hizmet ticaretine, sınırlarını aşması için baskı uygulayan merkez ülkeler, çevre ülkelerin veya diğer gelişmiş ülkelerin güçlü olduğu sektörlere ilişkin mal ve hizmetlerin ülkeye girişini engellemek için yoğun şekilde tarife dışı engellere başvurmaktan kaçınmamaktadır. GATT-UR Anlaşması ile üye devletler dış ticaret politikasını WTO'ne bırakmıştır. WTO mal ve hizmet ticaretini serbestleştirmek ve entelektüel hakları güçlendirmek dışında bir politikaya izin vermemektedir. IMF ve WB aynı yöndeki politikaları GOÜ'lere dayatmaktadır. Paraların konvertibl olmasıyla, kur ayarlaması bir politika aracı olmaktan çıkmış, kurlar sermaye hareketleri tarafından belirlenir olmuştur. Bu süreç ulus devletin ulusal sermayesine sağladığı iç pazar güvencesinin ortadan kalktığı anlamına gelmektedir. Ulus Devlet sınırları vasıfsız emek ile güçsüz yerel sermaye açısından geçerli olmakta, ulus devletler uluslararası sermayenin güdümüne girmekte, yoksul ve zayıf kesimler için politika belirleme ve uygulama gücünü kaybetmektedir (Kazgan, 2005:264).

Ulusal paraların değişim hadlerindeki belirsizlik, finansal sistemin işleyişi açısından bir yandan büyük riskler taşıırken, bir yandan da spekülative nitelikli kazançları özendirmekte ve finansal sermayenin akışkanlığını “reel” üretim dünyasından kopartarak uyarmaktadır (Yeldan, 2002: 25).

Küreselleşme, ulus devletin gittikçe yayılıp dağılan yönetsel ekonomik işlevlerini gündeme getirmektedir. Küresel gelişmeler, sermaye, serbest pazarının oluşumuyla küresel iktisadın yükselişi, iletişim, bilişim teknolojilerinin artan ölçülerde uluslararasılaşması; uluslararası kültürel örüntülerin ve elektronik alanların doğuşu; ulusaltı ve ulusötesi siyasal aktörlerin büyümesi, ulus devletin işlevlerinin parçalara ayrılmasına neden olmaktadır. Bu durum devletin karar ve sonuçlarını etkileme yeteneklerini aşmaktadır. Ulus devlet bir yandan çevrenin yarattığı, ekonomik, ekolojik ve bilişsel sorunlarla başa çıkmak için pek küçükken; diğer

yandan da özdeşlik güdüsüyle davranan bölgesel ve toplumsal hareketlerin emelleriyle uzlaşım sağlamak için pek büyüktür (Giddens, 2000: 25).

Ulus devletlerde egemenliğin göstergesi merkez bankalarının devletin taahhüdünü taşıyan para basmasıdır. Oysa bugün serbestleşme ortamı çeşitli yollardan bunu da aşındırmaktadır. Dolarizasyon, para ikamesi olayı halk katında sürerken, sermaye giriş çıkışlarının döviz rezervleri ve bu yoldan para arzına etkileri hükümetlerin para politikaları üzerinde egemenliğini törpülemekte; faiz haddi ve döviz kuru ülkenin büyüme, istikrar hedeflerine göre değil, sermayenin uluslararası kar beklentilerine göre giriş çıkışları tarafından ayarlanmaktadır. Ulus devletin istikrar ve büyüme amacıyla para politikası araçlarından yararlanma gücü günümüzde iyice sınırlanmıştır.

Spekülatif sermaye akımları nedeniyle, paraların değişim hadlerindeki belirsizlik, merkez bankalarını giderek daha yüksek miktarlarda rezerv tutmaya zorlanmaktadır. Bu ise reel fiziksel yatırımlara ayrılabilir kaynakların giderek daraltılması anlamına gelmektedir. IMF ve UNCTAD kaynaklı verilere göre, günümüzde az gelişmiş ülkeler yüksek reel faizler pahasına sağladıkları sermaye girişlerinin yaklaşık üçte birini rezerv birikimine ayırmaktadır (Yeldan, 2002: 22).

Dış borçlanma yoluyla yüksek reel faizler verilerek ülkeye çekilen sermayenin daha az miktarının fiziksel yatırımlara yönelik, daha çok miktarının ise merkez bankası tarafından rezerv birikimine ayrılması borçlanmanın ekonomik ve toplumsal maliyetinin artmasına neden olmaktadır. IMF ise GOÜ'lere önerdiği programlarda para arzının sadece döviz rezervlerindeki artışa bağlanmasını istemektedir (Yeldan, 2004:167-168).

Ulus devletlerin maliye politikası araçlarını kullanma gücü de zayıflamaktadır. Ulus devletler, yabancı yatırımları çekmek yada ulusal sermayenin yurtdışına kaçışını engellemek için vergi yükünü hafifletmek zorundadır. E-ticaret uygulamaları vergilendirme olanağını ortadan kaldırmanın bir diğer yolu olmaktadır. İşsizlik vb. sorunlar devletlerin vergi gelirlerini azaltırken sosyal giderlerini arttırmaktadır. Gelir ayağı sakat olan devletin vergi yükünü ücretli kesime yansıtması veya uluslararasılaşamayan sermayeye bindirmesi, gelir bölüşümünü daha adaletsiz hale getirmektedir. Vergi geliri elde edemeyen devlet gelir sağlamak için iç ve dış borçlanmaya gidecek, borçlanma küresel sermayenin arz ettiği fonlara talebi, küresel çapta arttırdığı ölçüde faiz haddini yükseltecek, işlevlerini yerine getiremeyen devletin yerini, serbestçe at oynatan küresel sermaye alacaktır (Koray, 2001:22).

Ulusal piyasalarda faiz ve döviz kuru arasındaki dengesizliklerden kaynaklanan arbitraj ögesine dayanan kısa vadeli sermaye akımları, ulusal piyasalardaki görece yüksek reel faize yönelirken, kısa dönemli döviz birikimine neden olup ulusal paranın yabancı paralar karşısında aşırı değer kazanmasına yol açmaktadır. Böylece ithalat malları ucuzlarken, ihracatçı sektörler gerilemekte, cari işlemler açığı da büyümektedir. Bu koşullarda sağlanan iktisadi büyüme ise dışa bağımlı ve yapay bir nitelik göstermekte ve ekonomi reel faiz ile döviz kuru arasındaki hassas dengelerin bozulmasıyla ani bir çöküntüye uğrayabilmektedir. (Kozanoğlu, 2002: 58). Uluslararası finansal sermayenin kısa vadeci akışkanlığının sonucu olarak, Merkez bankası açısından bağımsız bir para faiz ve döviz kuru politikası izleme olanağı kalmamaktadır.

1980'lerden itibaren çevre ülkeleri, merkez ülkelerin dış baskılar altında, özelleştirme ve serbestleştirmeleri gerçekleştirmiştir. 1980 öncesi kalkınma iktisadı temelinde çok büyük sermaye yatırımı gerektiren ve rizikosu yüksek teknolojik önderlik gerektiren alanlar, kamu yatırımlarına konu olmuştur. GOÜ'ler geçmişte bu kuramlar çerçevesinde, üstelik WB'dan borçlanarak kurdukları alt yapı tesislerini, bu kez küreselleşmenin özelleştirmeyi, ve dış sermayeye satmayı dayatması nedeniyle ellerinden çıkarmak zorunda kalmıştır. Kamu yararının yerini özel karlık ve kaynak dağılımında yerli/yabancı özel girişimin karlılık hesapları almıştır (Başkaya, 1999: 21).

Küreselleşme ile özelleştirmenin devreye sokulması ve böylece devletin ekonomiden tam anlamıyla çekilmesi, içeride bölgesel ve bireysel gelir dağılımını etkilediği kadar, kaynak dağılımının mutlak olarak piyasa güçlerine bırakılmasına yol açmaktadır. Özelleştirme ulusal kaynakların merkez sermayeye devrinden öte, özellikle kalkınmakta olan ülkelerde hükümetlerin ekonomiyi tanzim için ellerinde bulundurması gereken güçlü silahın alınması anlamına gelmektedir (Koray, 2001:20)

Gelişmekte olan ülkelerde özelleştirme konusunda en büyük baskılar dış borcu yüksek ülkeler üzerine olmaktadır. 1998-1999 krizinde Türkiye 100 milyar doları aşkın dış borçlu ülke olarak IMF ile stand-by anlaşması imzalarken, 2000'li yılların başından itibaren en değerli kamu alt yapı yatırımlarını (KİT)satmayı taahhüt etmiş ve buna ilişkin hukuk düzenini(uluslararası tahkimi) kabul etmiştir (Kazgan, 2005:252).

IMF ve WB borçlu ülkelerle yapılan stand-by anlaşmalarında bu ülkelerin bütçelerinin mutlaka faiz dışı fazla vermesi gerektiğini vurgulamakta, yaratılan faiz

dışı fazla ile borçların azaltılmasını hedeflenmektedir. Ancak faiz dışı fazla vermeye yönelik ulus devletlerin herhangi bir ciddi yatırım yada sosyal harcama yapamayacağı, bunun sonucunda da ekonominin daralma, işsizliğin artması ve sosyal dengelerin bozulması sorunlarıyla karşı karşıya kalacağı açıktır.

Küreselleşme, ekonomik anlamda devlet sınırlarını yıkarak olumlu öğeleri merkeze, olumsuzları çevreye yığarken, aynı anda idari anlamda yerel devletleri koruyarak bunların merkezin zenginleşmesinin çevrede yarattığı yoksullaşmanın ve tahribatın bastırılması aracı olarak yönlendirmekte, bu aşamada, ulus devlet olgusu ile dar anlamlı ulusal egemenlik kavramı arasındaki zayıf ilişki tümü ile koparılmış olmaktadır (Önder, 2001:82).

Bütün bu gelişmelerin ışığı altında, ulus devletin tek başına ekonomiyi yönetme imkânının büyük ölçüde kısıtlandığı açıkça görülmektedir. Uluslararası rekabet koşullarının öneminin artması; emek maliyetlerinin düşürülmesi, sosyal hakların göz ardı edilmesi ve sermayeye yönelik vergi kolaylıklarının sağlanması yönünde ulus devlet yoğun bir baskı altında bulunmaktadır. Ulus devletler, üretim ve yatırımlarını başka yerlerde de rahatlıkla gerçekleştirilebilecek olan ÇUŞ'lere karşı kendi koşullarını ileri sürme güçlerini önemli ölçüde yitirmiştir. Özellikle çevre ülkelerin bu konuma daha fazla düşmüş olması, artan borç yüklerini hafifletebilmek için yabancı sermaye girişlerine daha fazla ihtiyaç duymalarından, kaynaklanmaktadır. Ulus devletlerin borç anapara ve faiz ödemelerinin artması sosyal devlet işlevlerini yerine getirmesini zora sokmaktadır.

Devletin sosyal harcamaları kısıması, sosyal sigortalar sistemini ve KİT'leri özelleştirmesi, sosyal amaçlı fiyatlamalara son verilmesi, ücretleri baskılaması ve işçi sendikalarının güçlerini azaltması (emek piyasanın esnekleştirilmesi) gibi politikalar IMF ve WB'nın çevre ülkelerden uygulanmasını istediği standart yapısal uyum programlarının değişmez bileşenleridir. Özellikle çevre ülkelerde ulus devletler, ulusötesi kurumlar ile ÇUŞ'lerin, isteklerini yerine getiren bir yapıya bürünmüştür (Kazgan, 2005:214).

Küreselleşme sürecinde devletin ekonomik ve siyasal işlevlerinde yaşanan daralmalar ulus devletin üst kimliğinin çözülmesine neden olmaktadır. Zamanında alt kimlikleri barışçı yollarla olduğu kadar şiddet kullanarak ta bastıran ulus devletler, bu bastırılan alt kimlikleri bir ulus üst kimliği etrafında toplamayı başarmıştır. İş, eğitim, sağlık ve emeklilik gibi alanlarda vatandaşlarına tatminkar bir sosyal güvenlik hizmeti sunamaması durumunda bireyler alt kimlikler aracılığıyla sağlanan

dayanışma ilişkileri yoluyla korunma ihtiyaçlarını gidermeye çalışmaktadır. Ulus devlet içinde etnik ve bölgesel politikaların yükselişe geçmesi sonucunda üzerindeki baskıları artan ve her geçen gün egemenliği aşınan ulus devletin, bu yükselen alt-kimlikler karşısında anlamlı bir kolektif kimlik veya sosyal aidiyet üzerine kurulu olan ulus kimliğini koruması artık çok güçleşmiştir (Önder, 2000:32). Ulus devletlerin ulus üst kimliğinin aşınmasına neden olan diğer bir gelişme iletişim ve bilişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerdir. Sözü edilen gelişmeler kendi toprakları üzerinde kültürel kontrolü sağlama ve homojenleştirme gücünü azaltmaktadır (Hirst ve Thompson, 2003:214).

2.2.4. Ulus Devletin Kullanmaya Devam Ettiği Yetkileri ve Geleceği

Ekonomik ve siyasal bakımdan, yetkilerini giderek ulusüstü kurumlara devretme durumuyla karşı karşıya kalan ulus devlet, uluslararası sermayenin önündeki engel olarak algılanmakta, bir yandan millî egemenlik aşındırılırken, diğer yandan uluslararası sermayenin kendi kuralları egemen kılınmak istenmektedir.

Küreselleşmenin karmaşık ve yeni sorunlarla dolu ikliminde, sorunlarla tek başına mücadele etmek çoğu zaman mümkün değildir. Devletler, işlevselliklerini devam ettirme, diğer egemenlik alanlarında oluşan açıkları telafi edip kontrolü tekrar sağlama gibi etkenlerle uluslararası anlaşmalara yönelmektedirler. Ayrıca, üçüncü dünya ülkelerinin borçları, eli kulağında olan ekolojik felaket tehdidi, mali spekülasyonların denetimi, vergi cennetlerinin ortadan kaldırılması, küresel ve yerel manada gelir adaletsizlikleri gibi çağımızın en acil sorunlarının uluslararası işbirliği gerektirdiği de bir gerçektir. Küreselleşen sorunlardaki artışa bakılarak devletin milletlerarası resmi egemenliğinin güçlendiği söylenebilir.

Milletlerarası resmi egemenlikteki güçlenme ulus devletin kazanmakta olduğu yeni bir role de işaret etmektedir. Bu rol, ulus devletlerin egemenlik sunmak suretiyle yarattıkları uluslarüstü yeni otoriteleri meşrulaştırmasıdır ve egemenlikte dönüşümün önemli bir unsuru olarak dikkat çekmektedir. Ulus devleti, küreselleşme şartlarında gerekli olan etkili uluslararası yönetim için lazım olan şartların sağlanması noktasında rakipsiz bir konuma kavuşturan bu gelişmeyle devletler bir yandan daha az egemen varlıklar olurken, daha çok uluslararası bir siyasanın tamamlayıcısı işlevi kazanmakta, uluslarüstü ve ulusaltı yönetim mekanizmaları için meşruluk ve sorumluluk sağlamayı fonksiyonları arasına katmaktadır (Hirst ve Thompson, 2001:15-16).

Uluslararası kurumların sayısındaki artış ve faaliyet alanlarındaki genişleme asıl manada yirminci yüzyılın son çeyreğinde gerçekleşmiştir. Hızlanan ve derinleşen küreselleşme uluslararası alanda işbirliğini adeta zorunlu kılmış, uluslararası koordinasyon ve düzenleme kurumlarının sayısının artmasına yol açmıştır. Küreselleşme sürecinde ulus devletleri yoğun işbirliğine iten başlıca iki dinamikten bahsedilebilir. Bunlardan birincisi ekonomik bütünleşmeye doğru gidiştir. Uluslararası ekonominin getirdiği riskler (mesela sıcak para krizleri) bir koordinasyon ihtiyacını doğurmaktadır. İkincisi ise, küresel sorunlarla baş etme ve milli çıkarları koruma düşüncesidir. Zira bunu tek başına başarmak çoğu ülke için adeta imkânsız hale gelmiştir. Küreselleşme tek taraflı kontrolün çok zor olduğu, uluslararası işbirliği yapan ülkelerin az ya da çok karlı çıktığı bir ortam yaratmıştır (Krasner, 1999: 48-49).

Uluslararası ortam tek aktörün ulus devlet olmadığı; BM, AB, NAFTA, AGİT, NATO, IMF ve WTO gibi konfederasyon niteliğinde teşkilatlanmaların önem kazandığı bir görünüm almıştır. Dolayısıyla, hukukun ulus devletlerin yetki alanı daralmakta, birçok konuda uluslararası hukuk normları oluşmakta, uluslararası kurumlara müdahale ve denetim hakkı tanınmaktadır. Uluslararası anlaşmalara konu olmayan sahanın giderek daralmasının “hükümsüz yönetim” eleştirilerine de sebep olduğu belirtilmelidir. Tüm bunlar artık dış otoritelerin hukukun içeride olma imkânına kavuştuğu bir dünyanın ortaya çıktığını göstermektedir ki bu gelişme, son üç asrın temel uluslararası ilişkiler ilkesi olan iç işlerine karışmama ilkesinin tarihe karıştığı anlamına gelmektedir (İnan, 1989: 19).

Küreselleşmeyle dünyanın şartları ve uluslararası ilişkilerin şekli oldukça değişmiştir. Uluslararasılaşma ve yeni yönetim anlayışı, iç egemenlikte daralma yaratmakta, ortaya çıkan değişiklik iç egemenliğin varlığını ve önemini devam ettirmekle birlikte bu güne kadarkinden daha az mutlak hale geldiği şeklinde yorumlanmaktadır (Zararsız, 1998: 23). Küreselleşme ortamında devletler, milli egemenliğin önemli bir unsuru olan kontrol gücüne yönelik tehditlerle karşı karşıya kalmaktadır. Yaşananlar enformasyon teknolojilerindeki ilerleme ve neo-liberal serbestliğin sınırlardaki maddi ve maddi sayılamayacak geçişlerin kontrolünde ortaya çıkardığı zayıflamayla alakalıdır.

Dış egemenlik açısından ise iki değişiklik dikkat çekmektedir. Birincisi artık dış otoritelerin mutlak manada dışarıda tutulmasından bahsedilmediği gibi bu otoritelerin milli egemenlik alanlarındaki yetkileri her geçen gün artmaktadır.

Anayasalarda klasik egemenlik esasları varlığını korumakla birlikte, rızayla kabul edilen uluslararası hukuk kuralları; egemenliğin sınırlanabileceği şeklinde düzenlemelerin anayasalara eklenmesi sonucunu doğurmaktadır (İnan, 1989: 19). Diğer değişiklik ise; uluslararasılaşmanın milletlerarası resmi egemenliği güçlendirerek ulus devlete yeni bir rol kazandırmasıdır. Uluslararası kuruluşların çoğaldığı, ölçek olarak büyüdüğü ve önem kazandığı yeni dünya sisteminde ulus devletler kritik temsil mercii olarak meşruluk noktasında hayati önem taşıyan bir mevki kazanmaktadır (Hirst ve Thompson, 2001:16).

Günümüzde ulus devletler birtakım işlevlerini kaybederken, küresel düzeyde birtakım yeni işlevler de üstlenmektedir. Bu anlamda küreselleşme süreci ulus devletleri kendi çıkarları doğrultusunda dönüşüme uğratarak yeni işlevler yüklemekte ya da belli işlevleri sürdürmesini beklemektedir ki bu da emeğin ulus devletin sorumluluk alanı içinde değerlendirilmesi ve bu yönde uygulamaların geliştirilmesidir (Erbaş, 2002: 186).

Aynı durum devletin ekonomik gücü açısından da geçerlidir. Çünkü ekonomik güçlerin sermayesine güvenli bir pazar sağlamak, ekonominin büyümesini gerçekleştirecek ortamı yaratmak ve buna katkıda bulunmak, ekonomik yaşamı düzenleyecek politikaları belirlemek ve gerekli kurumları oluşturmak gibi birçok fonksiyonu devletler icra etmektedir. Yine çalışma imkânlarını ve asgari refahı sağlamak, eğitim, kültür ve sağlık düzeyini yükseltmek ve daha ileri bir seviyede topluma kavuşmak amacıyla yapılan çalışmaları da devlet yürütmektedir (Yüksel, 2001: 123).

Küreselleşme, bazı devletlerin hükümranlılığını artırırken, bazılarınınkini de azaltan, devletlerarası güç sistemini oluşturmaktadır. Bu bağlamda ulus devlet, hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkeler için fonksiyonel bakımdan önemlidir. Gelişmiş ülkelerde, devletten beklenenler azalmak yerine artmaktadır. Ulus devlet gelişmekte olan ülkeler için de önemlidir. İç ve dış güvenliği sağlamak, ekonomik kalkınma çabalarını koordine etmek, yönlendirmek, eğitim, sağlık, kültür gibi bir çok hizmetleri yerine getirmek bu devletler için önemlidir. Ancak gelişmekte olan ülkelerin, ekonomik, siyasi ve kültürel içerikli bazı küresel yaptırımlara maruz kalmaları, ulus devlet yapısını zora sokmaktadır.

Aşındırıcı gelişmelere karşın devlet, küresel sistemde önemli ve halen ulus-devlet yapısının korunduğu bir forumdandır. Çünkü devlet, bir kurum olarak, ulusal ve uluslararası düzende bir çok fonksiyonu yerine getirmekte, uluslararası ilişkilerde

kural koyucu, uygulayıcı ve yaptırım gücü olan temel aktör konumundadır. Bu bağlamda devletin, dışta ve içte olmak üzere iki önemli görevi olduğunu belirtmek gerekir. Dışta, vatandaşlarına gücü ölçüsünde, dış tehditlere karşılık güvenlik sağlamaktır. İçte ise bireyler, gruplar veya örgütler arasında hukuksal eşitlik, adalet ve huzuru tesis etmektir. Dolayısıyla devlet halen bir otorite merkezi, içte ve dışta meydana gelen gelişmelerin doğrudan muhatabı durumundadır (Sayın, 1996: 482).

2.3. KÜRESELLEŞMENİN KAMU YÖNETİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

2.3.1. Kamu Yönetiminde Değişim

Kamu yönetimi, küreselleşme sürecinde gerçekten de çok önemli değişimlere sahne olmakta ve günümüzün farklılaşan koşullarına ve yeni gereksinimlere uyma/uydurulma çabaları içinde görülmekte yönetime katılma, demokratik yönetim, özerkleşme ve yerelleşme, yönetişim, optimal hizmet sunumu, performans yönetimi vb. kavramlarla ifade edilebilen yeni fenomenlerin ve temelde işletme yönetimi alanında yerleşen yeni yönetim tekniklerinin kamu yönetiminin yapısal ve işlevsel süreçlerine dahil edilme girişimleri, bugün ulus devletlerin siyasi ve yönetsel gündeminin başında yer almaktadır (Parlak ve Sobacı, 2005: 192).

Klasik yönetim ve ona ilişkin yaklaşımların yetersizliği ve bu bağlamdaki çözüm arayışları günümüzde ortak uzlaşma konularından birini oluşturmaktadır. Bunun temel nedenleri arasında farklı bir takım gelişmeler yer almaktadır. Bunlardan birincisi sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş; ikincisi fordist üretimden esnek üretime geçişin ivme kazanması; üçüncüsü ulus devletler dünyasının yerini küreselleşmiş dünyaya bırakması ve sonuncusu da postmodernist düşüncenin, modernist düşüncenin yerini almaya aday olmasıdır.

Bu gelişmelere paralel olarak sözü edilen faktörlerle etkileşim içindeki ekonomik, sosyal ve siyasal olgular da gerek kavrayış gerekse kurumlaşma anlamında önemli bir içerik değişimine uğramakta ve dönüşmektedir. Bu dönüşümün önemli bir yanını da, devlet, toplum ve birey arasındaki ilişkilerin niteliğinin değişmesi ve interaktif bir anlayışın genel kabul görmesi oluşturmaktadır (Eren, 2003: 62).

Refah devleti anlayışı içinde Batı Avrupa ülkelerinde 1970'lere kadar geçerliliğini koruyan, katı hiyerarşinin hakim olduğu bürokrasiye dayanan, merkezi organlarda önceden belirlenen amaçları gerçekleştirmek için, tek özneli, merkezi, hiyerarşik işbölümü içinde üretim yapan, kaynak ve yetkileri kendinde toplayan,

sorumluluğun yasalara ve prosedürlere göre olduğu geleneksel kamu yönetimi modeli, 1980’li yıllarda bir dizi reform politikaları ile yeni bir modele (yeni kamu işletmeciliği) dönüşmüştür (Ömürgönülşen, 2003: 7).

Bilgi toplumuna doğru yaşanan süreçte, küreselleşme ve demokratikleşme eğilimleri, yönetimleri adem-i merkeziyetçiliğe, şeffaflığa, etkinlik ve verimlilik ilkelerine göre hareket etmeye, katılıma doğru yöneltmektedir. Meydana gelen değişiklikler, örgüt ve toplum yapılarını yeni ihtiyaç ve gelişmelere uymaya zorlarken diğer taraftan da, yönetim yapılarında, nispi olarak küçülme ve yerelleşme gibi iki eğilimi öne çıkarmaktadır.

1980’lerden sonra devletin küçültülmesi, etkinliğinin ve verimliliğinin artırılması çabaları doğrultusunda hem kamu yönetiminde hem de yerel yönetimlerde önemli bir paradigma değişiminin yaşandığı görülmektedir. Toplam kalite, yönetişim, stratejik planlama, performans gibi kavramlar bu değişimde sık kullanılan kavramlardan bazılarıdır. Kamu yönetiminde yapılan reformlar kapsamında özellikle stratejik yönetim, denetim ve performans gibi kavramlar ayrı bir yer tutmaktadır (Çukurçayır ve Eroğlu, 2004: 41).

2.3.1.1. Kamu yönetiminde değişimin nedenleri

Günümüzde, küreselleşmenin hız kazanmasının, teknolojik ve ekonomik alanlardaki gelişmelerin, siyasal yapıların “Yeni Sağ” diye ifade edilen neo-liberal düşünceye doğru kaymasının ve demokrasi düşüncesinin etkin bir konuma gelmesinin etkisiyle kamu yönetimi anlayışında önemli değişiklikler oluşmuştur. Bu da doğal olarak, kamu hizmeti sunma anlayışını ve biçimini de kayda değer bir şekilde etkilemiştir. Bu doğrultuda 1980 yılından itibaren, Batı ülkeleri başta olmak üzere bir çok ülkede “devletin işlevi ve rolü” üzerinde önemli tartışmalar yaşanmıştır (Farazmand, 2001: 259).

Bu değişim çerçevesinde, 1980’lerin başından itibaren uygulanmaya başlayan ihracata dayalı büyüme modeli ile belirginlik kazanan küreselleşme sürecine ilişkin politikaların uygulanmasıyla, ulus devletin işlevlerinin değişimine bağlı olarak planlı kalkınmaya dayalı refah devleti anlayışı ortadan kalkmıştır. Bundan sonra kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması çerçevesinde, devletin işlevlerinde ve rolünde önemli değişiklikler öngörülmüştür. Bu ise küreselleşmenin doğası gereği; toplumun ekonomik, siyasal ve sosyal açılardan köklü değişime uğraması anlamına gelmektedir.

Yeni Sağ politikalar ile serbest piyasa mekanizması ekonomide hakim kılınmıştır. Devletin ekonomiye müdahalesi ortadan kaldırılmış veya asgariye indirilmiştir. Böylece özel sektör ağırlıklı bir mekanizma hayata geçirilerek, devletin ekonomik ve sosyal süreçleri belirleme işlevi ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Bu şekilde ulus devletin refah devleti uygulamaları olan; kamu harcamaları politikası, korumacı politikası ve vergi politikalarının işlevleri değiştirilerek, devletin görevinin yasama ve güvenlik noktalarında yoğunlaşması hedeflenmiştir. Bu değişime gerekçe olarak da, piyasa sisteminin kendi kendini ayarlayan mekanizmalarla, istikrarsızlığı önleyeceği gösterilmiştir. Oysa refah devletinin uygulama mantığı, devletin kamu kurum ve kuruluşları aracılığıyla toplumda üretilen mal ve hizmetlerin bölüşümüne müdahale etmesini öngörmektedir.

Neo-liberal anlayışa göre; refah devletinin bu özelliği doğrultusunda ekonomik ve sosyal yapıya müdahale etmesi sonucu, toplumun bütün kesimlerinin devletten giderek daha büyük ölçekte hizmet ve fırsat talebinde bulunması mali krizlere neden olmuştur. Bu nedenle devletin özelleştirmeler yoluyla küçültülmesini ve kamu yönetiminin yeniden yapılanmasını öngören neo-liberal politikalara ihtiyaç duyulmuştur. Sonuç olarak neo-liberalizm refah devletine alternatif olarak ortaya çıkmış, bireysel özgürlük ve piyasa özgürlüğünü esas almıştır. Neo-liberal politikaların ağırlık kazanmasıyla birlikte, uluslararası kuruluşların da etkisiyle, devletin ulus devlet modeline dayalı hareket tarzı ortadan kaldırılarak, bunun yerine dış dinamiklere bağlı bir yapılanma oluşturulmuştur. Bu süreçte gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelerin karar mekanizmalarında söz sahibi olduğu uluslararası kuruluşların etkisiyle, kendi kamu yönetimlerinde, bir yeniden yapılanma sürecine girmişlerdir. Bu ise, “Yeni Dünya Düzeni” olarak ifade edilen sistemin gereğidir (Şaylan, 2003: 16-78).

Kamu kesiminin savurganlığının ve kaynak kullanımındaki verimsizliğinin ekonomi için bir yük haline gelmesi, yüksek enflasyon, aşırı borçlanma dengesiz gelir dağılımının ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri ve bundan ülkelerin rekabet gücünün olumsuz yönde etkilenmeleri nedeniyle kamu yönetimlerinin yeniden yapılanmalarında, özel kesim işletmelerindeki gibi esnek ve yalın örgütlenme, karlılık, verimlilik gibi piyasa temelli ve insan kaynaklı ilke ve uygulamalar bir çıkış yolu olarak görülmektedir.

Önceleri kalkınmanın temel gücü olarak algılanan devlet, sorunun kaynağı olarak görülmeye başlanmıştır. Devletin nasıl küçültüleceği ve düzenleyici işleviyle

sınırlandırılacağı sorusunun cevabı olarak üç temel kavram ileri sürülmüştür. Bunlar; küreselleşme, yerelleşme ve yönetişimdir. Bu kavramlar, ulusüstü örgütlerce tanımlanıp geliştirilmiştir. Ulus devletin küçültülmesi ve düzenleyici devlet olma işleviyle sınırlandırılmasının araçları olarak; özelleştirme, sivil toplum kuruluşları, çok uluslu şirketler ve dış borç mekanizmaları bu ulusüstü örgütlerce kullanılmaktadır (Kayıkçı, 2007:167-168).

Mali alandan gelen baskılar nedeniyle reforma zorlanan bir kamu yönetimi sisteminde, daha ziyade piyasacı strateji izlenmekle devletin ekonomik ve sosyal yaşamdaki rolü azaltılmaktadır. Devletin rolünü daraltıcı anlamda yeniden tanımlayan bu yaklaşımda, devletin üstlenmeye devam ettiği hizmetleri yürütürken de piyasa mekanizmasından en geniş şekilde yararlanması ilkesi benimsenmektedir (Yılmaz, 2001: 93).

Kamu yönetimini değişime zorlayan etkenler üç ana eksenlerden kaynaklanmaktadır. Bunlardan birincisi, kamu harcamalarının bütçe üzerine getirdiği yük ve bütçe açıklarının mali sitemde yol açtığı sıkıntılardır. İkicisi, bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı değişimdir. Üçüncüsü toplumsal talepler karşısında kamu kesiminin performansının yetersiz kalmasıdır. Kamu yönetimi reformu da bu nedenlere paralel olarak iki ana temel üzerine yapılandırılmaktadır. Birincisi devletin rolü diye de ifade edilen kamu yönetiminin görev alanının ne olacağıdır. İkincisi bu görevlerin nasıl yapılacağıdır.

Kamu harcamaları içinde cari harcamaların, cari harcamalar içindede personel harcamalarının gitgide daha yüksek pay alması, küreselleşme ve entegrasyonların yaygınlaşarak daha hızlı ve geniş ağlara ihtiyaç duyması, gelişen teknolojiler sayesinde bireylerin hizmetlerde daha talepkar bir tutum içinde olmaları, devletinde her alanda ileri teknoloji ve bilgisayar imkanlarını kullanması ve kamu kurumlarının kendi aralarında özellikle mali ve adli alanlarda daha hızlı bilgi akışını sağlama ihtiyaç ve imkanlarının doğması elektronik devlet anlayışını destekleyen unsurlar olmuştur (İnce, 2009).

2.3.1.2. Yönetim anlayışında değişim ve yönetişim

Yurttaşlar ile kamu yönetimi arasındaki ilişkilerin yeniden şekillendirilmeye başlandığı günümüzde, “yönetim” kavramı da değişime uğramakta, bu yeni “yönetim” anlayışı, yönetenlerle yönetilenler arasındaki “karşılıklı etkileşim” anlamını içerdiğinden, “yönetişim” olarak ifade edilmektedir. Yönetişim kavramı, bir

tarafın diğer tarafı yönettiği bir ilişkiyi değil, karşılıklı etkileşimlerin öne çıktığı, toplumsal aktörler arasında ve toplumsal aktörlerle kamu yönetimi arasındaki karşılıklı etkileşimi kapsayan bir ilişkiler bütünü anlatmaktadır.

Yönetişim, ulusal ölçekte, katılımcı ve etkin bir demokrasi ile sürdürülebilir kalkınmanın birlikteliğini ifade ederken, küresel ölçekte ise etkileşimli bir ağ ilişkisi içinde bir yandan maksimum katma değer ve verimlilik yaratırken öte yandan evrensel demokratik standartlara uygun bir uluslararası ilişkiler yönetimini ifade etmektedir.

Katılımcı demokrasinin gelişmiş bir aşaması olarak nitelendirilebilecek “yönetişim” (governance) kavramı, birçok farklı biçimde tanımlanmakla birlikte, anlamsal olarak, “karşılıklı yönetim”, “etkileşim içinde yönetim” tarzında konumlanmakta olup, bu açıdan, “sivil toplum” ve “özyönetim” (autonomy / self-management) kavramlarının gelişimiyle yakından ilintilidir (Uçkan, 2009). Bu yönüyle yönetim kavramı; özyönetim yaklaşımının “demokrasinin etkinleştirilmesi” idealini daha da ileriye taşımaktadır.

Liberal ekonominin küreselleşmesi süreci içerisinde, ulus devlet kriziyle birlikte ortaya çıkan, devletin küçülerek etkinleşmesine yönelik talep ve modeller, yönetim anlayışının gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Bu açıdan yönetim kavramı, ekonominin küreselleşmesi süreciyle de bağlantılı bir gelişme yaşamıştır.

İyi yönetim toplumsal yaşamda; kamu, özel sektör, STK’ları ve bireysel düzeyde gerçekleşmektedir. Kamu yönetimi düzeyinde iyi yönetim, devlet organlarının ve kamu hizmeti veren kuruluşların katılımcılığı özendirilmesi ile başlamakta, yaklaşımlarının tutarlılık, şeffaflık ve hesap verebilirliğini gerektirmekte, karar ve uygulamaların adil ve etkin olmasıyla sonuçlanmaktadır.

Yönetişimin temel özellikleri 1989 Dünya Bankası Raporu’ da belirtilmiş ve pek çok sosyal ve siyasal bilimci, ulusal ve uluslararası kuruluş tarafında tartışılmış ve geliştirilmiştir. Avrupa Toplulukları Komisyonu’nun hazırlamış olduğu Avrupa Birliği’nin yönetim planı ve stratejilerini kapsayan “White Paper” “iyi yönetişimin” ölçütlerini: a) Şeffaflık (transparency) yada saydam yönetim, b) Hesaplaşabilirlik (accountability), c) Katılım (participation), d) Çalışma uyumu (coherence), e) Yerellik (subsidiarity), f) Etkinlik (efficiency) ve alınan kararlara uygun davranışta bulunma (law enforcement) olarak altı maddede toplamaktadır (Akdoğan, 2008:46).

İyi yönetişimin temeli olan katılımcılığın arttırılabilmesi için ön şartlar: Katılıma açık süreçlerin oluşturulması, etkin katılımı sağlayacak STK’ların

örgütlenmesi ve katılımcıların anlamlı bir katılım için, bilgiye erişiminin ve gerekli eğitiminin sağlanması olarak ifade edilmektedir.

Kamuda yönetim, yönetim ve karar alma süreçlerinin tüm paydaşların işbirliği ve katılımı ile yapılmakta olduğunu, yöneticilerin uzlaşmacı, saydam, hesap verebilir, etkin ve sorumlu bir yönetim anlayışı içerisinde davrandıklarını ifade etmektedir. Yani, yönetim sadece seçimler aracılığı ile seçilmiş bir kesim tarafından değil; STK'lar, odalar, meslek grupları, özel sektör kuruluşları, üniversiteler gibi çeşitli grupları da süreçlere dahil ederek gerçekleşmektedir. Yönetişimin gerçekleşmesi neticesinde: kamu yönetiminin vatandaşla yaklaşması, kamu yönetiminin etkinleşmesi, yolsuzlukla mücadelede başarı sağlanması, yönetime farklı paydaşların görüş bildirerek katılımının sağlanması, kararların içeriğinin zenginleşmesi ve uygulanmadaki etkinliğinin artması beklenmektedir (TESEV, 2009).

Bilişim ve iletişim teknolojilerinin gelişimi bir yandan küresel ağlarla ekonomik faaliyetlerin dolaşım yeteneğini artırmış, öte yanda bireylerin bilgi edinme ve iletişim yeteneklerini de zenginleştirerek yönetsel süreçlere katılım açısından yepyeni imkanlar sunan bir süreci hızlandırmıştır. Söz konusu süreç, yönetim anlayışının bir parçası olarak, devletin yurttaşlara kaliteli hizmet veren bir kurum olarak konumlanmasını ve bu konumlanmanın yukarıda söz edilen küresel gelişmede önemli bir rol oynayan bilişim ve iletişim teknolojileri ile daha “gerçekleşebilir” hale gelmesini sağlamıştır. Bilişim ve iletişim teknolojilerinin gelişimi, özellikle de internet adı verilen küresel iletişim ağı, yönetim sürecini geliştirecek, kamu yönetimini etkili ve verimli kılacak, katılımcı ve etkin demokrasiye yeni imkanlar sunacak bir modelin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu modelin adı “e-devlet”tir.

2.3.1.3. E-devlet

Bilgi toplumunun devlet modeli olarak da ifade edilen e-devlet kavramı; sistem entegrasyonu ve ölçeklenebilirliğin olanaklarını ve sınırlarını teknolojik, kurumsal ve politik olarak araştırarak, birbirleriyle uyumlu çalışabilen, güvenli sistemler geliştiren, internet teknolojileri, devlet bilgisine ulaşım, elektronik oy verme ve elektronik vergilendirme sistemini mümkün kılan, vatandaşların demokratik süreçlere katılması için yöntem ve ölçümler geliştiren ve kendini sürekli yenileyen, internet kullanımının kamu sektöründe ve halk arasında daha yaygın hale gelmesiyle yeni ve entegre hizmetler veren, devlet tarafından verilen hizmetlerin özel

girişim ve STK (sivil toplu kurumu) ortaklıkları ile başka kuruluşlar tarafından verildiği, bilginin araştırılması, seçilmesi, analizi ve paylaşımı için geliştirilecek teknolojilerin kamu görevlilerinin karar verme süreçlerini derinden etkilediği, bu teknolojilerin kullanımıyla birlikte, halk katılımı ve açık devlet kavramlarının mümkün kılındığı, kamu sektöründe, elektronik arşivleme ve kayıt yönteminin gündelik hayatın bir parçası haline geldiği, daha gelişmiş ve sürekli gelişmeleri takip eden bilgi teknolojileri yönetiminin var olduğu araştırma kaynaklarının kullanılabilir bilgi sağladığı ve uygulanabilir yöntemler geliştirebildiği, devlette gerçekleştirilecek ileri düzeydeki tüm BİT (bilgi ve iletişim teknolojisi) uygulamalarının, politikalar, süreçler, bilgi ve teknoloji ile bütünleştirildiği devlettir (Bilen ve Şanver, 2002:20).

E-devlet , yatay koordinasyon ve etkileşim yapısıyla, ilgili tüm tarafların(ağ biçimi yapılanmalar içinde) katılımını öngören, bunun içinde bilişim ve iletişim teknolojileriyle gelişen gayri merkezi iletişim ağlarını kullanan bir yönetim modelidir (Rhodes, 1996: 652).

Bir yönetim modeli olarak e-devletin nihai hedefi, “e-demokrasi” olarak konumlanmaktadır. Bu bağlamda, e-devlet anlayışı, birer “müşteri” olarak görülen yurttaşlara, etkili, verimli ve düşük maliyetli süreçlerle “kaliteli hizmet” sunmak olarak algılanmanın da ötesinde, etkin bir yönetim süreci olmasının zorunlu sonucu olarak, “her bir yurttaşın demokratik sürece katılmak için güçlendirilmiş fırsatlar sunmak” ve “hükümetin temsil ettiği halkın görüş, bilgi ve deneyimlerine ulaşması” için en iyi yol olarak görülmektedir.

E-devletin başlıca amaçları: devlet tarafından daha kolay erişilebilir bilgiler sunmak, hizmetlere olan talebin daha hızlı karşılanmasını sağlamak, vatandaşların taleplerinin daha etkin değerlendirmek ve müşteri memnuniyetini daha kolay tespit edebilmek, katılımcı demokrasiye olanak tanımak, devlet hizmetlerinde işlem maliyetlerini azaltmak ve saydam bir kamu yönetimini gerçekleştirmek olarak sıralanmaktadır (Aktan, 2004:242).

E-devlet uygulamasının yaygınlaşmasına yol açan faktörleri telekomünikasyon altyapısı, yasal düzenleyici ortam, malî kaynaklar ve kamu organizasyonlarının bilgi teknolojileri ile olan bağılılığı olmak üzere dört temel başlıkta toplamak mümkündür (Demirel, 2009).

E-Devlette vatandaş-kamu yönetimi ilişkisi değişmiştir. Kamu yönetiminde bilişim ve iletişim teknolojilerinin kullanılması, yönetim açısından daha düşük bir maliyet ve yurttaşlara yönelik daha kaliteli ve hızlı, kesintisiz ve sürekli hizmet, daha

katılımcı ve demokratik bir etkileşim yapısı ile sürdürülebilir bir kaynak yönetimi sağlarken, yurttaşlar açısından da daha az “yurttaşlık maliyeti” (zaman, emek, para), daha yüksek memnuniyet, daha etkin katılım ve daha fazla güven anlamına gelmektedir.

Tablo 2.9’da geleneksel ve elektronik devlet arasında vatandaş-kamu yönetimi ilişkisindeki farklılıklar görülmektedir.

Tablo 2. 9. Geleneksel devletle e-devlette vatandaş-kamu yönetimi ilişkisi (Uçkan, 2003:47)

GELENEKSEL DEVLET	E-DEVLET
Pasif Yurttaş	Aktif-Müşteri-Yurttaş
Kağıt Temelli İletişim	Elektronik İletişim
Dikey/Hiyerarşik Yapılanma	Yatay/Koordineli Ağ Yapılanması
Yönetimimi Veri Yükleme	Yurttaşın Veri Yükleme
Eleman Yanıtı	Otomatik Sesli Posta, Çağrı Merkezi vb.
Eleman Yardımı	Kendi Kendine Yardım/Uzman Yardımı
Eleman Temelli Denetim	Otomatik Veri Güncellemesiyle Denetim
Nakit Akışı/Çek	Elektronik Fon Transferi (EFT)
Tek Tip Hizmet	Kişiselleştirilmiş/Farklılaştırılmış
Bölümlenmiş/Kesintili Hizmet	Bütünsel/Sürekli/Farklılaştırılmış
Yüksek İşlem Maliyetleri	Düşük İşlem Maliyetleri
Verimsiz Büyüme	Verimlilik Yönetimi
Tek Yönlü İletişim	Etkileşim
Uyruk İlişkisi	Katılım İlişkisi
Kapalı Devlet	Açık Devlet

E-devlet uygulamalarıyla ilgili uygulamada kimi sorunlarla karşılaşmaktadır. E-devlet uygulamalarının önündeki engeller olarak: yasal mevzuat, bütçe kısıtları, e-devlet uygulamalarının teknolojik değişimin gerisinde kalması, eşit erişim ve teknolojileri kullanım yeteneklerinin hem hizmeti veren tarafta hem de hizmeti alan tarafta geliştirilmesi gerekliliği gösterilmektedir (Özcivelek, 2010).

Sözü edilen sorunlarla ilgili olarak kısa vadede; internete kamusal erişimi artıracak olan kamusal erişim noktalarının oluşturulması, uzun vadede ise, bilişim ve iletişim teknolojilerinin altyapısına yeterli yatırım yapılarak internet erişiminin ucuzlatılması ve herkes için ulaşılabilir kılınması gerekmektedir.

E-devlet uygulamasının yaygınlaşmasına yol açan veya etkinliğini belirleyen faktörler ; telekomünikasyon altyapısı, yasal düzenleyici ortam, malî kaynaklar ve kamu organizasyonlarının bilgi teknolojileri ile olan bağlılığıdır (İnce, 2009).

Kalkınmakta olan ülkeler açısından e-yönetişim modelinin gerektirdiği ulusal strateji öncelikleri şu şekilde sıralanmaktadır:

- Erişimi artırmak ve maliyetleri düşürmek için bağlantı imkanlarının iyileştirilmesi;
- Politika üretimi, yasal düzenleme ve ağ yapısına hazır olma durumunun güçlendirilmesi;
- Küresel e-ticaret ve diğer e-ağlara katılımın özendirilmesi;
- İnsani yeteneklerin ve uzmanlık potansiyelinin güçlü eğitim programlarıyla zenginleştirilmesi, yaparak öğrenmenin özendirilerek kullanım kültürünün ve bilgisayar okuryazarlığının artırılması;
- Topluluk eksenli, katılımcı bir yaklaşımla, yurttaşların, sivil toplumun ve özel sektörün e-yönetişim modelinin paydaşları olarak konumlanması (Uçkan, 2009).

E-devlet ve onun bir adım ilerisinde konumlanan e-yönetişim modelleri, yönetim anlayışında gerçek bir anlayış değişikliğine ihtiyaç duymaktadır. Bu anlayış değişikliğinin temel dinamiği, bilgiyi, dolayısıyla iktidarı paylaşmak, katılımı mümkün kılmak ve gayri merkezi yatay koordinasyon yapısına geçmektir.

2.3.1.4. Yeni kamu işletmeciliği (YKİ)

Neo liberal düşüncenin etkisiyle 20. Yüzyılın son çeyreğinde kamu yönetimi anlayışı, siyasal ve akademik alanda önemli bir tartışma konusu haline gelmiştir. 1970’li yıllarda ortaya çıkan ekonomik bunalım ve sosyal devleti sorgulayan liberal hareketin etkisiyle, devletin rolü tartışılmaya başlanmış, sınırlı bir devletin yanında ekonomik, etkin ve etkili kamu hizmet sunumu sağlayabilecek yeni yönetsel yapılar oluşturma arayışına girilmiş, keynesyen düşüncede tanımlanan ve weberyen bürokrasi anlayışıyla desteklenen ekonomik ve sosyal alt sistemlerin artık işlevsel olmadığı düşüncesi yaygınlaşmıştır (Akbulut, 2007:73-74).

Bu çerçevede YKİ (Yeni Kamu İşletmeciliği), kuramsal çerçevesine kavuşmadan önce yönetim reform uygulamaları biçiminde kendini göstermiştir. YKİ yaklaşımının başlangıçta krizden ilk etkilenen ülkelerde (İngiltere, Yeni Zelanda, Avustralya) reform programları biçiminde uygulama alanı bulduğu görülmektedir. Kamu yönetiminin geleneksel kuram ve uygulamaları, bu ülkelerden başlayarak neo-liberal düşüncenin hedefi haline gelmiştir. Geleneksel kamu yönetimi anlayışından

işletme yönetimi temelinde bir anlayışa doğru yönelim, işlevsel ve kuramsal açıdan önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Bu değişim, devletin rolünün yeniden tanımlanması biçiminde ele alınmış, sınırlı bir devletin yanı sıra ekonomik, etkin ve etkili kamu hizmet sunumu sağlayabilecek yönetsel yapıların oluşturulması hedeflenmiştir.

YKİ yaklaşımının kamu yönetimi alanında benimsenmesiyle özellikle çevre kapitalist ülkelerin üretim ve pazar yapılarının parçalanması hızlandırılmış, işlem maliyetleri azaltılarak, parçalanmış üretim ve pazar sistemindeki mal ve hizmet akışkanlığının artması sağlanmıştır.

YKİ, çevre ülkelerin kamu yönetimlerini yapısal, örgütsel, beşeri açıdan dönüştürecek, küresel rekabete hazırlayan bir model olarak ortaya çıkmış, uluslararası alanda yaygınlaşmasında, IMF, WB, OECD gibi uluslararası kuruluşlarının, devletlerin yönetim sistemlerini etkileyen bağlayıcı kararları etkili olmuştur (Güzelsarı, 2004:93-95).

Bu çerçevede, kamu örgütlerinin on temel ilke çerçevesinde yapılanması gerekmektedir. Bunlar; katalizör yönetim (kürek çekmeyen, dümeni tutan yönetim), vatandaşlarca sahip olunan yönetim (hizmet sunumu yerine hizmeti sunma yetkisi verme), rekabetçi yönetim (hizmet sunumuna rekabeti getirme), amaçlara dönük yönetim (kurallara dönük örgütleri dönüştürme), sonuçlara yönelmiş yönetim (girdilerden çok çıktılara önem verme), müşteri odaklı yönetim (bürokrasinin ihtiyaçları yerine hizmeti alanların ihtiyaçlarını giderme), girişimci yönetim (harcamadan çok kazanmaya dikkat etme), sezgici yönetim (sorunları tedavi etmekten çok ortaya çıkmasını önleme), merkezkaç yönetim (hiyerarşiden katılıma ve takım çalışmasına geçme), piyasa yönelimli yönetim (değişimi piyasa yoluyla sağlama) ilkeleridir. 20. Yüzyılın son çeyreğinde genel olarak yönetim ve özel de kamu yönetimleri üzerinde ortaya çıkan bu gelişmelerde kapitalizmin sözü edilen değişimlerle daha iyi gelişeceği düşüncesi hakimdir. Kamu yönetimi değişime ihtiyaç duysa da değişimin asıl tetikleyicisi kamu değil, kapitalizmin gerekleri olmaktadır (Desai ve Imrie, 1998:636).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DEĞİŞİMİN TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVLETİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

3.1. EKONOMİDE DEĞİŞİM

3.1.1. 1980 Öncesi Dönem

Cumhuriyet öncesi dönemde Osmanlı Devleti'nin genel dış ticaret politikasının korumacılıktan ziyade serbest ticareti destekleyici bir çerçevede olduğu söylenebilir. Kanuni devrinden itibaren Osmanlı Devleti sınırları içerisinde ticareti canlandırmak, Akdeniz Havzası'nda rakip ülkelerin ticari faaliyetlere hakim olmasını engellemek ve devletin lehine olan serbest ticareti geliştirmek amacıyla yabancı tüccarlara kapitülasyonlar verilmiştir. 1838 yılında Osmanlı'nın İngilizlerle imzaladığı ticaret anlaşması bir ödün niteliği taşısa da ilk serbest ticaret denemesi kabul edilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında 1923'te yapılan İzmir İktisat Kongresi'nde ticaret ve sanayi kesimini destekleyici, sermaye birikimi ve büyümeyi sağlayıcı öneriler kabul edilmiş ve bu öneriler 1927 yılında çıkartılan Teşviki Sanayi Yasası ile büyük ölçüde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. 1929 yılında ortaya çıkan küresel iktisadi kriz sonrasında Türkiye iç pazara yönelik ve ithal ikamesine dayalı bir model olan planlı devletçilik modeline yönelmiştir. 1930'lu yıllarda özel kesimin sermaye-tasarruf birikiminin yetersizliği ve deneyim yoksunluğu nedeniyle iç piyasaların temel ihtiyaçlarının karşılanması ve hammadde yurt içinden karşılanan endüstrilerin kurulması amaçlanmış ve ithalatı ikame edici sanayileşme politikaları uygulanmıştır (Tezel, 1982:151-157).

İkinci Dünya savaşı devam ederken 1940 yılında çıkartılan "Milli Koruma Kanunu" ile hükümetlere ülkenin ihtiyacı olan zorunlu ithal mallarını ve bunların miktar, cins ve çeşitlerini tespit etme, fiyatlarını kontrol etme yetkisi vererek dış ticarete köklü kısıtlamalar getirilmiştir (Kepenek, 2000:76). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra çok partili siyasal hayata geçilmiş ve 1950 yılında liberal eğilimli tarım ve altyapı alanlarındaki yatırımlara önem verilmiş ve özel kesimin

güçlendirilmesi için bazı önlemler alınmıştır. Avrupa Ödemeler Birliği'ne dahil ülkelerin ticari mübadelelerini serbestleştirme kararları 1950 yılında uygulamaya konulmuş ve ithalatın %60'ı tamamen serbestleştirilerek “serbest ithal listesi” uygulamaya geçilmiştir. İthal ikamesine dayalı ve karma sistemle gerçekleştirilmeye çalışılan bir sanayileşme politikasının sürdürülmeye çalışıldığı bu dönemde şiddetli enflasyon ve artan dış ödeme güçlükleri karşısında dış ticarete serbestleşme uygulamalarından vazgeçilmek zorunda kalınmıştır (Boratav, 2005:100).

1950 yılların sonunda oluşan ekonomik kriz, ekonomide durgunluğun meydana gelmesine neden olmuş, bu durum planlı kalkınma anlayışının gündeme geleceği 1960'ların ilk yıllarına kadar sürmüştür. Planlı dönemin başlangıcında “bebek endüstriler” argümanı doğrultusunda ithal ikamesi ile korunan endüstrilerin iç piyasanın ihtiyacını karşıladıktan sonra zamanla dış piyasada rekabet edebilecek bir düzeye ulaşacağı varsayımı ile korumacı politikalar uygulamaya konulmuştur (Aktan ve Vural, 2004:299).

İthal ikamesine dayalı sanayileşme politikası İkinci Plan'da da sürdürülmüştür. Türkiye bu yıllarda imalat sanayi ihracatına ağırlık veren “dışa dönük” sanayileşme stratejisi yerine ithal ikamesinin ikinci aşamasına geçmeyi öngören “ithal ikamesine” dayalı sanayileşmeyi tercih ederek çelik gibi ara malları ve otomobil gibi dayanıklı tüketim mallarını yerli üretim ile ikame etmeye çalışmıştır (Kazgan, 2002:98). Ancak sözü edilen malların sermaye yoğun ve ölçeğe göre artan getirilerin söz konusu olduğu mallar olması ve yurt içi talebin etkin kapasite kullanımını sağlayacak ölçüde yeterli olmaması birim maliyetlerin artmasına ve koruma önlemlerinin önemli ölçüde arttırılmasına neden olmuştur (Eker, 1993:108).

İthal ikamesine dayalı kalkınma stratejisi ile 1960-1970 arası dönemde hızla kalkınan Türkiye, 1974 yılında Dünya petrol fiyatlarının yükselmesi neticesinde Batılı ülkelerde görülen enflasyonun dış ticaret hadlerinin bozulmasına yol açması ile birlikte ödemeler bilançosunda önemli ölçüde açıklar vermeye başlamış, uygulanan sabit kur politikası, Türk lirasının aşırı değerlenmesine yol açmıştır. 1981 yılına kadar ithalatın kontrolü yıllık ve altı aylık olarak düzenlenen ithalat programları ile sağlanmıştır (Aktan ve Vural, 2004:297).

3.1.2. 1980 Sonrası Dönem ve Ekonomide Yeniden Yapılanma

1980 yılı gerek Türkiye gerekse Dünya açısından önemli yapısal dönüşümlerin yaşandığı bir yıl olmuştur. Söz konusu dönemden itibaren tüm

dünyada etkisini hissettiren küreselleşme olgusu tüm ülke ekonomilerini derinden etkilemiştir. Küreselleşmenin ivme kazandığı bu süreçte ülke ekonomileri sınırlarını sermayeye açma yönünde bir takım liberal politikaları hayata geçirmişlerdir. 1980’lerde başlayan dışa dönük sanayileşmeye ve ekonomide liberalleşmeye dayalı ekonomi politikaları, günümüze kadar devam etmiştir. Bu süreç içerisinde, hemen hemen bütün hükümetler, benzer politikaları benimsemişler ve birbirlerine yakın politika araçları kullanmışlardır. Türk lirasının konvertibilitesinden IMF’nin istikrar programlarına, ihracatı teşvik politikalarından KİT’lerin özelleştirilmesine kadar birçok uygulama, ekonomiyi liberalleştirerek ve aynı zamanda dış dünyaya açarak daha hızlı kalkınmayı sağlamak amacıyla ortaya konmuştur. Bu uygulamalar sonucunda beklenen sonuçlar; istikrarlı ve hızlı bir ekonomik büyümenin sağlanması, enflasyonun düşürülmesi, işsizliğin azaltılması, yüksek bir milli gelir düzeyine ulaşılması, eğitim ve kentleşme ile ilgili sorunların çözülerek, gelişmiş ülkelerin ulaştığı düzeyi bir an önce yakalayabilmek olmuştur.

24 Ocak 1980 kararları, enflasyonu kontrol altına almak, yabancı finansman açığını kapatmak, daha dışa dönük ve piyasa odaklı bir ekonomik sisteme ulaşmak amacıyla ilan edilmiştir. Söz konusu kararlar ekonominin liberalleştirilmesinde dönüm noktasını oluşturmuştur.

24 Ocak 1980 kararları ve onları izleyenler, ekonominin dışa açılması için sadece dış baskılardan kaynaklanmamış; dışa açılma ilgili yoğun iç baskılar, dış baskılarla kesişmiştir. Öte yandan ekonominin 1987 ve 1979 yıllarında OECD kredilerinin iyice gecikmesi, borç kredinin artık bulunamaması dolayısıyla içine düştüğü döviz darboğazı, Türkiye’de bazı şeylerin değişmesi gerektiğini göstermektedir (Tokgöz, 2004:198). Türkiye sözü edilen tarihten itibaren ekonomide, siyasette ve yönetimde liberalleşmeye yönelik bir dizi reformu uygulamaya koymuştur.

3.1.2.1. Üretim ve ticaretin serbestleştirilmesi

24 Ocak 1980 istikrar programı çerçevesinde, ihracata dayalı büyüme teşvik edilmiş, Türkiye’nin ihracatta rekabet gücünü artırabilmek amacıyla ihracat sübvansiyonları sağlanmış ve Türk Lirası’nın reel olarak değer yitirmesine izin verilmiştir. 1980 yılında başlatılan ekonomik program; ihracat sübvansiyonları, yüksek oranda devalüasyon ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri tarafından üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarında artış yapılmasını öngörmüştür. Başlangıçta döviz kurlarında,

faiz oranlarında ve hükümetçe belirlenen kamu ürünleri fiyatlarında görülen yüksek artışlara, hızla uygulamaya konulan ihracatı teşvik amaçlı politikalar eşlik etmiştir. Bu hamleler, uluslararası kredi kuruluşlarının güvenlerinin tekrar kazanılmasına da rol oynamıştır. Borç rahatlatma operasyonlarıyla birlikte, IMF stand-by ve WB uyum kredileri hızla takvime bağlanmış ve ödemeleri gerçekleştirilmiştir (Aktan ve Vural 2004:303)

Türkiye Ekonomisi'nde daha önce uygulanan ekonomik istikrar programları, kısa vadeli hedefleri göz önüne alırken ve liberal nitelikler taşımazken, 24 Ocak kararları kısmen kısa vadeli amaçlar belirlemekle birlikte özellikle uzun vadeli hedeflere yönelmiştir. Türkiye Ekonomisinde bu ekonomik kararlar ve buna benzer pek çok karar dördüncü plan döneminde alınmıştır. Özellikle 1980-1983 yılları arasında yürürlüğe konan ve IMF ile imzalanan "stand-by" anlaşması çerçevesinde belirlenen önlemlerin başlıcaları:

- Para arzının kısılması ve "serbest faize" geçilmesi,
- Türk Lirasının yüksek oranda devalüe edilmesi,
- Kamu harcamalarının kısılması, bütçe açığının küçültülmesi,
- KİT ürünlerine açıklarını kapatmaları için zam yapma yetkisinin verilmesi,
- Sübvansiyonların asgariye indirilmesi ve fiyat kontrollerinin azaltılması,
- Esnek kur, günlük döviz kuru uygulamasına geçilmesi,
- Yabancı sermaye girişini hızlandıracak önlemlerin alınması,
- İhracata dayalı sanayileşme özendirilirken, ihracata (vergi, ucuz kredi ve döviz kullanım kolaylıkları) sürekli destek verilmesidir (Tokgöz, 2004:192-193).

Anti-enflasyonist ve dışa açılmayı özendiren bu önlemler, 1981 yılının başından itibaren olumlu sonuçlar vermiştir. Ocak kararlarının alınmasının hemen ardından devalüasyon yapılmıştır. Yabancı sermaye yatırım ile iştirak miktarlarına konulan sınırlar kaldırılmış ve yabancı sermayenin iştirak edebileceği yatırım sahaları genişletilmiştir. Yurtdışından sağlanan net kredilerin ara malların ithalatında kullanılması, Türk Lirası'nın değer kaybı ve yurt içi talebin önemli derecede azaltılması, ihracatın güçlenmesinde önemli rol oynamıştır. Bu dönemde ihracatı teşvik etmek amacıyla, Türk Lirası'nın değer kaybına izin verilmiş, ihracatçıların

başlangıçtaki masrafları devlet tarafından karşılanarak doğrudan ödeme yapılmış, önceleri Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) ve daha sonraları da ticari bankalarca ihracatçılara düşük faizli kredi verilmiş, ihraç mallarının üretiminde kullanılan ara mallar ithalat vergilerinden muaf tutulmuş ve ihracatçı firmalara ihracatını artırdığı oranda kurumlar vergisi indirimi uygulanmıştır (TCMB, 2002).

1980 yılında ilk adım olarak ithalat üzerindeki damga resmi yüzde 252' den yüzde 1'e düşürülmüş ve ithalat yönetmeliği basitleştirilmiştir. 1981 yılında Kota listesi yürürlükten kaldırılmış ve 2 numaralı liberasyon listesindeki pek çok kalem daha az kısıtlayıcı olan 1 numaralı liberasyon listesine kaydırılmıştır (Togan ve Olgun, 1989:21).

1989'da ithalatta liberalleşme daha da hız kazanmıştır. 1990'da ithalat rejimi tekrar değişmiş, ithalatta teminat yatırma zorunluluğu ve izin belgesi alma uygulamaları tamamen yürürlükten kaldırılmıştır. Sonuç olarak, 1980'lerden itibaren Türkiye hem sayı kısıtlamalarını kaldırmayı hem de ithalat vergisi oranlarını indirmeyi başarmıştır. Bu bağlamda, Türkiye 1991 yılında WB tarafından yoğun düzenlemeler yapan ülkelerden biri olarak sınıflandırılmıştır (Kazgan, 2002:132).

1995 sonrası dönemde Türkiye'nin iktisadi hayatı açısından meydana gelen iki önemli gelişmeden birincisi WTO' ne üyelik diğeri ise GB ve Avrupa Birliği'ne üyelik müzakereleridir.

Türkiye, 1995 yılında WTO'ne üye olmuştur. Ticaretteki gelişmenin bu dönemdeki itici gücü Türkiye ile AB arasında GB'nin gerçekleştirilmiş olmasıdır. GB, Türkiye'nin AB ile bütünleşme hedefine yönelik ortaklık ilişkisinin önemli bir aşamasını oluşturmaktadır. Bölgesel ekonomik bütünleşmelerin en yaygın türlerinden olan GB'nin en önemli özelliği, üyeler arasında her türlü tarife ve kotaların kaldırılması ve dışarıya karşı ortak bir tarife oranı uygulanmaya başlanarak, ortak ticaret politikalarının benimsenmesidir. GB'nin çerçevesi 1963 yılında yürürlüğe giren Ankara Anlaşması ile çizilmiştir. Anlaşmanın yürürlüğe girdiği 1 Aralık 1964 tarihi itibarıyla hazırlık dönemi olarak adlandırılan dönem başlamıştır. 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe giren Katma Protokol ile hazırlık dönemi sona ermiş ve geçiş dönemi olarak adlandırılan dönem başlamıştır (Tokgöz, 2004:245). 6 Mart 1995 tarihli Ortaklık Konseyi Kararı ile 22 yıl süren geçiş dönemi tamamlanmış, 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla Türkiye-AB arasındaki GB süreci tamamlanmıştır. Türkiye-AB Ortaklık Konseyi'nin almış olduğu GB kararının, Türkiye

Ekonomisi'nin 1980'li yıllardaki liberalizasyonundan sonra, ekonominin tamamını etkileyen en önemli gelişme olduğu söylenebilir (Aktan ve Vural, 2004:308).

Türkiye'de 1980-90'lı yıllarda ihracata dayalı büyüme stratejisi uygulanmış ve ihracatçılara önemli ölçüde teşvik verilmiştir. Ancak, ihracat patlaması özel imalat sanayinin sabit sermaye yatırımlarını artırmamış ve ticaretin liberalleştirilmesi de istihdam düzeyini iyileştirmemiştir. Kısa vadeli sermayeyi çeken yüksek faiz oranları özel yatırımlar için caydırıcı olmuş ve reel sektör şirketleri için finansal varlıklara yapılan yatırımlar fiziksel yatırımlardan daha cazip hale gelmiştir. Sonuç olarak, ekonominin üretim kapasitesi artırılmamıştır (TCMB, 2002)

3.1.2.2. Hizmet ticaretinin serbestleştirilmesi

15 Nisan 1994 tarihinde Marakeş'te imzalanan Uruguay Round Sonuç Belgesi kapsamında yer alan Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS) uluslararası hizmet ticaretine ilişkin temel kavram, kural ve ilkeleri ortaya koyan ilk çok taraflı anlaşmadır. Hizmet Ticareti Genel Anlaşmasıyla, GATT'da mal ticareti hakkında belirlenmiş olan hükümlerle kıyaslanabilecek kadar geniş ve çok taraflı bir kurallar çerçevesi çizilmiştir. GATS'da uluslararası hizmet ticareti esas olarak on bir ana başlık altında düzenlenmektedir. Bunlar; profesyonel hizmetler, iletişim hizmetleri, mühendislik ve müteahhitlik hizmetleri, dağıtım hizmetleri, eğitim hizmetleri, çevre hizmetleri, mali hizmetler, sağlık ve sosyal hizmetler, kültürel hizmetler, turizm ve seyahat ile ilgili hizmetler, ulaştırma hizmetleri ve diğer hizmetler (enerji dağıtımı gibi) olarak belirlenmiştir. GATS Antlaşması tüm taraflara uygulanacak temel kurallar, bazı hizmet sektörlerinin özel durumlarına ilişkin ekler ve kararlar, ülkelerin üstlendikleri özel yükümlülükleri gösteren taahhüt listelerinden oluşmaktadır.

GATS'a üye ülkeler, taahhüt listeleri ile hizmet sektörlerinde yabancı hizmet üreticilerine uyguladıkları kısıtlamaları ve hizmet sektörlerindeki son durumlarını belirtmektedirler. Ülkemizin taahhüt listesi; mesleki hizmetler, haberleşme hizmetleri, müteahhitlik ve ilgili mühendislik-mimarlık hizmetleri, eğitim hizmetleri, çevre hizmetleri, mali hizmetler, sağlık ve sosyal hizmetler, turizm ve seyahat ile ilgili hizmetler ve ulaştırma hizmetleri sektörlerini içermektedir. Taahhüt listeleri, Hizmet Ticareti Genel Anlaşması'nın (GATS) Pazara Giriş ve Milli Muamele başlıkları altında yapılan düzenlemeler esas alınarak oluşturulmaktadır. Listeler asıl olarak iki kolon (Pazara Giriş ve Milli Muamele) halinde, ek taahhütlerde bulunulmasının gerektiği hallerde üçüncü kolon (Ek Taahhütler) da

açılarak yapılmakta, her bir kolonda da dört hizmet sunuş biçimi (mode) esas alınarak ilgili hizmet sektörüne ilişkin açıklamalar yer almaktadır. Ayrıca üye ülkeler derogasyon listesi hazırlayarak hizmet ticareti alanında belirli ülkelere verdikleri ayrıcalıkları belirtmektedirler. Derogasyon listesinde, ikili anlaşmalarla sağlanan ve üçüncü bir ülkeye uygulanmaması sonucunu doğuran hususlar listelenmiştir. İkili anlaşmalarla bir diğer ülkeye sağlanan avantajların ve ayrımcı muamelenin listelenmesinin yanında, mevzuatlarda yer alan mütekabiliyet içeren maddelerin de listelenmesi gerekmektedir. Bu çerçevede, Türkiye'nin derogasyon listesinde, mesleki hizmetler, telekomünikasyon, ulaştırma ve bankacılık sektörleriyle ilgili mütekabiliyet maddeleri listelenmiş bulunmaktadır (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2009).

Ülkemiz 1995 yılında GATS anlaşmasına taraf olurken 155 hizmet sektöründen 72'sinde taahhütte bulunmuştur. Ortalama olarak gelişmekte olan ülkelerin 23 sektörde taahhütte bulundukları göz önüne alınır ise Türkiye hizmetler sektörünün liberalleşmesi konusunda oldukça ileri düzeyde bulunmaktadır. Dünya Ticaret Örgütü bünyesinde 2000 yılında başlayan müzakerelerle GATS anlaşması kapsamında hizmet liberalizasyonu, taahhütlerinin sektörel olarak genişletilmesi ve Türkiye'nin yeni taahhütler üstlenmesi, hizmetlerin serbest dolaşımı noktasında müzakerelere başlanması ve öncelikli olarak ta kamu ihale piyasalarının karşılıklı olarak açılabilmesi gündeme gelmiştir (DPT, 2000).

Hizmet ticaretinin serbestleştirilmesi ekonomik alanda küreselleşme sürecinin önemli boyutlarından birini oluşturmaktadır. Hizmet sektörü ulusal gelir, istihdam, iç ve dış yatırımlara katkısı nedeni ile Türkiye Ekonomisi'nde önemli bir rol üstlenmektedir. Zira hizmetler sektörünün GSYİH içerisindeki payı 1995'te %56 iken 2008 yılı verilerine göre %63'e ulaşmıştır. Hizmet sektörünün başını ise turizm, dağıtım, ulaştırma ve inşaat sektörleri oluşturmaktadır. Türkiye'nin dış ticaretinde hizmetler sektörü önemli bir yer tutarken, ödemeler bilançosu Türkiye'nin net ihracatçı olduğunu göstermektedir (DPT, 2009a).

3.1.2.3. Finansın serbestleştirilmesi

Türkiye istikrar ve finansal liberalizasyon politikalarını eş zamanlı uygulamıştır. Küreselleşme sürecinde 1980'li yıllardan itibaren, bölgesel pazarlar birbirleriyle olan bağlarını güçlendirmiş ve uluslararası sisteme entegre olmak için önemli adımlar atılmıştır. Sanayileşmiş ülkeler, finans piyasalarını küreselleştirmek

için gerekli ekonomi politikalarını uygularken, pek çok gelişmekte olan ülke de sanayileşmiş ülkeleri takip etmiştir (Ercan, 2000:43).

Türk Finans Piyasası 24 Ocak 1980 ekonomik kararlarından sonra, gerçek anlamda faaliyette bulunmaya başlamış ve belirli bir büyüklüğe kavuşmuştur. 1960'lı ve 1970'li yıllarda finans piyasasının geliştirilmesi için çeşitli hukuki, finansal ve ekonomik çalışmalar yapılmış fakat ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklardan dolayı uygulamaya geçilememiştir.

1980 yılı sonrası en hızlı yapısal değişme finans kesiminde görülmüştür. 1980'den önce Türkiye, içe dönük ve çok sıkı kurallara bağlı bir ekonomi stratejisi izliyordu ve finansal sistemi yetersizdi (Çavdar, 1992: 227). 1980 yapısal reform programıyla birlikte kalkınma stratejisi, bu içe dönük, katı kurallara bağlı ve doğrudan parasal kontrollerin hakim olduğu sistemden dışa dönük, piyasa-odaklı yaklaşımın hakim olduğu açık bir ekonomik sisteme geçmiştir. Buna bağlı olarak, 1980'lerin başlarında Türkiye'de bir seri ekonomik, yasal ve kurumsal reform başlatılmıştır. Bankacılık sistemi yeni bir anlayışla, uluslararası bankacılık sistemiyle entegre olma yolunda aşama gösterirken, sermaye piyasasının geliştirilmesi için bir dizi karar alınmıştır. Bu yeni ekonomik politikanın başlıca amaçları; ekonominin dış rekabete açılması, yabancı sermayenin özendirilmesi, dışsattımın arttırılması, ekonomide devlet sektörünün daraltılması, devlet müdahalelerinin minimuma indirilmesi, özel kesimin sermaye birikiminin özendirilmesi ve desteklenmesi, piyasa mekanizmalarının özgürce işleminin sağlanmasıdır (Tokgöz, 2004:198).

1980'li yıllarda yürütülen ekonomik reformlarla bağlantılı olarak, 1989 yılında finansal küreselleşme sürecinde, sermaye hareketleri serbest bırakılırken, aynı zamanda piyasa odaklı politikalara ağırlık verilmesiyle döviz kuru rejiminde değişiklikler yapılmıştır. Ocak 1980'de mevduat ve kredi faiz oranlarına konan tavan değerler kaldırılmıştır. Faiz oranları üzerindeki devlet denetiminin kaldırılmasındaki amaç, tasarrufları finansal sisteme çekerek ve finansal kuruluşlar arasındaki rekabeti artırarak, finansal sektörün derinleşmesini sağlamak olmuştur. Fakat bu kararlar birlikte bazı sorunlar ortaya çıkmış ve bu sorunlara yönelik düzenlemeler 1988 yılına dek sürmüş ve ancak 1988 yılında tüm mevduat faiz oranları serbest bırakılabiliştir (Celasun ve Rodrik, 2002: 12).

1981'de yürürlüğe konan Sermaye Piyasası Kanunu ile birlikte Sermaye Piyasası Kanunu hükümlerine tâbi olarak 1982'de Sermaye Piyasası Kurulu kurulmuştur (Resmi Gazete, 30.07.1981 tarih ve 17416 sayı). Bu tarihten itibaren

bankalar ve diğer finans kurumları sermaye piyasasında yürüttükleri aracılık faaliyetlerinde Sermaye Piyasası Kanunu hükümleri ve Sermaye Piyasası Kurulu denetimine tâbi hale gelmişlerdir .

1982’de yerleşik döviz hesabı açılmasına izin verilmiştir. 1982 yılı sonunda ticari bankaların ve kişilerin döviz bulundurmalarına ve döviz işlemi yapmalarına izin verilmiştir. 1984’te döviz işlemleri kısmen serbestleştirilmiş, 1986 yılının başında İstanbul Menkul Kıymetler Borsası faaliyete başlamıştır. Aynı yıl, para politikası uygulaması da değişikliğe uğramıştır. Yeni para politikası rejimi çerçevesinde Merkez Bankası’nın temel amacı bankacılık sisteminin toplam rezervlerini denetlemek suretiyle para arzını kontrol etmek olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda, öncelikli sektörlere otomatik olarak kredi sağlayan reeskont uygulaması orta vadeli kredilerle sınırlandırılmıştır (TCMB, 2002).

Sözü edilen değişikliklerle 1983-84’te dış ticaret, 1989’da sermaye hareketleri serbestleştirilmiş, Türkler yabancı değerli kağıtları, yabancılar da yerli kağıtları alabilir olmuşlardır (Ercan, 2000:43). Bu önlemin amacı, yurt dışından ve paralel piyasalardan bankacılık sistemine döviz transferlerini artırmak ve sermaye kaçışını engellemektir (Celasun ve Rodrik, 2002: 11).

Döviz kuru rejimi 7 Temmuz 1984 tarihli ve 30 sayılı Kararnameyle büyük ölçüde liberalleştirilmiş, 1989 yılında alınan 32 Sayılı Karar (RG., Sayı.20249) ile kambiyo rejimini tamamen serbestleştirmiş ve ödemeler dengesinin sermaye hareketleri kalemlerini doğrudan doğruya uluslararası finans sermayesinin spekülâtif hareketlerine açmıştır (Yeldan, 2004:20).

Finansal küreselleşme çerçevesinde, bankacılık sektörüne ilişkin reform ve düzenlemeler yapılmış, Sermaye Piyasası Kurulu ve TCMB bünyesinde yeni piyasalar (Bankalararası Para Piyasası) kurulmuştur. 1983’te Bankalar Kanunu’nda yapılan bir değişiklikle Merkez Bankası bünyesinde Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) kurulmuştur. 1980’li yıllardan önce finansal açıklar sık sık TCMB tarafından doğrudan para basılması suretiyle karşılanırken para politikası da büyük ölçüde maliye politikasına dayandırılmıştır. 1983’te Bankalar Kanunu’nda yapılan bir değişiklikle Bakanlar Kurulu takipteki alacaklar için tutulan karşılıkları belirlemeye yetkili kılınmıştır. 2 Mayıs 1985’te yürürlüğe giren Bankalar Kanunu; bankacılık sistemine akılcı bir düzenleme ve denetleme sistemi getirmek için gerekli yasal altyapıyı oluşturmayı hedeflemiştir. 1985 Bankalar Kanunu, bankaların standart bir muhasebe sistemi kullanmalarını öngörüyor ve bankaların yasal

işleyişlerini ve finansal yapılarını incelemek ve denetlemek üzere Bankalar Yeminli Murakıplarını yetkilendiriliyordu. 11 Aralık 1985'te çıkarılan bir kararnameyle bankalara takipteki alacaklarına karşılık olarak belli bir oranda takipteki alacaklar özel karşılığı ve tüm kredi portföyleri için de krediler genel karşılığı tutmaları zorunluluğu getirilmiştir. 1985 yılında hükümet bütçe açıklarını kapatmak için devlet tahvili ve bonosu çıkarmaya başlamıştır. Böylece, kamu açıklarının TCMB bilânçosu üzerindeki olumsuz etkileri biraz olsun azalmıştır. Ocak 1987 itibariyle bankalara, bağımsız dış denetimden geçmiş finansal raporlarını Merkez Bankası'na sunmaları zorunluluğu getirilmiştir. Ekim 1989'da aktiflerindeki risklere karşılık olarak yeterli miktarda sermaye bulundurduklarını garantilemek amacıyla bankalara BIS(Uluslararası Ödemeler Bankası) kriterlerinde belirtilen sermaye yeterliliği oranlarını tutturmaları zorunluluğu getirilmiştir. Sermaye yeterliliği rasyosu uygulamasıyla Türk bankalarının yurt dışındaki bankalarla kıyaslanması kolaylaşmıştır (Arslan, 2009).

5 Nisan 1994 tarihli istikrar programının uygulanmaya başlanmasından sonra daha önceden kurulmuş olan TMSF, bankacılık sektöründeki olası kargaşaları engellemek için yeniden yapılandırılmıştır. Kriz ortamında, hükümet tüm tasarruf hesapları için tam garanti verdiğini açıklamıştır. Kamuoyu güveninin yeniden sağlanması amacıyla, ayrıca, Merkez Bankası Kanunu'nda yapılan değişiklik ile Hazine'ye kısa vadeli avans kullandırma uygulaması sınırlandırılmıştır.

1980 sonrası dönemde devletin küçültülmesi ve asli fonksiyonlarına yöneltilmesi ve rekabete dayalı bir piyasanın oluşturulması, devlet bütçesi üzerindeki kamu iktisadi teşekküllerinin finansman yükünün azaltılması, sermaye piyasalarının geliştirilmesi ve atıl tasarrufların ekonomiye kazandırılması hedeflenmiş bu amaçla özelleştirmeye yönelik yasal düzenlemelere hız vermek amacıyla 24.11.1994 tarih ve 4046 sayılı yasa ile Özelleştirme İdaresi Başkanlığı oluşturulmuştur (Resmi Gazete, 27.11.1994 tarih ve 22124 sayı).

18 Haziran 1999 tarihinde yürürlüğe konulan ikinci bankalar kanunu bankaların finansal yapılarıyla denetim mekanizmasının güçlendirilmesini hedefleyen geniş tedbirler içermiş, gerekli tüm tedbirlerin alınmasına rağmen iyileştirilemeyen bankaların TMSF'ye devri ve, kamu güvenini sağlamak ve bankacılık sektöründen kaynaklanıp ekonomiyi tehdit edebilecek potansiyel riskleri önlemek amacıyla örgütsel ve finansal açıdan özerk bir yapıya sahip Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) kurulmasını öngörmüş, banka kurmak

ve işletmek isteyenler için daha katı kurallar getirmiştir (Celasun ve Rodrik, 2002: 17-18).

En son olarak da, Nisan 2001’de yürürlüğe giren TCMB Kanunu ile Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’nın başlıca görevi fiyat istikrarına ulaşmak ve onu korumak olarak belirlenmiş ve Hazine ve diğer kamu kuruluşlarına avans vermesi ve kredi açması uygulaması tamamen kaldırılmıştır (TCMB, 2009a).

Yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik olarak, 05.06.2003 tarihinde 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu kabul edilmiştir. Söz konusu kanun doğrudan yabancı yatırımların özendirilmesine, yabancı yatırımcıların haklarının korunması ile yatırım ve yatırımcı tanımlarında uluslararası standartlara uyulmasına, doğrudan yabancı yatırımların gerçekleştirilmesinde izin ve onay sisteminin bilgilendirme sistemine dönüştürülmesine ve tespit edilen politikalar yoluyla doğrudan yabancı yatırımların artırılmasına ilişkin esasları düzenlemiştir. Kanununa göre özel hukuka tabi olan yatırım sözleşmelerinden kaynaklanan uyuşmazlıkların çözümü ile yabancı yatırımcıların idare ile yaptıkları kamu hizmeti imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinden kaynaklanan yatırım uyuşmazlıklarının çözümlenmesi için; görevli ve yetkili mahkemelerin yanı sıra, ilgili mevzuatta yer alan koşulların oluşması ve tarafların anlaşması kaydıyla, milli veya milletlerarası tahkim ya da diğer uyuşmazlık çözüm yollarına başvurulabileceği kabul edilmiştir (Resmi Gazete, 17.06.2003 tarih ve 25141 sayı).

Yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik olarak; ARGE faaliyetlerinin ve yenilikçiliğin yaygınlaştırılmasına yönelik destek unsurlarını kapsayan “5746 sayılı Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun”, 12 Mart 2008 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanmış ve Nisan ayı başında yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete, 12.03.2008 ve 26814 sayı).

İş gücü üzerindeki idari ve mali yüklerin azaltılması ve iş gücü piyasasının esnekliğinin artırılmasını amaçlayan “İstihdam Paketi”, 26 Mayıs 2008 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Gümrük işlemlerinin sonradan kontrolü ile iş akışının hızlandırılması için Sonradan Kontrol ve Riskli İşlemlerin Kontrolü Yönetmeliği 27 Ekim 2008 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Çifte vergilendirmeyi önlemek (ÇVÖ) suretiyle uluslararası yatırımcıların yatırım yapmasını teşvik etmek amacıyla 74 ülke ile ÇVÖ Anlaşması imzalanmış, bu anlaşmalardan 70’ini yürürlüğe konulmuştur. ÇVÖ Anlaşmalarının hedefi, uluslararası yatırımcılar bakımından vergilendirmeyi belli prensiplere bağlayarak, iç mevzuattaki değişkenliğin uzun vadeli planlama

açısından yaratacağı sakıncaları ortadan kaldırarak yerli ve yabancı mükellefler arasında oluşabilecek ayrımı engellemektir. Türkiye 80 ülkeyle imzalamış olduğu Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması (YKTK) Anlaşmaları ile uluslararası yatırımcılar için büyük önem taşıyan; ev sahibi devlet tarafından yabancı yatırımcılara milli muamele ve en çok kayrılan ulus muamelesinin uygulanması, kar transferlerinin güvence altına alınması ve ev sahibi devletçe yapılması muhtemel kamulaştırma işlemlerinin şartlarının belirlenmesi ve yatırımcı ile ev sahibi devlet arasında uyuşmazlık çıkması halinde uluslararası tahkime başvurulması hükümlerini kabul etmiştir (Hazine Müsteşarlığı, 2008).

3.1.2.4. Liberalleşme sürecinin Türkiye Ekonomisi üzerindeki etkileri

Türkiye Ekonomisi'nin 1980-1989 yılları arasında dışa açık bir ekonomik yapılanma sürecinde yatırımlarını ihracata yönelik yapmaması, 1988 yılında dış borçların baskısı ve yurt içinde oluşan mali serbestleşme ile halkın vadeli hesaplara ve borçlanma senetlerine yönelmesi ile yükselen enflasyon ve ekonomideki yapısal bozukluklarla birlikte bir mini kriz ortaya çıkmış ve 4 Şubat kararlarının alınmasına yol açmıştır. Ekonominin finansmanı açısından Türk ekonomisi'nde ihracat artışının 1980 yılı öncesi oluşturulan atıl kapasitelere dayanması ve bunun 1988 yılına doğru tükenmesi ekonomik göstergelerin bozulmasına neden olmuştur. Bu dönemde ekonomide tıkanmanın bir diğer nedeni de, ihracat artışı sağlanması için sabit sermaye yatırımlarının tarım ve sanayiye yönelmemesi olmuştur. Gerek kamu gerekse özel sermaye yatırımlarındaki tercihler, ticarete konu olmayan sektörlerle yönelmiştir. İmalat sanayi sabit sermaye yatırımlarının payı ihracata yönelim yıllarında %30 iken, konut yatırımlarında bu pay %35 olmuştur. Özellikle 1989-1993 yılları arasında finansal serbestleşme ile imalat sanayinde sabit sermaye yatırımları azalmıştır. Kamu yatırımlarının 1983-1987 yılları arasında imalat sanayi yatırım payı %11.7, bundan önceki dönemlerde %20 olmuş, 1989-1993 yılları arasında ise %4.7'ye düşmüştür. Bu nedenlerle, dışa açılan ve küreselleşme sürecinde yol almak isteyen Türk Ekonomisi'nin, dış dünya ile rekabet açısından önceliklerini dış ticarete yönelik sektörlerle yöneltmemesi ekonomik gelişmenin sağlam temellere oturtulamamasına neden olmuştur (Yeldan, 2000: 33).

1996 yılında Türkiye GB'ne girmesiyle birlikte, üçüncü ülkelere uygulanan ortak tarife sonucu AB ile olan ihracat ve ithalatını önemli ölçüde arttırmıştır. Tablo 3.1. de Türkiye'nin 1990 sonrası dönemde ihracat ve ithalat değerleri verilmektedir.

Tablo 3. 1. Türkiye'nin 1990 sonrası dönemde dış ticareti (milyon dolar)
(<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/IstatistikDb/baslica.xls> 05.01.2010)

Yıllar	İhracat	İh. Deg.%	İthalat	İth.Deg.%	Denge	İhr/İth	Kapasite Kul. Or.	GSYİH %	İhr/GSYİH
1990	12.959	11,5	22.302	41,2	-9.343	58,1	74.4	9,4	6,43
1995	21.637	19,5	35.709	53,5	-14.072	60,6	78.5	8.0	7,01
2000	27.775	4,5	54.503	34,0	-26.728	51,0	75.9	6,8	11,57
2001	31.334	12,8	41.399	-24,0	-10.065	75,77	70,9	-5,7	17,75
2002	36.059	15,1	51.554	24,5	-15.495	69,9	75,4	6,2	17,51
2003	47.253	31,0	69.340	34,5	-22.087	68,1	78,4	5,3	17,25
2004	63.167	33,7	97.540	40,7	-34.373	64,8	81,7	9,4	17,45
2005	73.476	16,3	116.774	19,7	-43.298	62,9	80,7	8,4	16,20
2006	85.535	16,4	139.576	19,5	-54.041	61,3	81,7	6,9	17,56
2007	107.272	25,4	170.063	21,8	-62.791	63,1	81,1	4,7	17,61
2008	132.027	23,1	201.964	18,8	-69.936	65,4	64,7	0,9	18,78
2009	102.165	-22,6	140.775	-30,3	-38.611	72,6	69,7	-3,3	-

Tablo 3.1’de görüldüğü üzere Türkiye Ekonomisi’nin küreselleşme sürecine paralel olarak 1990 yılında 35.261 olan dış ticaret hacmi 1995’de 57.346 milyon dolara çıkmış ve daha sonraki dönemde artışını sürdürmüş, 2008 yılında 333.991 dolara ulaşmıştır. İhracat ve ithalat değerlerindeki artışa bakıldığında 2001, 2007 ve 2008 yılı hariç ithalat (%) değişim oranının ihracat (%) değişim oranının üzerinde olduğu ve 1990 yılında % 58,1 olan ihracatın ithalatı karşılama oranının 1995’de % 60,6, 2000’de % 51,0, 2001’de % 75,77 olduğu ve devam eden yıllarda 2009 hariç %70,0’in altında olduğu görülmektedir. İhracatın/GSYİH oranı 1990’da % 6,43 iken, 2000 yılında % 11,57, 2001’de % 17,75 olmuş, 2008’de % 18,78’e ulaşmıştır. İmalat sanayi kapasite kullanım oranının ağırlıklı ortalaması 1990’da % 74,4, 1995’de % 78,5’dir. 2000’de ve 2001’de sırasıyla bu oran ekonomik krizin etkisi nedeniyle % 75,9 ve % 70,9 olmuş büyüme bundan olumsuz etkilenecek 2001’de GSYİH -5,7 küçülmüştür.

1990 sonrası dönemde ekonominin dışa açılabilmesi için başlatılan teşvik uygulamaları neticesinde iyi bir performans göstermiş, dışa açıklık ve küreselleşme çabalarını arttırmış ve bu yönüyle de başarılı ticaret liberalizasyonu yapan ülkeler kategorisinde kabul edilmiştir (Aktan ve Vural, 2004:314).

Ancak ithalat ve ihracat değerleri küresel rekabet gücünü açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Türkiye Ekonomisi’nin küresel rekabet gücü hakkında fikir edinebilmek için Dünya Ticaret Hacmi içerisinde, ne kadar pay aldığına bakmak

gerekmektedir. Türkiye'nin Dış Ticaret Hacmi'nin, toplam Dünya Ticareti içerisindeki payı, Tablo 3.2' de görülebilir.

Tablo 3. 2. Türkiye'nin 1980 sonrası dönemde dış ticaret hacminin toplam Dünya Ticareti içerisindeki payı(%) (IMF World Economic Outlook, 2009)

Yıllar	1980	1990	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Oran	0.25	0.48	0.62	0.57	0.65	0.75	0.83	0.87	0.91	0.96	1.00

Tablo 3.2' de görüleceği üzere Türkiye 1980'lerde (%0.25) olan dünya ticaretindeki payını 2008'lere gelindiğinde neredeyse dört kat arttırmasına karşın, küresel ticaret bağlamında Türkiye'nin dış ticaret hacminin toplam dünya ticareti içerisindeki payı 2008 yılı verilerine bakıldığında ancak %1'e ulaşmaktadır. Tablo 3.3'de Türkiye'nin 1994 sonrası ihracat ve ithalatın mal gruplarına göre dağılımı verilmektedir.

Tablo 3. 3. İhracat ve ithalatın mal gruplarına göre dağılımı (milyon dolar)
(<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/IstatistikDb/eko10.xls> 30.12.2009)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
<i>İhracat</i>								
Sermaye Malları	721	830	1.105	1.314	1.363	1.796	2.176	2.600
Ara Mallar	8.225	8.960	9.745	11.032	11.128	10.841	11.565	13.300
Tüketim Malları	9.153	11.840	12.354	13.890	14.374	13.892	13.987	15.200
<i>İthalat</i>	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Sermaye Malları	5.220	8.120	10.208	11.052	10.661	8.729	11.341	6.964
Ara Mallar	16.565	25.078	28.737	31.872	29.561	26.568	35.683	29.971
Tüketim Malları	1.381	2.417	4.226	5.335	5.328	5.063	7.239	4.084
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
<i>İhracat</i>								
Sermaye Malları	2.790	4.344	6.531	7.998	9.423	13.755	16.725	11.119
Ara Mallar	14.657	18.494	25.946	30.290	37.788	49.403	67.737	49.710
Tüketim Malları	18.465	24.125	30.502	34.835	37.790	43.696	47.077	40.752
<i>İthalat</i>	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Sermaye Malları	8.493	11.326	17.397	20.363	23.348	27.040	28.021	21.469
Ara Mallar	37.443	50.012	67.549	81.868	99.605	123.57	151.747	99.447
Tüketim Malları	5.008	7.536	12.100	13.975	16.116	18.697	21.489	19.282

1994-2008 yılları arasında tüketim malları, ara mallar ve sermaye malları ihracatı önemli ölçüde artmıştır. 1994 yılında 9.153 milyon dolar olan tüketim malı ihracatı 2008 yılında 47.077 milyon dolar'a, aynı dönem 8.225 milyon dolar olan ara malı ihracatı 67.737 milyon dolar'a, sermaye malı ihracatı da 721 milyon dolar'dan 16.725 milyon dolar'a çıkmıştır. İthalat ise istikrarsız bir seyir izlemiştir. Sermaye malı, ara malı ve tüketim malı ithalatının, 1994'den 1997 yılına kadar arttığı, 1998 ve 1999 yıllarında azaldığı, 2000 yılında tekrar arttığı fakat akabinde 2001 yılında tekrar

azaldığı, 2002 yılından itibaren ise sürekli bir artış eğiliminde olduğu görülmektedir. 2008 yılı itibariyle sermaye malı ithalatı 28.021 milyon dolar, ara malı ithalatı 151.747 milyon dolar'a ve tüketim malları ithalatı da 21.489 milyon dolar'a ulaşmıştır. Dış ticaretin ekonomik faaliyetlere göre görünümü ise Tablo 3.4'de görülebilir.

Tablo 3. 4. Dış ticaretin ekonomik faaliyetlere göre görünümü (milyon dolar)
(<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/IstatistikDb/eko03.xls> 30.12.2009)

	Tarım ve Ormancılık		Balıkçılık		Madencilik ve Taşocakçılığı		İmalat	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
1989	2.012	886	31	1	411	3.065	9.170	22.901
1990	2.249	1.137	35	2	326	4.138	10.349	32.324
1991	2.585	675	28	1	285	3.327	10.686	33.351
1992	2.134	924	27	2	267	3.345	12.286	36.440
1993	2.292	1.357	21	2	233	3.359	12.794	48.361
1994	2.301	881	22	2	263	3.353	15.517	37.035
1995	2.133	1.901	21	2	391	4.090	19.089	57.979
1996	2.454	2.170	27	2	228	5.89	20.237	70.409
1997	2.679	2.419	33	2	404	5.138	23.132	80.194
1998	2.699	2.128	17	1	364	3.757	23.790	78.414
1999	2.394	1.654	38	1	385	4.254	23.755	68.193
2000	1.659	2.123	25	2	400	7.097	25.518	44.200
2001	1.976	1.409	30	1	349	6.577	28.826	32.686
2002	1.754	1.703	51	1	387	7.192	33.702	41.383
2003	2.121	2.535	81	2	469	9.021	44.378	55.690
2004	2.542	2.757	103	8	649	10.981	59.579	80.447
2005	3.329	2.801	140	24	810	16.321	68.813	94.208
2006	3.481	2.902	131	33	1.146	22.034	80.246	110.379
2007	3.724	4.640	158	31	1.661	25.311	100.966	133.879
2008	3.937	6.392	240	41	2.155	35.650	125.188	150.252
2009	4.348	4.593	189	31	1.683	20.625	95.445	110.973

Tablo 3.4'e göre 1994 yılından sonra Türkiye'nin tarım-ormancılık ve madencilik-taşocakçılığı dış ticareti fazla değişmezken, imalat sanayii ürünleri dış ticareti hızla artmıştır. İmalat sanayii ürünleri ihracatı 1989 yılında 9.170 milyon dolar, 1994'de 15.517 milyon dolar, 1995'de 19.089 milyon dolar, 2008 yılında 125.188 milyon dolar'a, ithalat ise 22.901 milyon dolar'dan 150.252 milyon dolar'a çıkmıştır. 1989'da 13.731 milyon dolar olan imalat sanayii ürünleri dış ticaret açığı, 1995'de 38.890 milyon dolara ulaşmış, 2007 yılında ise 32.913 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu rakamlar, GB'den sonra imalat sanayi ürünleri ithalatındaki artışın, ihracat artışlarından daha hızlı gelişme gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Türkiye'de sanayii sektörü ithalat miktarının ihracat miktarından daha hızlı artması, bu ürünleri birlik içinde ucuza üreten gelişmiş ülkelerin üretim ve gelirinin arttığını, gelir dağılımının gelişmiş ülkeler lehine, ticaret hadleri etkisinin Türkiye

aleyhine olduğunu göstermektedir. 2009 yılında temel ihracatçı sektörün %92,7 ile imalat sanayi olduğu, yine temel ithalatçı sektöründe %70,7 ile aynı sektör olduğu görülmektedir.

Türkiye'nin 2003 ve sonrasında dış ödemeler dengesi ise Tablo 3.5.de görülmektedir.

Tablo 3. 5. Türkiye'nin Dış Ödemeler Dengesi (2003-2009) milyar dolar (TCMB, 2009 b)

Yıllar	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
<i>Cari işlemler hesabı</i>	-8.0	-15.6	-22.1	-32.1	-38.2	-41.6	-14.6
Dış ticaret dengesi	-14.0	-23.9	-33	-41	-46.7	-53.1	-25
Toplam mal ihracatı	51.2	67.0	78.4	93.6	115.4	140.8	107.6
Toplam mal ithalatı	-65.2	-90.9	-111.4	-134	-162	-193.9	-132.6
Hizmetler dengesi	10.5	12.8	15.3	13.7	13.3	17.5	16.5
Gelir dengesi	-5.6	-5.6	-5.9	-6.7	-7.1	-8	-7.9
Cari transferler	1.0	1.1	1.5	1.9	2.2	2	1.9
<i>Sermaye ve finans hesabı</i>	3.1	13.4	19.5	32.1	36.6	37.0	1.4
Doğrudan yatırımlar	1.3	2.0	9	19.3	19.9	15.6	9.0
Portföy yatırımları	2.5	8.0	13.4	7.4	0.7	-5	-4.9
Diğer yatırımlar	3.4	4.2	14.9	11.5	24.0	25.4	-8.7
Rezerv varlıklar	-4.0	-0.8	-17.8	-6.1	-8.0	1.1	5.9
Net hata ve noksan	4.9	2.2	2.6	0	1.6	4.6	13.2
Cari işlemler dengesi/GSYİH	-2.48	-3.68	-4.59	-6.03	-5.81	-5.66	-

Yurt içi yatırımların yurt içi tasarruflardan daha hızlı artış göstermesi nedeniyle 2003 ve 2004 yıllarında ekonomik büyümeye paralel olarak dış ticaret açığı 24 milyar dolar, 2008'de ise 53,1 milyar dolar seviyesini bulmuştur. İhracattaki büyümeye karşın, üretimde kullanılan ara malı ve dayanıklı tüketim mallarındaki ithalatındaki artışla bağlantılı olarak, ihracatın ithalatı karşılama oranı 2004'de %64,7 (Tablo 3.1.) olmuş, cari işlemler dengesinin/GSYİH'ya oranı ise 3,68 olarak gerçekleşmiştir. Cari işlemler açığı 2003'de 8 milyon dolarken devamı yıllarda artış göstermiş, 2008'de 41.6 milyon dolara ulaşmıştır. 2009 yılında ise ihracatın ithalatı karşılama oranı 72,6 olmuştur. Cari açığın finansmanında 2004 sonrası dönemde, geçmiş dönemlerde önemli bir paya sahip olan kısa vadeli portföy yatırımlarının yerini giderek doğrudan yatırımlarla, bankalar ve firmalarca sağlanan uzun vadeli kredilere bırakmakta olması, ekonomik istikrara katkısı bakımından olumlu gelişmeler yaşanmakta olduğuna işaret etmektedir. Nitekim 2003 yılında 2.3 milyar dolar olan doğrudan yatırımlar, 2007'de 19.9 milyar dolara ulaşmıştır.

Tablo 3.6'de ise Türkiye'nin seçilmiş bölge gruplarına göre ulaşılabilen ilk yıl olan 1994 ile 2009 yılları arasında seçilmiş bölge gruplarına göre ihracat ve ithalatın yapısına ilişkin veriler bulunmaktadır.

Tablo 3. 6. Türkiye'nin seçili bölgelere göre dış ticareti (milyon dolar)

(*<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/IstatistikDb/eko04.xls> 30.12.2009)(**<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/IstatistikDb/eko05.xls> 30.12.2009)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
<i>*İhracat</i>								
OECD	10.758	13.289	14.428	15.583	16.979	18.039	19.006	20.615
AB	8.635	11.071	11.549	12.248	13.498	14.333	14.510	16.118
EFTA	277	293	335	414	357	362	324	316
Orta Doğu	2.108	2.120	2.245	2.328	2.189	2.205	2.553	3.582
KEİ	-	-	2.926	3.825	3.290	2.232	2.467	2.932
BDT	-	-	2.664	3.512	2.667	1.533	1.649	1.978
Türki Cum.	-	-	747	908	835	574	572	557
İKT	-	-	4.143	4.218	4.391	3.961	3.573	4.197
<i>**İthalat</i>								
OECD	15.331	23.700	31.092	34.815	33.472	28.326	35.682	26.007
AB	10.915	16.760	23.138	24.870	24.075	21.416	26.610	18.280
EFTA	563	892	1.112	1.287	1.169	926	1.155	1.481
Orta Doğu	2.530	2.687	3.243	2.726	1.943	1.987	4.155	3.303
KEİ	-	-	3.897	4.495	4.358	4.308	6.746	5.553
BDT	-	-	3.074	3.615	3.724	3.734	5.693	4.630
Türki Cum.	-	-	304	399	449	457	628	283
İKT	-	-	5.587	5.233	4.238	4.078	6.321	5.540
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
<i>*İhracat</i>								
OECD	23.553	30.422	40.332	44.355	54.481	65.655	70.472	54.235
AB	18.459	25.899	34.310	41.365	47.935	60.405	63.390	46.993
EFTA	409	538	656	821	1.189	1.328	3.262	4.327
Orta Doğu	3.576	5.132	7.238	10.184	11.316	14.991	25.430	19.189
KEİ	3.599	5.044	6.779	8.620	11.554	16.784	20.867	12.315
BDT	2.279	2.963	3.962	5.057	6.993	10.088	13.938	8.741
Türki Cum.	619	899	1.194	1.409	1.982	2.874	3.749	3.396
İKT	4.725	7.205	10.214	13.061	15.007	20.311	32.597	28.664
<i>**İthalat</i>								
OECD	32.985	43.544	59.650	66.107	77.813	91.811	102.902	75.120
AB	23.321	31.496	48.103	52.696	59.401	68.590	74.802	56.571
EFTA	2.512	3.355	3.911	4.440	4.522	5.774	6.218	2.780
Orta Doğu	3.682	4.334	5.585	7.967	10.568	12.639	17.628	9.594
KEİ	6.588	9.298	15.368	20.480	27.021	34.809	45.632	28.566
BDT	5.555	7.777	12.927	17.253	23.373	31.263	42.614	26.044
Türki Cum.	468	623	754	1.267	1.967	2.669	4.279	2.605
İKT	6.072	8.195	10.631	14.459	19.111	21.524	29.179	17.702

Tablo 3.6'da görüleceği üzere 1994 yılından sonra Türkiye'nin AB ile olan ihracat ve ithalatını önemli ölçüde arttırdığı, ithalattaki hızlı artışın 1997 yılına kadar sürdüğü, 1998 ve 2001 yıllarındaki görece düşük ithalat değerleri haricinde, AB'den yapılan ithalatta ciddi bir artış olduğu gözlenmektedir. 2008 yılında bu rakam yaklaşık 74.802 milyar dolar civarındadır. 1995'teki yaklaşık 17 milyar dolarlık seviye ile karşılaştırıldığında artışın boyutu görülmektedir. GB'den önce de dış ticaretin büyük kısmını AB ile yapan Türkiye'nin bu eğiliminde GB sonrasında da bir değişiklik olmadığı gibi, üçüncü ülkelerle olan ticaretinde de önemli bir farklılık

olmadığı görülmektedir. GB sonrasına ilişkin dış ticaret verilerinin, GB'nin ticaret saptırıcı etkisine işaret etmediği görülmektedir. Bu çerçevede GB'nin, Türkiye'nin diğer dış ticaret pazarlarında bir kayba yol açmadığını söylemek mümkündür.

2009 yılında verilen değerlere bakıldığında Türkiye'nin AB ülkeleriyle toplam ihracatının %42,9'nu toplam ithalatının ise %33,7'ni yaptığı ve en büyük ticaret ortağı olduğu, üyesi olduğu bölgesel teşkilatlardan KEİ ile ihracatı% 11.2 ithalatı % 23.5, İslam Konferansı teşkilatı ile ihracatı% 26.4 ithalatı % 13.4 pay ile AB ile olan ticari boyuta ulaşmadığı, Türki cumhuriyetleri ile ihracatının %3.2, ithalatının %1.9 olduğu izlenmektedir (www.dtm.gov.tr).

Uluslararası doğrudan yatırım girişleri içerisinde sınır ötesi birleşme ve satın alma işlemleri son dönemde gerek dünya ekonomisinde, gerekse Türkiye ekonomisinde önemli bir paya sahip olmuştur. 2007 yılında dünya genelinde gerçekleşen sınır ötesi birleşme ve satın alma işlemlerinin toplam tutarı 1.637 milyar dolar, dünyadaki toplam uluslararası doğrudan yatırım tutarı ise 1.833 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Dünya ekonomisindeki sınır ötesi birleşme ve satın alma işlemlerinin toplam değerinin gerçekleşen toplam uluslararası doğrudan yatırım tutarına oranı %89,3 olmuştur. Söz konusu oran, Türkiye'de 2008 yılında yaklaşık %51,8 seviyesindedir. Türkiye'de de 2008 yılında büyük ölçekli sınır ötesi birleşme ve satın alma işlemlerine istinaden gerçekleşen uluslararası doğrudan yatırım girişlerinin yaklaşık %45'i finans sektöründedir. 2008 yılı sonu itibarıyla Türkiye'de 21.079 adet uluslararası sermayeli şirket faaliyette bulunmaktadır. Bu şirketlerin 17.160 adedi uluslararası sermayeli şirket ve şube kuruluşu, 3.919 adedi ise yerli sermayeli şirketlere yapılan uluslararası sermaye iştirakidir (Hazine Müsteşarlığı, 2008).

Türkiye'de 2008 yılında en fazla doğrudan sermaye yatırımı %39.7 ile mali aracı kuruluşlara yapılmış, onu %25.7 ile imalat sektörü takip etmiştir. Finans sektörü gerek Türkiye gerekse dünyada en çok uluslararası doğrudan yatırım çeken sektör olma özelliğini korumuştur. Nitekim, UNCTAD tarafından açıklanan 2004-2006 dönemi sektörlere göre dünya toplam uluslararası doğrudan yatırım girişleri içerisinde, 197,9 milyar dolarlık yatırımla finans sektörü ve 144,1 milyar dolarlık yatırımla iş faaliyetleri sektörü ilk iki sırada yer almaktadır. Madencilik ve taş ocaklığı sektörü 134,0 milyar dolar tutarındaki yatırımla ilk iki sektörü takip etmektedir (UNCTAD, 2008).

Türkiye'ye gelen doğrudan sermaye yatırımı ile Türkiye'den çıkan doğrudan sermaye yatırımlarının 2005 yılı sonrasında sektörel ve coğrafi dağılımının yüzdelik payları Tablo 3.7'de görülmektedir.

Tablo 3. 7. Doğrudan sermaye yatırımlarının sektörel ve bölgesel dağılımı (%)
(<http://ekutup.dpt.gov.tr/teg/2009/09/tv.23.xls> 06.12.2009)

Sektörler	2005	2006	2007	2008	2009	2005	2006	2007	2008	2009
Sermaye Girişinin Sektörel Dağılımı						Sermaye Çıkışının Sektörel Dağılımı				
Tarım	0,1	0	0	0,3	0,4	0,1	0	0,1	0,3	0,4
Maden	0,5	0,7	1,8	1,0	1,0	0,2	0	0,3	0,3	0,2
İmalat	9,2	10,6	22,0	25,8	30,0	90,6	76,9	24,6	62,8	73,5
Hizmet	90,2	88,1	73,2	65,6	64,8	9,0	23,1	75,1	36,4	25,8
Sermaye Girişinin Coğrafi Dağılımı						Sermaye Çıkışının Coğrafi Dağılımı				
Avrupa	77,9	82,6	67,8	77,3	73,8	47,3	65,8	71,3	52,6	43,6
AB	58,7	82,1	65,8	75,3	72,3	44,2	62,6	65,7	34,5	39,8
Afrika	0	0,1	0	0,6	0,9	0,5	0,9	3,8	8,1	11,0
Amerika	1,4	5,7	24,6	6,5	4,3	2,1	2,4	3,6	20,5	28,3
Asya	20,6	10,9	7,3	15,6	20,9	47,3	30,9	21,3	18,8	17,1
Ortadoğu	19,7	10,8	3,2	14,6	19,8	45,9	28,8	16,8	16,9	16,4

Tablo 3.7'de doğrudan sermaye yatırımlarında, sermaye girişi açısından hizmetler sektörünün başı çektiği ve bunu imalat sanayinin takip ettiği, bölgesel dağılıma bakıldığında Avrupa ve AB'nin en büyük pay sahibi olduğu, doğrudan sermaye yatırımı sermaye çıkışı açısından 2007 yılı hariç imalat sanayinin aynı şekilde en büyük paya sahip olduğu ve sermaye çıkışı açısından bakıldığında AB'nin ön sırada geldiği ve Asya ekonomileriyle Ortadoğu'nun onu takip ettiği görülmektedir.

Türkiye Ekonomisi 1980'den sonraki dönemde ihracat alanında yaşanan olumlu gelişmelere karşın, dış borçlanma yüzünden hem büyük miktarlarda döviz kaybetmiş, hem de dışa bağımlı bir ekonomi olmuştur. Bu açıdan bakıldığında dış borçların her geçen yıl katlanarak arttığını söyleyebiliriz. Liberalleşme politikalarından sonra iç borç artışına paralel olarak dış borç stokunda da artış trendi yaşanmış ve yabancı sermayenin aniden çekilmesiyle de 1994 krizi patlak vermiştir. 1990'lı yıllar aynı zamanda Türkiye ekonomisi için iç ve dış şoklar ve krizlerin de yaşandığı bir dönem olmuştur. Bir ülke aynı anda hem iç hedeflere yönelik bir para politikası izleyip hem sabit döviz kuru politikası hem de sermaye hesapları serbestisini bir arada götüremez. 1994 krizi ilk kuşak reformların tek başına yeterli olmadığını ve kamu finansmanını yoluna sokmak için reformlara devam edilmesi ve

serbest piyasa ekonomisine geçmek için ekonominin iyi yönetilmesi gereğini göstermiştir. Böylece ikinci kuşak reformlar ve yönetimin etkinliği konuları 1990'lı yılların ana gündem maddelerini oluşturmuştur. Kasım 2000 ve Şubat 2001'de yaşanan son krizler, özellikle de kamu sektörüne yönelik daha ciddi ve yüksek kaliteli reformların yapılmaması halinde durumun daha da kötüleşeceğini bir kez daha göstermiştir (TCMB, 2002).

1990 sonrası dönemde dış borçlarda artış olmuştur. Tablo 3.8'de dış borçların 1998 sonrası dönemde vade yapılarına göre son 10 yıldaki gelişimi görülmektedir.

Tablo 3. 8. Türkiye'nin vadelerine göre dış borcu (1998-2009) milyon dolar
(<http://ekutup.dpt.gov.tr/teg/2009/09/tv.24.xls> 06.12.2009)

<i>Vade</i>	<i>1998</i>	<i>1999</i>	<i>2000</i>	<i>2001</i>	<i>2002</i>	<i>2003</i>
Kısa	20.774	22.921	28.301	16.403	16.424	23.013
Orta-Uzun	75.490	80.205	90.202	97.188	113.115	121.097
<i>Toplam</i>	96.264	103.126	118.503	113.591	129.539	144.110
<i>Dış Borç/GSMH%</i>	36.4	41.4	44.4	59.1	57.3	48.2
<i>Vade</i>	<i>2004</i>	<i>2005</i>	<i>2006</i>	<i>2007</i>	<i>2008</i>	<i>2009</i>
Kısa	32.205	38.283	42.616	43.147	50.498	49.343
Orta-Uzun	128.791	131.443	164.981	206.292	227.648	223.869
<i>Toplam</i>	160.996	169.726	207.597	249.439	278.146	273.212
<i>Dış Borç/GSMH%</i>	41.5	35.4	39.7	38.8	39.5	-

Tablo 3.8'de izlendiği üzere toplam dış borç 1998'de 96.264 milyon dolar ve GSMH'ya oranı 36,4 iken 2001 yılında ekonomik kriz nedeniyle 129.539 milyon dolar ve GSMH'ya oranı 59.1'e yükselmiştir. 2009'da toplam dış borç 273.212 milyon dolardır. Toplam dış borçlara vade açısından bakıldığında kısa vadeli borçların orta ve uzun vadeli borçlara oranı açısından bakıldığında 1998'de %25 , 2000'de %31.3, 2001'de %16.5, 2008'de ise %22.04'tür. Kriz dönemlerinde borç vadesinin kısaldığı görülmektedir.

Liberalleşme sürecinin neden olduğu bir diğer gelişme iç borç stokundaki artışlardır. Türkiye finansal liberalleşme sürecine girerken, en temel önkoşul olan fiyat istikrarı ve mali disiplini sağlayamadan, faiz oranları üzerindeki devlet kontrolünü kaldırmıştır. Açıklarını kapatmak için finansman gereksinimi olan kamu sektörü, finansman ihtiyacını karşılayabilmek için sistemde olabildiğince çok banka olmasını istemiştir. Yüksek reel faizler bankacılık sektörünü işadamları için çok cazip hale getirmiş ve hükümet de bankacılık lisanslarını çok kolay vermiştir. Bir zamanlar çok yüksek reel faiz oranları ödeyen ve bunun sonucu olarak da çığ gibi büyüyen bir borç stokuyla karşı karşıya kalan hükümet, bu sefer de bankaların bir

biri ardına iflas etmesi ve sonra da devralınması sorunuyla karşı karşıya kalmış, bunların yeniden sermayelendirilmesi için kamu fonlarına ihtiyaç artmış, bu da iç borç stokunda önemli artışa neden olmuştur (Kazgan, 2002:158-159).

Nitekim kamu net borç stoku 2000 yılında 47.766 milyon TL olan net iç borç stoku, 2009 yılında 265.000 milyon TL'ye, İç borç stoku/ GSYİH oranı 2000 yılında %28,7 iken 2001 kriziyle birlikte %38.8'e yükselmiş devam eden yıllarda %30'un üzerinde seyretmiş 2007'de %28,1, 2008 yılında %26.1 olarak gerçekleşmiştir (Hazine Müsteşarlığı, 2009).

Türkiye'de 1980 sonrası dönemde ithal ikameci sanayileşme stratejisinden ihracata yönelik büyüme stratejisine geçişin, gelir dağılımı eşitsizliği ve yoksulluk üzerinde olumsuz sonuçları olmuştur.

Sözü edilen gelişmede: a) Ekonomik kriz dönemlerinde ve daha sonrasında reel ücretlerin geriletilmesi politikalarının krizlerden çıkış yolu olarak görülmesi, b) Tarım kesiminde serbest ticaret eğilimleri ile tarıma müdahale ve destekleme alımlarının azaltılması ve ticaret marjlarının artması ve iç ticaret hadlerinin tarım aleyhine gelişmesi sonrasında çeşitli ürünler arasındaki göreceli fiyatlar değişmediğinden gelir dağılımının tarım kesimi aleyhine gelişmesi, c) Özel kesime kaynak aktarmayı ve iç talebi kılmayı öngören iktisadi ve mali programların, iç vergi maliyetlerini mahsup edilebilir kılmak ve vergi teşviklerinin yol açtığı kaynak kaybını telefi etmek üzere, dolaylı vergilere ağırlık vermiş olması, gelir ve servet üzerinden alınan vergilerin azalması, d) İstikrar programlarının ekonomik büyümenin hızlandırılması, ödemeler dengesinin ve gelir dağılımının iyileştirilmesi gibi amaçlarla tasarruflara enflasyonun üzerinde getiri sağlamayı hedef alan yüksek faiz politikalarının fiyat istikrarı sağlama ve enflasyonu düşürme konusunda başarılı olamaması ve bunun yerine maliyet artışlarına neden olarak enflasyonu daha da hızlandırması, e) Kredi faizlerinin yüksekliğinin sanayi kuruluşlarının el değiştirmesine ve tekelleşmesine, rantıye sınıfının doğmasına ve üretken sermayenin rantiyer bir özelliğe doğru kayması neticesinde istihdam alanlarının daralması, f) Bütçe harcamaları içerisinde iç ve dış borç faiz ödemelerinin payı artarken, sosyal harcamaların payının azalması etkili olmuştur (Görenel, 2001:45).

1980 sonrası dönemde devletin piyasa müdahaleleri ve özelleştirmeler ile toplumun belirli kesimlerinin gelirleri yükseltilmiş, yeni politikaların olumsuz etkileri alt gruplara bindirilmiştir. Türkiye'de 1980 sonrası dönemde gelir dağılımı ile doğrudan bağlantılı olan transfer harcamaları: gelir dağılımında adaleti

sağlamada devletin elinde önemli bir araç iken, gelirin yoksul kesimler lehine yeniden dağıtılması yerine yoksulu daha da yoksullaştıran ve gelirin varlıklı sınıflar lehine yeniden dağılımını sağlayan bir işlev görmüştür.

2000 sonrasında özelleştirme uygulamaları yoluyla ülkemize giren DYY’da artış olmuştur. Tablo 3.9’da 2000 sonrasında özelleştirme uygulamaları yoluyla ülkemize giren DYY görülmektedir.

Tablo 3. 9. Türkiye özelleştirme uygulamalarında uluslararası doğrudan yatırım (milyon dolar) (Hazine Müsteşarlığı, 2008)

Yıllar	Özelleştirme Tutarı	Özelleştirme Yoluyla Türkiye’ye Gelen DYY
2000	3.302	585
2001	2.579	2.369
2002	537	-
2003	187	-
2004	1.283	49
2005	8.222	1.500
2006	8.095	1.768
2007	4.230	-
2008	6.297	611
Toplam	34.732	6.882

Özelleştirme işlemleri sonucunda 2000 yılında Türkiye’ye gelen DYY 585 milyon dolar, 2001 yılında ise 2.369 milyon dolardır. 2004 yılında 49 milyon dolar, 2005’de 1.500 milyon dolar, 2006’da 1.768 milyon dolar, 2008 yılı içerisinde ise ödemeler dengesine özelleştirme işlemlerine istinaden uluslararası doğrudan yatırım olarak yansıyan toplam tutar 611 milyon dolar olmuştur. 2001 krizi sonrasında 2.369 milyon dolarlık yatırım girişi olması dikkat çekicidir.

1980 sonrası dönemde kamu harcamaları içerisinde faiz ödemelerinin artması, toplanan vergi gelirlerinin etkin kullanımını engellemiş, diğer taraftan kamu kesimi borçlanma gereğinin artmasına neden olmuştur. Gelir dağılımında adaletin sağlanmasına yönelik en etkin araç olarak kullanılan eğitim ve sağlık harcamalarının bütçe içerisindeki payının azalması, finansman yetersizliği nedeniyle bütçe açıklarının borçlanmayla finanse edilmesi, iç ve dış borç faiz ödemelerinin bütçe içerisinde giderek büyük boyutlara ulaşması, devletin genelde sosyal refahı, özelde ise gelir dağılımını düzeltici ve yoksulluğu azaltıcı politikalar uygulama olanağını daraltmış, sözü edilen gelişmeler 1980 sonrası dönemde gelir dağılımı eşitsizliğinin artmasına neden olmuştur.

Tablo 3.10’da Konsolide bütçe harcamalarının GSMH’daki payı görülmektedir.

Tablo 3. 10. Konsolide bütçe harcamalarının GSMH’ya oranı (%) (1980-2006) (DPT, 2009c)

	1975-79	1980-89	1990-99	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Toplam Harcamalar	19,3	17,1	24,5	37,4	46,00	42,62	39,38	35,10	32,17
Cari	8,9	7,1	9,9	10,82	11,56	11,12	10,80	10,43	10,04
Personel	6,9	4,6	7,8	7,95	8,62	8,40	8,47	8,50	8,20
Transfer	6,5	7,1	12,9	24,37	31,72	31,72	26,57	22,90	20,25
Faiz	0,5	2,1	7,5	16,27	23,27	23,27	16,43	13,19	9,40
<i>İç Faiz Ödemeleri</i>	0,3	1,1	6,3	14,96	21,25	21,25	14,78	11,73	8,09
<i>Dış Faiz Ödemeleri</i>	0,2	1,0	1,2	1,31	2,02	2,02	1,65	1,46	1,31
KİT Trasferleri	2,1	1,5	0,7	0,71	0,63	0,63	0,53	0,31	0,29
Vergi İadeleri	0,2	1,3	0,8	1,30	1,65	1,65	2,34	2,60	2,57
Sosyal Güvenlik	0,6	0,6	1,3	2,64	2,90	2,90	4,46	4,40	4,78
Diğer Transferler	3,0	1,6	2,3	3,45	3,27	3,27	2,81	2,40	3,20
Kamu Borçlanma Gereği	5,52	5,01	9,04	11,8	16,4	12,7	9,4	4,7	10,1

Konsolide bütçe harcamaları içerisinde transfer harcamalarının payı 1975-1979 arası dönemde %6.5 iken 1980-1989 arası dönemde %7.1, 1990-1999 arası dönemde %12.9, 2000 yılında %24.37, 2001’de %31.7, 2003’te %26.5, 2004’te %22.90, 2005’te %20.25’tir. Faiz ödemelerinin payı ise aynı dönemde sırasıyla, %0.5, %2.1, %7.5, %16.27, %23.27, %23.27, %16.43, %13.19 ve %9.40’dır. 1990’la birlikte faiz ödemelerinin oranı %7,5 iken, 2000’de %23.27’ ye çıkmıştır. Kamu Kesimi Borçlanma Gereği 1975-1979 arası dönemde %5.52, 1980-1989 arası dönemde %5.01, 1990-1999 arası dönemde %9.04, 2000’de %11.8, 2001’de %16.4, 2002’de %12.7, 2003’de %9.4, 2004’de %4.7 ve 2005’de %10.01’dir. Sosyal güvenlik harcamalarının payı ise sırasıyla %0.6, %0.6, %1.3, %2.64, %2.90, %2.90, %4.46, %4.40 ve %4.78’dir. Konsolide bütçe harcamaları içinde transfer harcamalarındaki artış olumlu gibi görünmesine rağmen, diğer tarafta faiz ödemelerinin/GSMH’ye oranın büyük artış kaydetmesi bütçe içerisinde gelir dağılımı eşitsizliğini ve yoksulluğu giderici eğitim ve sağlık harcamalarına bütçeden ayrılan payın azaldığına işaret etmektedir.

1980 sonrası dönemde Türkiye’de gelirin sektörel dağılımına bakıldığında tarımın sektörel payındaki gerilemeye karşın hizmetler sektörünün sektörel payının artış göstermesi dikkat çekicidir. Nitekim 1980’de GSMH’nın sektörel dağılımına

bakıldığında tarım %24.8, sanayi %22, hizmet %53.2 pay alırken söz konusu yılda istihdamın sektörel dağılımına bakıldığında tarım %54.2, sanayi %20, hizmet %25.8 pay almaktadır. 1990 ve 2000 yılında GSMH'nin sektörel dağılımı sırasıyla; tarım %16.8 ile %8.5, sanayi %26.4 ile %31.3, hizmetler %56.9 ile 60.2, istihdamın sektörel dağılımı yıllara göre ; tarım %47.8 ile % 48.5, sanayi %20.8 ile %21.7, hizmetler %31.5 ile %35.7 olmuştur (DİE, 2000:82). Sözü edilen gelişme 1980 sonrasında tarımın GSMH'daki sektörel payının gerilediği ancak istihdamdaki payının büyük ölçüde değişmediği, sanayi ve hizmetler sektöründe ise GSMH'daki paylarının artış kaydettiği, istihdamdaki artışın bu ölçüde olmadığı ve sektörel açıdan gelir dağılımı eşitsizliğinin artış kaydettiği görülmektedir.

1980'li yıllarda tarımın net yurt içi faktör gelirleri içerisindeki payı %30'dan, 1987'de %19.8'e, işçi memur maaşları ise 1980'de %34.8'den 1987'de %18.3'e gerilemiştir (Görenel, 2001:46) 2007 yılı sonuçlarına göre maaş ve ücret gelirleri %39,7'lik oranla toplam gelir içinde en fazla paya sahiptir. Bunu %16,8 ile sosyal transferler, %16,8 ile tarım dışı müteşebbislik gelirleri izlemektedir. (TÜİK, 2009 a:2)

Gelir dağılımı eşitsizliğinin seyrini DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü)'nin Hane Halkı ve Gelir Dağılımı Anketi sonuçlarından incelediğimizde 1987 ve 1994 yıllarındaki araştırmada en alt %20'lik gelir gruplarının aldığı paylar sırasıyla %5.2 ve %4.9 iken en yüksek gelirli %20'lik gurubun aldığı paylar sırasıyla %50 ve %54.9'dur. En yüksek gelirli üst gurup ile en alt gelir dilimi arasında 12 kat fark olduğu gözlemlenmektedir (DİE, 1990 ve DİE, 1997).

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu)'in 2006-2007 gelir ve yaşam koşulları araştırmasına göre ise en düşük gelir gurubunun toplam gelirden aldığı pay %5,8 iken en yüksek gelire sahip gurubun toplam gelirden aldığı pay %46,9 olarak gerçekleşmiştir. Bu sonuç 1994'e göre gelir dağılımı eşitsizliğinin azaldığını gösterse de en alt gelir gurubu ile en üst gelir gurubu arasında 7.9 kat fark bulunmaktadır (TÜİK, 2009 a:1).

TÜİK'in 2008 yoksulluk araştırması sonuçlarına göre Türkiye'de fertlerin yaklaşık %0,54'ü açlık sınırının, %17.11'i gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır (TÜİK, 2009 b:1).

1980 sonrası dönemde sözü edilen gelişmeler gelir dağılımı eşitsizliği ve yoksulluk açısından UNDP'nin (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) insani gelişmişlik endeksine de yansımıştır. İnsani Gelişmişlik açısından esas alınan eğitim,

sağlık ve kişi başına düşen milli gelir kriterlerine göre Türkiye, 174 ülke arasında 1995 ve 1998 yıllarında 69., 1999 yılında 86., 2000 yılında ise 85., 2002 yılında 85. sırada yer almıştır. 2009 yılında açıklanan insani gelişme raporuna göre 79. sırada yer almaktadır (UNDP, 2009).

1980'den sonra kamuoyunun bilgi alanı içine giren yolsuzluk olaylarında olağanüstü bir yoğunlaşma olduğu ifade edilmektedir. Sözü edilen gelişmede: kalkınmada, öncelikli yörelere verilen işletme ve yatırım kredileri ile teşvik kredilerinin usulüne ve amacına uygun kullanılmaması, 1984 sonrasında sayıları hızla artan bütçe dışı fonların, kime ve niçin verildiği bilinmeyen bir transfer ekonomisinin (rant ekonomisinin) aracı haline gelmesi, 1986 yılından günümüze değin yapılan özelleştirme uygulamalarının rant kollama vasıtası haline gelmesi, bürokrasinin siyasallaşması ve kamu personeli seçiminde yeterlilik ilkesi yerine siyasal tercihlerin ön planda tutulması etkili olmuştur (Özsemerci, 2009).

Yolsuzluk olaylarındaki artışlar bir takım sorunları da beraberinde getirmiştir. Yolsuzluğun neden olduğu siyasal ve toplumsal düzensizlikler, sivil yönetimlerin yolsuzluğu önlemek için gerekli önlemleri almaması nedeniyle askeri müdahalelere zemin hazırlamıştır. Kamu yönetimi yolsuzluklar nedeniyle işlevlerini verimli olarak yerine getiremediği için bürokrasimiz kalkınmanın etkili bir aracı olması gerekirken, adeta kalkınmanın engeli konumuna gelmiştir.

Yoksullaşan ve sosyal harcamalarda geride kalan bir ülkenin insani gelişme açısından istenilen sonuçları elde edemeyeceği ve küreselleşme sürecini içselleştiremeyeceği ve sürecin dinamikleriyle başa çıkmasının zorlaştıracağı açıktır.

Küreselleşme sürecinde artış kaydeden işsizliğin azaltılması amacıyla devlet teşvikiyle son dönemde yurt genelinde Organize Sanayi Bölgeleri (OSB) kurulması, Türkiye İş Kurumu vasıtasıyla buralarda istihdam sağlanması, küçük girişimciye yönelik mikro krediler sağlanması, iyileştirici etkiler sağlamakla birlikte henüz yeterli ve istenilen sonucu sağlayamamıştır. Bu konuda daha kalıcı ve işsizliği azaltıcı politikalar geliştirilmelidir.

İşsizlere yönelik olarak, 2000 sonrası dönemde, işsizlik ödemelerinin kapsamının genişletilmesi, emeklilik şartlarının da AB ile uyumlu hale getirilmesi, vatandaşların sosyal güvenlik kurumlarına olan borçlarının silinmesi ve ertelenmesine ilişkin adımlar atılması, soysal güvenlik kurumlarının tek çatı altında hizmet vermesini sağlayacak Sosyal Güvenlik Reformunun öngörülmesi, özellikle SSK'lı hastaların özel eczanelerden ilaç alabilmeleri, üniversite hastanelerinin bütün

vatandaşlara sevsiz hizmet sunması, sağlık ocaklarının ücretsiz olması, aile hekimliğine geçilmesi, sosyal güvence karşılığında özel hastanelerden hizmet alımı vs. şeklindeki uygulamalar sosyal bir hukuk devleti olmanın gerekleri doğrultusunda atılan olumlu adımlardır. Bu tür düzenlemelere bundan sonra da devam edilmelidir.

3.2. SİYASAL ALANDA DEĞİŞİM

Küreselleşme çağında ulus devletler, kimilerinin bir “kriz”den söz etmelerine yol açacak ölçüde yeni sorunlarla karşı karşıyadır. Ulus devletler bir yandan etnik ve bölgesel siyasetlerin artmasıyla birlikte merkezkaç güçlerin baskısı altına girerken, öbür yandan ekonominin küreselleşmesi ve savaş teknolojisinin gelişmesi gibi etkenlerin yarattığı dış tehditlerle karşı karşıya bulunmaktadır. Küreselleşme insan haklarına saygıyı devletlerin iç sorunu olmaktan çıkarmış ve “küresel toplum” un ilgi alanına sokmuştur.

3.2.1. Ulus Devlet Anlayışında Değişim

24 Ocak 1980 tarihinde alınan kararları, devletçi ve planlamacı karma ekonomi politikalarından serbest piyasa ekonomisine geçişi sağlamakla kalmamış, siyasal ve toplumsal yapıda da önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. Bu değişimin bir gereği olarak devletin geleneksel yapısında, devlet-toplum ilişkisinde ve toplumsal temelde üretilen politikalarda önemli bir değişim yaşanmaya başlanmıştır.

Sözü edilen süreçte devletin faaliyet alanlarının sınırlanması ve yönetimin demokratikleşmesi yönünde ortaya konulan bu liberal arayışlar, Thatcher ve Reagan’ın neo-liberal ve çağdaş muhafazakarlık çerçevesinde ortaya koydukları politikalarla eş anlamlı olarak Turgut Özal’ın Anavatan Partisi tarafından Türkiye’nin gündemine getirilerek bir dizi yeni siyaset uygulamaları içerisine girilmiştir. Bu dönem içerisinde güçlü hükümet uygulamalarına yer vermeye, merkezileşmiş bir yürütme gücü oluşturulmaya çalışılmıştır (Aygül, 1998: 245-246).

Gelişen bu süreç içerisinde iç ve dış baskılar sonucunda devlet; temel hak ve özgürlükler, kadın hakları, çevre, eğitim politikaları, etnik-kültürel haklar ve ekonomik haklar konusunda adımlar atmıştır. Ülkemizde devlet-toplum ilişkisi, toplum katmanlarında beliren daha demokratik ve katılımcı siyaset isteği, diğer taraftan tüm dünyada yaygınlaşan devleti sınırlandırma eğilimi, yeni bir devlet anlayışının oluşmasında etkili olmuştur.

Uluslararası rekabetin yoğunlaştığı bu dönemde, piyasa ekonomisinin yönlendirilmesinde, devlete önemli görevler verilirken; devletin üretimden çekilmesi, işlevlerini enerji, altyapı, eğitim, sosyal güvenlik, sağlık, araştırma ve geliştirme gibi alanlarda yoğunlaştırması amaçlanmıştır. Bu döneme damgasını vuran Turgut Özal'ın devlete bakış açısı, aynı dönemde yaşanan değişimlerin ipuçlarını da yansıtmaktadır. Özellikle daha katılımcı ve şeffaf bir devlet anlayışı benimsenirken, vatandaşına yeni imkanlar sunan bir devlet öngörülmektedir.

1980 sonrası dönem de Türkiye dünya yönetim sistemindeki yerini almaya, AB ile bütünleşme yolunda önemli adımını atmaya da başlamıştır. 1980'li yılların ekonomik liberal politikalara dayanan öngörülerine 1990'lar ile birlikte siyasal liberal öngörüler de eklenmiş; bu dönemde “hukuk devleti”, “demokratikleşme süreci”, “insan hakları” gibi kavramlar en çok tartışılan kavramlar haline gelmiştir. Bu dönem Türkiye'nin çözümün artık kaçınılmaz hale gelen sorunlarının gündeme taşındığı temel değişimlerin yaşanmaya başladığı bir dönem olmuştur (Çaha, 1997: 33-37).

3.2.2. Birey ve Sivil Toplum Alanında Sağlanan Gelişmeler

1980'li yıllarla birlikte modernleşme, ulusal kimlik, ulusal dayanışma gibi kapsayıcı konulardan çok; hava kirliliği, sağlık, turizm, çevre, insan hakları, dini haklar, etnik haklar ve kadın hakları gibi sadece belli başlı grupları ilgilendiren spesifik konular üzerinde etrafında siyaset yapılmaya başlanmıştır.

23.07.1995 tarih ve 4121 sayılı yasa ile gerçekleştirilen anayasa değişikliği (Resmi Gazete, 26.07.1995 tarih ve 22355 sayı) ile “Kutsal Türk Devleti” deyiimi Anayasanın başlangıç metninden çıkartılmış böylece, Türkiye Cumhuriyeti'nin “insan haklarına saygılı, demokratik hukuk devleti” nitelikleri ile “kutsal devlet” tanımı arasındaki çelişki ortadan kaldırılmıştır (Aliefendioğlu, 1999: 251).

Sözü edilen gelişme ile devlet, toplumun ve bireyin ön planda olduğu, özgürlükleri koruyan, toplumun önünü açan, yeni bir devlet anlayışına doğru yol almaya başlamıştır. STK'lar her biri kendi alanında devlet üzerinde etkili olmaya ve devlet politikalarını etkilemeye başlamışlardır (Ulaş, 2000: 12-13). 1980 sonrası ilk olarak çevre ve kadın gibi konularda oluşan sivil toplum kuruluşlarının sayılarında da bir patlama yaşanmıştır (Çaha, 1997: 48-54).

1980 sonrası dönem de; “üniter” ve “türdeş”, farklılıklara karşı duyarsız olan kamusal alan sorgulanmış, kamusal alan çok sesliliğe ve heterojenliğe doğru

esnetilmeye başlamıştır. Böylece uzun vadede toplumsal ve siyasal alanın farklı kimliklere, düşüncelere, renklere ve güdülere açılmasını sağlamış ve sağlıklı bir demokrasinin alt yapısı oluşturmaya başlamıştır.

Ülkemizde sivil toplum alanının batılı anlamda oluşmasını engelleyen, siyasal ve toplumsal bir takım engeller bulunmaktadır. Sivil toplumun uzun süre gelişmemesinde merkeziyetçi devlet anlayışı ile sivil toplum örgütlerinin sivil olamayışı ve iç örgütlenmelerinde de demokratik ve sivil anlayış ile hareket edememeleri etkili olmuştur.

1996 yılında İstanbul’da gerçekleştirilen “İnsan Yerleşimleri Konferansında”(Habitat II), farklı konular üzerinde yoğunlaşan STK’lar ortak bir platformda buluşmuşlardır (Arslan, 2001: 170). Bu konferans ile Türkiye’deki STK’lar uluslararası sivil toplumla tanışmış ve bir çok deneyim kazanmıştır (Ulaş, 2000: 16).

Türk mevzuatında “Sivil Toplum Kuruluşları”, “Hükümet Dışı Kuruluşlar”, “Gönüllü Kuruluşlar” gibi kavramlar bulunmamakla birlikte bu tip örgütlenmeler vakıf ve dernek gibi hukuksal çerçevede vücut bulmaktadırlar.

1995 yılında gerçekleştirilen Anayasa değişikliği (Resmi Gazete, 26.07.1995 tarih ve 22355 sayı) ile derneklerin siyaset yasağı kaldırılmış, 2001 yılında yapılan dernek kurmanın önündeki sınırlamalar kamu yararına olduğu hükümet kararı ile kabul edilen STK’lar açısından kaldırılmıştır.

Demekler Yasası’nda yapılan diğer bir önemli değişiklik; 03.08.2002 tarihinde AB ile uyum çerçevesinde çıkartılan 4771 sayılı yasa (Resmi Gazete, 09.08.2002 tarih ve 24841 sayı) ile gerçekleştirilmiştir. Demekler Yasası’nın 11 ve 12. maddelerinde yapılan değişiklik ile; Türkiye’de kurulan demeklerin yurt dışında ve yurt dışında kurulan demeklerin de Türkiye’deki faaliyetlerini kolaylaştırıcı hükümler getirilmiştir. Dernekler Yasası’nın 39. maddesi yürürlükten kaldırılarak kamu hizmeti görevlilerinin dernek kurmalarının önündeki engeller kaldırılmıştır. 56. maddesinin kaldırılması ile öğrenci sayılan kişilere demekler ile ilgili olarak konulan kısıtlamalar sona erdirilmiştir. 45. ve 47. maddelerde yapılan değişiklikler ile derneklerin denetiminde “yerinde denetim” yöntemi değiştirilerek, “beyana bağlı” denetim yöntemi getirilmekte ve bu beyannamenin mahallin en büyük mülki amirine verilebilmesi sağlanmış ve 62. maddede yapılan değişikliklerle de derneklerin işlemleri kolaylaştırılmıştır.

Sözü edilen gelişmeler sonrası 1980’lerden bu yana, dünyadaki gelişime paralel olarak sivil toplumun Türkiye’de de geliştiğini, STK’ların toplum içinde

yaygınlaştığını, sivil toplum söyleminin siyasi partiler, hatta devlet aktörleri tarafından sürekli kullanıldığını, sivil toplumun gelişmesinin, ulusüstü aktörler tarafından, Türkiye'nin demokratikleşmesinin, güçlü ekonomi programlarının, ve Türkiye'nin AB'ye girme sürecinin ön koşulu olarak tanımlandığını görüyoruz (Keyman, 2009).

3.2.3. Değerler ve Norm Sisteminde Değişim

Siyasal alanda küreselleşme süreci ile birlikte hakim olmaya başlayan insan hakları, çoğulcu ve katılımcı demokrasi ve hukuk devleti ilkesini tesis etmeye yönelik bir takım olumlu gelişmeler Türkiye'nin yönetim sistemini dönüştürmeye başlamış sözü edilen süreç AB'ne üyelik yolunda atılan adımlarla daha da hızlanmıştır.

3.2.3.1. İnsan hakları

Bütün devletler kurallarını kendilerinin koymadıkları uluslararası hatta AB gibi örneklerde uluslararası hukuka göre taahhütler üstlenmek durumunda kalmaktadır. Aynı şekilde uluslararası ortak “insan hakları hukuku”da devletlerin kendi takdirlerine göre kural koyma ve uygulama yetkilerini büyük ölçüde sınırlandırmaktadır. Karşılıklı bağımlılık, esas itibariyle, uluslararası örgütlerin etkisinin artması, bölgesel örgütlenmelerin yaygınlaşması ve küresel ekonominin gelişmesinin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Dünya’da 5000 civarında devletlerarası kurum ve STK’ların da ulusal hükümetler üzerinde hatırı sayılı bir etkisi vardır. Bunların birçoğu ulusal hükümetten daha etkindir (DPT, 2000).

Ülkemizde insan haklarının standartlarını yükseltmek amacıyla son yıllarda bir çok önemli adımlar atılmıştır. BM, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilimsel ve Kültürel Örgütü) ve Avrupa Konseyi düzeyindeki sözleşme ve protokoller önem arz etmektedir. Bu sözleşmelerin öncelikli konulan; temel insan hak ve özgürlüklerinin korunması, işkence ve ayrımcılığa karşı mücadele, soykırım, savaş suçları, insanlığa karşı işlenen suçlar, kölelik, insan ticareti, zorunlu çalışma, yabancılar, sığınmacılar (mülteciler) ve uyruksuzlar, kadın ve çocukların korunmasıdır (Bozkurt, 1999: 307-439; Gülmez, 2000: 5-17).

İnsan haklarına ne ölçüde uyulup uyulmadığının denetlenebilmesi amacıyla “rapor verme” uygulaması gittikçe yaygınlaşmaktadır. Türkiye’de 1985 yılından

itibaren insan hakları alanında rapor verme yükümlülüğü altına girerek, periyodik olarak anlaşılmaya kendi ülkesinde işlerlik kazandırma ve anlaşılmaya aykırı hukuki düzenleme ya da uygulamaları kaldırma konusunda, uluslararası mercilere bilgi sunmak durumunda kalmıştır. Bu da insan hakları konusunun ülkelerin iç işi olmaktan çıktığını, uluslar arası arenaya taşındığının iyi bir göstergesidir.

Aralık 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin AB'ye üye aday adaylığının kabulünden sonra üyelik için temel şartların başında; insan hak ve özgürlüklerini, hukukun üstünlüğünü esas alan demokratik hukuk devleti gereklerini yerine getirmek zorunda olduğunun belirtilmesi bunun Kopenhag Kriterlerinin siyasi istemleri ile uyumu, yönetim sistemimizi insan hakları alanında acilen bir şeyler yapmaya sevk etmiştir (DPT, 2000).

Son yıllarda insan hakları ihlallerini uluslararası boyutlarda siyasal ve güvenlik sorunu olarak görme eğilimi güçlenmiştir. Devletler, giderek daha kapsamlı güvenlik kavramları geliştirmeye başlarken NATO da tehdit algılaması içinde “istikrarsızlık” olgusunu giderek artan bir biçimde vurgulamaktadır Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, AB, Avrupa Konseyi ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), demokrasi, insan hakları ve azınlık hakları gibi konulara olan ilgisini artırmıştır. Özellikle sığınmacı yaratan gerginlik ve çatışmalar uluslararası toplumun tepkisine neden olmaktadır. İnsan hakları ihlallerini uluslararası barış ve istikrar için bir tehdit olarak görme eğiliminin güçlenmesi BM Güvenlik Konseyi'nin müdahalecilik eğilimini arttırmaktadır.

İnsan haklarının, 20. yüzyılda, uluslararası alanda dile getirilmesi ve korunmasının yasal temelini 10 Aralık 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve daha sonra yapılan 04 Kasım 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi oluşturmaktadır. Türkiye tarafından 1954'te onaylanmış olan ve iç mevzuatımızın bir parçasını oluşturan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, temel hak ve özgürlükleri, yaşama hakkı, işkence, insanlık dışı veya küçültücü muamele yasağı, kölelik ve zorla çalıştırma yasağı, kişi özgürlüğü ve güvenliği, hak arama özgürlüğü ve adil yargılanma hakkı, suç ve cezaların kanuniliği, özel hayat, aile hayatı ve haberleşmenin gizliliği, düşünce, din ve vicdan özgürlüğü, ifade özgürlüğü, toplantı, dernek ve sendika kurma özgürlüğü, evlenme ve aile kurma hakkı, şikâyet hakkı, ayırım yapma yasağı olarak belirlemiştir. Daha sonra toplum yaşamında meydana gelen gelişmelere paralel olarak eklenen protokollerle bu haklara: mülkiyet hakkı, eğitim ve öğretim hakkı, seçim hakkı, yerleşme ve seyahat özgürlüğü, idam yasağı

gibi yeni haklar eklenmiştir. Türkiye bu temel hak ve özgürlükler kategorisine genel olarak ivedilikle dâhil olmaya çalışmış, önce Avrupa Ekonomik Topluluğuna sonrada AB'ne girmeyi ulusal bir hedef olarak belirlemiştir. Adalet Divanının yargılama yetkisini kabul etmiş, 1987'den, itibaren mahkemeye başvurularda bireysel başvuru hakkını kabul ederek iç hukuk düzeninde meydana gelen hak ihlallerini uluslararası denetime açmıştır (Kahraman, 2010).

TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu 05.12.1990 tarihinde kabul edilerek yürürlüğe giren 3686 sayılı yasa ile TBMM bünyesinde kurulmuştur. Komisyonun amacı dünyada ve ülkemizde insan haklarına saygı ve bu gelişmeleri izlemek sureti ile uygulamaların bu gelişmelere uyumunun sağlamak ve başvuruları incelemektir.

AB'ne adaylık süreci çerçevesinde, 8 Kasım 2000 tarihli Katılım Ortaklığı Belgesi'nde insan hakları ve demokratikleşmeye yönelik olarak Türkiye'ye şartlar ileri sürülmüştür. Uluslararası kuruluşların denetim mekanizmaları olan “Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi” ve “Birleşmiş Milletler İşkenceyi Önleme Komitesi” ile AGİT bünyesinde oluşturulan denetim mekanizmaları ülkemize yönelik olarak 1990 yılından itibaren fiilen denetimlere başlamış ve her yıl düzenli olarak ülkemize ziyaretlerde bulunmaktadırlar. Bütün bu gelişmeler sonucunda iç hukukta, yönetsel örgüt yapılanmasında, cezaevlerinde ve insan hakları eğitiminde köklü değişiklikler yaşanmaya başlanmıştır (DPT, 2000).

Ülkemizde AB'ye uyum sürecinde son dönemde insan haklarının kurumsallaşması alanında da yaşanan gelişmelerden biri, insan hakları alanında yaşanan ihlallerin önüne geçmek, toplumda insan hakları kavramının yer etmesi ve bu bilincin artması ve kurumsal olarak ulusal insan hakları çalışmalarını koordine etmek amacı ile kurulan, idari teşkilatta yeni sayılabilecek kurum olan Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı'dır. 4643 sayılı kanun ile 12.04.2001 tarihinde 3056 sayılı KHK'nin değiştirilerek kabulü hakkındaki kanuna değişiklik ve ekleme yapılması sonucu Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı kurularak Başbakanlık teşkilatında yerini almıştır. Bu teşkilat merkez ve taşra olmak üzere iki ayrı yapılanmaya gitmiştir. Ayrıca bu yasa değişikliği ile İnsan Hakları Danışma Kurulu ve İnsan Hakları İhlallerinin İnceleme Heyetleri kurulmuştur.

İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Ulusal Komitesi, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Eylem Planı uyarınca İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu tarafından oluşturulmuştur. Komitenin oluşturulmasına ilişkin Yönetmelik 04

Haziran 1998 tarih ve 23362 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. İç İşleri Bakanlığı İnsan Hakları ve Uluslararası Kuruluşları Dairesi 24.06.1988 tarihinde Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı bünyesinde insan hakları konularında görev yapmak üzere bir daire kurmuştur. “Çok Uluslu Kuruluşlar Dairesi Başkanlığı” adını taşıyan bu dairenin ismi ve görev kapsamı 1992 yılında yapılan bir yönetmelik değişikliği ile “İnsan Hakları ve Uluslararası Kuruluşlar Dairesi Başkanlığı” olarak yeniden düzenlenmiştir. İçişleri Bakanlığı’nın görev alanına giren insan hakları konusu ile ilgili iş ve işlemlerin koordinasyonu söz konusu daire tarafından yürütülmektedir.

Jandarma Genel Komutanlığı İnsan Hakları Şube Müdürlüğü, Jandarma sorumluluk bölgesinde veya Jandarmayla ilişkili olarak, görevlerin icrası esnasında meydana gelebilecek insan hakları ihlalleri iddialarıyla ilgili şikâyet ve müracaatları kabul etmek ve bu iddiaları araştırmak amacıyla 26 Nisan 2003 tarihinde Jandarma Genel Komutanlığı bünyesinde, Jandarma İnsan Hakları İhlallerini İnceleme ve Değerlendirme Merkezi kurulmuştur.

Emniyet Genel Müdürlüğü İnsan Hakları Şube Müdürlüğü Emniyet Genel Müdürlüğü Terörle Mücadele ve Harekât Dairesi Başkanlığı bünyesinde 31.01.1996 tarihinde İnsan Hakları ve Yurtdışı ilişkiler Şube Müdürlüğü kurulmuş, daha sonra Yurtdışı ilişkiler Bölümü ayrılarak 26.02.1999 tarihinden itibaren “İnsan hakları Şube Müdürlüğü” olarak faaliyetlerine devam etmektedir.

Mülkiye Teftiş Kurulu Başkanlığı İnsan Hakları İhlallerini İnceleme Bürosu Bakanlık Makamının 27 Şubat 2004 tarih ve 1026 sayılı Olur’u ile Teftiş Kurulu Başkanlığı bünyesinde “İnsan Hakları İhlal İddialarını İnceleme Bürosu” kurulmuştur. Söz konusu büro insan hakları ihlali iddialarını araştırmak ve insan hakları alanında rapor hazırlamakla görevlendirilmiştir. Dışişleri Bakanlığı bünyesinde insan hakları mevzuatına uyumu sağlamak üzere, Çok Taraflı Siyasi İşler Genel Müdürlüğü, Avrupa Konseyi Nezdinde ki Türk Delegasyonu-Strazburg, kurulmuştur. Adalet Bakanlığı bünyesinde ise Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Sağlık Bakanlığında ise İnsan Hakları Şube Müdürlüğü bu amaçlarla kurulmuştur (Kahraman, 2010).

İnsan haklarına ilişkin sözü edilen tüm bu düzenlemelere rağmen Türkiye Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Rusya’dan sonra en çok şikâyet edilen ikinci ülke konumundadır ve hali hazırda hakkında görülmekte olan 11.000 dava dosyası bulunmaktadır (Türkiye’nin AİHM Karnesi, *Zaman*, 10.05.2010). Son dönemde

2010 yılında girilen anayasa değişikliğine ilişkin yapılan çalışmalarda Anayasa Mahkememize iç hukuk yolları tüketildikten sonra bireysel başvuru yapılabilmesine ilişkin önerilerde bulunmaktadır. Kanımızca bu tür bir uygulama AIHM'ne yapılan bireysel başvuruların azalmasına katkı sağlayacaktır.

2009 Avrupa Birliği İlerleme Raporu'nda, uluslararası insan hakları hukukuna riayet edilmesi konusunda bazı ilerlemeler kaydedildiği ancak, yasal değişiklikler gerektiren bazı AIHM kararlarının uygulanmasının yıllardır bekletildiği, özellikle bağımsız bir insan hakları kurumunun ve ombudsmanlık kurumunun kurulması bağlamında, insan haklarına ilişkin kurumsal çerçevenin güçlendirilmesi için daha çok çaba gösterilmesine ihtiyaç bulunduğu, İşkenceye Karşı BM Sözleşmesinin İhtiyari Protokolünü onaylanmasının geciktiği ifade edilmektedir (Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2010).

3.2.3.2. Temsili demokrasiden katılımcı ve çoğulcu demokrasiye geçiş

Ülkemiz de demokratikleşme süreci Osmanlı Devleti'nde Sened-i İttifak ile başlamış (1808), Tanzimat Fermanı (1839) ile hız kazanmış, ve 2. Meşrutiyetle birlikte anayasal temele kavuşmuştur. Cumhuriyetin başlangıç yıllarında 1923-1945 yıllarında ülkenin özgün koşulları tek partili sistemi getirmiş, çok partili hayata ancak 1945'lerden sonra geçilebilmiştir. Çok Partili hayata geçildikten sonra darbeler nedeniyle kesintili bir demokratik süreç yaşanmıştır.

Küreselleşme süreci ile birlikte 1980 sonrası dönemde AB sürecinin de olumlu katkılarıyla temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye geçişi sağlayacak değişimler gerçekleşmiştir. 8 Kasım 2000 tarihinde AB ile ortaklık ilişkilerimizin yasal çerçevesini oluşturan Kopenhag Kriterleri, Türkiye'yi çoğulcu ve katılımcı nitelikte hukuk devleti olmaya; temel hak ve özgürlüklerin tüm vatandaşlar için sağlanmasına yönelik adımları içermektedir. Bu kriterler çerçevesinde 1982 Anayasasında 23.07.1995 tarihinde 4121 sayılı yasa (Resmi Gazete, 26.07.1995 tarih ve 22355 sayı) ile değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Bu değişikliklerle sivil toplum örgütlerine yönelik sınırlamalar azaltılmış, anayasanın 67. maddesine seçim kanunlarının temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkesine göre düzenleneceği ancak seçim sistemlerinin belirlenmesinin kanunla yapılacağı ilkesi getirilmiştir. Ancak siyasi partiler için amaç, örgütlenme ve çalışmalar açısından oldukça güvencesiz sistem devam etmektedir.

03.10.2001 tarihinde 4709 sayılı yasa ile (Resmi Gazete, 17.10.2001 tarih ve 24556 mükerrer sayı) getirilen değişiklik ile Anayasanın 13. maddesi yeniden düzenlenmiş, temel hak ve özgürlüklerin özlerine dokunulmaksızın yapılacağını öngörmüş, 14. madde değişikliği ile temel hak ve özgürlüklerle ilgili kötüye kullanmanın, sadece temel hak ve özgürlükleri kullanan bireyler için değil, devlet içinde söz konusu olduğu belirtilmiştir. 19. madde değişikliği ile göz altı süresi 15 günden 4 güne indirilmiş, 20. ve 21 madde değişikliği ile yetkili mercinin el koyma kararının 24 saat içinde hakim onayına sunulması, 22. madde değişikliği ile haberleşme özgürlüğüne müdahale kararının 24 saat içinde hakim onayına sunulması şartı getirilmiştir. 36. madde değişikliği ile adil yargılanma hakkı, hak arama özgürlüğüne dahil edilmiştir. 26. ve 28. maddelerde düşünceyi açıklama ve dil yasağı ile ilgili hükümler anayasadan çıkarılmış, ancak milli güvenlik kamu düzeni, kamu güvenliği, cumhuriyetin temel nitelikleri, devletin ülkesi ve milleriyle bölünmez bütünlüğünü sağlama gibi amaçlarla sınırlandırılabilmesi ilkesi getirilmiştir. 33. madde değişikliği ile dernek kurma özgürlüğü genişletilmiştir. 69. ve 149. madde değişikliği ile siyasi partilerin kapatılması zorlaştırılırken, parti kapatma yerine, kısmen veya tamamen devlet yardımlarının kesilmesi ve terör eylemlerine girişen vekillerin bir daha seçilememesi hükmü getirilmiştir. 74. maddede yapılan değişiklikle dilekçe hakkı vatandaşların yanı sıra Türkiye’de ikamet eden yabancılara da tanınmıştır.

03.08.2002 tarihinde 4771 sayılı yasa (Resmi Gazete, 09.08.2002 tarih ve 24841 sayı) ile idam cezası kaldırılırken, Türk Ceza Yasasının 159. maddesi değişikliği ile Türklüğü, Cumhuriyeti, hükümeti meclisi eleştirmek amacı ile yapılan yayınlar cezayı gerektiren suç olmaktan çıkarılmışlardır.

13.04.1994 tarih ve 3984 sayılı Radyo ve Televizyon Kuruluş ve Yayınları Hakkındaki Yasanın 4. maddesinde getirilen değişiklikle, günlük yaşamda kullanılan dillerde yayın yapılabilmesine imkan sağlanmıştır. Avrupa Birliği yolunda çıkarılan uyum yasaları ile 1982 Anayasasının devleti önceleyen ve birey özgürlüklerini kısıtlayan yapı yerine, çoğulcu ve katılımcı, insan haklarına önem veren anayasa ve yasalar demeti oluşturulmaya çalışılmaktadır.

AB üyelik sürecinin yarattığı dinamizm ile önemli yasal düzenlemeleri gerçekleştirmesine rağmen Türkiye’nin bu yolda kat edecek daha çok yolu bulunmaktadır ve bu yolda yasaların çıkarılması yeterli gelmemekte uygulanabilirliğinin de sağlanması gerekmektedir. Bu ise bir bütün olarak yönetsel

kültürün, yöneticilerin ve bireylerin ve genel olarak toplumun demokrasiyi içine sindirebilmesi ve buna ilişkin davranış değişikliklerini gerçekleştirmesiyle mümkün olabilecektir.

3.2.3.3. Güvenlik anlayışında değişme

Küreselleşmeyle birlikte güvenlik anlayışında da önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bunlardan biri, ulusal güvenliğin kolektif güvenlik anlaşmaları çerçevesinde sağlanması yönündeki eğilimdir. Kolektif güvenlik anlayışına göre, saldırganlık en iyi birden fazla devletin ortak hareketiyle bertaraf edilebilir. Kolektif güvenlik anlayışının arkasında yatan temel düşünce, savaşın ve uluslararası çatışmanın köklerinin, güç politikasının yarattığı güvensizlik ve belirsizlikte olduğu görüşüdür.

Soğuk savaş sonrası dönemde, Türkiye'nin ikili ve çok taraflı askeri ilişkilerinde belirgin bir artış görülmektedir. NATO, BAB (Batı Avrupa Birliği) ve AGİT gibi örgütlerle ilişkileri yoğunlaşmıştır. İç ve dış politikalarını bu çerçevede belirlenmektedir (DPT, 2000).

Soğuk Savaş sonrası dönemde oluşan çatışma ortamı, BM bağlamında “evrensel” ve NATO’yu ön plana çıkarır biçimde de “bölgesel” örgütlerin müdahalelerini zorunlu ve kaçınılmaz kılmıştır. Bu çerçevede, Türkiye de, üyesi olduğu örgütlerin, kendisine getirdiği yükümlülükler doğrultusunda, ağırlıklı olarak askeri nitelikteki uluslararası müdahale oluşumlarında yer almaktadır. Türkiye'nin, uluslararası krizlere ve çatışmalara müdahale etme amaçlı uluslararası işbirliğine gitmesi, Soğuk Savaş sonrası Türk Dış Politikasının göreceli yeni davranış kalıplarından biridir. Ayrıca, çok sayıda TSK (Türk Silahlı Kuvvetleri) mensubunun “uluslararası gözlemci” statüsünde görev alması da, Soğuk Savaş sonrası dönemde, Türk Dış Politikası'nın sahip olduğu yeni yaklaşımlardan birini oluşturmaktadır.

Türkiye'nin güvenlik kuşağının yaylarını Kafkasya, Ortadoğu ve Balkanlar'ın oluşturduğu ve Türkiye'nin, istese de istemese de kendisinin bu alanlarla ilişkilendirildiği artık daha açık ifade edilmektedir. Bu bağlamda, bazı iddiaların tersine, Türkiye'nin stratejik önemi azalmamıştır; ancak, denilebilir ki, bir “satıl kayması” olmuştur. Türkiye'nin, “ilgi alanı” ya da dış politikasının odağı, artık sadece Avrupa değil, Avrasya'dır. Özellikle Hazar Bölgesi enerji kaynaklarını uluslararası pazarlara taşıyabilecek yolları denetleyebilecek coğrafi konumu ile, Türkiye'nin güvenlik sorununa yeni boyutlar eklenmiş ve Türkiye'nin stratejik

değeri artmıştır. Jeo-stratejik bir yaklaşım çerçevesinde, Türkiye, ulusal dinamiklerine dayanarak, bölgesel ittifaklarla ulusal güvenliğini pekiştirmek ve bunlardan aldığı güçle, dünya politikasına yön veren ülkeler arasında yer almak; uluslararası politikanın yeni uluslararası sistemin bir aktörü olmak yönünde bir dış politika stratejisi izlemek zorundadır. Türkiye'nin, ABD ile ilişkilerini Stratejik Ortaklık, Fransa, Azerbaycan, Gürcistan, Ukrayna, Romanya, Bulgaristan, Arnavutluk, Makedonya, İsrail ve Ürdün gibi ülkelerle ilişkilerini de Stratejik İşbirliği düzeyine çıkarması, kaçınılmaz bir gerekliliktir. Yine bu çerçevede, Türkiye'nin, Rusya ile olan ilişkilerini karşılıklı güven ve işbirliği içinde koruması; Kafkasya Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerini geliştirmesi, buradaki gelişmeleri izlemesi ve Kafkas ülkelerinin Rusya ile olan sorunlarını uzlaştıracı bir tutumla çözmede yardımcı olması zorunludur.

3.2.3.4. Yerelleştirme ve AB etkisi

Küreselleşme sürecinde iki tür yerinden yönetim kavramı gündeme gelmiştir. İlk olarak nüfusun büyümesi, kentleşmenin hızlanması ve kentsel birimlerin sayısının artması, kentsel ihtiyaçların, ekonomik ve sosyal yaşamın çeşitlenmesi, ülkenin tek bir merkezden yönetilmesini güçleştirmiş ve bazı yetkilerin il teşkilatlarına ve giderek seçilmiş yerel yönetimlere devrini getirmiştir. 1985'te 3194 sayılı yasayla alansal-imar planlama yetkilerinin yerel yönetimlere devri bu niteliktedir (DPT, 2000).

Avrupa Konseyi temel ülküsü olan insan hakları ve demokrasi anlayışı baz alınarak hazırlanan Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, Avrupa Bölgesel Özerklik Şartı ve Avrupa Kentsel Şartı, hem Avrupa ülkelerinin yerel birimleri arasındaki farklılığın giderilmesi, hem de yurttaşlara daha yaşanabilir birimler, mekanlar yaratılması amacıyla hareketle ortaya konulmuştur. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, yerel yönetimlerin siyasi, yönetsel ve mali özerkliklerinin korunması ve haklarının belirlenmesi yönünde temel hükümlere yer vermektedir. Avrupa Konseyi ne üye ülkeler arasında ortak mirasları olan düşünce ve ilkelerin korunması ve gerçekleştirilmesi amacıyla yönelik daha büyük bir birliğe erişmek hedeflenmektedir.

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın yerelliği geliştirmeye ve demokrasinin temel birimleri olarak yerel yönetimlerin Konsey üyesi ülkelere korunmasına yönelik çabalarına, Bölgesel Özerklik Şartı ve Kentsel Şartla da destek

verilmektedir. Avrupa Kentsel Şartı, gelişmenin yönetiminden sorumlu, tanımlı yükümlülükleri olan, kesin bir yerel yönetim boyutuna sahiptir. Şart'ın benimsediği temel ilke; işbirliği ve dayanışmadır. Avrupa Bölgesel Özerklik Şartı ise, bölgesel yönetimlerin oluşturulması amacıyla ve Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın, yerel ve bölgesel makamlar yararına hizmette yerellik ilkesinin uygulanmasında tamamlayıcı oldukları düşünülerek ve bölgenin gerek Avrupa bütünleşmesi, gerek bu harekete dahil devletlerin içsel örgütlenmesi açısından gözetilmesi gereken ilkelerden biri olarak değerlendirilen, hizmette yerellik ilkesinin yaşama geçirilmesi için uygun bir yönetim kademesi olduğu kabul edilerek hazırlanmıştır. Türkiye Avrupa Konseyi'nin 15 Ekim 1985'te imzaya açtığı "Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı" nı 1988'de imzalayıp kabul etmiştir (Resmi Gazete, 03.10.1992 tarih ve 21364 sayı).

Küreselleşmede ikinci tür yerinden yönetim kavramı desantralizasyondur. Desantralizasyon; yerelleşmenin ağır bastığı ve merkezi yönetimde gerilimin arttığı durumlarda bazı yetkilerin yerel yönetimlere devredilmesi yoluyla gerilimin azaltılması eğilimidir. Bu yaklaşım Türkiye'den çok diğer dünya ülkelerinde pratik bulmuş bir yaklaşımdır. Dünya genelinde desantralizasyonun diğer aşamaları daha çok gelişmiş ülkelerde görülen yerel hükümetlerdeki polis, eğitim, sağlık gibi merkezi yönetim yetkilerinin de seçilmiş yerel yönetimlere (metropolitan polis, ulaşım vb.) devredilmesi şeklindedir (DPT, 2000).

3.3. TÜRK KAMU YÖNETİMİNDE DEĞİŞİM

Dünya'da kamu yönetimlerini etkileyen ve değişim süreçlerine yol açan nedenler, Türk Kamu Yönetimi için de geçerlidir. Kamu hizmetlerine yönelik beklentileri değiştiren bireycilik, rekabetçilik, karlılık, verimlilik, esneklik gibi değerlerin yönetim anlayışına egemen olmasını sağlayan ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel dinamikler, Türk Kamu Yönetimini de etkilemiştir (Sallan Gül, 1999:69).

Türk Kamu Yönetimi'nin; üstler-astlar arasındaki kademe sayısının fazlalığı, biçimsel ve değişmez nitelikteki kuralların egemenliği, yönetime katılma taleplerine kapalılığı, örgüt içi iletişimin tıkanıklığı ve yönetim ve denetime ilişkin görev, yetki ve sorumlulukların merkezileştirilmesi ölçüsünde katı ve dik bir yapıya bürünebilen ve bu özellikleriyle geleneksel yönetim anlayışının tipik bir formu olan "piramit tipi" örgütlenme yapısı; küreselleşme ve bilgi çağı ile daha çok seslendirilen

demokratikleşme, özgürleşme, bireyselleşme, esnekleşme, yerelleşme, merkezden çevreye yayılma taleplerinin yönetim alanında karşılık bulmasının önündeki başlıca engel olarak durmakta ve diğer pek çok soruna da dolaylı olarak kaynaklık etmektedir (Kayıkçı, 2007:182) .

3.3.1. Kamu Yönetiminde Değişimin Gerekçeleri

Dünyada yaşanan gelişmeler ve ülkemize özgü dinamikler uzun bir zamandır kamu yönetiminde yeniden yapılanma ihtiyacını ortaya koymuştur. Küreselleşen ve bilgi toplumu olma yönünde dönüşen bir dünyada, hiç bir ülkenin geçmiş kalıplar içinde kalmaya devam ederek kamu yönetimini geliştirmesi ve halkın beklentilerini karşılayacak hizmetleri üretmesi söz konusu değildir. Ülkemizin gündemine kamu yönetiminde yeniden yapılanmayı getiren ve küreselleşme sürecinin yansıması olan bu faktörler: serbestleşme, uluslararası finans kurumları, Dünya ölçeğinde ekonomik durgunluk ve bölgesel krizler ile ulaşımda ve bilgi iletişim teknolojisindeki gelişmeler olarak sıralanabilir.

3.3.1.1. Serbestleşme

1980’li yıllarda birlikte diğer birçok gelişmekte olan ülke ile birlikte bizde de başlatılan reformlar, ülkemizin uzun yıllara dayalı ithal ikameci ve içe dönük gelişme stratejisini değiştirmiştir. Yeni dönemde serbest piyasa mekanizması ve rekabete dayalı bir strateji içinde dışa açılma hedefi benimsenmiş, bu politika 1990’lı yıllara kadar başarılı bir şekilde uygulanmıştır. Ne var ki ülkemiz 1990’lı yıllarda dünyada hızlanan değişim sürecini 1980’li yıllarda olduğu kadar zamanında ve doğru algılamakta zorlanmış, gerekli uyumu gösterememiştir. 1980’li yıllarda uygulanan ve daha çok engelleri kaldırma üzerine kurulu birinci dalga yapısal uyum politikaları, yeniden yapılanmayı gerektiren ve daha zorlu olan ikinci dalga yapısal uyum politikaları ile tamamlanamamıştır.

Özellikle VII. Kalkınma Planı kapsamında gündeme getirilen ve 20 adet yapısal değişim projesi şeklinde ortaya konan bu ihtiyaç, uygulamada yeterince karşılık bulmamış ve değişim ertelenmiştir. Diğer bir ifade ile, daha çok engellerin kaldırılması ve serbestleşme üzerine kurulu reformlar yapılmış, ancak devletin rolünü yeniden tanımlayıcı ve genel olarak yeniden yapılanma gerektiren ikinci dalga reformlarda tam olarak başarıya ulaşılamamıştır.

Ekonomi, ticaret ve sermaye hareketleri konusunda sağlanan serbestleşmenin, kamu yönetimi alanında yeniden yapılanma ile bütünlenememesi sonucunda; ülkemizin genel yönetim yapısında uyumsuzluklar ve boşluklar oluşmuştur. Kapalı bir ekonomiye ve sanayi toplumu şartlarına göre kurgulanmış olan yönetim yapıları rekabete açık, hızlı ve esnek karar almayı ve uygulamayı gerektiren ve çeşitli kesimlerin taleplerine karşı duyarlılığın arttığı yeni ortama ayak uyduramamıştır.

3.3.1.2. Uluslararası finans kuruluşları

Artan borç yükü, yaşanan krizler ve bu krizler nedeniyle uluslararası finans kurumları ile birlikte oluşturulan istikrar programları da ülkemizde kamu yönetiminde değişimi etkileyen önemli bir faktör olmuştur. 1960 yılında sadece 992 milyon dolar olan dış borç, 1970 yılında 1,929 milyon dolara, 1980 yılında ise 16,227 milyon dolara ulaşmıştır. 1990 yılında bu rakam 49,035 milyon dolar olurken, 2001 yılında 115,110 milyon dolara sıçramıştır. Sözü edilen dış borç 1990'lı yıllarda hızla büyüyen iç borçlanma ile birleştiğinde, sürdürülemez bir dış denge ve mali açık nedeniyle oluşturmuş bu borç yükü, kısa vadeli tedbirler ile belli süre idare edilmesine karşılık, uzun vadede istikrarsızlık kaynağı haline gelmiştir (Başbakanlık, 2003a:57).

Sonuç olarak, dış ticarete yüksek düzeyde açıklar ile birleşen mali açıklar, makro ekonomik dengeleri bozmuş ve sürdürülemez bir büyüme ortamı doğurmuştur. Bu şartlar altında ülkemiz kaynak açığını kapatmak ve piyasalara güven vermek amacıyla, uluslararası finans kurumlarına başvurmak zorunda kalmıştır. WB ve IMF gibi kurumlar ağır borç yükü altında kalan ülkemize sağladıkları mali destek karşılığında çeşitli yapısal değişim projelerini benimseme koşulu getirmiş, bu kapsamda kamu yönetiminin yeniden yapılanmasına ilişkin hususlar da gündeme gelmiştir, 2001 krizi sonrası yaşananlar ve bugün yürütülmekte olan birçok reform bu etkinin açık bir göstergesidir.

3.3.1.3. Dünya ölçeğinde ekonomik durgunluk ve bölgesel krizler

İkinci Dünya Savaşından 1970'li yıllara kadar uzanan dönemde birçok ülke hızlı bir büyüme sağlamış ve bunu halkın yaşamına yansıtmıştır. 1970'li yıllarda dolara dayalı sistemin çökmesi, enerji krizleri ve artan belirsizlikler yeni bir dönem başlatmıştır. Bazı ülkeler bu yeni ortama uyum sağlayarak sorunları aşmaya

çalışırken, ülkemizin de aralarında bulunduğu diğer bazı ülkeler iç siyasi çekişmeler içinde enerjilerini tüketmiş, aşırı borçlanma sürecine girmiş ve sonuçta sürdürülemez bir noktaya gelmişlerdir.

Dünya ölçeğinde göreceli durgunluk ve çeşitli krizler ülkemizin ekonomik performansına yansımış, büyüme oranı 1950’li ve 1960’lı yıllar ile mukayese edildiğinde önemli oranda gerilemiştir. Örneğin I. Plan (1963-1967) döneminde ortalama % 6,6, II. Plan (1968-1972) döneminde ortalama % 6,3 olan GSMH büyümesi; III. Plan (1973-1977) döneminde % 5,2’ye, IV Plan (1979-1983) döneminde ise % 1,7’ye gerilemiştir. Aynı büyüme oranı V. Plan (1985-1989) döneminde % 4,7 olurken, VI. Plan (1990-1994) döneminde % 3,5, VII. Plan (1996-2000) döneminde % 3,8 olarak gerçekleşmiştir (Başbakanlık, 2003a:59).

Dünya ölçeğinde yaşanan ekonomik durgunluğun yanı sıra, karşılıklı etkileşimin yoğunlaştığı küresel ortamda, diğer bölgelerde veya ülkelerde yaşanan krizler de ülkemizi önemli oranda etkilemiştir. Asya krizi, Rusya krizi, Arjantin krizi gibi birçok kriz dünya ölçeğinde belirsizliği artırmış, özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Bütün bu gelişmeler, ülkemizin dış şoklara karşı direncini artıracak şekilde yeniden yapılanmasını gündeme getirmiş, değişen şartlara uygun büyüklükte ve nitelikte bir yönetim yapısı oluşturarak dış etkilerin aşılması tartışılmıştır.

3.3.1.4. Ulaşımda ve bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler

1980 sonrası dönem aynı zamanda iletişim ve ulaşım teknolojilerinde köklü değişimlerin yaşandığı, ticaretin ve sermaye hareketlerinin serbestleştiği, kültürel ürünlerin ve yaşam tarzlarının küresel medya aracılığı ile yaygınlaştığı bir dönem olmuştur.

Ulaşım ve iletişim altyapısında sağlanan gelişmeler, toplumsal mobilitayı artırmış, mesafeleri kısaltmıştır. Bireysel ve toplumsal bazda oluşan farklılaşma ise demokrasi taleplerini artırmış, temsili demokrasinin yetersizliği ortaya çıkmış, katılımcı demokrasi ve çoğulculuk güç kazanmıştır.

Bireylerin ve toplumların kendi hayatları üzerinde daha fazla inisiyatif talep ettiği bu dönem, ülkemizde de klasik vatandaş tanımını farklılaştırmıştır. Devlete atfedilen geleneksek değerlerin yerini, devletten beklenen hizmetler almaya başlamış, vatandaşların devlet ve kamu kurumları karşısında edilgen bir yapıdan, daha etkin bir anlayışa doğru değişiklikleri gerektirmiştir.

3.3.2. Yeni Kamu İşletmeciliği ve Türk Kamu Yönetimine Yansımaları

Türk Kamu yönetiminin büyüyen sorunları ve Uluslararası Kuruluşların baskıları, Türk Kamu Yönetimi'nin gündemine YKİ yaklaşımı ve bu yaklaşımın ilkelerini kapsayan reformları taşımıştır.

YKİ'nin en önemli ilkesinin, kamu yönetiminde piyasa mekanizmaları kullanılması olduğu söylenebilir. Bunun temelinde; etkin ve verimli hizmet sunumunu sağlamak için piyasa sistemine göre çalışan kurumların, kamu kurumlarından daha başarılı oldukları düşüncesi yatmaktadır. Rekabetin ve piyasa mekanizmalarının etkin hale getirilmesi yoluyla, kamu hizmeti sunumunda verimliliğin, üretkenliğin ve esnekliğin artırılması, denetim mekanizmalarının iyileştirilmesi ve yönetimde saydamlık gibi hedeflerin gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır (Eren, 2003:83-105).

Geleneksel kamu bürokratlarını, “kamu işletmecileri”ne dönüştürmek ve kamu yönetimindeki yönetsel kalıpları ortadan kaldırmak, YKİ ile getirilen yenilikler arasındadır. İnsan kaynakları yönetiminde sorumluluğu merkezi personel örgütlerinden ilgili hizmet kuruluşuna devretmek; daha esnek ve performans temelli insan kaynakları yönetimi teknikleri kullanmak; üst düzey yöneticiler için memur güvencesini ortadan kaldırmak ve performansa dayalı sözleşme sistemine geçmek; çalışanlarla ilgili modern performans değerlendirme teknikleri kullanmak; kamu kuruluşlarının yapılarını daha “esnek” ve işleyişlerini daha “şeffaf” hale getirmek; hizmet sunulan halkın müşteri olarak görülmesini sağlamak; bürokratik değerlere dayanan geleneksel kamu hizmeti kültürünü, piyasa değerlerine dayanan yeni bir kamu hizmeti kültürü ile değiştirecek politikalar geliştirmek, YKİ'nin diğer politika öncelikleri arasındadır (Ömürgönülşen, 2003:23).

Kamu hizmetlerinin sunulmasında kurala yönelik bir yönetim tarzından amaca yönelik bir yönetim tarzına geçme düşüncesi, YKİ'nin diğer bir özelliğidir. YKİ'de ayrıca kamu kuruluşlarının ve kamu hizmetlerinin performanslarının 3 E analizleri (ekonomiklik, etkinlik, etkililik) yoluyla ölçülmesi gerekliliğine önem verilmektedir. Kamu yönetimindeki hiyerarşik düzeylerin azaltılması, sadeleştirilmesi, yönetimde uygulamaya yakın alt kademelere mali ve yönetsel yetkiler devredilmesi konularına da değinilmektedir (Emre, 2003:166).

YKİ; kamu kesiminde ve iş örgütlenmesinde fordist ve bürokratik ilkeleri reddeden, bilgi çağının yeni yönetim anlayışı olarak ifade dilmektedir. Kamu mülkiyetinin özelleştirilmesi yoluna gidilmesi, müşteri tercihlerinin ön plana

çıkarılması, kamu kuruluşları ve bu kuruluşlara bağlı birimler arasında rekabetin teşvik edilmesi, mali kaynakların zorlanması pahasına “hami” rolüyle tüm vatandaşları koruyucu kanatları altına alan refah devleti anlayışı yerine tüketici-vatandaş taleplerini göz önünde bulunduran “sözleşmeci” devlet anlayışının benimsenmesi, kamu kesiminin alanının daraltılmasına karşılık bireyin ve özel kesimin alanının genişletilmesi, temsili demokrasi yerine bireysel tercihlere daha çok ağırlık veren piyasa demokrasisinin geliştirilmesi gibi uygulamalar, YKİ’nin gündelik hayata yansıdığı başlıca noktaları oluşturmaktadır (Halis, 1998:70).

YKİ, kamu örgütlerinde ekonomik değerleri ön planda tutmakta, diğer değerlere oranla ekonomik değerlere daha üstün bir yer vermektedir. Eşitlik, hakkaniyet, katılma ve yurttaşlık gibi değerlerse dışlanmaktadır. Bireycilik, kişisel yarar, demokrasiyi bireye öncelik vererek gerçekleştirme düşüncesi, sınırlı devlet, ekonomik değerlerin egemenliği, yönetsel hesap verebilirlik, profesyonellik ve rekabet, YKİ yaklaşımının temel aldığı değerler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ülkemizde, Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı, Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, yerel yönetimlerin yeniden yapılandırılmasına yönelik kanunlar, YKİ anlayışının temel ilkelerini Türk Kamu Yönetimi’nde uygulama düzeyine taşımıştır.

Başbakanlıkça yayınlanan, kamu yönetiminde yeniden yapılanma çalışmalarına genel gerekçe olarak nitelendirilebileceğimiz, “Değişimin Yönetimi İçin Yönetimde Değişim” isimli kitapta; çok aktörlülük, sorunları ortaya çıkmadan önlemeye dönük olma, sonuç ve hedef odaklılık, vatandaş müşteri olarak algılama, katalizör yönetim gibi kavramlar, Dünya’da kamu yönetimi anlayışının dönüşümde temel aldığı ilkeler olarak sıralanmıştır. 21. Yüzyıl kamu yönetimi anlayışının nitelikleri arasında; saydamlık, katılımcılık, hesap verebilirlik, etkililik ve verimlik, öngörülebilirlik, esneklik ve süratlilik ilkelerine değinilmiştir. Bu yönetim anlayışının uygulamada; piyasa araçlarını kullanan, sivil toplum kuruluşlarına ve bireye geniş bir alan tanıyan, yerel yönetim yapılarını ön plan çıkaran, performansa ve kaliteye dayanan, yatay organizasyon yapılarını ve yetki devrini gerektiren, hesap veren, çalışanları güçlendiren ve yetkilendiren bir yönetim olduğuna vurgu yapılmıştır (Başbakanlık, 2003a:27-31).

Genel giriş niteliğinde algılanabilecek bu bilgilerin Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı’nda uygulamaya dönük somutluk kazandığı görülmektedir. Yasalaşmamış olmasına rağmen içeriğinde barındırdığı ilke ve uygulamalar tekil

yasalar yoluyla hayata geçirilmeye çalışılan tasarı'nın genel gerekçesinde, 1990'lı yıllarda daha belirgin hale gelen yönetimde yeniden yapılanma ihtiyacının ihmal edilmiş olduğu ve ülkemizin bu alanda diğer ülkelerde yaşanan değişimin oldukça gerisinde kaldığı belirtilmiştir (Başbakanlık, 2003b:67). Tasarıda, kamu yönetiminin kuruluş ve işleyişinin temel ilkeleri arasında; kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde sürekli gelişim, katılımcılık, saydamlık, hesap verebilirlik, öngörülebilirlik, yerindelik, sonuca odaklılık sayılmıştır.

Tasarıyla yönetim yapımıza getirilmek istenen değişimler de YKİ izleri taşımaktadır. Merkezi yönetimin görev ve yetkilerinin önemli bir kısmının yerel yönetimlere bırakılması; kamu kuruluşlarında denetim yapısının iç ve dış denetim biçiminde yeniden düzenlenmek istenmesi; yöneticilerin görevlerini mevzuata, stratejik plan program, performans ölçütleri ve hizmet kalite standartlarına uygun olarak yürütmekle sorumlu olduklarının belirtilmesi, tasarıda değinilen diğer konulardır. Tasarıda değinilen personel sistemi de YKİ anlayışının izlerini barındırmaktadır. Bu bağlamda, üst düzey bürokratların siyasal iktidar değişimleriyle birlikte göreve gelip görevlerinden alınmaları, memur ve diğer kamu görevlilerinin değerlendirilmelerinde performans ölçütlerinin dikkate alınması, YKİ yaklaşımının diğer yansımalarıdır.

Mali saydamlık, hesap verme sorumluluğu, stratejik planlama ve performans esaslı bütçeleme de Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nda genel esaslar arasında sayılan kavramlardır. Bu kavramlar da YKİ'nin ilkeleri arasındadır.

Ülkemizde yönetim yapısı içinde son yıllarda ortaya çıkan bir uygulama da devletin yakından denetlemesi gereken alanlarda, merkezi yönetimin katı hiyerarşisi dışında örgütlendirilen bağımsız düzenleyici ve denetleyici kurumların oluşturulmasıdır. Kamu yönetimi reformunun getirdiği en önemli değişimlerden biri olarak bu üst kurullaşma uygulamaları dikkat çekicidir. Özelleştirmeler sonucunda özel sektöre devredilen ancak önemli görüldüğü için devletin de tamamen elini çekemediği alanların denetlenmesi amacıyla bu çeşit bir örgütlenme yoluna gidilmiştir.

Bağımsız düzenleyici kurum ve kurullar, devlet için yaşamsal öneme sahip olan sektörlerin düzenlenmesi ve denetlenmesi için kurulmuşlardır. Yaşanan yolsuzluklar ve siyasetçilerin bu yolsuzluklara sebep oldukları düşüncesi, bu kurumların meşruiyet kazanmasında önemli bir etki sahibi olmuştur.

YKİ yaklaşımında, merkezi yönetimin genel politika yapma işlevi dışında başka görevleri olmaması, kamu hizmetlerinin sunulması ile ilgili faaliyetlerin özerk kamu kuruluşları aracılığıyla yürütülmesi gerektiği ileri sürülmektedir. Bu bağlamda bağımsız düzenleyici ve denetleyici kurulların, Ülkemizde YKİ'nin uygulama alanında somutlaştığı bir örgütlenme biçimi olduğu söylenebilir.

3.3.3. Türkiye’de E-Devlet Yapılanması ve AB’nin Etkisi

Gelişen bilgi ve iletişim teknolojileri, ekonomik ve sosyal hayatın vazgeçilmez bir parçası olurken, devletin bu gelişmeye ayak uydurması ise bir zorunluluk haline gelmektedir. Karar alma sürecinin basitleştirilmesi ve kısaltılması ihtiyacı, modern toplumsal yaşamın bir gereği olmuştur. “Geleceğin devleti” olarak da tanımlanan “elektronik devlet”; temel olarak kamunun hizmet verdiği alanlarda bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanılması yoluyla daha şeffaf, vatandaşa daha yakın, daha ucuz ve daha iyi çalışan bir idari yapı oluşturulması olarak tanımlanmaktadır (İnce, 2009).

Avrupa Birliği, 1999 aralığında Helsinki’de, Türkiye’yi adaylık listesine eklerken, bir yandan da e-Avrupa girişimini başlatmıştır. Komisyon tarafından 1999’da e-Avrupa girişimini kabul edilmesinin ardından çalışmalar aralıksız devam etmiş, 24 Mayıs 2000’de Avrupa Komisyonu tarafından bir taslak eylem planı Feira’da yapılan Avrupa Birliği Zirvesinde, 19-20 Haziran 2000’de tartışılmış ve e-Avrupa eylem planı kabul edilmiştir. Feira zirvesiyle hemen eş zamanlı Varşova’da toplanan (11-12 Mayıs 2000) Avrupa Bakanlar Konferansı’nda, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri de, Lizbon’da Avrupa için ortaya konan stratejik hedefi benimsediklerini açıklamışlar ve bu hedefe üye ülkelerle birlikte ulaşabilmek için, “e-Avrupa benzeri bir Eylem Planı” (e-Avrupa+) yürürlüğe koyma kararı almışlardır.

E-Avrupa+ eylem planında yer alan hedefler:

- Bilgi toplumunun temel yapı taşlarını oluşturma çalışmalarının hızlandırılması
- Herkes için uygun fiyatlı iletişim hizmetlerinin sağlanması
- Bilgi toplumu ile ilgili müktesebata uyum sağlanmasıdır (Uçkan, 2003:29)

Haziran 2002’deki Sevilla toplantısında Birliğin “Herkes İçin Bilişim Toplumu” vizyonuna ulaşmak hedefi ile 2005 yılına kadar sürecek yol haritası

belirlenmiştir. Bu yol haritasında ulaşılmak istenen hedefler şunlardır (Demirel, 2009):

- E-devlet, e-eğitim ve e-sağlık başta olmak üzere modern çevrimiçi hizmetlerin sunumu
- Dinamik e-iş ortamının yaratılması
- Rekabetçi fiyatlarla yaygın geniş bant erişimi
- Güvenli bilgi altyapısının sağlanması

2004 yılı sonu itibarıyla, tüm üye devletler, temel kamu hizmetlerini elektronik olarak erişilebilir hale getirilecektir. Söz konusu elektronik hizmetler gerektiğinde interaktif olacaktır. Kişisel internet bağlantısı olmayan bireylerin kamuya açık internet erişim noktalarından da yararlanmaları hedeflenmektedir (Çayhan, 2009).

2001 Şubat'ında, Avrupa Komisyonu, aday ülke olarak Türkiye'yi de "e-Avrupa+ Eylem Planı" adıyla anılan bu plâna katılmaya davet etmiş, Türkiye daveti kabul ederek sözü edilen plana uyum sağlayıp gereklerini yerine getirmek üzere, 2001 sonlarında, Başbakanlık Müsteşarlığı'nın eşgüdümünde, Türkiye için bir eylem plâni hazırlama çalışmalarının başlatmıştır (Aktan, 2003:420).

Başlatılan yeni proje e-dönüşüm Türkiye Projesi'dir ve hedefi de 27 Şubat 2003 tarihli genelgede şöyle ortaya konmuştur: "Vatandaşlarımıza daha kaliteli ve hızlı kamu hizmeti" sunabilmek amacıyla; katılımcı, şeffaf, etkin ve basit iş süreçlerine sahip olmayı ilke edinmiş bir devlet yapısı oluşturacak koşulların hazırlanması; bilgi ve iletişim teknolojileri politikaları ve mevzuatının öncelikle AB müktesebatı çerçevesinde gözden geçirilerek yeniden düzenlenmesi ve e-Avrupa+ kapsamında aday ülkeler için öngörülen eylem planının ülkemize uyarlanmasıdır. Ayrıca bu programın sekretaryasını yürütme görevi TÜBİTAK'a verilmiştir (DPT, 2009d).

Başbakanlık tarafından Kasım 2001 tarihinde başlatılan e-Türkiye çalışmaları, "e-Avrupa+"daki taahhütlerle birlikte bilgi toplumu olmak için çeşitli platformlarda gündeme getirilen faaliyetlerin bir bütün olarak, kamu kadar; vatandaş, sivil toplum kuruluşları ve özel sektörü de yakından ilgilendiren ve birlikte çalışmayı gerektiren bir projedir. Proje kapsamının çok geniş olması nedeniyle, yapılacak işler; mevcut durumun tespiti, eğitim ve insan kaynakları, teknik ve hukuki alt yapının sağlanması, standartlar, güvenlik, e-ticaret, yatırım-planlama, arşiv ve dijital

depolama, uluslararası izleme ve koordinasyon, Ar-Ge çalışmaları, e-Avrupa+ çerçevesindeki işlerin takibi ve koordinasyonu ile ulusal bilişim sanayiinin desteklenmesi için yapılması gerekenler, olarak sıralanmıştır (TÜSİAD, 2001:29).

Yapılacak çalışmalarda, kamu ve özel ile sivil toplum kuruluşları ve akademik kesimin görüş, öneri ve katkılarıyla gereken stratejilerin belirlenmesi ve bu stratejilere göre hükümetçe saptanan politikaların uygulanması için ilgili bakanlıklar arasında işbirliği ve koordinasyonun sağlanması öngörülmüştür.

Türkiye'nin bilgi ve bilgi teknolojilerine olan kısa, orta ve uzun vadeli ihtiyacı makro ölçekte belirlenecek, uygulama planları yapılacak, gerekli mevzuat değişiklikleri hazırlanacak, her vatandaşın, her evin, her okulun ve her iş yerinin ve kamu yönetiminin gerekli bilgi alt yapısı, "Ulusal Bilgi Güvenliği" çerçevesinde sağlanarak, elektronik ticaret ve elektronik devlet gerçekleştirilecek, bilgi toplumu eğitimi için ilgili bakanlıklar ile ortak çalışmalar yapılacak, vatandaşa hizmet daha etkin hale getirilecek, vatandaşın gizlilik gerektirmeyen bilgilere elektronik ortamda ucuz ve kolay erişimi sağlanacak, kamu bilgisayar ağları oluşturularak bireylerin bu ağ üzerinden hizmet almaları desteklenecektir (Çayhan, 2009).

E-devlete geçişi sağlamak üzere çeşitli kamu kurum ve kuruluşları tarafından uygulanan vatandaş kimlik numaralama sistemindeki dağınık yapının giderilmesi amacıyla çıkarılan 2002/22 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile vatandaşlarla ilgili düzenlenecek tüm belgelerde MERNİS (İçişleri Bakanlığı Merkezi Nüfus İşler Sistemi) kapsamında verilen T.C. Kimlik Numarasının kullanılması öngörülmüştür. Aynı amaç doğrultusunda; vergi, vatandaşlık, sosyal güvenlik, vb. numaraların birleştirilmesine ilişkin bir tedbire Acil Eylem Planında da yer verilmiştir (DPT, 2009d). Artık T.C. Kimlik numarasıyla girdiğimiz hemen tüm kurumsal web sitelerinden ihtiyacımız olan bilgilere (sınav sonuçları, kimlik bilgileri, evrak takibi vs.) ulaşılabilecektir.

2003 yılı Ocak ayında hayata geçirilen ve vatandaş kimlik bilgilerine tek ve benzersiz bir numara ile ulaşılmasını sağlayan MERNİS Projesinin yanı sıra Vergi Daireleri Otomasyonu Projesi (VEDOP), Gümrük İdaresinin Modernizasyonu Projesi (GİMOP), Ulusal Yargı Ağı Projesi (UYAP), Polis Bilgisayar Ağı (POLNET), Saymanlık Otomasyonu Sistemi (Say2000i) ve Mevzuat Bilgi Sistemi halen sunulmakta olan ya da kısa zamanda sunulacak başlıca çevrimiçi kamu hizmeti uygulamalarıdır (Aktan, 2003:424).

Dönüşüm Türkiye Projesinin ve Kısa Dönem Eylem Planı çerçevesinde, kamuya ait bilgi ve iletişim teknolojileri uygulamalarının bütüncül bir yaklaşımla ele alınması, kamuya ait yatırım projelerinin kurumlararası koordinasyon ve bilgi paylaşımını esas alan bir anlayışla yürütülmesi, bilgi toplumu stratejisi oluşturulması, bilgi toplumunun gerektirdiği nitelikli insan kaynağı planlamasının yapılması, ülkemizin yazılım alanında uluslararası düzeyde mükemmellik merkezine dönüşümü yönünde politikalar belirlenmesi, internet altyapısının ve kullanımının, e-Avrupa 2005 hedeflerine uygun olarak geniş bant erişimini de içerecek şekilde yaygınlaştırılması ve bilgi güvenliğinin sağlanması yönünde çalışmaların sürdürülmesi öngörülmektedir. Sağlık bilgi yönetimi sisteminin oluşturulmasına yönelik olarak; başta hasta kayıtları olmak üzere, kullanılan sağlık ürünlerinin sınıflandırılması ve standardizasyonu ile klinik verinin kodlanması çalışmaları sürdürülecektir. Telekomünikasyon sektörünün hizmet yeteneğinin küresel düzeyde geliştirilmesi temel hedeftir. Bu hedef doğrultusunda; devletin düzenleyici rolü etkinleştirilerek rekabet ortamı geliştirilecek, ucuz, kaliteli hızlı ve güvenli hizmetler sunan, kullanıcıya seçim olanakları tanıyan piyasa yapısının oluşumu sağlanacaktır (DPT, 2009e).

AB liderleri, Haziran 2002'deki Sevilla zirvesinde onaylanan Eylem Planı 2005'te uygulamaya yönelik önergeyi onaylayınca AB'ye üye ülkeler için e-Avrupa, aday ülkeler içinse e-Avrupa+ olarak belirlenen program bütün ülkeler için e-Avrupa 2005 olarak yeni bir kimlik kazanmıştır (Çayhan, 2009). Eylem planına göre, 2005 yılının sonu itibarıyla bütün geniş bant bağlantılarının yapılması öngörülmüştür. 2003 sonunda vatandaşlara ve kurumlara yönelik olarak bilgisayar sistem bileşimlerinin farklı ortamlarda işlevselliğin sağlandığı e-devlet servisleri sunulacağına ve 2004 sonunda, kamu hizmetlerinin bütün potansiyel geniş bant ağlarından erişilebilir şekilde verilmesi sağlanacağına değinilmiştir. Günümüzdeyse, bu geniş bant bağlantıları sayesinde bütün vatandaşlar kamu internet erişim noktalarına (Public Internet Access Points - PIAP) kolayca erişebilmektedir. İkinci eylem planı AB'nin önceliklerini güncelleştirmiş ve süreçte ayarlama yapmıştır.

E-Türkiye yapılanması süreçleri Türkiye'nin e-Avrupa'ya ilişkin kriterlerin tamamının 2006 yılında yerine getirmesi gerektiği belirtirken, birliğin projeler için ayırdığı fondan yararlanabilmek için fonun bitiş tarihi olan 2006 yılı baz alınmış, bu amaçla öngörülen KAMU-NET organizasyon yapısı bağlamında, AB ile eşgüdüm ve

standardizasyon, yazılım, donanım, iletişim ve veritabanı, hukuk ve bilgi güvenliği komisyonları tarafından gerçekleştirilmesi planlanmıştır (DPT, 2009e).

3.3.4. Türkiye’de Kamu Bilgi Altyapısı Kurulmasına Yönelik Kararlar ve Çalışmalar

Türkiye’de bilim ve teknoloji politikalarının oluşturulduğu en üst düzeydeki karar alma mekanizması Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu (BTYK) tarafından işletilmektedir. 1983 yılında kurulmuş olan BTYK, yukarıda özetlenen gelişmeleri değerlendirerek, 1997 Ağustos ayında bir dizi karar almıştır. Alınan 29 karardan 3’ü doğrudan doğruya bilgi altyapısının kurulmasına ilişkindir. Bu üç karar şunlardır:

- Ulusal Enformasyon Altyapısı Ana Planının (TUENA) hazırlanması,
- Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezinin (ULAKBİM) kurulması,
- Elektronik Ticaret Ağı kurulması.

BTYK tarafından alınan kararlar elektronik devlet kavramına yaklaşma açısından alınan ilk resmi kararlar seti olması yönüyle büyük öneme sahiptir ve TUENA Raporu da kamu hizmetlerinin elektronik ortamlarda yürütülmesi hususunda çalışmaların yer aldığı ilk resmi rapor olması açısından önemlidir. Bu çerçevede oluşturulan TUENA Raporu, Türkiye bilgi altyapısının mevcut durumunun belirlenmesi ve geliştirilmesi amacıyla geniş bir yelpazeyi kapsayacak şekilde hazırlanmıştır. Raporda, kamu hizmetlerinin elektronik ortamda sunulmasına, yani Raporun kendi deyiimiyle “kamunun enformatizasyonuna” ilişkin hususlara yer verilmiş ve konu daha çok teknik bazda ele alınmıştır (Aktan, 2003:426).

BTYK’nun 1997 yılında almış olduğu kararlar doğrultusunda başlatılan çalışmaların sonuçları ise Kurul’un 1998 yılında yapılan toplantısı neticesinde kabul edilen raporda özetlenmekte ve bir sonraki dönem için yeni kararlar alınmaktadır. Raporda dikkati çeken bir başka husus da kamu sistemi içerisinde kurulacak bir “bilgi anayolu” kavramından ilk kez bahsedilmesidir. Bununla birlikte, daha önceki raporda içeriği belirtilmeyen Kamu-Net Projesinin kapsamı da ortaya çıkmaktadır.

BTYK kararları çerçevesinde yayımlanan 1998/13 no’lu Başbakanlık Genelgesi ile Kamu-Net Üst Kurulu kurulmuştur. Söz konusu Kurul tarafından koordine edilen çalışmaları içeren Mayıs 2000 tarihli “Ulusal Bilgi Sistemi Raporu” başlıca kamu birimlerinin birbirlerine ağ teknolojisi yardımıyla bağlanarak hizmetlerin elektronik ortamda yürütülmesine ilişkindir. Raporda, kamu hizmetlerinin bu şekilde yürütülmesi için kamu yönetiminin yeniden

yapılandırılmasının gerekli olduğuna da değinilmekte ve idari, mevzuat ve personel yapılanmasının nasıl olması gerektiği kısaca anlatılmaktadır. Bu yapılanmalarla birlikte elektronik yönetimin oluşturulacağı vurgulanmakta ve kamu birimlerinin bilişim sistemlerinin birlikte çalışacağı bütüne de “Ulusal Kamu Bilgisayar Ağı (Kamu-Net)” adı verilmektedir. Kamu-Net çerçevesinde, Başbakanlık Yönetim Bilişim Sistemi yardımıyla kamu birimleri arasındaki iletişim ve yazışmaların elektronik posta ile yapılması, Mevzuat Bilgi Bankası kurulması, kamu kurumlarının yazışma ve dosyalama sisteminin oluşturulması, hükümet faaliyetlerinin internet ortamında izlenmesi, elektronik başvuru ve takibinin yapılması, kamu bilgisayar kullanım durumunun izlenmesi, kamu yazılım merkezinin kurulması, kamu kurumlarında “vatandaş sayfası” oluşturulması, kamu kurumlarının yeniden yapılanma faaliyetlerinin izlenmesi, evrak akış ve takibinin internet üzerinden yapılması öngörülmektedir. Raporda, sistemin sağlayacağı temel faydaların; vatandaşa daha hızlı, kapsamlı ve kaliteli hizmet verilmesi, hükümete bilgiye dayalı destek sağlanması ve kamu kurumlarının yeniden yapılanması için temel oluşturulması olduğu belirtilmektedir (Başbakanlık İdareyi Geliştirme Başkanlığı, 2009). Tablo 3.11’de Türkiye’de 2000 yılı kamu yatırım programına alınmış bilgi ve iletişim teknolojisi yatırımları görülmektedir.

Tablo 3.11. 2000 yılı kamu yatırım programında yer alan bilgi ve iletişim teknolojisi yatırımları (İnce, 2009)

<i>Kuruluş</i>	<i>Proje Adı</i>	<i>Karakteristik</i>	<i>Tarih</i>
Başbakanlık	Kamu-Net Projesi	Makine-Teçhizat	1999-2000
Gümrük Müsteşarlığı	Gümrük İdaresi Oto. Projesi (GİBOS)	Makine-Teçhizat	1995-2001
Hazine Müsteşarlığı	Hazine Veri Sistemleri Projesi	Müşavirlik, Makine-Teçhizat	1994-2000
Hazine Müsteşarlığı	Devlet Borçları Muhasebesinin Otomasyonu Projesi	Müşavirlik, Makine-Teçhizat	1998-2001
Sayıştay Bşk.	Sayıştay Denetimini Geliştirme Projesi	Müşavirlik, Makine-Teçhizat	2000-2000
Adalet Bakanlığı	Adli Sicil Bilgisayar Alımı ve Onarımı	Makine-Teçhizat	2000-2000
İçişleri Bakanlığı	MERNİS Projesi	Müşavirlik, Makine-Teçhizat	1997-2000
Maliye Bakanlığı	Kamu Mali Yönetim Projesi	Müşavirlik, Makine-Teçhizat	1995-2001
Emniyet Gn.Md.	Haberleşme Projesi	Makine-Teçhizat	1991-2003
Emniyet Gn.Md.	Bilgi İşlem Projesi	Makine-Teçhizat	1996-2003
Tapu ve Kad. Gn.Md.	TAKBİS Projesi	Bilgi Sistemi Oluşturulması	1997-2001
Tapu ve Kad. Gn.Md.	GAPBİS Projesi	Bilgi Sistemi Oluşturulması	1997-2000

Başlatılan ve planlanan kamu çalışmalarına ve yatırımlarına bakıldığında, MERNİS ve MEBSİS gibi büyük ve toplumun tamamını ilgilendiren projelerin yanı sıra, kurumların bireysel faaliyet alanlarıyla ilgili olan daha küçük projelerle de karşılaşmaktadır. Örneğin, vatandaşlık bilgilerini içeren bir veri tabanının oluşturulmasına yönelik olan MERNİS projesi, kamunun yürüteceği birçok başka çalışmaya temel oluşturacak, elektronik devlete geçiş aşamasında da temel yapı taşlarından biri olacaktır (TÜSİAD, 2001:141-144).

Türkiye AB sürecinde bilgi ve iletişim teknolojisi yatırımları neticesinde e-devlet yapılanmasına ilişkin önemli gelişmeler kaydetmiştir. 2007 ve 2008 yıllarında internet erişimi ve sahipliği açısından önemli bir artış sağlanmakla birlikte, ülkemiz ve AB’de hanelerde internet erişimi ile genişbant internet sahipliği oranları arasında büyük fark bulunmaktadır. TÜİK tarafından yapılan Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanımı Anketlerinin sonuçları (2007, 2008 yıllarına ait) ile Girişimlerde Bilişim Teknolojileri Kullanımı Anketlerinin sonuçları (2004, 2006, 2007 yıllarına ait), vatandaşlarımızın ve özel sektörün kamu hizmetlerine elektronik ortamlardan erişim seviyesinin ölçülmesi konusunda bilgi vermektedir.

Hanelerde internet kullanım oranlarına bakıldığında; 2004 yılında 13.3 olan oran 2008 yılında 32.2 olmuş, ancak aynı dönemlerde AB 27 ülkelerinde bu oran sırasıyla 47 ve 64 olarak gerçekleşmiştir. Hanelerde internet erişimi ve geniş bant internet sahipliği açısından AB 27 ülkelerinde 2007 yılında 42 olan oran 2008’de 49, Türkiye’de ise sırasıyla 15.5 ile 21.2’dir. Türkiye ve AB 27 ülkeleri internet erişimine sahip girişimlerin oranı açısından karşılaştırıldığında Türkiye 89.2 iken AB-27 ülkelerinde aynı oran 93.0’dır. Genişbant internet erişimine sahip girişimlerin oranı Türkiye’de 85.0, AB 27 ülkelerinde 81.0’dır (DPT, 2009e).

Anket sonuçlarına göre; internet kullanan hane halkı bireylerinin kamu hizmetlerine internet üzerinden erişim oranının 2007-2008 yıllarında %26 civarında sabit bir seyir izlediği, 2006-2007 döneminde internet erişimi bulunan girişimlerin kamu kurum ve kuruluşlarıyla iletişimde interneti kullanma oranının %66,2’den, %68,8’e yükseldiği görülmektedir. Anket sonuçlarına göre, bireylerin kamu hizmetleri ile ilgili işlemlerinde e-devlet hizmetlerini kullanmayı tercih etmelerini engelleyen hususlar arasında, ilgili kamu birimlerinde yüz yüze yürütmek istemeleri %71,8 oranla başlıca neden olarak ortaya çıkmaktadır. En önemli ikinci neden ise %16,8 ile ilgili hizmete internet üzerinden erişimin güç olması ya da talep edilen

hizmetin çevrimiçi sunulmamasıdır. Güvenlik ile ilgili kaygılar %5,4, maliyetle ilgili kaygılar %0,9'dur (DPT, 2009e)

Pazar taleplerine uygun mal ve hizmet üretilerek rekabet gücünün artırılması ve dünya hâsılasından daha yüksek pay alınabilmesi için Ar-Ge ve yenilikçilik faaliyetleri alanında sağlanan teşvikleri düzenlemek üzere hazırlanan 5746 sayılı Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun'un 12 Mart 2008 tarihinde yürürlüğe girmesiyle birlikte, özellikle kriz sonrası dönemde özel kesim Ar-Ge harcamalarının daha da artacağı tahmin edilmektedir. Tablo 3.12'de Türkiye ve AB'nin 2007 yılında Ar-Ge ve yenilikçilik göstergeleri verilmektedir.

Tablo 3. 12. Ar-Ge ve yenilikçilik Türkiye - AB-27 karşılaştırması (2007 Yılı) (DPT, 2009e)

<i>Ar-Ge ve Yenilikçilik Göstergeleri</i>	Türkiye	AB 27
Ar-Ge Harcamalarının GSYİH içindeki payı (yüzde)	0,79	1,83
<i>Kamu</i>	0,46	0,65
<i>Özel Sektör</i>	0,33	1,18
Gençlik Eğitim Düzeyi (yüzde)	45	78
100 kişi başına düşen 25-64 Yaş Arası Üniversite Mezunu	9,7	23,5

Tablo 3.12'de görüldüğü üzere Ar-Ge harcamalarının GSYİH içindeki payı 0,79 ile AB 27'nin 1,83'lük ortalamasının çok altındadır. Gençlik eğitim düzeyi ve 100 kişi başına düşen 25-64 yaş arası üniversite mezunu %45 olan gençlik eğitim düzeyi %78'lik AB-27 ortalaması ve 9,7 olan 100 kişi başına düşen 25-64 yaş arası üniversite mezunu sayısı 23,5'lik AB-27 ortalamasının oldukça altında kalmaktadır. Tablo 4.12'de ülkemizde kamunun Ar-Ge harcamalarının, GSYİH içindeki payı açısından 0,46 ile özel sektörün(0,33) önünde olduğu görülmektedir.

AB ile karşılaştırmak üzere kullanılabilecek olan milyon kişi başına düşen AB'den alınan patent sayısı ise ülkemizde 2007 yılında 0,55 ve 2008 yılında 0,48'dir. Ülkelerin yenilikçilik performansını değerlendirme de kullanılan bu göstergenin 2005 yılı itibarıyla AB-27 ortalaması 105,7'dir (DPT, 2009e)

Ülkemizin elektronik devlete geçişi ile ilgili olarak arzu edilen başarıyı yakalaması için, kamu hizmetlerinin; bilgi ve iletişim teknolojilerinin imkânlarından yararlanılarak, elektronik ortamlarda, vatandaş ve iş dünyasının ihtiyaçlarına odaklanmış, birlikte işler ve bütünleşik bir anlayışla sunulması amaçlanmalı ve buna ilişkin yatırımlara devam edilmelidir. Bu süreçte, kamu hizmetlerinin daha etkin ve

etkili sunumunun yanı sıra, vatandaşların ve iş dünyasının bu hizmetlere erişim imkân ve yeteneklerinin artırılması da büyük önem taşımaktadır.

Sözü edilen gelişmeler e-devlet uygulamaları için yeterli değildir, zira elektronik devlet uygulaması, geleneksel devletin içerisinde ve onun üzerine inşa edilmektedir. Kamu yönetimi içerisindeki mevcut kurumlar, elektronik devlete geçildiğinde iş görme yöntemleri değişse de yine benzer fonksiyonları yürütmektedir. Aradaki fark, hizmet sunumundaki yeni yaklaşımlardan ve hizmeti sunarken kullanılan araçlarından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye gibi elektronik devlet uygulamasına geçme düşüncesinde olan bir ülkenin kamu yönetimi sistemi içinde yer alan mevcut kurumlarının öncelikle taşıdıkları hizmet sorumlulukları ve görevleri çerçevesinde bilgi ve iletişim araçlarını kullanma kapasiteleri artırılmalıdır. Hazırlık safhasında ise her bir kurum, belirli teknik, idari norm ve standartlar ile yasalar çerçevesinde halihazırda sunduğu hizmetlerin kalitesinin nasıl artırılabilir, nasıl vatandaş merkezli hale getirilebileceği, bunun için ne kadar kaynak gerekeceği konularında ön çalışma yapmalıdır.

3.3.5. Küreselleşmenin Türk Devlet Yönetimi ve Hukuk Sistemine Etkileri

Bilgi toplumuna doğru yaşanan süreçte, küreselleşme ve demokratikleşme eğilimleri, yönetimleri adem-i merkeziyetçiliğe, şeffaflığa, etkinlik ve verimlilik ilkelerine göre hareket etmeye, katılıma doğru yöneltmektedir. Meydana gelen değişiklikler, örgüt ve toplum yapılarını yeni ihtiyaç ve gelişmelere uymaya zorlarken diğer taraftan da, yönetim yapılarında, nispi olarak küçülme ve yerelleşme gibi iki eğilimi öne çıkarmaktadır. Türk yönetim sistemi de doğal olarak, tüm dünyadaki bu gelişmelerden etkilenmekte ve bu gelişmeler paralel olarak, yeniden yapılanma tartışmalarına konu olmaktadır. Bu tartışmaların odağını ise, adem-i merkeziyetçilik, demokratikleşme ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesi gibi konular oluşturmaktadır.

Özellikle WB, WTO, IMF, OECD ve AB gibi uluslararası örgütler aracılığıyla, gelişmekte olan ülkeler devlet yapılarında önemli yapısal dönüşüm çalışmaları başlatılmıştır. Türkiye, küreselleşme süreci ve AB bağlamında, 1999 yılından itibaren Türk Kamu Yönetimi'nin AB ile uyumlaştırılması noktasında önemli reformlar gerçekleştirmiştir.

24 Ocak 1980 kararlarıyla başlayan yapısal dönüşüme ve istikrara dayalı uyum politikaları, küreselleşme sürecinde ülke ekonomisini, piyasa ekonomisi

etrafında şekillendirirken, 1990’lardan sonra ise buna ilave olarak siyasal ve yönetsel yapıda yeniden yapılanma hareketlerini eklenmiştir.

Türk Kamu Yönetiminin mevcut yapısı irdelendiğinde; aşırı bürokratik, hantal gelenekçi, halkın yönetime katılmadığı, katı merkezîyetçi, geç işleyen bir adalet mekanizmasına sahip, siyasallaşmanın ve kayırmacılığın ön planda olduğu bir yapı göze çarpmaktadır. Böyle bir yapıda Türkiye’nin sahip olduğu sorunlar şu şekilde sıralanabilir (Akgül, 1999: 35):

- İnsan hakları ve demokratikleşme sürecinde geri kalmışlık,
- Politik istikrarsızlık ve partizanlık,
- Seçim kampanyalarındaki finansman problem,
- Benzeri olmayan merkezi planlama anlayışı,
- Kamu kurumları arasında fazla çatışma alanı olması,
- Devletten soğutacak kadar kötü devlet hizmeti,
- Milyarlarca liralık devlet israfı ve konut imkanlarıyla gösteriş merakı,
- Verimsiz çalışan hantal ve kalitesiz kamu yönetim sistemi,
- Verimsiz devlet istihdam politikası,
- Siyasi, ekonomik ve sosyal alandaki hukuka ve ahlaka aykırılıklar,
- Kamu kaynaklarının bölüşümü ve yaygın yolsuzluk.

Bu sorunlar göstermektedir ki; devlet sisteminde reformlar yapılması, vatandaş devlet ilişkilerinin revize ve restore edilmesi, sivil toplum örgütlerinin güçlendirilmesi ile kamu yönetiminin baştan başa yeniden yapılandırılarak sürekli gelişen, hesap verebilen, katılımcı, saydam, öngörülebilir, etkin, adil, hizmetlerde yerelliği sağlayan ve bilgi teknolojilerinden etkin bir şekilde yararlanabilmesine olanak sağlayan bir yapının inşası gerekmektedir. Bu nedenle kamu yönetiminde AB ile uyumun sağlanabilmesi doğrultusunda, kamu yönetimi sisteminde önemli reformların yapılmasına ve bunların kararlıkla uygulanmasına ihtiyaç vardır.

1990’lı yılların sonunda, Türk Kamu Yönetimi’nde olumsuzlukların yaygınlaşması ve uluslararası arenada meydana gelen gelişmeler, AB’ye giriş konusunun daha somut bir nitelik kazanmasına neden olmuştur.

Ülkemizin Aralık 1999 tarihinde Avrupa Birliği üyeliğine aday olması ile, Avrupa Birliği’ne entegrasyonu sağlayacak reformların hızla gerçekleştirilmesi önem kazanmıştır. Söz konusu reformların önemli bir bölümünü kamu ekonomisi ve kamu yönetimine ait reformlar oluşturmaktadır. Kamu yönetiminin sorunlarının çözümü,

bu bağlamda büyük ölçüde AB'ye uyum sürecinde ele alınacak yeniden düzenlemelerle gerçekleşecektir (Parlak, 2005:382).

Türkiye AB süreci bağlamında birtakım yasal düzenlemelerde bulunarak, kamu yönetimini, AB'nin mevzuatına uyumlu hale getirme anlamında önemli adımlar atmıştır. Türkiye'ye aday ülke statüsünün verildiği 1999 yılından günümüze kadar geçen sürede, bu anlamda atılan adımları, AB ilerleme raporları ve yasal düzenlemeler perspektifinden incelemek isabetli bir açılım sağlayacaktır. Türkiye'nin AB'ye katılım sürecine ilişkin İlerleme Raporları, siyasal-yönetmel yapılarının işleyişinde ve yapısal durumunda önemli değişikliklere neden olan unsurlar arasındadır. Bu bağlamda 1999 yılından başlamak üzere günümüze kadar AB sürecine uyum maksadıyla yapılan yasal ve Anayasal düzenlemeler bu raporlarda ifadesini bulmuştur.

Türkiye'nin AB'ye aday ülke bir olması, iç hukukunu çeşitli yönleriyle etkilemiştir ve etkilemeye de devam edecektir. Türkiye tam üye adaylığına kabul edilmeden önce de “Gümrük Birliği” anlaşması doğrultusunda, dış ticaret ve gümrük rejiminde önemli değişiklikler yapmıştır. Fakat Türkiye'nin 1999 yılının aralık ayında tam üyeliğe aday kabul edilmesinin ardından, Türk Hukukunu ve Kamu Yönetimi Sistemini başlı başına değişikliğe uğratacak yeni bir süreç de başlamıştır. Zira Türkiye de diğer aday ülkeler gibi, hukuk ve idari yapısını Kopenhag Kriterleri'ne uyumlu hale getirmek durumunda kalmıştır (OECD, 2003: 26).

Türkiye için bu uyum süreci AB adaylığının bir gereği olmanın yanında, dünya ölçeğinde gerçekleşen ve bu çalışmanın ana çerçevesini oluşturan küreselleşme sürecinin ve de küresel sürece uyumun gerekleriyle de ilintili bir durumdur. Örneğin uluslararası anlaşmazlık ve ihtilafların çözümünde “tahkim” dünya ölçeğinde yaygınlık kazanmıştır. Türkiye ise bu duruma hukuksal uyum sağlamak amacıyla anayasasında önemli bir değişiklik yapmış ve Danıştay'ın idari işlerle alakalı yargı yetkisine, “kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinde bunlardan doğan uyuşmazlıkların milli veya milletlerarası tahkim yoluyla” (Anayasa, 2002: 57) çözülebilmesine olanak sağlayacak bir hüküm eklemiştir. Böylece uluslararası hukuk sistemiyle uyum sağlamak adına önemli bir adım atmıştır. AB ve OECD'nin 1992 yılında yayınlamış oldukları “SIGMA (Yönetişim ve Yönetimde Gelişme için Destek Programı) ile kamu yönetimlerinin AB yönetsel alanıyla uyumlaştırılması amacıyla bir takım reformlara ihtiyaç

duyulduğu ifade edilmiştir (Akdoğan, 2008:24). Bu doğrultuda, demokrasi ve hukukun üstünlüğü bağlamında önemli adımlar atılmıştır.

3.3.5.1. Türkiye'nin yargı sisteminde yaptığı uyum çalışmaları

Yargı sistemindeki başlıca yasal değişim, siyasi suçlarla ilgilenen Devlet Güvenlik Mahkemeleri (DGM) reformuyla alakalı olmuştur. 1998'de, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin, DGM heyetinde askerî bir hakimin bulunmasının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne aykırı olduğunu bildirilmesiyle birlikte, "DGM'lerden askerî hakimi çıkaran anayasal ve yasal değişiklikler TBMM tarafından kabul edilerek 22 Haziran 1999'da yürürlüğe girmiştir (2001 İlerleme Raporu, 16). Daha sonra "DGM'lerin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun" ile "Çıkar Amaçlı Suç Örgütleriyle Mücadele Kanun'unun" bazı maddelerinde değişiklik yapılarak DGM'lerin görev ve yetkilerine sınırlandırma getirilmiştir (2001 İlerleme Raporu, 13). Bu kapsamda bankacılık sektöründeki örgütlü suçlar ve sahtecilik gibi konular DGM'lerin görev sahası dışında bırakılmıştır. Ayrıca bir tutuklu ile avukatının, bir kamu görevlisi nezaretinde görüşmelerine düzenleme getirilerek, tutukluyla avukatıyla baş başa görüşebilme hakkı tanınmıştır.

Türkiye'nin AB hedefi ve uyum paketleri çerçevesinde 1982 Anayasası'nın DGM'leri düzenleyen 143. maddesi 2004 yazı başında yürürlükten kaldırılmış, bunu 5190 sayılı Kanunla DGM'lerin kaldırılması ve bunların yerine Özel Ağır Ceza Mahkemelerinin kurulması izlemiştir. Buna ilave olarak DGM başsavcılığı da kaldırılmıştır. DGM dahilindeki organize suçlar, Ceza Kanunu'nun 312. maddesi kapsamına giren suçlar, terör ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi suçları yargılama yetkisi, yeni kurulan Bölge Ağır Ceza Mahkemelerinin yetki alanına bırakılmıştır. (2004 İlerleme Raporu, 19). DGM'ler görevde bulundukları sürede askeri hakim, yargılama usulleri, işkence gibi konular bakımından gerek ulusal gerekse de uluslararası boyutta yoğun olarak eleştirilmişlerdir. Bu açılardan DGM'lerin kaldırılmış olması ileri bir adımdır.

Ayrıca 1999 yılında kabul edilen yasa ile devlet memurlarının ve güvenlik görevlilerinin yargılanmalarını kolaylaştıran bir adım atılmıştır. Bu yasayla tatbikat yerel idari kurulların onayından çıkarılmıştır. Bu da yine AB'ye uyum çerçevesinde atılmış ileri bir adımdır. Yine "Siyasî partiler sistemiyle ilgili olarak, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Ağustos 1999'da Siyasî Partiler Kanunu'nda siyasî partilerin kapatılmasını ve üyelerinin siyasî hayata katılmaktan men edilmelerini zorlaştıran

bazı değişiklikler yapmıştır. Bu kapsamda Anayasa'nın 68. ve Siyasi Partiler Yasası'nın 101. maddesinde değişiklik yapılarak parti kapatma zorlaştırılmıştır. Türk siyasi tarihinde siyasi partilerin sık sık kapatılmış olması ve bu uygulamaların AB tarafından sürekli eleştiri konusu yapılması nedeniyle, bu düzenlemeler ile AB ile uyum noktasında ilerleme sağlanmıştır. Yapılan bu düzenlemeler AB tarafından da olumlu bulunmuştur.

2001 yılında kabul edilip, 2002 yılında yürürlüğe giren Yeni Medeni Kanun ile; kadın ve erkek eşitliği (Anayasa'nın 41. maddesine binaen 'aile reisliği' kavramı kaldırılarak ve "Aile Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır (Anayasa, 2002: 22)" ilavesi yapılarak), dernek kurma özgürlüğü (Anayasa'nın 33. maddesinde değişiklik yapılmıştır ve Dernekler Yasası'nın 7, 11 ve 12. maddelerinde değişiklik yapılarak), çocukların korunması (Anayasa'nın 182 ve 282. maddelerinde değişiklik yapılarak) gibi noktalarda değişiklikler getirmiştir (2002 İlerleme Raporu, 13). Böylece uluslararası hukukun temel prensiplerinden olan eşitlik ve özgürlük alanlarında önemli düzenlemeler yapılmıştır.

Dernek kurma özgürlüğüyle ilgili olarak, yasal çerçeve Vakıflar Kanununda Şubat 2008'de yapılan değişiklikle daha da iyileştirilmiş, getirilen yeni hükümler, vakıf kurmak için gerekli şartları yumuşatarak, vakıfların faaliyetlerini düzenleyen çerçeveyi kolaylaştırmış, bunlara ilaveten, kanun, vakıflar için en yüksek karar mekanizması olarak "Vakıflar Meclisi"nin kurulmasına ve vakıfların bu yeni yapıda bizzat temsil edilmesine imkan sağlamıştır (2008 İlerleme Raporu, 12).

1999 yılından itibaren hakim ve savcıların; alternatif hapis cezaları, insan hakları ve genel olarak Avrupa Topluluğu Hukuku konularında eğitimlerine ilişkin faaliyetlere başlanmıştır (1999 İlerleme Raporu, 10). Daha sonraki yıllarda hakim, savcı ve noterlerin eğitimiyle ilgili olarak Adalet Akademisi kurulmuştur. 2003-2004 yıllarında Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi ve AİHM içtihatları konusunda seminerlerle desteklenen eğitimler verilmiştir. Ayrıca AB hukuku konusunda tercüme edilmiş el kitapları adli yargı personellerine ve kolluk kuvvetlerine dağıtılmıştır (2004 İlerleme Raporu, 21). Bu ve benzeri adımlar, adalet mekanizmasının işleyişinde çok önemli bir unsur olan uygulayıcıların, AB süreci bağlamında uluslararası hukuk çevreleriyle uyumlu bir yapıya kavuşmaları bağlamında bilinçli hale getirilmelerine ilişkin önemli düzenlemelerdir. Zira "Avrupa standartlarına uyum sadece bir mevzuat meselesi değildir; Türkiye'nin hukuk uygulayıcılarının zihniyetinin de köklü değişikliklere uğraması gerekmektedir.

Yine Türk hukuk sisteminin uluslararası hukukla uyumlaştırılması adına çok önemli bir adım, 2004 yılında Anayasa'nın 90. maddesinde yapılan değişiklikle atılmıştır. Böylece Türkiye tarafından onaylanmış olan uluslararası anlaşma ve sözleşmelerin iç hukuka üstünlüğü kabul edilmiştir (Uzun ve Önen, 2004: 19). Bu değişiklik gereği, iç hukukla uluslararası anlaşmalar arasında bir ihtilaf söz konusu olduğunda, Türk Yargısı uluslararası anlaşmaları uygulamak zorundadır. Bu değişiklikleri içeren uyum paketi, Türk Yargı Sistemi'nin uluslararası hukuk sistemiyle örtüşmesini ve paralellik sağlamasını destekleyen çok önemli bir adım niteliğindedir. Bu yönüyle küreselleşme yolunda, hukuksal uyum noktasında yapılmış ciddi bir değişikliktir. Türkiye'nin AB'ye olası tam üyeliği durumunda aynen Avrupa'da olduğu gibi Türkiye'de de ikili bir hukuk düzeni geçerli olacak ve Türk iç hukukunun AB hukuk sistemine tabiiyeti sürecektir. Ayrıca böyle bir durumda Türk mahkemeleri sadece AİHM'in değil Avrupa Adalet Divanı'nın içtihatlarıyla da bağlı olacaktır.

Hukuk alanında atılan önemli adımlardan bir tanesi de Yargıtay'ın iş yükünü hafifleten "İstinaf Mahkemeleri Kanunu'nun" 2004 yılında kabul edilerek 2005 yılında yürürlüğe sokulmasıdır. İstinaf Mahkemeleri'nin kurulması bahsedildiği ciddi anlamda Yargıtay'ın iş yükünü azaltan ve genel kamu açısından, hukuksal anlamda önemli noktalarda alt derece mahkemelerinin rehberlik görevine yönelmelerini sağlayan önemli bir değişikliktir (2004 İlerleme Raporu, 19). İstinaf mahkemelerinin kurulması ile sadece hızlı ve etkili bir yargılama sürecini oluşturmakla kalmayıp, aynı zamanda adil yargılama hakkının sağlanmasında önemli bir adım atılmıştır. Bu düzenleme ayrıca Yargıtay'ın Türk içtihat hukukuna açıklık ve yeknesaklık kazandırması işlevine yoğunlaşarak çalışmalar yapmasını sağlayacaktır (2003 İlerleme Raporu, 18).

Yolsuzlukla mücadele ve kamuda şeffaflığın sağlanması konusunda bir takım adımlar atılmıştır. İlk olarak, Türkiye'nin 2000 yılında taraf olduğu ilgili OECD sözleşmesi gereğince, uluslararası ticari işlemlerde yabancı kamu görevlilerine rüşvet verilmesinin önüne geçilmesini amaçlayan mevzuat değişikliği yapılmıştır. Adli Sicil Sistemi'nde de değişiklik yapılarak; rüşvet, zimmet ve sahtecilik suçlarından ceza alanların sicillerinin silinme süreleri uzatılmıştır (2003 İlerleme Raporu, 19). AB ilerleme raporlarında yolsuzlukla mücadelede önemli kabul edilen yasal düzenlemeler ise; 2003 yılında çıkarılan Siyasi Ahlak Kanunu ve Bilgi Edinme Kanunu'dur (2003 İlerleme Raporu, 20). Ayrıca Mayıs 2004'de 5176

Sayıli Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulmasına ilişkin kanun çıkarılmıştır (2004 İlerleme Raporu, 21). Yapılan bu reformlar etkin, saydam ve şeffaf bir kamu yönetiminin de temini açısından son derece önemlidir. 2006 yılında ise Bilgi Edinme Kanunu'nda değişikliğe gidilerek, vatandaşların bilgi edinme noktasındaki taleplerine aldıkları ret yanıtlarına itiraz etmelerine imkan sağlayan bir adım atılmıştır (2006 İlerleme Raporu, 9). Böylece kamu idaresinde şeffaflığın sağlanması noktasında yeni bir ilerleme kaydedilmiştir.

Tüm bu adımlar, yolsuzlukla mücadele noktasında pozitif yönlü gelişmelerdir fakat yeterli değildir. Özellikle siyasilere sağlanan meclis dokunulmazlıkların sınırlandırılması konusunda da AB makamlarınca beklentiler bulunmaktadır. Fakat bundan önce Türkiye'de yargı bağımsızlığının tam olarak sağlanması ve hukukun siyasallaşmasının tam olarak önüne geçilmesi noktasında bazı radikal adımlar atılmalıdır. Türk Yargı Sistemi'nde yapılan tüm yasal, anayasal değişiklik ve reformlarla Türkiye AB yolunda önemli mesafeler almıştır. Türkiye özellikle demokratikleşme ve insan hak ve hürriyetleri gibi evrensel değerler noktasında atılan adımlar ile ağdaş medeniyet ölçüleriyle örtüşen açılımlar yapmıştır. Küreselleşme sürecinin tüm dünyayı etkisi altına aldığı bu süreçte, Türkiye'nin kendisini bu sürece eklemek için seçtiği, AB yolunda yapılan uyum çalışmaları çok önemli gelişmelerdir. Yapılan alışmalar yeterli olmasa da geçmişe kıyasla, 1999 yılı sonrası başlatılan ve 2002 yılından itibaren hız kazanan reform hareketleri önemli ilerlemeler olarak kabul edilmektedir. Özellikle bir devletin anayasal ve yasal çerçevesini çizen hukuk sistemi üzerinde yapılan bu gibi çalışmalar, küresel dünya ile entegre olma iddiasında olan bir ülke için çok fazla önem arz etmektedir. Bundan sonraki süreçte de bu çalışmaların aynı hız ve kararlılıkla sürdürülmesi, uluslararası hukuka uyum sağlama idealini taşıyan ve küreselleşen dünya ile bütünleşmek isteyen bir ülke için çok gereklidir. Çünkü AB Türkiye'nin küreselleşen dünyada kendisine yer açmak istediği çok önemli bir adres konumundadır. Demokratik ve sosyal bir hukuk devletini güçlendirme noktasında atılan bu tür adımlar, sadece Türkiye'nin küresel dünya ile entegrasyonu ve dolayısıyla AB müktesebatıyla uyumunu sağlamaktan açısından değil, aynı zamanda kendi vatandaşlarının da daha kökleşmiş bir demokrasi ve özgürlükler alanına kavuşması açısından da büyük bir öneme sahiptir.

3.3.5.2. Avrupa Birliği'ne katılım sürecinde sivil-asker ilişkilerindeki gelişmeler

Osmanlı Devletinden itibaren, Türk Devlet Yapısı içerisinde ordu çoğu zaman bir şekilde siyasetin içerisine dahil olmuştur. Bu müdahaleler kimi zaman ihtilaller yoluyla gerçekleştirilmiştir (Timur, 2004: 231). Bu durumdan ise, gerek Türk Demokrasisi ve gerekse ülke ekonomisi ile ülkenin uluslararası arenadaki itibarı sürekli zarar görmüştür. Türkiye özellikle 1999 yılı sonrası Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde yaptığı yasal ve anayasal düzenlemelerle, asker-sivil ilişkilerinin uluslararası yapıyla uyumlu hale getirilmesi noktasında önemli adımlar atmıştır.

Ordu, daha çok Milli Güvenlik Kurumu (MGK) aracılığıyla iç politikaya müdahil olmaktadır. Bu yüzden AB sürecindeki sivil-asker ilişkileri bağlamındaki düzenlemeler genellikle MGK noktasında yoğunlaşmıştır. Türkiye'nin AB üyeliği çerçevesinde çıkarılan yasal ve anayasal değişiklikler getiren uyum paketleri ile MGK ve MGK Genel Sekreterliği'nde önemli değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca MGK'da sivil sayısının artırılmasına yönelik, askeri harcamaların mali denetime tabi tutulmasına yönelik ve kimi yüksek kurullarda askeri üye yerine sivil üyenin bulundurulmasına yönelik daha bir çok değişiklik de yine bu uyum paketleri ile gerçekleştirilmiştir.

Türkiye'de siyasetin askerisizleştirilmesi gibi bir yapıyı zorlayan güç AB sürecidir. Bu doğrultuda, 1999 ve 2000 AB İlerleme Raporları'nda, ordunun siyasi yaşamın pek çok alanında etkili olduğu iddia edilerek bu durumun demokratik teamüllere uygun olmadığı vurgulanmıştır (1999 İlerleme Raporu, 10). 2001 yılında Anayasa reform paketi kapsamında MGK'nın rolü ve yapısına ilişkin Anayasa'nın 118. maddesinde değişiklik yapılmıştır. Bununla birlikte Kurul'da askeri üyelerin sayısı 5'te bırakılırken, sivil üyelerin sayısında artış sağlanarak, sayı 5'ten 9'a yükseltilmiştir. Ayrıca maddede yapılan değişikliklerle, "MGK; devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili alınan tavsiye kararları ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirir" ve Kurul'un kararları Bakanlar Kurulunca değerlendirir (Anayasa, 2002: 54) hükmü getirilerek kurumun rolünün tavsiyelerle sınırlı olduğuna dikkat çekilerek, istişari yapısına vurgu yapılmıştır (2001 İlerleme Raporu, 19). Böylece hükümet MGK kararlarını öncelikli olarak dikkate almak yerine, değerlendirecektir. Yapılan bu Anayasal değişikliklerle, siyasi otoriteye bu ilişkiler düzleminde güç ve yasal dayanak sağlanmıştır.

Yerel yönetimlerde sivil mülki amirlerin yetkilerini arttırmaya yönelik olarak; 2002 yılında, Jandarmanın görev ve teşkilatını belirleyen kanunda değişiklik yapılmıştır. Bu kapsamda mülki amirlerin yokluğunda yerlerine subayların vekalet etmesine yönelik madde yürürlükten kaldırılmıştır (2002 İlerleme Raporu, 13). Böylece yerel yönetimlerde de askeri etkinin azaltılması noktasında önemli bir adım atılmıştır. 2003 yılında yapılan değişiklikle Video ve Sanat Eserleri Denetleme Kurulundan askeri temsilci çıkarılmıştır (2003 İlerleme Raporu, 15). Aynı şekilde 2004 yılında yapılan yasal ve Anayasal değişikliklerle YÖK ve RTÜK gibi kurumlara MGK Genel Sekreterince üye atanmasına son verilmiştir (2003 İlerleme Raporu, 17). Böylece bu kurumlardaki askeri üyelerin varlığı son bulmuştur. Bu tür adımlar daha sivil bir bürokrasi oluşturma amaçlı ilerlemeler olarak kabul edilmiştir.

Sivil-ordu ilişkilerini AB ülkeleriyle uyumlu hale getirmek amacıyla, Başbakana bağlı bir birim olan MGK Genel Sekreterliği'nin hukuki yapısı, görev ve işleyişiyle ilgili de bir dizi reform hareketi yapılmıştır. Bu doğrultuda 2003 yılında kabul edilen 7. uyum paketi çerçevesinde, MGK kanununda bir değişiklik yapılarak MGK Genel Sekreterinin sahip olduğu geniş denetim ve yürütme yetkileri kaldırılmıştır.

Bu kapsamda genel sekreter'in Cumhurbaşkanı ve Başbakan adına MGK tavsiyelerinin uygulanmasını izleme yetkisi kaldırılmıştır. Buna ilaveten MGK'nın sivil kurum ve kuruluşlara sınırsız erişim sağlamasına yetki veren diğer hükümlerde değiştirilmiştir. Ayrıca MGK Genel Sekreteri'nin ordu mensupları arasından atanmasına ilişkin hüküm değiştirilerek, sivil birisinin Genel Sekreter olmasına olanak sağlanmıştır. 2003 yılında gerçekleştirilen diğer yasal değişikliklerle Milli Güvenlik Kurulu'nun her ay yerine iki ayda bir toplanması da hükme bağlanmıştır. 2004 yılında ise 2003 yılında MGK Genel Sekreterliği'nin yetkilerini sınırlandıran yasal değişikliğe ilave olarak getirilen bir yönetmelikle, MGK Genel Sekreterliği tamamen danışma işlerine hizmet eden bir kurum haline dönüştürülmüştür. Üstlendiği rol artık MGK gündemini belirlemekle sınırlandırılmıştır (2004 İlerleme Raporu, 17). Aynı yıl içerisinde yapılan bir mevzuat değişikliği ile de Genel Sekreterliğin faaliyetlerine ilişkin kararnamelerin gizliliği de ortadan kaldırılarak daha şeffaf bir yapı sağlanmıştır. Ayrıca MGK Genel Sekreterliği'ne bağlı birçok birim kaldırılarak önemli ölçüde personel sınırlandırılmasına gidilmiştir.

Bir diğer değişiklik ise; savunma harcamalarının şeffaflığını arttırmak ve bu harcamaları mali denetime tabi kılmak amacıyla yapılmıştır. Bu kapsamda "Sayıştay,

TBMM'nin talebi üzerine ordunun elinde bulunan devlet malları da dahil olmak üzere, her türlü kurum ve kuruluşun hesap ve işlemlerini denetlemeye yetkili kılınmıştır.” (2003 İlerleme Raporu, 16). Bu doğrultuda askeri harcamalar üzerinde sivil otoritenin denetim gücünü arttıran iki önemli reform paketi kabul edilmiştir. İlk olarak Aralık 2003 tarihinde, savunma harcamalarının parlamento tarafından denetlenmesine ilişkin değişiklik kabul edilip, 2005 yılı başında yürürlüğe giren “Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’nda” yapılan değişiklikle, askeri ve savunma harcamalarına ilişkin bütçe şeffaflığını iyileştirmeye yönelik adım atılmıştır. Buna ilaveten kaynak dağılımında etkinliği sağlamaya yönelik de ilerleme sağlanmıştır. İkinci olarak da Mayıs 2004 tarihinde yapılan yasal ve anayasal düzenlemeler ile, “Sayıştay parlamento adına savunma harcamalarını denetlemeye yetkili kılınmıştır.” (2005 İlerleme Raporu, 15) Anayasa’nın 160. maddesinde yapılan değişiklikle ordunun sahip olduğu hazine malları da Sayıştay denetimine tabi kılınmıştır. Bu değişiklik meyvesini vermeye başlamış ve bir sonraki yıl savunma harcamalarında düşüş meydana gelmiştir.

Son olarak 2006 yılında Askeri Ceza Kanunu’nda değişiklik yapılarak, barış zamanında sivillerin askeri mahkemelerde yargılanamayacaklarına yönelik hüküm getirilmiştir. Ayrıca askeri ve sivil mahkemelerde yargılanarak ceza almış askeri ve sivil kişiler lehine AİHM kararı varsa, o kişilere yeniden yargılanma hakkı tanınacaktır (Uzun ve Önen, 2004: 18) .

Genel hatlarıyla yukarıda sözü edilen değişiklikler, MGK’nın işleyişini önemli ölçüde değiştirmeye yönelik adımları içermektedir. Yapılan bu değişiklikler, asker-sivil ilişkilerindeki dengeyi sivil otorite lehine çevirmiştir. Fakat AB ile uyum sürecinde yapılan bu çalışmalar yeterli değildir. Özellikle Batı ülkelerinde olduğu gibi güvenlik meselelerinin yürütülmesinde daha fazla saydamlık, hesap verilebilirlik ve şeffaflık konularında ilerlemeler sağlanmalıdır.

Öte yandan tüm gelişmeler olurken, Türkiye’de halen ordu mensupları gayri resmi mekanizmalar vasıtasıyla iç siyaset, dış politika ve sosyal konularda görüş belirtmesi AB uyum sürecinde yayınlanan ilerleme raporlarında eleştirilere neden olmaktadır. Bu bağlamda askeri kaynaklarca yapılan açıklamaların sadece askeri, savunma ve güvenlik konularıyla sınırlı kalarak, hükümetin bilgisi dahilinde olması gerektiğine dikkat çekilmektedir. Ordu özellikle bu tür açıklamalarına; iç hizmet kanununda ve MGK kanununda yer alan ve yoruma açık olan; “Milli Güvenlik, devletin anayasal düzeninin, milli varlığının, bütünlüğünün, milletlerarası alanda

siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik dahil bütün menfaatlerinin ve ahdi hukukunun her türlü iç ve dış tehditlere karşı korunması ve kollanmasını ifade eder” (2005 İlerleme Raporu, 15) maddesini yasal dayanak olarak göstermektedir. Bu nedenle AB, ordunun gerektiğinde iç siyasi gelişmelere müdahil olmasına zemin oluşturan bu tür maddelerde değişiklik yapılmasını belirtmiştir.

2009 İlerleme Raporu’nda Yasama Organının Silahlı Kuvvetler bütçesi ve harcamaları üzerindeki denetiminin güçlendirilmesiyle ilgili olarak hiçbir ilerleme kaydedilmemesi, aynı şekilde, ihale projelerinin çoğunun finansmanını sağlayan Savunma Sanayi Destekleme Fonunun, hâlâ TBMM’nin kontrolünün dışında bütçe dışı bir fon olması, TBMM’nin, güvenlik ve savunma politikaları oluşturma yetkisi bulunmaması konusu eleştirilmiştir (Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2010).

Türkiye’de özellikle yıllardır seçilmiş iktidarlar ile bürokratik kurum ve kuruluşlar arasında gerçek anlamda muktedir olma savaşı verilmektedir. Seçimle işbaşına gelmiş iktidarlar ile bürokratik elit arasındaki mücadele, Türkiye’nin AB süreci bağlamında attığı adımlarla, seçilmişler lehine doğru bir ivme kazandığı için, bu tür sancılı dönemler yaşanmaktadır. Bürokrasi üzerindeki siyasi denetimin artırılması eğilimleri, siyasetle-yönetim arasında yeni bir denge kurulması arayışını yansıtmaktadır. Bu süreçte şayet Türkiye; kararlılıkla AB ile uyum ve entegrasyon noktasında daha ileri adımlar atmaya devam ederse, ekonomik olarak da Batı dünyasıyla uyumlu ve eşdeğer bir konuma gelirse ve demokratikleşme ile temel hak ve hürriyetler noktasında gelişmiş ülkeler ile aynı seviyeyi yakalama çalışmalarına ağırlık verirse, bölgesinde model bir ülke olabilecektir.

3.3.5.3. Merkezi ve yerel yönetim ilişkilerinde sağlanan ilerlemeler

Türk Kamu Yönetimi üniter devlet yapısı doğrultusunda, merkeziyetçilik ilkesini baz alan bir devlet yapısına sahiptir. Merkezi yönetim, ülkenin topluma sunacağı hizmetlerin merkezden ve tek elde yürütülmesi manasına gelmektedir. Bu kapsamda, “merkezi yönetimde kamu yönetimi teşkilatı, aralarında bir hiyerarşi bağı mevcut bulunan memurlar ve diğer idare adamlarından ibaret tek bir merkez ve yapı” söz konusudur. Hizmetlerin ülke genelinde gerçekleştirilmesi ise, merkez adına taşra denilen örgütler aracılığıyla yapılmaktadır. Bir de yerinden yönetim kuruluşları vardır. Yerinden yönetim kuruluşları ise; merkezi yönetimden ayrı mal varlıkları ve bütçeye sahip olan, merkezin hiyerarşisinin dışında kalan ve ayrı tüzel kişilikleri olan yapılardır. Yalnız merkezin taşradaki görevlileri, merkezi yönetimce atanmakta ve

merkezin vermiş olduğu talimatlar doğrultusunda çalışmaktadırlar. Bu bakımdan merkezle arasında bir hiyerarşi söz konusudur. Bu hiyerarşi ise, illerin yönetiminde “yetki genişliği” ve yerel yönetimlerde ise “idari vesayet” aracılığıyla uygulanmaktadır. Yetki genişliği ile merkezi yönetim taşradaki kuruluşlarına, belli konularda kendiliğinden karar alma yetkisi tanımaktadır. Merkezi yönetimin yerel yönetimler üzerinde bir denetim aracı olan “idari vesayeti” ile yerel yönetimlerin devletin bütünlüğünü tehdit edebilecek eylem ve işlemler engellenmektedir. Ayrıca yerel yönetimlerin kamu hizmetinin sunulmasında keyfi davranmalarının önü alınmaktadır.

Küreselleşme sürecinde kamu yönetiminiz, örgütsel yapı ve kamu hizmeti anlayışı bakımından bir dönüşüm yaşamaktadır. 2004 yılında hazırlanan “Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı” (KYTKT) ile merkezi yönetim-yerel yönetimler arasındaki görev, yetki ve kaynak dağılımı konuları başta olmak üzere önemli değişiklikler öngörülmektedir. Bu kanun Cumhurbaşkanı tarafından, Anayasa’da tanımı yapılan tekil devlet yapısına, idari vesayet, yetki genişliği ve kamu yararına uygun düşmediği gibi gerekçelerle veto edilmiştir (2006 İlerleme Raporu, 6). Ancak AB bu alanda ciddi manada reformların yapılmasının, kamu yönetiminin yeniden yapılması noktasında çok gerekli olduğuna sürekli vurgu yapmaktadır.

Kamu yönetimini yeniden yapılandırma çalışmalarında öne çıkan ve örgütsel yapı-işleyişle ilgili ilkeler de burada önem taşımaktadır. Kamu Yönetimi Temel Kanunu’nda yer alan, idarenin bütünlüğü, yerel yönetimlere görev ve sorumluluklarıyla orantılı mali kaynak sağlanması, sürekli gelişim, katılımcılık, düzenleyici etki reformu, hesap verebilirlik, öngörülebilirlik, beyana güven, şeffaflık, müşteri odaklılık, tasarruf, hizmette yerellik, performans ölçümü ve denetimi, bilgi teknolojilerinden etkili ve yaygın yararlanma, kaynakların etkili ve verimli kullanımı, işbirliği gibi ilkelerin daha çok işletme yönetimini anımsatan ve yeni kamu yönetimi anlayışına paralel bir içeriğe sahip olduğu söylenebilir.

Diğer yandan, SIGMA Programı olarak adlandırılan ve Avrupa Birliği’nin kendine katılmak isteyen Doğu Avrupa ülkelerinden yönetim yapılarını yeniden yapılandırırken dikkate almalarını istedikleri ilkeler de (hukukun üstünlüğü, hesap verebilirlik, öngörülebilirlik, şeffaflık, liyakat, örgütsel kapasite inşası, katılım, etkinlik, yerelleşme ve sivil toplumla istişare) Türk Kamu Yönetiminin yeniden yapılandırılması çalışmalarına önemli ölçüde referans olmuş gözükmektedir.

KYTKT'nın temel amacı, merkezi yönetim ile yerinden yönetimler arasında yetki ve görev paylaşımının yeniden düzenlenmesi ve kamu hizmetlerinin özel sektör tarafından da yerine getirilebilmesine olanak tanımak şeklindedir. Ayrıca bu doğrultuda; katılımcı, saydam, hesap verebilir, insan hak ve özgürlüklerini esas alan bir kamu yönetiminin oluşturulması; kamu hizmetlerinin adil, süratli, kaliteli, etkili ve verimli bir şekilde yerine getirilmesi için merkezî idare ile mahallî idarelerin görev, yetki ve sorumluluklarının çağdaş kamu yönetimi ilke ve uygulamaları çerçevesinde belirlenmesi; merkezî idare teşkilâtının yeniden yapılandırılması ve kamu hizmetlerine ilişkin temel ilke ve esasları düzenlemektir (Uzun ve Özen, 2004: 108). Bu kapsamda ana hedef yerel yönetimlere yetki devrini sağlamaktır. Türk kamu yönetiminde hedeflenen önemli değişiklikler, genel hatlarıyla bu yasa tasarısıyla hayata geçirilmek istenmiştir.

Buna ilaveten ve bu tasarımı tamamlaması bakımından süreç içerisinde yasal bir takım başka değişiklikler de yapılmıştır. Bu doğrultuda 2004 yılında kamu idaresi reform paketi kabul edilmiştir. “Kamu Sektörü Reformu Çerçeve Kanunu” kapsamında; İl Özel İdaresi Kanunu, Belediyeler ve Büyükşehir Belediyesi Kanunu çıkarılmıştır (2004 İlerleme Raporu, 16). Büyükşehir Belediyeleri Kanunu'nun dışındaki kanunların çeşitli maddeleri yine Cumhurbaşkanınca kamu idaresinin üniter yapısına ters düştüğü gerekçesiyle veto edilmiştir. Bahsi geçen bu yasalar, 2005 yılında bazı ufak değişikliklerle TBMM'de tekrar kabul edilerek yürürlüğe girmiştir (2005 İlerleme Raporu, 13).

İlke olarak bu yapılan reformist değişiklikler ile ülkenin aşırı merkeziyetçi ve hiyerarşik yapısının yerelleşme anlayışı çerçevesinde daha şeffaf, katılımcı ve sorumlu bir yapıya dönüştürülmesi amaçlanmıştır. Özellikle Belediyeler ve İl Özel İdaresi Kanunları ile hızlı şehirleşme sonucu kırsaldan kentlere göçün artması nedeniyle artan sorunların üstesinden gelebilmeleri için yerel yönetimlerin güçlendirilmeleri amaçlanmıştır. Bu doğrultuda bahsi geçen kanunlar; “stratejik planlama gerekleri, acil durum planlaması, borç ve borçlanma limitleri, performans dayalı bütçelendirme, yıllık faaliyet raporları ve muhasebe denetim komisyonları kurulmasına” (2005 İlerleme Raporu, 13) yönelik, küreselleşme bağlamında kamu yönetiminin yeniden yapılandırılmasına paralel unsurlar getirmiştir. Ayrıca bu reformlar yine aynı paralel doğrultusunda, vatandaşların kamu hizmetlerine aktif olarak katılımlarını sağlamaya dönük hükümler de getirmektedir. Buna ilaveten

katılım ve danışma sürecini güçlendirmek maksadıyla, Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK) temsilcilerinin de katılımını öngören il konseyleri oluşturulmuştur.

Ayrıca 2005 yılı içerisinde Mahalli İdare Birlikleri Kanunu da çıkarılmıştır. Bu kanunla ortak sorunu bulunan yerel yönetimlerin, ortak projeler etrafında bir araya gelmelerine ve birlikte çözüm yolları bulmalarına imkan ve fırsat sağlanmıştır. 2005 yılında uygulamaya giren “KÖYDES” projesi ile köylere yönelik olarak eksik ve yarım kalmış hizmetlerin tamamlanması noktasında ve yol, su, kanalizasyon gibi hizmetlerin sunulması ekseninde merkezi yönetim tarafından köylere önemli ödenekler aktarılmıştır. 2007 yılında buna nüfusu 10.000’in altında olan beldelere de aynı mantıkla hizmet sunumunu sağlamaya yönelik olarak “BELDES” projesi de eklenmiştir. Bu atılan adımlar da yine kırsal yerleşim alanlarından büyük şehirlere göçleri önlemeye ve yerel yönetimlerin ellerini güçlendirmeye dönük adımlardır.

2006 yılında, kamu denetiminin sağlanmasında ve kamu yönetimine ilişkin uygulamaların hukuka uygunluğunu denetlemek ve sağlamak maksadıyla, Kamu Denetçiliği Kurumu’nun (Ombudsmanlık) kurulmasına ilişkin kanun kabul edilmiştir (2006 İlerleme Raporu, 5). Bu AB’nin de talep ettiği bir uygulama olup, Katılım Ortaklığı Belgesi’nde yer almaktadır. Kamu yönetiminin vatandaşlarca yakından izlenmesine olanak sağlayan bir düzenlemedir.

Ayrıca yolsuzlukla mücadele konusunda değinilen “Bilgi Edinme Kanunu” da kamu yönetiminde açıklığı sağlamaya yönelik önemli bir adımdır. Buna ilaveten asker ve sivil ilişkileri konusunda ifade edilen, “Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu” ile kaynak dağılımında etkinliği sağlamaya yönelik çok önemli bir ilerleme sağlanmıştır. Bunlar çağdaş kamu yönetimi anlayışı ve idari reform çerçevesinde gerçekleştirilen çok önemli ilerlemelerdir. Bu anlayışla atılan bu adımlar merkezi yönetim-yerel yönetim ilişkilerinde; yerel yönetim kuruluşlarının daha katılımcı ve etkin bir yapıya kavuşması noktasında çok önemli gelişmelerdir. Ayrıca bu adımlar; devlet yapısının daha şeffaf, saydam ve hesap verebilir bir konuma getirilmesi noktalarında da çok kayda değer ilerlemeler olarak da yorumlanabilir.

Bu arada 1999 yılında getirilen, kamuya personel alımında merkezi bir sınavın yapılmasına yönelik değişiklik ile Türk Kamu Yönetiminin sorunları bağlamında ileri sürülen, kayırmacılık ve torpil gibi söylem ve eleştirilerin azaltılmasına dönük önemli bir adım atılmıştır.

Küreselleşme sürecinde, yerel yönetimlerin ekonomik olarak da güçlendirilmesini sağlamak amacıyla bölgesel kalkınma modelleri öngörülmektedir.

Bu doğrultuda bölgesel kalkınma ajanslarının kurulması hedeflenmektedir. Bu ajansların genel özellikleri ise, hükümetten bağımsız bir yapıda olmaları ve sınırları belirlenmiş bölgelerin ekonomik potansiyellerini harekete geçirmek için oluşturulmuş olmalarıdır. Bu kapsamda özellikle yabancı sermayenin bu bölgelere çekilmesinin önündeki yasal ve bürokratik engellerin kaldırılması amaçlanmaktadır. Buna ilave olarak, bu ajansların serbest pazar ekonomisinin bütün gereklerinin, özellikle etkin rekabet ve girişim serbestliğinin önündeki engellerin kaldırılması noktasında çalışmalar yapması da ifade edilebilir (Uzun ve Özen, 2004: 108).

Buraya kadar ifade edilen ve kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması noktasında merkezi yönetim-yerinden yönetim alanında yapılmak istenen idari reformlarla; hizmetlerin yerinde üretilmesinin, yerel halka yakınlığı gerçekleştireceği, böylece yerel yönetimler üzerindeki vesayetin azaltılarak seçilmişlerin atanmışlar karşısında güçlendirileceği, sivil toplum kuruluşlarının katılımı ile de demokratikleşmenin sağlanacağı düşünülmektedir (Ataay ve Güney, 2004: 133).

İdari reform amaçlı yapılan ve yapılacak olan düzenlemeler, bugünkünden daha iyi yönetilen, demokratik, katılımcı, hesap verebilir, saydam bir yapıyı öngörmektedir. Yerel yönetimlerle ilgili bu reformların yapılmasının gerekçesi olarak; yerel yönetimlerin yeterince demokratik olmadığı ve yetkilerinin artırılması gerektiği tezinden hareketle, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na uyum sağlamanın amaç edinildiği ifade edilmektedir. 1985 yılında bir sözleşmeyle oluşturulan ve çağdaş yerel yönetim ilkelerini ortaya koyan bu şartı, 1992 yılında Türkiye de onaylamıştır. Bu da AB müktesebatına uyum düşüncesinin doğal bir sonucudur (Kösecik ve Özgür, 2005: 11).

Kamu yönetimini yeniden yapılandırma çabaları bazı eleştirilere konu olmaktadır. Buna göre, gerçekleştirilmeye çalışılan sözü edilen reformlar, Türk devlet yapısını ve yönetsel sistemini AB'nin ve diğer küresel finans çevrelerinin talepleri doğrultusunda yeniden yapılandırmaktadır. Bu reform, genel olarak hem devleti ve kamu yönetimini küçültmekte ve etkisizleştirmekte, hem merkezi yönetimi sınırlandırmakta, hem yerel yönetimleri ve sivil toplumu güçlendirmekte, hem de genel olarak serbest piyasacılığı temel yaklaşım olarak benimsemektedir. Kısacası reform açıkça adem-i merkeziyetçi ve piyasacı bir nitelik taşımaktadır. Ancak aynı süreç küresel ekonomik aktörlerin ulusal alandaki varlığını ve etkinliğini kolaylaştırdığı için küreselleşmeci özellikler de taşımaktadır. Bu nitelikleriyle de

asında son on yıllarda bütün dünyada yaşanan küreselleşmeci ya da küyerelleşmeci eğilimlerle örtüşmekte ya da benzeşmektedir (Gül, 2005: 41).

Söz konusu reformlar 1980’lerde başlayan küresel ekonomiyle eklemelenmenin ikinci ayağını oluşturmaktadır. İlk dalga, 1980’den başlayarak iktisadi-mali liberalizasyon reformları dalgası olmuştur. İkinci dalga, 1990’lardan başlayarak ama kapsamlı bir biçimde 2000’li yıllarda belirmiş ve dikkatler devlet aygıtının kendisine çevrilmiştir. Hem dinamikleri hem politika oluşturucusu bakımından dışsal olan reform politikasının ikinci dalgası, Türkiye’de bir dizi düzenlemeyle birlikte Kamu Yönetimi Temel Kanun Tasarısı olarak bilinen yasa metniyle içselleştirilmektedir. Bu tasarı, küresel reform politikasının hem ülkelerini hem de kavram-kurum ağını tartışmaksızın olduğu gibi kabul etmiştir (Güler, 2004). Avrupa Birliği ve uluslararası kuruluşların Türkiye’deki reformlara mali ve teknik destek sunması ise reformlara şüpheci yaklaşımları daha da artırmaktadır. (Akdoğan, 2004: 20) Bu eleştirilerin her iki yönde de bazen amacından uzaklaştığı ise bu bağlamda dikkatlerden kaçmamaktadır. Yeniden yapılanma çerçevesindeki yasaların ülke bütünlüğünü tehlikeye atması söz konusu olmadığı gibi her şeyin çözümü olarak gösterilmeye çalışılması da doğru bir yaklaşım değildir. Ancak, yeniden yapılanmanın uzun tarihi geçmişi göz önünde bulundurulduğunda, atılan adımların kem içerik hem de kapsam bakımından önceki dönemdeki çabaların oldukça ilerisinde olduğu ifade edilebilir (Akgül, 1999: 120).

3.3.6. Kamu Mali Yönetiminde Değişim

1970’lere kadar kamu harcamaları ile kamu gelirleri arasında bir dengeye sahip olan bir çok gelişmiş ülke 1973 petrol şokuyla birlikte önemli açıklar vermeye başlamış, kamu harcamalarının milli gelire oranı, kamu gelirlerinin milli gelire oranından daha fazla artmıştır.

Kamu kesiminin aşırı genişlemesinin sonrasında pek çok gelişmiş ve gelişmekte olan ülke bütçe açıkları ile karşı karşıya kalmışlardır. Söz konusu açıklar, enflasyon, düşük büyüme, işsizlik, düşük yatırım, ödemeler dengesindeki bozukluklar ve yüksek reel faiz oranları gibi bir çok ekonomik problemin sorumlusu olarak görünmektedir.

1980 sonrası dönem gelişmekte olan ülkelerin aleyhine olmuş, borçlanmalar küresel boyut kazanmıştır. Dış borçlar artmaya devam etmiştir. IMF ve WB’nın uyguladığı yapısal programlar bu süreci daha da olumsuz etkilemiştir. Uygulanan

programlar borçların ana para ve faiz ödemelerini garanti altına almış, borçların ödenememe riskine karşı yeni borçlar verilmiş ve bu kısır döngü büyüyerek devam etmiştir.

IMF ve WB reçeteleriyle ülkelerin uluslararası hukuk çerçevesinde denetlenmesinin ve kendi koşullarını kabul ettirmesinin temelleri atılmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin hızlı borçlanma sorunu ile karşı karşıya kalmaları, mevcut kaynakların daha etkin kullanılması gerekliliğini ortaya koymuştur. Devlet hizmetlerinin dış borçlanma yolu ile finansmanı alınan borcun üretime yönlendirilememesi durumunda risk büyümekte ve yeni borçların alınması imkansız hale gelmekte yada borçlanmanın maliyeti büyümektedir. İç borçlanma yönteminde ise para basma, enflasyonu, vergi artışı ise fakirleştirici eşitsizlikçi etkiler doğurmaktadır (Eroğlu, 1999:41).

3.3.6.1. Kamu harcamalarına getirilen kısıtlamalar ve mali disipline yönelik getirilen düzenlemeler

Küreselleşme süreci ile birlikte 1990'lı yıllarda itibaren borçlanma ve kıt kaynak sorunu karşısında çoğu ülke “bütçe denkliliği” ilkesine göre hareket etmeye başlarken AB 1 Ocak 1993 tarihli “Maastricht Kriterleri” ile bütçe açığına tavan getirmek istemiştir. Böylece kamu yönetimleri için etkin bir harcama reformu ve denk bütçe hazırlama bir amaç haline gelmiştir.

Maastricht Kriterleri'nde öngörülen hedefleri gerçekleştirmek için ülkeler dönüşüm programları uygulamaya başlamıştır. Bu programların temel amacı sürdürülebilir kamu maliyesi politikalarını hayata geçirebilmek için orta vadeli bir plan çerçevesinde kamu açıklarını, GSYİH'nın %3'ne indirmektir. Kamu Borçları için öncelikli hedef GSYİH'nın %60'na çekmek sonrasında ise daha da azaltmak olacaktır (Aktan, 2003:220).

Son dönemde bir çok ülke anayasal ve yasal düzenlemelerle kamu maliyesi otoritesinin bağımsızlığını kısıtlayıcı önlemlere geçmektedir. Kamu gelirlerinin yüksek vergileme yoluyla arttırılamayacağına göre bütçe açıklarının azaltılmasının yolu kamu harcamalarının azaltılmasından geçmektedir (Selçuk ve Rantanen, 1995:61). Hükümetlerin kamu borçlanmasına kolaylıkla sığınmasının önüne geçebilmek için uluslararası mevzuatla ortak yöntemler geliştirilmeye çalışılmaktadır. Kamu Yönetimlerinin borçlanmada özel sektörden farklı uygulamaya tabi olmaması hedeflenmekte ve Merkez Bankasından avans olanağı

yasaklanmaktadır. Mali durumun daha iyi kavranması için özel sektörün tabi olduğu muhasebe yöntemlerinin kamu tarafından kullanılması, yıllararası bütçe uygulamasına geçilmesi, istenmektedir. Orta vadeli bütçe açıklarının limitlerinin yasal olarak belirlenmesi istenmektedir. Nihai hedefte kamu açıklarının düzenlenmesinde piyasa mekanizması rolünü arttırmanın, bütçe disiplininin sağlanmasına ve aşırı kamu açıklarının azaltılmasına katkıda bulunması, uluslararası kuruluşlar tarafından desteklenmekte ve geçerli bir yöntem olarak sunulmaktadır.

3.3.6.2.Kamu mali yönetiminde şeffaflık ve hesap verilebilirliğin sağlanmasına yönelik gelişmeler

Kamu Mali Yönetimi reformu ile ilgili olarak özellikle WB ve IMF'in çalışmaları ve tavsiyeleri ülkeler açısından son derece önem taşımaktadır. Sözü edilen önerilerin en yaygını WB'nın Kamu Mali Yönetimi Reformunun temel ilkelerini ortaya koyduğu "Kamu Harcamaları Yönetimi El Kitabı" ile (Acar, 2002:104-105) ile IMF'nin 16 Nisan 1998 tarihli Guvernörler Kurulu Geçici Komite Toplantısında kabul edilen "Mali Şeffaflık İyi uygulamalar Tüzüğü"dür (Code of Good Practices on Fiscal Transparency). Kamu Harcamaları Yönetimi El Kitabı'nda iyi bir bütçeleme ve mali yönetimin temel ilkeleri sıralanmaktadır. Mali Şeffaflık ve İyi Uygulamalar Tüzüğü'nün amacı mali sürdürülebilirliğin sağlanması, kısa vadede etkin bir bütçenin oluşturulması ve muhtemel yükümlülüklerin belirlenmesidir. Söz konusu tüzükte devlet ihale yönetiminin tüm kamu için uygulanması, mali mevzuatın basitleştirilmesi ve mali düzenlemeler için kamuoyunun tartışmasına fırsat verilmesi gibi önerilerde bulunmaktadır (Aktan, 2003:221).

Etkin bir düzenleyici yönetim sisteminin gerçekleştirilmesini sağlamak ve kamu yönetiminde reformlar yapmak üzere ülkemizde 2000 sonrasında önemli adımlar atılmıştır. Bu çabaların amacı etkin, hesap verebilir ve hakkaniyete dayalı bir kamu yönetimi oluşturmaktır. Kamu Borç Yönetim yasası olarak bilinen 28.03.2002 tarih ve 4749 sayılı "Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Yasa " ile devlette şeffaflığın ve hesap verilebilirliğin sağlanması hedeflenmiştir (Resmi Gazete, 09.04.2002 tarih ve 24721 sayı). Bu yasa ile kamu borç yönetiminin sınırları belirli açık ve saydam kurallara bağlanmakta, yapılan borçlanmalar ve verilen garantilerle ilgili olarak her üç ayda bir TBMM'ne borç yönetim raporu verilmesi öngörülmektedir.

Kasım 2000-Şubat 2001 krizleri sonrasında IMF ve WB ile ortaklaşa bir şekilde oluşturulan “Güçlü Ekonomiye Geçiş” programı kapsamında bütçe sistemini yeniden yapılandırmaya ve disiplin altına almaya yönelik somut adımlar atılmış ve 1980’lerden itibaren her alanda giderek yaygınlık kazanan ve Sayıştay’ın denetimi dışında bulunan bütçe dışı fon uygulamasına son verilmiştir (Aktel, 2003:242).

Yüksek Planlama Kurulu ilk kez 2002 yılı bütçe hedefleri ve yatırımlarının rasyonalizasyonu ile ilgili kapsamlı bir direktif hazırlayarak kuruluşların buna göre bütçe yapmalarını istemiştir. Nakit esaslı muhasebeden tahakkuk esaslı muhasebe sistemine geçilmesi, yeni bir bütçe kod sisteminin oluşturulması ve böylelikle hangi kuruluşun ne kadar harcama yaptığının belirlenebilmesi amacıyla Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu Mecliste kabul edilmiştir.

Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu başta Kamu Yönetimi Temel Yasa Tasarısı ile başlatılan dönüşümün önemli ayaklarından birisidir. Kanun, kamu mali yönetimi ve denetimi olgusunu yeni baştan düzenlemekte, ilkelerini yeniden örgütlemekte, bütçe kurumlarının gruplanma sistemini değiştirme, denetleme ilkelerini ve denetçileri yeni ilkeler etrafında yeniden örgütlemektedir. Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, 11.10.1995 tarihinde Maliye Bakanlığı ve WB arasında “Kamu Mali Yönetim Projesi”nin “Harcama Yönetimi” sistemini çözümlemeye yönelik bir proje anlaşmasının bir uzantısıdır ve IMF, İcra Direktörleri Kurulu’nun 6. gözden geçirmeyi onaylayabilmesi için Kamu Mali Yönetimi ve Denetimi Yasa Tasarısının (KMYKK) yasalaştırılmasını ön şart olarak ileri sürülmüştür. Avrupa Birliği Uyum Şartları da yasayı bize “şart” koşmaktadır. Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, kamu işletmeciliği ve yönetim yaklaşımları çerçevesinde örgütlenmiş bir yasadır. Kanun performans denetimi anlayışı ve bu anlayışın getirdiği “ekonomiklik, etkililik, verimlilik anlayışları” doğrudan kamu giderlerinin daraltılmasına yönelik olarak kurgulanmıştır (Dikmen, 2009).

KMYKK ile bütçe bütünlüğünün sağlanması, kalkınma planları ile bütçeler arasında sıkı bir bağ kurulması, sağlıklı bir hesap verme mekanizmasının tesisi, harcama sürecinde yetki sorumluluk dengesinin yeniden kurulması, etkin bir iç mali kontrol sisteminin oluşturulması, kamu mali yönetiminde etkinlik, verimlilik, tutumluluk, hesap verebilirlik, şeffaflık ve çok yıllık bütçe gibi çağdaş mali yönetim ilkelerinin hayata geçirilmesi amaçlanmaktadır (Kolçak, 2009).

KMYKK ile; hesap verme ve mali saydamlık, çok yıllık bütçe uygulaması, performans esaslı bütçeleme ve stratejik planlama, tahakkuk bazlı muhasebe, mali istatistikler, iç kontrol sistemi, dış denetim alanında düzenlemeler öngörülmüştür.

Yeni yasa ile birlikte harcamalar açısından orta vadeli harcama sistemi olarak isimlendirilen sisteme geçilmiştir. Orta vadeli harcama sistemi, karar alıcıların orta vadedeki harcama limitlerini öngörmelerine yardımcı olan ve bu limitlerin orta vadedeki harcama politikaları ve maliyetleri ile ilişkilendirilmesine imkan veren kamu harcama programlarını geliştirmeye yönelik bir süreçtir. Orta vadeli harcama sistemi, öngörülen bütçe yılı ve onu takip eden iki veya daha çok yılı kapsamaktadır. Esas amaç ekonomide var olan kaynak yapısına göre kamusal kararların alınması ve önceliklere göre, bunların harcama alanlarına dağıtılmasıdır. Orta vadeli harcama sisteminin, politika oluşturma, planlama ve bütçeleme arasında ilişki kurulmasını sağlayarak, tek yıllık bütçenin olumsuzluklarını ortadan kaldırması beklenmektedir.

KMYKK ile 2006 mali yılından itibaren üç yıllık dönemi kapsayan çok yıllık bütçeleme sistemine geçilerek, konsolide bütçe sistemine son verilip, merkezi yönetim bütçesine geçilmektedir. Üç yıllık bütçe uygulaması, IMF programlarının işleyişiyle uyumlu bir sistemdir. Bu şekilde bir sonraki hükümet, bir önceki hükümetin programlarına devam etmek durumunda kalacak, yeni hükümet politikalarının önceki hükümet bütçesiyle sınırlandırılması söz konusu olacaktır.

KMYKK ile getirilen değişiklikler, Sayıştay Kanunu'nun hem denetim, hem de yargı fonksiyonu ile ilgili maddelerinde önemli değişikliklerin yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. Nitekim Sayıştay Kanunu tasarısının gerekçesinde kamu mali yönetiminin, yeniden yapılandırılmasını zorunlu kılan öğeler; makro mali disiplini sağlamak, kamu kaynaklarını stratejik önceliklere göre dağıtmak, dağıtılan kaynakların etkin ve verimli kullanımını sağlamak, etkin bir hesap verme sorumluluğu sistemini kurmak olarak sıralanmıştır.

Sıralanan bu hususlar tüm dünyada kamu mali yönetimi anlayışı ve bu bağlamda anayasal yüksek denetim kurumlarının işlevleri ve organizasyon yapısındaki değişimlere paralel olarak Türk Sayıştay'ında da bazı değişikliklerin yasal bazda gerçekleştirilmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır.

Vatandaş odaklı yönetim anlayışı, devlet fonksiyonlarının ve devletin kurumsal yapısının yeni bir anlayışla ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu anlayış, kamu mali yönetiminin de değişen devlet yapılanmasına ve fonksiyonlarına uyumlu

olarak değişimi konusunda itici bir g oluşturmaktadır. Hazırlanan bu tasarı ile Sayıştay;

- Dzenlilik denetimi ve performans denetim tekniklerini eşit ağırlıkta uygulayabilecek,
- Tm kamu fonlarını, kaynaklarını ve faaliyetlerini denetlemek için yasal yetkiye sahip olacak,
- İşleyiş ve fonksiyonel açıdan bağımsız olacak,
- Uluslar arası genel kabul grmş denetim standartlarına uygun denetim yapabilecek,
- Hazırladığı raporları zamanında ve belli bir prosedr dahilinde Trkiye Byk Millet Meclisi ve kamuoyuna sunabilecek,
- Kamuda hesap verme sorumluluğu bilincinin ve saydamlığın yerleştirilmesine ve geliştirilmesine, bylece yolsuzlukların nlenmesine önemli katkılarda bulunabilecek,
- Grev ve yetkilerini daha etkin bir biçimde yerine getirebilmek için iyi bir organizasyon yapısına sahip olacaktır (Sayıştay, 2004).

Kamu ynetiminin etkinleştirilmesi ve saydamlığın arttırılması yoluyla yolsuzlukların önlenmesi noktasındaki genel eğilimden ülkemizde etkilenmiş Trkiye’de saydamlığın arttırılması ve kamuda etkin ynetimin gerçekleştirilmesi amacıyla Hazine Msteşarlığı, Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı Mali Suçları Araştırma Başkanlığı temsilcilerinden oluşan bir Ynlendirme Komitesi ve alışma Gurubu oluşturulmuştur (Ynlendirme Komitesi, 2009).

3.3.6.3. Yolsuzlukla mcadeleye ynelik dzenlemeler

Trkiye’de yolsuzluk olaylarına zemin hazırlayan bir dizi sorun arasında; brokratik yapıdaki siyasallaşma, siyasal kayırmacılık, st dzey yneticilerin her iktidar değişikliğinde değiştirilmesi, kamu ynetimindeki rgtlenme yetersizlikleri, toplumsal yapıımızdaki aile, akraba ve hemşeri ilişkilerinin, brokratik srelere taşınması, devlet yapıımızın genelde otoriter ve merkezizetçi olması, ülkenin ynetiminde yeterli ve yetenekli insanların yer almamış olması, hızlı nfus artışı ile çarpık kentleşmenin getirdiği işsizlik ve yaşam şartlarının zorlaşması, devletin ekonomik yaşama mdahale eden devletçi politikaları, devlet eliyle oluşan rantların paylaşım sreci sayılabilir.

Ülkemizde Kamu Yönetiminde yolsuzlukların önlenmesine ilişkin olarak çıkartılan 1980 sonrası dönemde çıkartılan ilk önemli yasa “Mal Bildiriminde Bulunulması Rüştet ve Yolsuzluklarla Mücadele Yasası” dır (Resmi Gazete, 04.05.1990 tarih ve 20508 sayı). Bu yasa ile seçilmiş atanmış bütün kamu görevlilerinin, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının yönetici ve görevlilerinin ayrıca gazete sahipleri olarak gerçek kişilerin, sorumlu müdürlerin kendilerine, eşlerine ve velayeti altındaki çocuklara ait taşınır ve taşınmaz mallarını beyan etmelerini öngörmektedir. Ancak bu beyanların soruşturma dışında üçüncü kişilere ve basına açıklanması yasaktır.

13.11.1996 tarih ve 4208 sayılı“ Kara Paranın Aklanmasının Önlenmesine İlişkin Yasa”(Resmi Gazete, 19.11.1996 tarih ve 22822 sayı) ile başta silah, uyuşturucu madde kaçakçılığı, eski eser, organ ticareti, dolandırıcılık ve vergi kaçakçılığı olmak üzere genelde örgütlü olarak işlenen suçlarında yer aldığı çok sayıda suç faaliyetinden elde edilen gelirlerin aklanması cezalandırılmaktadır.Yasa ile Maliye Bakanlığına bağlı “Mali Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı” ve “Mali Suçlarla Mücadele Koordinasyon Kurulu” kurulmuştur. Yine AB standartlarında daha etkin ve rekabetçi bir ihale sisteminin oluşturulmasını sağlamak üzere 04.01.2002 tarih ve 4734 sayılı “Devlet İhale Yasası” (Resmi Gazete, 22.01.2002 tarih ve 24648 sayı) çıkarılmıştır. Yasaya istinaden kamu tüzel kişiliğine haiz, idari ve mali özerkliğe sahip“Kamu İhale Kurumu” oluşturulmuştur. Aynı doğrultuda 05.01.2002 tarih ve 4735 sayılı Kamu İhale Sözleşmeleri Yasası (Resmi Gazete, 22.01.2002 tarih ve 24648 sayı) ile 4734 sayılı Kamu ihale Yasasına göre yapılan ihalelere ilişkin sözleşmelerin düzenlenmesi ve uygulanması ile ilgili esas ve usuller belirlenmiştir.

Organize Suçlarla mücadele amacıyla 30.07.1999 tarih ve 4422 sayılı “Çıkar Amaçlı Suç Örgütleriyle Mücadele Yasası” (Resmi Gazete, 01.08.1999 tarih ve 23773 sayı) çıkarılmıştır.

Yolsuzluklarla mücadelede getirilen bir diğer yasal düzenleme ise “Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Yasa”dır (Resmi Gazete, 04.12.1999 tarih ve 23896 sayı). Yasa ile memurların yargılanması Cumhuriyet Başsavcısının istemi üzerine kurullar yerine hiyerarşik makamların iznine tabi kılınmıştır.

Yolsuzluklarla Mücadele Kapsamında 1988 tarihli “Uyuşturucu ve Psikotrop Maddeleri Kaçakçılığına Karşı BM Sözleşmesi”(Viyana Sözleşmesi)

imzalanmış söz konusu sözleşme 22.11.1995 tarihli ve 4136 sayılı yasa (Resmi Gazete, 12.02.1996 tarih ve 22551 sayı) ile onaylanmıştır. Sözleşme ile uyuşturucu madde ile ilgili belirli suçların tanımlanması yoluna gidilerek yaptırımların uygulanması ve suçluların yargılanması, suç konusu malların müsadere, suçluların iadesi, karşılıklı bilgi alışverişi gibi konularda her türlü eğitim ve işbirliğinin yapılması konusunda hükümler getirilmiştir. OECD ülkeleriyle varılan mutabakat çerçevesinde “Uluslararası Ticari İşlemlerde Yabancı Kamu görevlilerine Verilen Rüşvetin Önlenmesi Sözleşmesi” imzalanmış bu sözleşme 01.02.2000 tarih ve 4518 sayılı yasa (Resmi Gazete, 06.02.2000 tarih ve 23956 sayı) ile onaylanmıştır.

Türkiye’de “Kamu Yönetimi Reformu” olarak takdim edilen düzenlemelerin bir halkasını da, 25.05.2004 tarih ve 5176 sayılı yasa ile kurulan “Kamu Görevlileri Etik Kurulu” oluşturmaktadır. Kamu Görevlileri Etik Kurulu’nun konumunu, Etik Kuruluna ilişkin yasa ve yönetmelik bağlamında incelemek mümkündür. Etik Kurulunu düzenleyen 5176 Sayılı Yasada, kurulun kuruluş amacı “etik davranış ilkeleri belirlemek ve uygulamayı gözetmek” olarak belirtilmiştir (Resmi Gazete, 02.11.2009 tarih ve 27394 sayı). Kurulun kural koyucu ve denetleyici olmak üzere iki ana işlevi bulunmaktadır. Kurul, yasama ve yürütme üyeleri dışında Türk Silahlı Kuvvetleri ve yargı mensupları ile üniversiteleri de denetleyememektedir. Bir başka anlatımla, Etik Kurulu, etik ilkeleri belirleme ve uygulamayı gözetme işlevini bu kişiler bakımından yerine getirememektedir Yasada kurula başvuru konusuna bakıldığında, başvuru sırasında yeterli bilgi ve belge sunulmaması durumunda, başvuruların değerlendirilmeye alınmayacağı belirtilmektedir Bu durum başvuracakları caydırıcı niteliktedir. Özellikle başvuru sahibinin etikle ilgili konularda bilgi ve belgeye ulaşması neredeyse imkânsızdır.

Etik Kurulu’nun işlevine ilişkin bir başka konu da, Kurul’un yargıyla olan ilişkisidir. Bu konudaki düzenlemeye göre, yargı organlarınca incelenmekte olan veya karara bağlanmış bulunan uyuşmazlıklar hakkında Kurula veya yetkili disiplin kurullarına başvuru yapılamamaktadır. İnceleme sırasında yargı yoluna gidildiği anlaşılan başvuruların işlemi durdurulmaktadır. Bu yasaya getirilebilecek eleştirilerden biri de, yasayla düzenlenmesi gereken “etik davranış ilkeleri”nin kolaylıkla değişebilecek olan yönetmelikle düzenlenmesidir. Söz edilen olumsuzlukların giderilmesiyle, kamu yönetiminin kamu yararına uygun, etkili, verimli işlemesini; dürüst ve adil olmasını sağlamak üzere siyasal, idari ve yargısal

denetim türlerine sahip olan Türkiye’de, Etik Kurulu, ombudsman (kamu denetçisi) benzeri bir denetim (dış denetim) yapabilecek konuma erişebilecektir.

2009 haziran ayında yolsuzlukla mücadeleyle yönelik olarak, Türk Ceza Kanununda ve Kabahatler Kanununda değişiklik yapan bir Kanun TBMM’de kabul edilmiştir. Bu değişiklikler, Avrupa Konseyi Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubunun (GRECO) tavsiyelerini dikkate almak, uluslararası sözleşmelere uymak, OECD Rüşvet Sözleşmesi hükümlerini ve Mali Eylem Görev Gücünün kara paranın aklanmasının önlenmesiyle ilgili önerilerini uygulamak amacıyla yapılmıştır. Kanun, tüzel kişilerin yükümlülükleri, kara paranın aklanmasının önlenmesi ve yabancı kamu görevlilerine rüşvet verilmesiyle ilgili yasal çerçeveyi güçlendirmektedir. Ancak henüz milletvekili dokunulmazlıklarının, yolsuzluklara ilişkin davalarda sınırlandırılması konusunda ilerleme kaydedilmemiştir (Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2010).

Avrupa Birliği süreci ve süreçte Birliğin kamuda yolsuzluğun önlenmesi ve diğer alanlara ilişkin yapılacak düzenlemelerle ilgili tespitleri yön gösterici olabilmektedir. Tablo 3.13’de ise 200 sonrası dönemde kamu kesimi borç stokunun GSMH’ya oranı görülmektedir.

Tablo 3. 13. 2000-2008 dönemde Kamu Kesim Borç Stoku/ GSMH (%) (DPT, 2009c)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Toplam ve Net Kamu Borç Stoku	42.9	66.3	61.4	55.1	49.0	41.6	34.0	29.5	28.2
Net Dış Borç Stoku	14.3	27.6	25.2	17.2	13.4	6.5	4.0	1.3	2.1
Net İç Borç Stoku	28.7	38.8	36.2	37.9	35.7	35.2	30.0	28.1	26.1

Tablo 3.13’de görüldüğü üzere 2000 yılında %42,9 olan kamu borç stoku 2008 sonunda %28.2 olarak gerçekleşmiştir. Son dönemde girilen reformların olumlu etkileri neticesinde 2001 sonrası kamu kesimi borç stokunun/GSMH’ye oranı hem toplam olarak hem de iç ve dış borç stoku/GSMH oranları yıllar itibariyle azalma gösterdiği görülmektedir.

Türkiye’de liberalleşme süreci ile birlikte yolsuzluk olaylarında önemli artışlar yaşandığı daha önceden belirtilmişti. Yolsuzlukla mücadeleyle ilişkin yapılan tüm yasal düzenlemeler neticesinde ise olumlu sonuçlar elde edilmiş, Transparency International (Uluslararası Şeffaflık Örgütü) tarafından Türkiye’nin, 1990’da, yolsuzluk indeksi sıralamasında 54 ülke arasında 33., 2000 yılında 90 ülke arasında

50., 2009 Yolsuzluk İndeksi sıralamasında 180 ÷lke arasında 56. sırada olduğu bildirilmiştir (Transparency International, 2009). Ancak hala ÷lkemizin yolsuzlukla m÷cadele noktasında istenilen gelişmeleri elde edebilmiş değildir.

SONUÇ

Günümüz dünyasının temel niteliğini yansıtan küreselleşme olgusu, ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel alanlarda son dönemlerde yaşanan hızlı bütünleşme ve benzeşme sürecini ifade etmektedir. Bu süreçte dünya ölçeğinde hızla esen değişim rüzgarları, her alanda olduğu gibi siyasal yapılarda da köklü bir dönüşümü beraberinde getirmiş, bu dönüşüm gerek uluslararası sistemde ve gerek ulusal ve ulusaltı düzeylerde yeni yönetim modellerini kaçınılmaz kılarak, ulus-devletin geleneksel yapısında ve yetki ve işlevlerinde bir farklılaşmaya yol açmıştır.

Küreselleşme ile birlikte bütün yapı ve süreçler gibi devlet aygıtı, gerek yapı ve gerekse işlevsel boyutlarıyla önemli bir dönüşüme uğramıştır. Küreselleşme; devlet dışındaki uluslararası aktörlerin ağırlığını belirginleştirmiştir. Uluslararası örgütler (hükümetlerarası, hükümetlerdışı), çok uluslu şirketler ve bireyler, henüz devletin yerini almamalarına karşın, uluslararası ilişkilerde devletlerin muhatabı olabilmektedirler. Tüm ulus devletlerle birlikte Türkiye Cumhuriyeti de artık, dış politikasında ve dolayısıyla iç politikasının belirlenmesinde, bu aktörleri dikkate almak zorunda kalmıştır.

Hükümet dışı uluslararası örgütler, dernekler ve sivil toplum kuruluşları ulusal ve uluslararası süreçleri harekete geçirecek güce küreselleşmenin yarattığı imkanların da katkısıyla sahip olmuşlardır. Hükümet dışı insan hakları örgütleri küresel bağlantılardan da istifade ederek etkin bir iletişim ve işbirliği ağı kurmuştur. Bu ağ, yerel düzeyde ihlal edilen insan haklarını hemen küresel dinamiklerin, süreçlerin ve aktörlerin gündemine taşıyabilmekte, böylece hak ihlallerine kalkışan devletleri ulusal ve uluslararası düzeylerde etkileyebilmektedir. Bu niteliğiyle uluslararası insan hakları örgütleri yereli küresel'e eklemlenen bir işlev görmekte, küresel bir insan hakları hareketinin kurumsal ve iletişimsel öncülüğünü yürütmektedir.

Küreselleşme sürecinde ulus devlet, her alanda entegrasyonun derinleşmesi ile siyasal iktidarını, küresel kurumlar ve yerelleşme eğiliminin güçlenmesi ile yerel

birimlerle paylaşmak durumunda kalmaktadır. Sözü edilen süreçte bariz bir şekilde geri çekilen devletin yeniden yapılanması da kaçınılmaz olmakta, özellikle küreselleşmenin temel dinamiğini oluşturan teknolojik devrim, kurulu devlet hiyerarşileri, örgütsel yapıları, yönetim süreçleri ve hizmet sunma biçimleri üzerinde büyük baskılar oluşturmaktadır.

Küreselleşme ile birlikte demokrasi, insan hakları, özgürlük, çevrenin korunması gibi temel değerler evrensel nitelik kazanırken, her düzeydeki yönetim aygıtı gibi ulus devlet de demokratikleşme, yerelleşme, saydamlık, katılım, esneklik, hesap verilebilirlik gibi güçlü eğilimlerin yoğun baskısı altında yeniden şekillenmeye zorlanmaktadır. Bu çerçevede devletin küçülmesi, deregülasyon, özelleştirme, siyasal reformlar, sosyo-ekonomik politikaların dönüşümü gibi stratejiler, ülkelerin temel politikaları haline gelmiştir.

Bu gelişmeler, kuşkusuz kamu yönetimini de etkilemektedir. Kamu yönetiminde daralmanın yanı sıra, kamunun yönetim anlayışındaki değişme, yönetimin demokratikleşmesi ve şeffaflaşma, bu dönemde öne çıkan başlıca eğilimlerdir.

Sözü edilen süreçte gerek ekonomik ve gerekse diğer alanlarda karşılaşılan karmaşık yapı ve süreçlerin yönetilmesinde ulusal otoritelerin sahip oldukları araçların yetersiz kaldığı kuşku götürmemektedir. Ulusal devlet modeline alternatif olarak öne sürülen küresel yönetim modeli ise (BM, OECD, WTO, NATO gibi örgütlerin etkinliklerinin artırılması, yeni kurumsal oluşumlara gidilmesi), henüz gerçekçi bir temele oturtulabilmiş değildir.

Küreselleşmenin yönetim anlayışı olarak nitelenen ve yerelleşme olgusunu da içeren yönetim yaklaşımı, merkezi yönetimin elindeki planlama, karar verme, kaynak oluşturma ve bunları yürütme gibi yönetsel yetkilerin yerel yönetimler dışında, yarı özerk kurumlar, meslek kuruluşları, gönüllü örgütlere (vakıflar, dernekler gibi) ve şirketlerle paylaşılmasını öngörmektedir. Yetki ve egemenlik alanını yeniden belirlemeye zorlanan ulus devlet, yetkilerinin bir bölümü üstü kurum ve mekanizmalara, diğer bir bölümünü de yerel yönetimlere devretmek durumunda kalmaktadır.

Uluslararası ekonomi kaçınılmaz bir şekilde küreselleşmeye doğru giderken, tüketime dayalı kapitalizm, daha geniş pazarlara, malları ve hizmetleri üretme ve paylaştırmının daha etkin tarzlarına ihtiyaç duymaktadır. ÇUŞ'ler, ucuz işgücü temini, hammadde veya işlenmiş maddelere ulaşma konusunda milli sınırları aşma

konusunda WTO düzenlemeleri sayesinde giderek daha fazla ustalaşmaktadır. Devletler de, bölgesel ticari ve siyasi anlaşmalar yaparak, bütünleşme yönündeki gidişe katkıda bulunmaktadır.

Günümüzde yaşanan sermayenin küreselleşmesi sürecinde, ulus devletlere çeşitli kanallarla kabul ettirilen liberalleşme programlarının, uygulanması sonucunda sermayenin önündeki tüm engeller kaldırılmaktadır. Herhangi bir kısıtlamaya tabi olmaksızın hareket serbestisi kazanan sermayeye karşı ulus devletlerin bağımsız bir dış ticaret, para ve maliye politikası uygulaması mümkün görünmemekte, sosyal devlet fonksiyonun gereği olarak, eşitlikçi ve toplumsal adalete uygun politikalar üretebilmesi güçleşmektedir. Küreselleşme süreci değişik yollarla ulus devletler dünyasını, ulus devletlerin rollerini, birbiriyle ve küresel politik sistemdeki diğer aktörlerle olan ilişkilerini değiştirmektedir.

Küreselleşme her ne kadar ulus-devletin bağımsız ekonomik ve sosyal politikaları izleme kapasitesini zayıflatıyorsa da, hala devlete önemli ölçüde otonom bir alan bırakmakta ve ulusal rekabeti artırmak için yeni kontrol alanları sağlamaktadır. Ulus devletler kendi sınırlarını kontrol etmek, hareketli sermayeyi çekmek, halkın eğitim seviyesini yükseltmek, finansal istikrarı sağlamak, fiziksel ve kültürel dini çevreyi iyileştirmek gibi birçok alanda giderek artan role sahip olmakta, demokratik oldukları ölçüde milli sınırları içerisinde vatandaşlarının uluslararası arenada temsilcileri olmaktadır. Diğer taraftan ulus devlet hala güvenliği korumakla yükümlüdür. Güvenlik dışında eğitim, araştırma-geliştirme, sağlık alanlarında yada yerel sermaye ve vasıfsız emeğe çeşitli destekler verebildiği ölçüde işlevsiz kalmayacak, varlığını haklı gösterebilecektir.

Ulus devletin yönetim kapasitesi değişmiş, pek çok açıdan güçsüzleşmiş ancak devletlerin esas kurum olma nitelikleri kaybolmamıştır; özellikle etkin uluslararası yönetim koşullarını sağlama konusunda bu niteliklerini korumuşlardır. Ulus devlet geleneksel siyasi alanını Çokuluslu Şirketler, BM, IMF gibi uluslararası kurumlarla paylaşmak zorundadır, fakat uluslararası sistemin vazgeçilmez aktörü olarak yerini korumaktadır. Çünkü ulus devlet hala uluslararası sistemin en önemli bileşenidir ve hem uluslararası hem de ulusal alanda önemli bir siyasal biçim olarak var olmaya devam edecektir. Ayrıca, ulus devletin hukuka kaynaklık etme fonksiyonu da gelişerek devam edecektir.

Küreselleşmeye rağmen devletin değişimi koordine etmekteki rolünün önemini hala koruduğu söylenebilir. Ulusal ekonomide devlet kanun koyucu ve

uygulayıcısı olarak fonksiyonunu korumaktadır. Bu fonksiyon küreselleşme tarafından zayıflatılmamış, aksine kuvvetlendirilmiştir. Devlet bir ölçüde sermaye sahibi olarak geri çekilmişse de, sermaye ilişkilerinin düzenleyici rolüne devam etmektedir. Küreselleşme nedeniyle çeşitli açılardan zor durumda kalacak toplumsal kesimler nedeniyle ortaya çıkacak problemlerin çözülmesi de hala devletin sorumluluğunda bulunmaktadır. Ulus devlet, bölgesel ve küresel kurumlar ve pazar lehine egemenlik haklarından bazılarını kaybetmiş olabilir, ancak ulusal rekabeti desteklemek için yeni roller de üstlenmiştir. Devletin stratejik tercihlerle, daralan sektörlerden genişleyen sektörlerle doğru yapısal değişme, teknolojik yenilik ve bilgi yayılması, yeni endüstrilerin, ürünlerin ve işlemlerin yaratılması gibi ulusal uyum stratejileri izlemesi, organize ekonomik gruplarla endüstriyel ekonomiyi dönüştürmesi veya ileriye götürmesi uluslararası rekabet açısından da önemli bir avantaj haline gelmiştir.

Küresel ortamda devletin egemenlik alanı daralmakla birlikte, yeni koşullara adapte olabilme yeteneğiyle devletler küreselleşmenin aktörleri konumuna gelebilmektedir. Küreselleşmenin pozitif kazanımlarla ileriye gitmesi, devletlerin küreselleşmenin önündeki engelleri ortadan kaldırmasına bağlıdır.

Küreselleşme süreci ulusal kamu yönetimlerinin büyüklüğünde, kapsamında, kullandığı kaynaklarda ve etkileme araçlarında daralmalara neden olmakta, bu daralma, “devletin küçültülmesi” ya da “kürek çeken değil, dümen tutan devlet” sloganları altında yürütülmekte ve çeşitli biçimlerde kendini göstermektedir.

Özelleştirme programları devleti küçültürken, deregülasyon politikaları ile mevzuatın sadeleştirilerek süreçlerin basitleştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu süreçte bazı hizmet kuruluşları özerkleştirilirken, aynı zamanda düzenleyici karar alma yetkisine sahip yeni özerk kuruluşlara ağırlık verilmek suretiyle devlet otoritesinde bir parçalanmaya gidilmektedir. Bu çerçevede, otoritenin özünde bir azaltma ile beraber, otorite kültüründen hizmet kültürüne doğru bir dönüşüm hedeflenerek, piramit tipi devlet örgütlenmesi yerine, esnek yapılı örgütlenme ön plana çıkarılmaktadır. Kamu yönetiminde sözü edilen değişim hukuki rasyonellikten işletmecici rasyonelliğe geçişi, kamusal hizmet sunumunda ekonomi, verimlilik ve etkinlik faktörlerinin önem kazanmasını, performans yönetimine paralel olarak, kamusal denetimde de performans kriterleri temel alınmasını ifade etmektedir.

Devletin yeniden dizayn edilmesi sonucunu doğuran bu gelişmelerin en önemli unsurunu ise, kamu yönetiminin demokratikleştirilmesi oluşturmaktadır.

Şeffaflık, bilgi edinme hakkı, katılım, sivilleşme, bireyin öncelik kazanması, temsili demokrasi yerine çoğulcu ve katılımcı demokrasinin ön plana çıkması, insan haklarına saygı gibi demokratik yönetimin temel değerlerinin hayata geçirilmesi ve güçlendirilmesi, günümüzde hemen her devletin, kuruluş ya da örgütün öncelikli hedefleri arasında yer almaktadır.

1990'dan itibaren küreselleşme akımının etkisiyle, devletlerin etkinliğini sağlayan üretim faktörü de değişmiş, bilgi temelli, bilgiyi işleyen, üreten, dönüştüren, kamusal taleplere daha hızlı cevap verme yeteneğiyle donatılmış bir devlet yapılanmasına ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Bu yeni devlet yapısı bilgi toplumu üzerinde inşa edilen, bilişim ve enformasyon teknikleriyle güçlendirilmiş ve elektronik uygulamalarla hızlandırılmış e-devlet şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Yeni dönemin yönetim yapılanması; yönetim yerine yönetişimi, geleneksel devlet yerine e-devleti ve kamu yönetiminde piyasa mekanizmalarını kullanan işletmecî devlet anlayışını esas almaktadır.

Dünya'da ulus devlet ve kamu yönetimlerini etkileyen ve değişim süreçlerine yol açan nedenler, Türkiye Cumhuriyeti açısından da geçerli olmuş ve 1980 tarihinden itibaren ekonomide, siyasette ve yönetimde, hukukta liberalleşmeye yönelik bir dizi reform, AB üyelik sürecinin yarattığı dinamizmde etkisiyle uygulamaya konulmuştur.

Siyasal alanda yapılan düzenlemelerle, temel hak ve özgürlüklerin geliştirilmesi, demokrasinin çoğulcu ve katılımcı niteliğinin arttırılması ve hukuka uygunluğunun sağlanması, devlet-toplum-birey ilişkilerinde bireyin öncelenmesi ve sivil niteliğinin arttırılmasına yönelik anayasal ve yasal nitelikte bir dizi reform gerçekleştirilmiştir.

Türkiye AB'ye uyum sürecinde insan haklarıyla ilgili hukuki olarak önemli gelişmeler kaydetmesine rağmen uygulamadan kaynaklanan sorunlarını giderebilmiş değildir. İnsan haklarının tam anlamıyla gerçekleştirilmesi talepleri kamu düzenine veya devletin birlik ve güvenliğine yönelik bir tehdit olarak değerlendirilmemelidir. Bu konuda aydınlatıcı bir eğitim anlayışı ve uygulaması geliştirilmelidir. İnsan hakları konusunun Türkiye'nin sosyal ve siyasal kalkınmasının önemli bir unsuru olduğu dikkate alınmalıdır.

STK'ların güçlenmesi insan hakları ihlallerinin sivil denetim mekanizmalarından biri olarak son derece önemlidir. İnsan haklarının değişik alanlarında Türkiye'de faaliyet gösteren bir çok kuruluş dernekler yasası

kapsamındadır. Dernekler Yasası'nın derneklerin kurulmasını caydırıcı, kurulmuşsa faaliyetlerini olabildiğince daraltıcı ve kontrol edici bir mantık üzerine bina edilmesi, Türkiye'deki sivil toplum örgütlerinin girişim alanlarını daraltmaktadır. STK'ları bir yandan küresel siyasetin yeni ve çok önemli aktörleri olarak ortaya çıkarken, öte yandan Türk STK'larının Dernekler Yasası çerçevesinde faaliyet göstermesi oldukça zordur. Türk STK'larının uluslararası örgütler ve STK'larıyla işbirliğini kolaylaştıracak bir mevzuat düzenlemesinin yapılması gerekmektedir.

Ticaretin ve finansın küreselleşmesi çerçevesinde Gümrük Birliği ve GATT düzenlemelerine taraf olunması, bankacılık sektörüne ilişkin gerçekleştirilen reformlar, ülkemizin mal ve hizmet ticareti ile yabancı sermaye yatırımlarını 1995 sonrasında önemli ölçüde arttırmış ancak ekonominin liberalleşmesine yönelik adımlar bir takım yapısal nedenler dolayısıyla iç ve dış borçlar, gelir dağılımı eşitsizliği, yoksulluk ve yolsuzluk olaylarında da artışa neden olmuştur.

Küreselleşme süreci; WB, WTO, IMF, OECD ve AB gibi uluslararası örgütler ve diğer kanallarla kamu yönetiminde yapısal dönüşüm çalışmalarına neden olmuştur. Türkiye'de bu etkiler neticesinde Yeni Kamu İşletmeciliği, e-devlet ve e-yönetişim konularında vatandaş odaklı yönetim anlayışını sağlamaya dönük adımlar atmıştır. Bu kapsamda, onaylanan Belediye Kanunu, Büyükşehir Belediye Kanunu, İl Özel İdareleri Kanunu ve bunlara çerçeve oluşturan Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Kanunu, eksikliklere ve uygulamaya ilişkin yetersiz düzenlemelere rağmen önem arz etmektedir.

Bundan sonraki süreçte de AB müktesebatıyla uyumlu bir çizgide idari reform çalışmalarına istikrarlı bir şekilde devam edilmelidir. Bu kapsamda kamu hizmetlerinin daha etkin, saydam, şeffaf, hesap verebilir ve katılımcı niteliklere kavuşturulması adına ileri adımlar atılmalıdır. Bunun için ilk olarak; katı merkezi ve bürokratik yapının değiştirilmesi gerekmektedir. Bu değişimin temelinde bir yandan verimlilik ve etkinlik sağlama, öte yandan hizmeti halka yaklaştırma ve demokratik yönetime ulaşma düşüncesi yatmalıdır. Bunun için katı hiyerarşik merkezi yapılanmalardan kaçınılarak yerel yönetimlere yetki devri kapsamında etkin bir faaliyet alanı sağlanmalıdır. Kendi bölgelerinin sorunlarına daha hakim olan yerel idareler bir takım gereksiz bürokratik engeller nedeniyle, çözüm üretememekte ve bu noktada adım atamamaktadırlar. Bu nedenle alt yapısı sağlam yasal çerçevelerle belirlenmiş olarak yerel idarelere yetki devri ile hareket serbestisi sağlanmalıdır. Bu noktada merkezce yürütülen bazı hizmetler ve bunlara ilişkin sorumluluklar yerel

yönetimlere devredilmelidir. Ancak devredilen bu yetkilerin kamu yararına ve hukuka aykırı bir şekilde kullanılmasının önüne geçilmesi için etkin bir denetim mekanizmasının da kurulması gereklidir.

Bunlara ilave olarak merkeziyetçilik; başta kırtasiyecilik, zaman kaybını arttırdığı ve hizmetlerde yerindelik ilkesine aykırı olduğu için, mutlaka yerinden yönetime ağırlık verilmelidir. Ayrıca sivil toplum örgütleri daha da güçlendirilerek yönetim ve karar alma süreçlerinde etkin hale getirilmelidirler. Böylece yeni kamu yönetimi anlayışının gereği olan demokratik yapı da kuvvetlendirilmiş olacaktır. Bu ise çağdaş yönetim anlayışının bir gereğidir.

E-devletin kamu sektöründe uygulanması, bürokrasiden kaynaklanan aşırı kırtasiyecilik ve bürokratik işlem maliyetlerini azaltacak, devletin hızını artıracak, aynı zamanda kamu yönetiminde şeffaf uygulamalarla yeni kamu yönetiminin anlamlandırdığı hesap verme sorumluluğunun hayata geçmesi ile her şey halkın gözünün önünde cereyan edeceğinden hizmetlerde eşitlik ve standart sağlayarak, vatandaşın siyasal hayata katılımını artıracaktır. Tüm bu etkenler kamu yönetiminde etkinliğin oluşumuna zemin hazırlayacaktır.

Türkiye AB’te üyelik sürecinin de katkılarıyla e-devlete geçişi sağlamak üzere e-Türkiye dönüşüm projesini başlatmış kamu bilgi alt yapısının kurulmasına yönelik bilgi ve iletişim teknolojisi yatırımları sayesinde, internet erişimi ve genişbant internet sahipliği açısından önemli gelişmeler göstermiş ancak vatandaş odaklı yönetim anlayışını gerçekleştirmeye yönelik son dönemde atılan adımlar ile e-devlet yapılanmasıyla ilgili yapılanlar, bir takım yapısal engeller nedeniyle henüz istenilen sonuçlara ulaşabilmiş değildir. E-devletin bir toplumda devletin etkinlik düzeyinde işlevsel bir rol üstlenerek kamusal performansını artırma yönünde pozitif etkilerde bulunabilmesi bilişim ve iletişim teknolojilerine ülke otoritelerince verilen önem derecesi ve bunların toplum içindeki kullanım sahasının genişliğiyle yakından ilgili olmakla birlikte elektronik devlet yapılanmasında, bilgi ve iletişim teknolojileri gerçek anlamda birer araç konumundadır. Elektronik devlette temel hedef, bilgi işleme kapasitesi artırılmış, acil karar alabilen ve ihtiyaçlara hızla cevap verebilen bir devlet yapısını oluşturmaktır. Bu idari yapının da değişime uğramasını gündeme getirmektedir. Kamu kuruluşlarınca sunulan hizmetin kalitesinin artırılması için insan faktörünün iyileştirilmesi, yani yeni süreçte görev alacak elemanların da uygun şekilde eğitilmesi, kamu yönetimini düzenlemeye ilişkin Kamu Yönetimi Temel

Kanunu Tasarısının kendinden beklenenleri karşılayabilmesi için ülke koşullarını dikkate alan bir yaklaşımla yeniden ele alınması gerekmektedir.

Bugün kamu yönetimimizde yaşanan sorunların büyük kısmı, yönetim yapısının genel siyasal, toplumsal ve ekonomik sistemdeki temel dinamiklerle makro ölçekte bağlantılı olarak ortaya çıkan gelişme ihtiyaçları doğrultusunda işlevsel ve rasyonel bir biçimde yapılanamamış olmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye’de yada başka ülkelerdeki gibi merkeziyetçi yapıya sahip devlet sistemlerinde, siyasal-yönetimsel rejimin merkeziyetçiliği, bütünlüğü ve kapsayıcılığı nedeniyle teke tek belirli kamu hizmetlerini yürüten kamu kuruluşlarının, örgütlenme, personel istihdamı, işleyiş ve hizmet alanlarında kendi başlarına hareket edebilecek idari ve mali özerkliğe sahip olmadıkları bilinmektedir. Bu kısıtlılık ve bağımlılık durumu, hizmet birimi niteliğini taşıyan alt düzeydeki kamu kuruluşlarında olduğu gibi, bunların bağlı bulundukları bakanlık örgütleri ve devlet organları düzeyinde de verimlilik ve etkenliği azaltmaktadır. Kendi örgüt yapısını, uyacağı kuralları, yürüteceği hizmetleri ve personel politikasını belirleme gücünden yoksun olan bir kamu kuruluşunun, özel sektör işletmelerince yaygınlıkla benimsenen ve başarıyla uygulanan post modern yönetim yaklaşımlarının hayata geçirilebilmesi bakımından yönetim sisteminin bağımsız bir unsur olarak görülmesi mümkün değildir.

Ülkemizde yolsuzlukların önlenmesine ilişkin olarak 1980 sonrası dönemde çıkartılan yasa ve taraf olunan uluslararası sözleşmelerle önemli gelişmeler sağlanmasına rağmen yolsuzluk olaylarıyla ilgili kamu vicdanını rahatlatmaya yönelik düzenleme ve uygulamalara devam edilmesi gerekmektedir.

Kamu yönetiminde şeffaflığın ve hesap verilebilirliğin sağlanmasına yönelik olarak çıkartılan Kamu Mali Yönetimi Kontrol Kanunu, Bilgi Edinme Yasası, Kamu Görevlileri Etik Kurulu gibi kimi gelişmeler yeterli değildir. Yönetimde şeffaflık ve yolsuzluğun önlenmesi için halkımızın yönetime etkin katılımı ve denetimini sağlamak üzere yeni gelişmelere ihtiyaç duyulmaktadır.

Ülkemizde mali saydamlığın gerçekleştirilmesi konusunda, kamu yönetimi ve mali sistemimize ilişkin bir takım sorunlar bulunmaktadır. Bütçenin kapsam çok dardır ve kamusal kaynakların az bir bölümü meclis denetiminden geçmektedir. Düzenlenen bütçelerin, dayandıkları kanun ve düzenlemelerin ek bütçeler, yedek ödenek uygulamaları ve emanet kalemleri ile delinmesi sonucu etkinliklerini yitirmektedir. Türkiye’de bütçelerin etkinliğini kaybettiren bu uygulamalara sıkça rastlanmaktadır. Bütçe işlemlerinin yasalara uygunluğunu Meclis adına denetleyen

ulusal denetim organı olan Sayıştay'ın denetim alanı, tıpkı bütçenin kapsamı gibi çok dardır. Böylece kesin hesaplarda da kamu faaliyetlerinin bir bütün olarak değerlendirilmesi yapılamamaktadır. Sayıştay'ın denetimi ise performans denetiminden çok hukuki denetime dayanmaktadır. Bu nedenle Sayıştay'ın denetim alanının genişletilmesini sağlayacak yasal düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır.

657 sayılı devlet memurları yasasının yerine toplam kaliteyi esas alan insan kaynakları odaklı personel yönetimi anlayışı oluşturulmalıdır. Devletin işletmeci bir mantıkla verimli bir hizmet sunabilmesi için, donanımlı ve toplam kalite odaklı bir insan kaynakları felsefesine ihtiyaç vardır. Ayrıca personel memnuniyetini sağlamaya yönelik olarak, personeller arasındaki ücret adaletsizliğini giderecek önlemler alınmalıdır. Personel rejiminin esasları ve sınırları belirlenirken de yolsuzlukla mücadele anlamında atılan adımların daha da geliştirilmesi ve gerekli hukuki çerçevenin AB hukuk sistemiyle uyumlu bir çizgiye getirilmesine ihtiyaç vardır. Kamu personel rejiminin daha etkin bir yapıya büründürülmesi noktasında ayrıca ödül-ceza yönteminin etkililiği arttırılmalıdır. Ayrıca kamu yönetiminde son yıllarda etkin olarak kullanılan iletişim ve bilgi işlem teknolojilerinin bütün kurumlarda daha yaygın kullanım alanı kazanması gerekmektedir.

Kamu personel rejiminde de önemli değişiklikler yapılmalı, kamuya personel alımında özellikle siyasal düşünce, dünya görüşü ve patronaj ilişkilerine göre değil, kişinin liyakatini esas alan bilgi, tecrübe, yeterlilik, eğitim vs. gibi kriterlere göre tercihte bulunulmalıdır. 657 sayılı devlet memurları yasasının yerine toplam kaliteyi esas alan insan kaynakları odaklı personel yönetimi anlayışı oluşturulmalıdır.

Geri dönülmez bir şekilde ilerleyen küreselleşme sürecinden faydalanabilmek için; eğitime yatırım yaparak insan kalitesini yükseltmek, teknolojiye yatırım ve Ar-Ge çalışmalarına önem vermek, internetin kullanılmasını yaygınlaştırmak, beyin göçünü tersine çevirecek özendirmeler yapmak, devletin ve siyasetin yeniden yapılanmasını sağlamak, ekonomide makro istikrar ve rekabet ortamını sağlamak, özel sektörün içeride ve dışarıda işbirliğini artıracak sektörel tedbirler almak gerekmektedir.

Türkiye, ulus devlet kimliğinin muhafaza edebilmek ve küreselleşmenin vatandaşlarca içselleştirilmesini sağlamak üzere işsizlik, yoksulluk, gelir dağılımı eşitsizliği gibi sorunlarla mücadeleye yönelik etkin politikalar uygulamak durumundadır. Bu kapsamda eğitim, sağlık, barınma, işsizlik, emniyet, adalet,

emeklilik gibi hizmetlerden tüm vatandaşların eşit ve en iyi şekilde yararlanmasını sağlanmalıdır.

Tüm bu adımlar atılırken, çağdaş dünyanın gerisinde kalmamak dürtüsüyle hareket edilmeli, ancak daha da önemlisi küreselleşme sürecinde çağı yakalama adına bu gelişim sağlanırken, asıl itici güç ve çıkış noktası, kendi vatandaşlarının çağdaş dünya normlarına uygun müreffeh yaşam koşullarına kavuşturulması olmalıdır.

Son olarak denilebilir ki, yönetimin temeli ve düzenin kaynağı olarak, geçmişte olduğu gibi gelecekte de ulus devlet etkin ve esas olmak ve kamu yönetimi aygıtını da buna göre şekillendirmek zorundadır.

KAYNAKLAR

- Acar, İ. (2002). *Anayasal Denk Bütçe Politikası ve Türkiye’de Uygulanabilirliği*. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, ss.104-106.
- Adda, J. (2002). *Ekonomik Küreselleşme*. İnceci, S. (Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul, ss.2-53.
- Akbulut, Ö. (2007). Kamu yönetiminde işletmecilik sorunu. *Mülkiye Dergisi*, 31(254):73-86.
- Akdoğan, A. E. (2008). *Türk Kamu Yönetimi ve AB Karşılaştırmalı Eleştirel Bir İnceleme*. 1.Baskı, TODAİE Yayınları, Ankara, ss.24-46.
- Akgül, A. (1999). Kamu yönetiminde toplam kalite ve israfın önlenmesi; şişman devletten etkin devlete. *Yeni Türkiye Dergisi*, Mart-Nisan, Ankara, ss.119-131.
- Akolaş, A. (2003). Bilişim sistemleri ve bilişim teknolojisinin küreselleşme olgusu ve girişimcilik üzerine yansımaları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:12, ss.1-19.
- Aktan, C.C. ve Şen H. (1999). *Globalleşme, Ekonomik Kriz ve Türkiye*. Topyöv Yayınları, Ankara, ss.10-35.
- Aktan, C.C. (2003). *Değişim Çağında Devlet*. Çizgi Kitabevi, Konya, ss.93-426
- Aktan, C.C ve İstiklal Y.V. (2004). *Globalleşme Fırsat mı Tehdit mi*. Zaman Kitabevi, ss.242-314.
- Aktan, C.C ve İstiklal Y.V. (2008). Globalleşme sürecinde çok uluslu şirketler. <http://www.canaktan.org/ekonomi/cok-uluslu/aktan-makale.pdf> (23.07.2008).
- Aktel, M. (2003). *Küreselleşmenin Türk Kamu Yönetimine Etkileri*. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adapazarı, s.242.
- Alantar, D. (2010). Küresel finansal kriz: nedenleri ve sonuçları üzerine bir değerlendirme. http://www.finanskulup.org.tr/assets/maliyefinans/81/Doğan_Alantar_küresel_finans_kriz_nedenleri_sonuc_lari_MFY81.pdf (02.02.2010).
- Aliefendioğlu, Y. (1999). Liberal demokraside devlet. *Yeni Türkiye:Liberalizm Özel Sayısı*, Sayı:25, ss.248-253.
- Altunyaldız, Z. (1996). Globalleşen dünyada bölgesel organizasyonların önemi ve APEC. *Dış Ticaret Dergisi*, Sayı:1, ss.14-17.
- Amin, S. (1999). *Küreselleşme Çağında Kapitalizm*. Vasıf E. (Çev.), Sarmal Yayınevi, İstanbul, ss.15-19.
- Anayasa-TCK-CMUK-CİK-TMK (2002). Seçkin Yayınevi, Ankara, s:57
- Arı, T. (2004). *Uluslararası İlişkiler Teorileri, Çatışma, Hegomanya, İşbirliği*. 3. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, s.383.
- Arıboğan, D.Ü. (2001). *Globalleşme Senaryosunun Aktörleri*. Der Yayınları, İstanbul, ss.176-212.
- Arın, T. (1996). *Yeni Dünya Düzeni ve Uluslararası Kuruluşların Kalkınma Stratejileri Ekonomiye Soldan Bakış*. 1.Baskı, Alan Yayınları, İstanbul, ss.20-23.

- Arslan, B. (2009). Küreselleşme ulus-devletin sonu mu?
<http://www.caginpulisi.com.tr/46/17-18.htm> (14.10.2009).
- Arslan, İ. (2009). Basel kriterleri ve Türk Bankacılık Sistemi üzerine etkileri.
http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler (08.08.2009).
- Arslan, O. (2001). *Kuramsal ve Tarihsel Aşamalarıyla Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği*. Bayrak Yayınları, İstanbul, s.170.
- Ataay F. ve Güney A. (2004). Yerelleşme ve kalkınma sorunu:kamu yönetimi reformu üzerine değerlendirme. *Mülkiye Dergisi*, 27(243):131-146.
- Ateş, D. (2006). Küreselleşme ne kadar tek boyutlu?
http://www1.dogus.edu.tr/dogustru/journal/cilt_7_sayi_1/M00148.pdf
 (01.02.2008)
- Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, (2010). 2009 yılı Türkiye İlerleme Raporu
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2009.pdf (02.02.2010)
- Aygül, C. (1998). *Neo-Liberalizmin Başarısızlığı ve Yönetişim*. Birikim Yayınları, İstanbul, ss.231-254.
- Başbakanlık, (2003a). *Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma I, Değişimin Yönetimi İçin Yönetimde Değişim*, Başbakanlık Yayınları, Ankara, ss.27-31.
- Başbakanlık, (2003b). *Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma II Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı*. Başbakanlık, Ankara, s.67
- Başbakanlık İdareyi Geliştirme Başkanlığı, (2009). E-Türkiye.
<http://www.sistems.org/e-turkiye.pdf> (10.12.2009)
- Başkaya, F. (1999). *Küreselleşme mi, Emperyalizm mi? Piyasacı Efsanenin Çöküşü*. 1.Baskı, Ütopya Yayınevi, Ankara, s.21.
- Bayraktutan, Y. (2004). *Global Ekonomide Bütünleşme Trendleri*. 2.Baskı, Nobel Yayınları, Ankara, s.62
- Belek, İ. (1999). *Post Kapitalist Paradigmalar*. 2. Baskı, Sorun Yayınları, İstanbul, s.250.
- Bilen, M. ve Cahit Ş. (2002). Genişleyen Devletin Bunalımı ve E-Devlet. *I. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi*, Kocaeli Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayını, İzmit, ss.6-20.
- Boratav, K. (1996). *Ekonomi ve Küreselleşme Emperyalizmin Yeni Masalı: Küreselleşme*. Kamu İşletmeciliğini Geliştirme Merkezi Vakfı Yayını, Ankara, ss.21-23.
- Boratav, K. (2005). *Türkiye İktisat Tarihi:1908-2002*. 9.Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, s.100.
- Bozkurt, E. (1999). *Türkiye'nin Uluslararası Hukuk Mevzuatı*. 2.Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, ss.307-439.
- Bulut, N. (2003). *Feodalite'den Küreselleşmeye Ekonomik İktidar Siyasal İktidar İlişkisi*. 1.Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, ss.83-104.
- Celasun, M. ve D. Rodrik. (2002). *Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisi'ne Etkileri*. TCMB Hazine Müsteşarlığı Yayınları, Ankara, ss.1-20.
- Cossudovsky, M. (2001). *Yoksulluğun Küreselleşmesi*. Çivi Yazıları Yayınevi, Ankara, s.42.
- Çaha, Ö. (1997). 1980 sonrası Türkiye'sinde sivil toplum arayışları. *Yeni Türkiye-Sivil Toplum Özel Sayısı*, Yıl:3, Sayı:18, Kasım-Aralık, ss.28-64.
- Çavdar, T. (1992). *Türkiye'de Liberalizm*, İmge Kitabevi, Ankara, s:227
- Çayhan, E. (2009). E-Avrupa ve Türkiye'de bu konuda yapılan çalışmalar.
<http://ab.org.tr/ab06/bildiri/65.pdf> (16.10.2009)

- Çukurçayır, M.A, Eroğlu, T. (2004). Yerel yönetimlerde yeniden yapılanmaya farklı bir yaklaşım: verimlilik ve başarı karnesi. *Sayıştay Dergisi*, Sayı 53, Nisan-Haziran, ss. 41-67.
- Dağı, D. İ. (1999). Demokratikleşmenin ön şartı: küreselleşme. *Yeni Türkiye*, Sayı:29, Eylül-Ekim, ss.269-272.
- Demirel, D. (2009). E-devlet ve Dünya örnekleri.
<http://www.sayistay.gov.tr/yayin/dergi/icerik/der61m6.pdf> (10.06.2009)
- Desai, V. ve Imrie, R. (1998). *The New Managerialism in Local Governance: North-South Dimensions*, Third World Quarterly, Vol.19, No.4, pp.635 - 650.
- Devlet İstatistik Enstitüsü, (1990). *Hane Halkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi Gelir Dağılımı 1987*, Ankara, s.63.
- Devlet İstatistik Enstitüsü, (1997). *1994 Hane Halkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları*, Ankara, s.79.
- Devlet İstatistik Enstitüsü, (2000). *İstatistik Göstergeler 1923-1995, Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar*, Ankara, s.82.
- Dikmen, A. A. (2009) Kamu mali yönetim ve kontrol kanunu tasarısı üzerine değerlendirmeler
http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_BSB/Dikmen-KMYMKK_Cumhuriyet.doc (06.06.2009)
- DPT, (1995). *Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Entegrasyonlar*, 7.BYKP., Yayın No: DPT:2375-ÖİK:440, Ankara, s.57.
- DPT, (2000). *Küreselleşme özel ihtisas komisyonu raporu*
<http://ekutup.dpt.gov.tr/dunya/oik560.pdf> (06.06.2009).
- DPT, (2009a). Uluslararası ekonomik göstergeler,
<http://ekutup.dpt.gov.tr/ueg/2009/2009.asp>(20.12.2009).
- DPT, (2009b). Temel ekonomik göstergeler,
<http://ekutup.dpt.gov.tr/teg/2009/12/teg.html> (06.12.2009).
- DPT, (2009c). Ekonomik ve sosyal göstergeler (1950-2006)
<http://www.dpt.gov.tr/DPT.portal>.(05.05.2009).
- DPT, (2009d). E- dönüşüm Türkiye projesi 2003/12 sayılı genelge
http://www.bilgitoplumu.gov.tr/Documents/1/Mevzuatlar/030217_2003-10SayiliGenelge.pdf (16.06.2009).
- DPT, (2009e). Bilgi toplumu istatistikleri bilgi toplumu stratejisi (2006-2010).
<http://www.bilgitoplumu.gov.tr/btstrateji/BilgiToplumuIstatistikleri.pdf> (06.01.2009).
- Dış Ticaret Müsteşarlığı, (2009a). İhracat ve ithalatın mal gruplarına göre dağılımı
<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/IstatistikDb/eko10.xls> (30.12.2009)
- Dış Ticaret Müsteşarlığı, (2009b) Dış ticaretin ekonomik faaliyetlere göre görünümü
<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/IstatistikDb/eko03.xls> (30.12.2009)
- Dış Ticaret Müsteşarlığı, (2009c). Türkiye'nin seçili bölgelere göre dış ticareti
<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/IstatistikDb/eko04.xls> (30.12.2009)
<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/IstatistikDb/eko05.xls> (30.12.2009)
- Dış Ticaret Müsteşarlığı, (2010). Temel ekonomik göstergeler
<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/IstatistikDb/baslica.xls> (05.01.2010)
- Dinçer, O.C. (2009). Çok Taraflı Yatırım Anlaşması üzerine bir değerlendirme

- <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/coktrf.doc> (31.12.2009)
- Drucker, P.F. (1996). *Gelecek İçin Yönetim*. Üçcan, F. (Çev.), 4.Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, ss.33-102.
- Duru, B. (2006). Küresel sermaye birikimi ve ekolojik bunalım. *Birikim Dergisi*, Sayı:201, Ocak, ss.45-57.
- Eker, M. M. (1993). *Çok Taraflı Ticaret Sistemi, Yeni Korumacılık ve Türkiye*, DPT Yayın No:2330-İPGM:436, s.108.
- Ekin, N. (1999). *Küreselleşme Sürecinde Gümrük Birliği ve Türkiye*. İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, s.16.
- Ellwood, W. (2002). *Küreselleşmeyi Anlama Kılavuzu*. Genç, B. D. (çev.), Metis Yayınları, İstanbul, 1.Baskı, ss.19-61.
- Emre, C. (2003). *Yönetim Bilimi Yazıları*. İmaj Yayınları, Ankara, s.166.
- Ener M. ve Demircan E. (2009). Küreselleşme sürecinde değişen devlet anlayışından kamu hizmetlerinin dönüşümüne: sağlık hizmetlerinde piyasa mekanizmaları. <http://iibf.sdu.edu.tr/dergi/files/2008-1-3.pdf> (03.05.2009)
- Erbaş, H. (2002). Küresel kriz ve marjinalleşme sürecinde göç ve göçmenler. *Doğu Batı*, Sayı:18, ss.186-187.
- Ercan, H. (2002). *Açık Ekonomi, İstikrar Tedbirleri ve Sıcak Para: Türkiye*. MPM Yayınları, Ankara, s.43.
- Ercan, F. (2001). *Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik*. 2.Baskı, Bağlam Yayınları, İstanbul, ss.67-68.
- Eren, V. (2003). Kamu yönetiminde rekabet, rekabetin kurumsallaştırılması ve rekabet mekanizmaları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58(4):83-105.
- Erkan, H. (1998). *Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme*. İş Bankası Yayınları, İzmir, ss.4-11.
- Eroğlu, Ö. (1999). Devletin büyümesi ve ekonomik sonuçları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı:4, ss.33-46.
- Eroğul, C. (1997). Ulus devlet ve küreselleşme. (Der.). *Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme*. Kansı, I. (Ed.), 3. Baskı, İmge Yayınları, Ankara, ss.39-49.
- Eser K. ve Belet N.H. (2000). Uluslararası ekonomik düzene doğru..., *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, Sayı: 173, ss.64-82.
- Esgin, A. (2001). Ulus-devlet ve küreselleşmeye ilişkin bazı tartışmalar. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2):185-192.
- Eşkinat, R. (1998). *Küreselleşme ve Türkiye Ekonomisine Etkisi*. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, s.9
- Evin, B. (2000). Dünya’da yaşanan globalleşmenin Türkiye’ye etkileri. *Deniz Kuvvetleri Dergisi*, Mart, Ankara, ss.26-27.
- Farazmand, A. (2001). Küreselleşme ve kamu yönetimi. Kaygalak, S. (Çev.), *Mülkiye Dergisi*, 25(225):259-262.
- Gelir İdaresi Başkanlığı, (2009). GATT mevzuatına ilişkin uygulamalar. http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuatek/uluslararasi_mevzuat/gatt95.pdf (10.01.2010)
- Gerber, James. (2005). *International Economics*. Second Edition, Addison Wesley, pp.3-6.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*. Hüseyin Ö. (Çev.), Ayraç Yayınları, Ankara, s.25.
- Gökal, İ. (2009). Globalleşme. <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/globallesa7.doc> (06.06.2009)
- Görenel, Z. (2001). Türkiye’nin neo öyküsü. *İktisat Dergisi*, Sayı:418-419, ss.41-46.

- Gül, H. (2005). Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısına adem-i merkezileşme-küreselleşme dinamikleri ve yönetimi geliştirme açılarından bakış. (Der.). *Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar-1*. Özgür, H. ve Kösecik, M. (Ed.), Nobel Yayını, Ankara, ss. 39-56.
- Güler, Birgül A. (2009), Kamu yönetimi temel kanunu üzerine. <http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/bguler/pdf/Hukuk1.pdf> (10.06.2009)
- Güler, B. A. (2005). *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi: Yapısal Uyarılama Politikaları 1980-1995*. 2.Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, s.97.
- Gülmez, M. (2000). 2000'in başında, insan hakları sözleşmeleri ve Türkiye'nin onay durumu. *Amme İdaresi Dergisi*, 33(1), ss.1-26.
- Güneş İ. F. (1999). 21. yüzyılda küresel ticaretin yönü. *Dış Ticarete Durum Dergisi*, Sayı: 42, s.13-23.
- Günsoy, B. (2006). *Küreselleşme Bir Varoluş Çözümlemesi*. Ekin Kitabevi, s.59-217
- Gürçan, H.İ. (1998). İnternet, küreselleşme ve sanal toplum. *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 20, ss.1445-1448.
- Güzeltik, E. (1999). *Küreselleşme ve İşletmelerde Değişen Kurum İmajı*. 1.Basım, Sistem Yayıncılık, İstanbul, ss.22-33.
- Güzelsarı, S. (2004). Kamu yönetimi disiplininde yeni kamu işletmeciliği ve yönetim yaklaşımları. (Der.). *Kamu Yönetimi -Gelişimi ve Güncel Sorunları*. Öktem, K. ve Ömürgönülşen, U. (Ed.), İmaj Yayınevi, Ankara, ss.85 - 138.
- Hacısalıhoğulları, İ.Y. (2001). *Yeni Dünya Düzeni Arayışı ve Türkiye*. Çantay Yayınları, İstanbul, s.45.
- Halis, M. (1998). Toplam kalite yönetiminin Türk Kamu Yönetimi'nde uygulanabilirliği, kamu yönetiminde kalite. 26-27 Mayıs 1.Ulusal Kongresi, TODAİE Yayını, Ankara, s.67-84.
- Hazine Müsteşarlığı, (2008). Uluslararası doğrudan yatırımlar yabancı sermaye genel müdürlüğü 2008 yılı raporu. <http://www.hazine.gov.tr/irj/portal/anonymous>, (06.06.2009)
- Hazine Müsteşarlığı, (2009). Hazine istatistik yıllığı, kamu borç yönetimi. <http://www.hazine.gov.tr/irj/go/km/docs/documents/Treasury%20Web/Statistics/Annual/II-%20Kamu%20Borc%20Yonetimi/kamu%20borc%20yonetimi.xls> (10.11.2009)
- Hirst, P. ve Thompson G. (2001). Küreselleşme ve milli devletin geleceği. *Türkiye ve Siyaset Dergisi*, Can, A.S. (Çev.), Sayı 5, Kasım-Aralık, ss.127-145.
- Hirst, P. Ve Thompson G. (2003). *Küreselleşme Sorgulanıyor*. Dost Yayınevi, 3. Baskı, Ankara, ss.23-209.
- IMF World Economic Outlook, (2009). <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/pdf> (05.10.2009)
- IMF Global Financial Stability Report, (2009). <http://www.imf.org/external/pubs/ft/gfsr/2009/01/pdf> (06.10.2009)
- Işıklı, A. (2000). Yeni dünya düzeninde emek sermaye çelişkisi. *Mülkiye Dergisi*, 24(224):27-50.
- İnan, Y. (1989). Milli egemenlik ve uluslararası hukuk ve yükümlülüklerden doğan sınırlamalar. 5.Milli Egemenlik Sempozyumu: "Milli Egemenlik İlkesi ve Devletlerüstü Kuruluşlar", TBMM Kültür, Sanat ve Yayınları, Yayın No: 43, Nisan, s.19.
- İnce, M. (2009). Elektronik devlet, kamu hizmetlerinin sunulmasında yeni imkanlar. <http://ekutup.dpt.gov.tr/bilisim/incem/e-devlet.pdf> (06.06.2009).
- Kahraman, M. (2010). Türkiye'de insan hakları kurumlarının yapılaşması ve Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı,

- http://www.turkhukuksitesi.com/makale_261.htm, (01.01.2010)
- Karabağ, S. (2009). Küreselleşme ulus devlete karşı mı?
http://www.jeopolitik.org./index.php?option=com_content&task=view&id=37&Itemid=28 (05.10.2009).
- Karluk, R. (1997). *Türkiye Ekonomisi*. Beta Yayınları, Eskişehir, s.19-20
- Karluk, R. (2003). *Uluslararası Ekonomi, Teori ve Politika*. 7. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, ss.3-4.
- Kayıkçı, S. (2007). Küreselleşmenin kamu yönetimi paradigmasına etkisi ve Türk Kamu Yönetimi'ne yansımaları. *Mülkiye Dergisi*, 31(256):165-186.
- Kazgan, G. (2002). *Tanzimattan 21.yy'a Türkiye Ekonomisi Birinci Küreselleşmeden İkinci Küreselleşmeye*. 1.Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss.98-159.
- Kazgan, G. (2004). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*. 11.Baskı, Remzi Kitabevi, ss:43-48
- Kazgan, G. (2005). *Küreselleşme ve Ulus-Devlet*. 4.Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss.9-264
- Kepenek, Y. (2000). *Türkiye Ekonomisi*. 11.Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.76
- Keyder, Ç. (1993). *Ulusal Kalkınmacılığın İflası*. Metis Yayınları, İstanbul, s:50
- Keyman, F. (2009). Avrupa'da ve Türkiye'de sivil toplum,
<http://www.stgm.org.tr/docs/1123446441Avrupadaveturkiyedesiviltoplum.doc>
 (12.01.2009)
- Kızılcıkelik, S. (2003). *Küreselleşme ve Sosyal Bilimler*. 2.Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara, ss.1-20.
- Kolçak, M. (2009). Kamu Mali Yönetimi Kontrol Kanunun Türk Mali Sistemine getirdikleri
<http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/SBED/article/viewFile/327/322>
 (12.12.2009).
- Koray, M. (2001). Küreselleşme süreci ve ulus devlet, ekonomi siyaset tartışmaları. (Der.), *Küreselleşme ve Ulus Devlet*. Koray, M. (Ed.), 1. Basım. Yıldız Teknik Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, İstanbul, ss.7-25.
- Kozanoğlu, H. (2002). Küreselleşme ve uluslarüstü sermaye sınıfı. *Doğu Batı*, Sayı:18, Şubat Mart Nisan, ss:55-58.
- Kösecik, M. ve Özgür, H. (2005). Yerel yönetimlerde reform: geleneksel modelin değişim süreci. (Der.). *Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar-1*. Özgür H. ve Kösecik, M. (Ed.), Nobel Yayını, Ankara, ss.1-20.
- Krasner, S. D. (1999). *Globalization and Sovereignty, States And Sovereignty In The Global Economy*, Smith D.A. (Ed.), First Published, Routledge, pp. 34-53,
- Kurtulmuş, N. (2001). *Sanayi Ötesi Dönüşüm*. 2.Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul, ss.179-195.
- Kutlay, M. (2010). Küresel finansal kriz: kapitalizmin krizi mi, kapitalist sistem içinde bir kriz mi?
<http://www.usakgundem.com/yazdir.asp?i=&id=1199> (01.03.2010).
- Kutlu, E. ve Eşkinat, R. (2002). *Dünya Ekonomisi*. Anadolu Üniversitesi, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, Yayın No:150, Eskişehir, s.232.
- Magdoff, H. (1974). *Emperyalizm Çağı*, Doğan Ş. (Çev.), Odak Yayınları, İstanbul, s.55.
- Mızrak, N. Y. (2004). *Dünya Ekonomisinde Bütünleşme Hareketleri ve Türkiye*. Siyasal Yayınevi, Ankara, ss.18-43.

- Minibaş, T. (1998). Küreselleşen Dünya'nın anayasası: MAİ. *İktisat Dergisi*, Sayı:381, Ağustos, ss:29-30.
- Mor, H. (1997). Küreselleşme ve 2000'li yılların küreselleşme vizyonu. *Dış Ticarete Durum Dergisi*, Sayı: 35, ss.35-42.
- OECD, (2003). *Türkiye'de Düzenleyici Reformlar: Ekonomik Dönüştürme Yaşamsal Destek*. TUSİAD Yayını, Ankara, s.26.
- OECD, (2009). Economic, environmental and social statistics
http://www.oecd.org/site/0,3407,en_21571361_34374092_1_1_1_1_1,00.html
 (06.06.2009)
- Orourke, K.H. (2002). *Europe and the Causes of Globalization,1790 to 2000*. Department of Economics and IIIS Trinity College, Dublin, p.23.
- Öke, M.K. ve Kurt, S. (2003). Yeni süreç ve sendikaların temsil sorunu. (Der.). *Küresel Düzen:Birikim,Devlet ve Sınıflar*. Köse, A.H. ve Şenses, F. (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, ss.406-423.
- Ömürgönülşen, U. (2003). Kamu sektörünün yönetimi sorununa yeni bir yaklaşım: yeni kamu işletmeciliği. (Der.). *Çağdaş Kamu Yönetimi I*. Acar, M. ve Özgür, H. (Ed.), Nobel Yayınları, Ankara, ss.3 -43.
- Önder, İ. (2000). Dünya Ekonomisinin yeni yüzü, *İktisat Dergisi*, Sayı:406, Ekim, ss.29-32.
- Önder, İ. (2001). Küreselleşme ve ulusal ekonomiler açısından egemenlik sorunu. (Der.). *Küreselleşme ve Ulus Devlet*. Koray, M. (Ed.), 1. Basım, Yıldız Teknik Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, İstanbul, ss.61-85.
- Öymen, O. (2000). *Geleceği Yakalamak, Türkiye ve Dünyada Küreselleşme ve Devlet Reformu*. 1.Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, ss.23-26.
- Özcivelek, R. (2010). Dünya'da ve Türkiye'de elektronik devlet tartışmaları: kavram üzerine bir sorgulama
http://www.bilten.metu.edu.tr/tubitakUzay/yayinlar/ict_euasias_2003_bld_R_Ozcivelek.pdf (01.01.2010)
- Özdek, Y. (1999). Globalizmin İdeolojik Hegemonyası: Yansımalar. *Amme İdaresi Dergisi*, 32(3):25-47
- Özkıvrak, Ö ve Dileyici, D. (2009). Globalleşme, bölgeselleşme, mega rekabet ve Türkiye
<http://www.canaktan.org/yeni-trendler/değişim/diğer-yazılar/ozkivrak-globalleşme-bölgeselleşme.pdf> (06.06.2009)
- Özsemerci, K. (2009). Türk Kamu Yönetiminde yolsuzluk nedenleri, zararları ve çözüm önerileri
http://www.turkhukuksitesi.com/makale_206.htm (20.12.2009)
- Parlak, B. ve Sobacı, Z. (2005). *Kuram ve Uygulamalarda Kamu Yönetimi: Ulusal ve Global Perspektifler*. Alfa Yayını, İstanbul, ss.192-382.
- Pierrson, C. (2000). *Modern Devlet*. Hattatoğlu, D. (Çev.), Chivi Yazıları, İstanbul, s.197.
- Petras, J. (2006). *Küreselleşme ve İmparatorluk*. Kalkedon Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, s.2.
- Resmi Gazete, 30.07.1981 tarih ve 17416 sayı
- Resmi Gazete, 11.08.1989 tarih ve 20249 sayı
- Resmi Gazete, 04.05.1990 tarih ve 20508 sayı
- Resmi Gazete, 03.10.1992 tarih ve 21364 sayı
- Resmi Gazete, 27.11.1994 tarih ve 22124 sayı
- Resmi Gazete, 26.07.1995 tarih ve 22355 sayı
- Resmi Gazete, 12.02.1996 tarih ve 22551 sayı

- Resmi Gazete, 19.11.1996 tarih ve 22822 sayı
 Resmi Gazete, 01.08.1999 tarih ve 23773 sayı
 Resmi Gazete, 04.12.1999 tarih ve 23896 sayı
 Resmi Gazete, 06.02.2000 tarih ve 23956 sayı
 Resmi Gazete, 17.10.2001 tarih ve 24556 mükerrer sayı
 Resmi Gazete, 22.01.2002 tarih ve 24648 sayı
 Resmi Gazete, 09.04.2002 tarih ve 24721 sayı
 Resmi Gazete, 09.08.2002 tarih ve 24841 sayı
 Resmi Gazete, 17.06.2003 tarih ve 25141 sayı
 Resmi Gazete, 12.03.2008 tarih ve 26814 sayı
 Resmi Gazete, 02.11.2009 tarih ve 27394 sayı
 Rhodes, R. (1996), The new governance: governing without government, *Political Studies*, Sayı:44, pp. 652.
 Robertson, R. (1999). *Küreselleşme, Toplum Kuramı ve Küresel Kültür*. Ü.H.Yolsal (Çev.), Bilim ve Sanat Yayınları, s.21.
 Rodrik, D. (1997). *Küreselleşme Sınırı Aştı mı?*. Akyol, İ ve Ünsal, F. (Çev.), 1. Baskı, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, s.80.
 Sallan Gül, S. (1999). Kamu yönetiminde kalite, piyasa ve müşteri arayışlarının ideolojik temelleri. *Kamu Yönetiminde Kalite II. Ulusal Kongresi Bildirileri*, TODAİE, Ankara, ss.69 - 84.
 Savaş, V. (2000), *İktisadın Tarihi*. 4. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, ss.139-295.
 Sayın, Ö. (1996). *Küreselleşmenin Sermaye ve İşgücü Üzerine Etkileri*. Toplum ve Göç:Sosyoloji Derneği Yayınları, No:5, Ankara, ss.28-482.
 Sayıştay, (2004). Sayıştay Kanunu Tasarısı
[\(http://www.sayistay.gov.tr/haber-duyuru/duyuru/2004KanunTasarisi/SayistayKanunTasarisi.asp\)](http://www.sayistay.gov.tr/haber-duyuru/duyuru/2004KanunTasarisi/SayistayKanunTasarisi.asp).(05.05.2009)
 Selçuk, F. ve Rantanen A. (1995). *Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Kamu Borçlanması:Mali Disiplin Gereği Üzerine Gözlem ve Öneriler*. TÜSİAD Yayınları, ss.61-88.
 Seyitoğlu, H. (2003). *Uluslararası İktisat*. 14. Baskı, Güzem Yayınları, İstanbul, ss.12-205.
 Stiglitz, J. E. (2002). *Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı*. Taşçıoğlu, A. ve Vural, D. (Çev.), 1. Baskı, Plan B Yayıncılık, İstanbul, ss.30-37.
 Suğur, N. (1999). Fordizm, post fordizm ve ötesi. *Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1):52-151.
 Şaylan, G. (1997). *Küreselleşmenin Gelişimi*. İmge Kitabevi, Ankara, ss.9-23
 Şaylan, G. (2003). *Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*. İmge Kitabevi, Ankara, ss.16-107.
 TCMB, (2002). Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine etkileri,
[\(http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/kuresel.pdf\)](http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/kuresel.pdf) (11.10.2009)
 TCMB (2009a). Merkez Bankası Kanunu
[\(http://www.tcmb.gov.tr/yeni/banka/tcmbkanun.html\)](http://www.tcmb.gov.tr/yeni/banka/tcmbkanun.html)
 (20.12.2009)
 TCMB, (2009b). Finansal istikrar raporu
[\(http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/finist/Fir_TamMetin9.pdf\)](http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/finist/Fir_TamMetin9.pdf)
 (21.12.2009)
 TESEV, (2009). İyi yönetim el kitabı
[\(http://www.tesev.org.tr/UD_OBJS/PDF/IYIYNTSM/Iyi%20Yonetisim-Kaliteli%20Yasam.pdf\)](http://www.tesev.org.tr/UD_OBJS/PDF/IYIYNTSM/Iyi%20Yonetisim-Kaliteli%20Yasam.pdf) (20.12.2009)

- Tezel, Y. S. (1982). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*. Yurt Yayınevi, Ankara, ss.151-157.
- Tezel, Y. S. (2004). Kararsız ve total bir küresel dönüşüm sürecinde Dünya konjonktürü:2004 ekonomi ve siyaset. *Türkiye Günlüğü*, Sayı:78, ss.18-21.
- Timur T. (2004). *Küreselleşme ve Demokrasi Krizi*. 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, s.231.
- Togan, S. ve Olgun, H. (1989). 1980'li yıllarda Türkiye'de ithalatın liberalizasyonu ve gümrük vergilerinin yeniden düzenlenmesi:bir değerlendirme. *ASO Dergisi*, ss.20-30.
- Tokgöz, E. (2004). *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2004)*. 7.Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara, ss.192-245.
- Tosun, G., Vural, A., Yurdakul, B ve Çelik, N. (2006). *Bilgi İletişim Teknolojileri ve Yansımaları*. 1.Baskı, Nobel Yayınları, İstanbul, s:154
- Transparency International, (2009). Transparency International Corruption Perception Index <http://www.transparency.org/epilindex.html> (19.11.2009)
- TUİK, (2009a). *2006-2007 Gelir ve yaşam koşulları araştırması sonuçları*. TUİK Haber Bülteni, Sayı:221, s.1.
- TUİK, (2009b). 2008 yoksulluk çalışması sonuçları, *TUİK Haber Bülteni*, Sayı:2005, s.1.
- Tunç G. (2001). Küreselleşme amacı, araçları ve etkileri. *Banka ve Ekonomik Mali Yorumlar Dergisi*, Sayı: 354, ss.49-70.
- Tutar, H. (2000), *Küreselleşme Sürecinde İşletme Yönetimi*. Hayat Yayıncılık, İstanbul, ss.18-22.
- Türkiye'nin AİHM Karnesi. *Zaman*. (10 Mayıs, 2010)
- Avrupa Birliği İlerleme Raporu, (2001). <http://www.abgs.gov.tr> (10.11.2009)
- Avrupa Birliği İlerleme Raporu, (2002). <http://www.abgs.gov.tr> (10.11.2009)
- Avrupa Birliği İlerleme Raporu, (2003). <http://www.abgs.gov.tr> (10.11.2009)
- Avrupa Birliği İlerleme Raporu, (2004). <http://www.abgs.gov.tr> (10.11.2009)
- Avrupa Birliği İlerleme Raporu, (2005). <http://www.abgs.gov.tr> (10.11.2009)
- Avrupa Birliği İlerleme Raporu, (2006). <http://www.abgs.gov.tr> (10.11.2009)
- Avrupa Birliği İlerleme Raporu, (2008). <http://www.abgs.gov.tr> (10.11.2009)
- Avrupa Birliği İlerleme Raporu, (2009). <http://www.abgs.gov.tr> (10.11.2009)
- TÜSİAD, (2001). *Avrupa Birliği Yolunda Bilgi Toplumu ve Türkiye*. TÜSİAD Yayınları, İstanbul, s.29-141.
- Uçkan, Ö. (2003). *E-Devlet, E-Demokrasi ve Türkiye, Kamu Yönetiminin Yeniden Yapılanması İçin Strateji ve Politikalar-I*. Literatür Yayıncılık, İstanbul, ss.29-47.
- Uçkan, Ö. (2009). E-devlet, E-demokrasi ve e-yönetişim modeli: bir ilkesel öncelik olarak bilgiye erişim özgürlüğü
http://bilisim2023.org/index.php?option=com_content&view=article&id=46:br-lkesel-oencelk-olarak-blg-erm-oezguerlueue&catid=9:e-devlet&Itemid=20 (01.01.2010)
- Ulagay, O. (2000). *Quo Vadis? Küreselleşmenin İki Yüzü*. Doğan Kitapçılık, İstanbul, ss.25-105.
- Ulaş, T. (2004). Ne kadar gelişkin bir sivil toplumumuz olursa, o kadar gelişkin bir devletimiz olur. *TÜSİAD Dergisi*, Sayı:43, ss.12-17.
- UNCTAD World Investment Report, 2008
http://www.unctad.org/en/docs/wir2008p1_en.pdf (06.06.2009).
- UNCTAD World Investment Report, 2009
http://www.unctad.org/en/docs/wir2009_en.pdf (06.06.2009).

- UNDP, (2009). Human Development Report 2009
<http://hd.undp.org/media/HDR-2009-EN-Complete.pdf> (10.11.2009).
- Uygun, O. (2008). Üç büyük küreselleşme dalgası
<http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/makale7.htm> (07.07.2008)
- Uzun T. ve Önen, S. (2004). *Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye*. Seçkin Yayınevi, Ankara, ss.19-126.
- Ülman, B. (2001). Uzun süreçte küreselleşme. (Der.) *Küreselleşme ve Ulus Devlet*. Koray, M. (Ed.), 1.Basım, Yıldız Teknik Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, İstanbul, s.85-113.
- Wallach, L. ve Sforza, M. (2002). *DTÖ: Kimin Ticaret Örgütü? Şirket Küreselleşmesine Direnmek İçin Nedenler*. Aytaş, D. (Çev.), Metis Yayınları, İstanbul, 1.Basım, s.21
- Went, R. (2001). *Küreselleşme: Neoliberal İddialar, Radikal Yanıtlar*. Dinç, E. (Çev.), Yazın Yayıncılık, İstanbul, 1. Basım, ss.30-41.
- Yalçın, Z. A. (2009). Küresel çevre politikalarının küresel kamusal mallar perspektifinden değerlendirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21):288-309.
- Yeldan, E. (2000). Kapitalizmin son iki küreselleşme evresi üzerine gözlemler. *İktisat Dergisi*, Sayı: 406, ss.33-36.
- Yeldan, E. (2002). Neoliberal küreselleşme ideolojisinin kalkınma söylemi üzerine değerlendirmeler. *Praksis Dergisi*, Ankara, ss.19-34.
- Yeldan, E. (2004). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi Bölüşüm, Birikim ve Büyüme*. İletişim Yayınları, İstanbul, ss.167-168.
- Yener, E. (1999). Türk Sanayinin yeniden yapılanma gerekleri, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 28, Temmuz-Ağustos, ss.651-665.
- Yıldırım, İ. (2004). *Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim*. Seçkin Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, s.234.
- Yılmaz, O. (2001). *Kamu Yönetimi Reformu: Genel Eğilimler ve Ülke Deneyimleri*. DPT Yayınları, Ankara, s:93.
- Yüksel, M. (2001). *Küreselleşme, Ulusal Hukuk ve Türkiye*. Siyasal Kitabevi, Ankara, ss:21-123.
- Zararsız, M. E. (1998). Devlet egemenliği kavramı ve insan haklarının korunması. *Liberal Düşünce*, 3(12):23-35.

ÖZGEÇMİŞ

Hidayet Kılıç 01.01.1975 Gaziantep’te doğdu. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü’nden 1997 yılında mezun oldu. Orta derecede İngilizce bilen Hidayet KILIÇ 2000 yılından bu yana Gaziantep Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu’nda Öğretim Görevlisi olarak çalışmaktadır. Evli ve üç çocuk annesidir.

VITAE

Hidayet Kılıç was born in Gaziantep, in 01.01.1975. He graduated from the Faculty of Political Sciences, Public Administration Department at Ankara University. Hidayet Kılıç, who has a intermediate level of English knowledge, has been working at Gaziantep Vocational School of Higher Education, Gaziantep University as an instructor since 2000. She is married and has got three children.